

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ A MAGYAR SZAKKÖNYVTÁRI RENDSZER (2. RÉSZ)
- ⊙ VÁLASZOK A DIGITÁLIS KOR KIHÍVÁSAIRA – A VISEGRÁDI ORSZÁGOK KÖNYVTÁROSAINAK TALÁLKOZÓJA BRNÓBAN
- ⊙ KÖNYVTÁROSBÓL INFORMATIKUS KÖNYVTÁROS – AZ OTDK DOLGOZATOK TÜKRÉBEN
- ⊙ A KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK ÁREMELKEDÉSI TENDENCIÁINAK ELEMZÉSE (1990–2015)
- ⊙ VÁLTOZÁSOK IDŐSZAKA. UNIÓS E-DOKUMENTUMOK HASZNÁLATA AZ ORSZÁGGYÜLÉSI KÖNYVTÁR EU-LETÉTI GYŰJTEMÉNYÉBEN
- ⊙ VÁLOGATÁS AZ MKE 2016. ÉVI VÁNDORGYÜLÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEKCIÓJÁN ELHANGZOTT ELŐADÁSOKBÓL ⊙ KÖNYVTÁROS DIÁKTUDÓSOK ⊙ EGYETEMI – KUTATÓINTÉZETI EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM AZ ORSZÁGGYÜLÉSI KÖNYVTÁRBAN ⊙ A HUNGARICANA EGY ÉVE
- ⊙ EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK DIGITALIZÁLÁSI TERVEI ÉS TAPASZTALATAI (ESETTANULMÁNYOK)

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2016/3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2016/3

⊙ SZAKKÖNYVTÁRAK A HOLNAP HATÁRÁN. 1. RÉSZ: A SZAKKÖNYVTÁRÜGY NEMZETKÖZI TRENDJEI ÉS A KÜLFÖLDI SZAKKÖNYVTÁRAK ⊙ OLVASÓKÖZÖNSÉG VALÓSÁGOS ÉS VIRTUÁLIS TÉRBEN. A BERZSENYI DÁNIEL KÖNYVTÁR ÉLETVILÁGA A „DIGITÁLIS RENESZÁNSZBAN” ⊙ HÁROM MAGYAR KÖZKÖNYVTÁR KULTÚRA- ÉS LEADERSHIP VIZSGÁLATA. A MAGYAR KÖNYVTÁRAK VERSENYKÉPES IRÁNYÍTÁSRA VÁGYNAK ⊙ HÁZI ÜNNEPEK AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN. A HŰSÉG ÉS A KIEMELKEDŐ SZAKMAI TELJESÍTMÉNYEK JUTALMAZÁSI FORMÁI ÉS ALKALMAI ⊙ BORSA GEDEON, AZ ÍZIG-VÉRIG BIBLIOGRÁFUS ⊙ ÉBERSÉG ÉS KÁDERPOLITIKA AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRI KÖZPONT ÉLETÉBEN ⊙ ÚJRA A KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSI PLATFORMOKRÓL (ÉS EGYÉB RENDSZEREKRŐL). MARSHALL BREEDING 2016-OS JELENTÉSE NYOMÁN ⊙ KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK A TUDOMÁNY SZOLGÁLTATÁBAN. NÉMET TÉRKÉPTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK ⊙ KÖNYVSZEMLE ⊙ REFERÁTUMOK⊙

A TARTALOMBÓL:

26. (62.) ÉVFOLYAM, 2016. 3. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítótér: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂
Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂
Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-
hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős
kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:
Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÉNYEI Miklós (Debreceni Egyetem Könyvtártudományi Tanszék, Debrecen), BORVÖLGYI Györgyi (Könyvtári Intézet, Bp.), BOGNÁR Noémi Erika (Könyvtári Intézet, Bp.), DANCS Szabolcs (OSZK, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), JÁVORKA Brigitta (Könyvtári Intézet, Bp.), KÉGLI Ferenc (az OSZK ny. osztályvezetője, Bp.), KISS Eszter (OSZK, Bp.), KISZL Péter (ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), MIKULÁS Gábor (GM Consulting, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet, Szeged), PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna (ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Bp.), POGÁNY György (a pilisi Kármán József Városi Könyvtár ny. igazgatója), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), RÁCZ Ágnes (OSZK, Bp.), RÓZSA Dávid (Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár, Bp.), SONNEVEND Péter (ny. főiskolai tanár, Bp.), TOLDI Márta, P. (a Berzsényi Dániel Könyvtár ny. igazgatója, Szombathely), TÓTH Béla István (Könyvtári Intézet, Bp.), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), PTE Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	309
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

RÓZSA Dávid: *Szakkönyvtár a holnap határán*

1. rész: A szakkönyvtárügy nemzetközi trendjei és a külföldi szakkönyvtárak	313
---	-----

P. TOLDI Márta: Olvasóközönség valóságos és virtuális térben. *A Berzsenyi Dániel Könyvtár életvilága a „digitális reneszánszban”*

327

MIKULÁS Gábor: Három magyar közkönyvtár kultúra- és leadership-vizsgálata. *A magyar könyvtárosok versenyképes irányításra vágnak*

338

MŰHELY

RÁCZ Ágnes: Házi ünnepek az Országos Széchényi

Könyvtárban. *A hűség és a kiemelkedő szakmai teljesítmények jutalmazási formái és alkalmai*

355

MEGSZÓLÍTOTT ELŐDÖK

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna:

Borsa Gedeon, az ízig-vérig bibliográfus

362

MÚLTUNKBÓL

KÉGLI Ferenc: Éberség és káderpolitika az Országos

Könyvtári Központ életében

377

KITEKINTÉS

DANCS Szabolcs: Újra a könyvtári szolgáltatási platformokról (és egyéb könyvtári rendszerekről)

Marshall Breeding 2016-os jelentése nyomán

391

KISS Eszter: Könyvtári szolgáltatások a tudomány szolgáltatában. Német térképtári szolgáltatások

397

KÖNYVSZEMLE

Náci politikus, diplomata vagy könyvtári szakember?

Jegyzetek egy biográfiához

Wanninger, S.: „Herr Hitler, ich erkläre meine Bereitwilligkeit zur Mitarbeit.” Rudolf Buttmann (1885–1947). Politiker und Bibliothekar zwischen bürgerlicher Tradition und Nationalsozialismus. Wiesbaden: Harrassowitz V., 2014. 591 p.

(Ism.: *Sonnevend Péter*) 401

A magyar-német kapcsolatok képeskönyve

Germanico-Hungarica: Album mit Schätzen aus der Sammlung Alter Drucke. – Album a Régi Nyomtatványok Tára kincseiből. Szerk. Ekler Péter, Varga Bernadett. Budapest, Széchényi-Nationalbibliothek – Országos Széchényi Könyvtár, 2016. 111 p.

(Ism.: *Pogány György*) 407

Három évtized. Faragó Tamás tudománytörténeti könyve

Faragó Tamás: Három évtized. A KSH Könyvtár Történeti Statisztikai Kutatócsoportjának története 1954–1985. Bp., KSH Könyvtár, 2015. (Ism.: *Bényei Miklós*) 411

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 415

Könyvtár- és tájékoztatásügy 417

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 423

Munkafolyamatok és szolgáltatások 430

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 442

Vezetés, irányítás 444

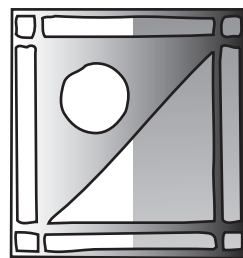
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 447

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 453

Kapcsolódó területek 458

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Special libraries on the verge of tomorrow

Part 1: International trends and special libraries abroad

RÓZSA Dávid

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.) 2016. no. 3. pp. 313 – 326.

This first article of a three-part series discusses the changes in the functions of special libraries and international trends (operation in a digital environment, transformation of information search patterns, and proliferation of open-access scientific content). As a new development, libraries appeared on the market among content providers, and, in addition to traditional book and journal publishing, they issue an increasing number of e-publications. Changes are expected in the physical spaces of libraries, the number of readers and the size of storage will probably decrease, while there is a strong user demand requiring libraries to act as community meeting places. To provide information services in a changed environment, librarians should acquire new competencies. It is essential that special librarians should possess sound knowledge, and, eventually, professional qualifications in the subject area in question. The author lists the main international and European library organizations of special libraries (SLA, IALL, IAALD, AMSLIC, AIBM, LIBER, CERL, EAHIL etc.), and outlines the system of special libraries in some European countries (Germany, Romania, etc.). The second part in this series will describe the situation of special libraries in Hungary.

Keywords: *History of librarianship, International review, Special libraries with national responsibilities, Research and special libraries*

Readers in real and virtual space. The life of the Berzsényi Dániel Library during "digital Renaissance"

P. TOLDI Márta

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 327 – 337.

The author analyzed the changes in the use of the Berzsényi Dániel Library (BDL) based on data collected in the past 25 years. The survey covered data for the following areas in the period 1990 to 2015: number of registered library users, ratio of readers by age and occupation, forms of library use (lending, personal visit), attendance of events, and changes in the library use by young people. Changes in library use reflect a multifunctional use of BDL. The number of materials used totals about one million, a typical volume nowadays, which suggests an active presence of readers. Remote and personal library use has become balanced by the 2010's, with an increase in virtual use since 2013. The digital content offered by BDL assists quick orientation and information search. At the same time, BDL remained popular as a community space, with an attractive collection and community events organized by librarians. BDL's main objective is to reach a large variety of target groups with its offer of values and services, and to attract them to the library.

Keywords: *Survey, County library, Use patterns, Berzsényi Dániel Library, Szombathely*

Survey of organizational culture and leadership behaviour in three Hungarian public libraries. Hungarian librarians need competitive management

MIKULÁS Gábor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 338 – 354.

The study deals with the preference analysis related to organizational culture and leadership behaviour (i.e., the basic values of managers), conducted in three Hungarian public libraries using the GLOBE (Global Leadership and Organizational Behaviour Effectiveness Research) method. It summarizes the characteristics of organizational culture, presents the cultural orientation levels of the GLOBE methodology applied, and, relying on these, presents the expectations of respondents in three selected libraries regarding organizational culture and leadership behaviour. The author compared the optimal characteristics expected from managers with the experi-

ences of respondents and how they imagine ideal leadership attitude. The survey found that library staff would like to see a shift towards competitiveness in the organization in four cases out of six competitive cultural orientations. In a non-profit library environment competitiveness means managing the resources of the organization and meeting the needs of target groups at a high standard. Respondents on the whole identified the same desirable (integrity, irreproachable, charismatic and visionary, integrating) and undesirable characteristics of leaders (egotistic, malevolent, and autocratic). Due to the low number of respondents, findings are for information only; they reflect, however, what the respondents consider as desired regarding leadership behaviour.

Keywords: *Survey, City libraries, Management, Competitiveness, GLOBE method, Gamma questionnaire*

WORKSHOP

Internal celebrations in the National Széchényi Library. Forms and occasions to acknowledge loyalty and outstanding professional performance

RÁCZ Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 355 – 361.

The Hungarian National Széchényi Library (OSZK) recognizes the high-standard work of its staff members in several ways. Rewards include the "Bibliothecarius Emeritus" title introduced in 1999 to honour the work of senior colleagues during their entire career. In 2016 Ferenczy Endréné Wendelin Lidia was awarded the title of Bibliothecaria Emerita (her professional career is briefly described). OSZK introduced the Széchényi Ferenc Commemorative Medal in 1989, which is awarded each year to a staff member with an active and outstanding work history. (The awardees are listed chronologically.) Upon the suggestion of the trade union an award for "library jubilees" has been in use since 1970. Continuous employment in OSZK (25, 35, and 40 years) is recognized with this award. The celebrations take place on the founder's, Széchényi Ferenc's birthday, day of his death, or the day of the foundation of the library (Széchényi Ferenc Memorial Day, a scientific session).

Keywords: *Awards, National library; National Széchényi Library, Budapest, Bibliothecarius Emeritus, Széchényi Ferenc Commemorative Medal*

INTERVIEWS WITH OUR PREDECESSORS

Gedeon Borsa, the quintessential bibliographer

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 362 – 376.

The legacy of Krisztina Voit, former Head of the Department of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities (ELTE BTK KITI) discovered unpublished career interviews. This time the edited text of an interview with Gedeon Borsa (b. 1923), researcher at the national library, former head of the editorial office of Old Hungarian Prints is published.

Keywords: *Library profession, National library, History of printing, Career profile*

FROM OUR PAST

Alertness and cadre policy in the life of the National Library Centre

KÉGLI Ferenc

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 377 – 390.

The article continues an earlier publication by the author (*Könyvtári Figyelő*, vol. 26. 2016. no. 1. 34-50. p.), which presented the professional work of the National Library Centre (OKK). This time the author focuses on the political, ideological background determining OKK's operation. It is about how the "alertness policy" typical of the era operated in the life of OKK, and how far it impacted OKK's staff policy. The study was born within the framework of a research programme entitled History of Hungarian librarianship in the Rákosi era, 1945-1956.

Keywords: *Library policy, History of librarianship, Staff, Personnel policy, National Library Centre, Budapest, Rákosi era*

OUTLOOK

About library service platforms (and other library systems) again, based on Marshall Breeding's report 2016

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 391 – 396.

The author sums up recent developments in the area of integrated library systems, as a follow-up to his summary in *Könyvtári Figyelő*, vol. 25. 2015. no. 3. He relies on the 2016 report of Marshall Breeding, and focuses on the library and information technology developments which will eventually impact Hungarian librarianship as well. The article presents the following systems: Ex Libris (Pro Quest Company), EBSCO and Quali OLE Project, OCLC and World Management Services. Web-based platforms and open source systems are discussed as well, and a short market overview is provided.

Keywords: *Integrated library systems, Library service platforms, Literature review, Software*

Library services for science. German map libraries

KISS Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 397 – 399.

At the end of 2015 the German Research Foundation (DFG) made its decision on projects that would support providing 21 special fields with research literature. The allocated funds aim to restructure the acquisitions and service strategies of relevant institutions. The article shows how the map collections services at the Berlin State Library (SBB) were reorganized to meet the requirements of the digital world. It presents the universal literature collection on maps (*Bibliographia Cartographica*), discusses the re-interpretation of collection interest, digitization on demand, support to the acquisition of spatial data, and the importance of involving professional community.

Keywords: *Research library, Digitization, Co-ordinated acquisition, Geographical literature, Map collection, Staatsbibliothek Berlin*

BOOK REVIEWS

Nazi politician, diplomat or librarian? Notes to a biography

Wanninger, S.: "Herr Hitler, ich erkläre meine Bereitschaft zur Mitarbeit." Rudolf Buttmann (1885-1947). Politiker und Bibliothekar zwischen bürgerlicher Tradition und Nationalsozialismus. Wiesbaden: Harrassowitz, 2014. 591 p.

(Reviewed by Péter Sonnevend)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 401 – 407.

Keywords: Librarian profession, History of librarianship, Career profile, Review

Hungarian-German relations

Germanico Hungarica: Album mit Schätzen aus der Sammlung Alter Drucke. = Album a Régi Nyomtatványok Tára kincseiből. Szerk. Ekler Péter, Varga Bernadett. Budapest, Széchényi Nationalbibliothek – Országos Széchényi Könyvtár, 2016. 111 p.

(Reviewed by György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 407 – 410.

Keywords: Exhibition catalogue, National library, Collection of old and rare books, Review

Three decades. Tamás Faragó's book on the history of science

Faragó Tamás: Három évtized. A KSH Könyvtár Történeti Statisztikai Kutatócsoportjának története, 1954-1985. Budapest, KSH Könyvtár, 2015. 270 p (A statisztikai története ; 2.)

(Reviewed by Miklós Bényei)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 411 – 414.

Keywords: Library history, National special library of statistical literature, Review

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS

(Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 26. (62.)
2016. no. 3. pp. 415 – 462.

Papírmúzeum nyílt Dunaújvárosban

A dunaújvárosi Papírgyár látogatóközpontjának második emeletén 2016. szeptember 8-án megnyílt az első Magyar Papírmúzeum. Az ezer négyzetméteres alapterületű múzeum anyaga a papír készítésétől, a vízjel történetén át, a papírból készült különféle tárgyakig bezárólag ad ízelítőt az elmúlt évszázadok történetéből és dokumentumaiból. A kiállítás szakmai támogatója az Országos Széchényi Könyvtár volt, a kivitelezésben és a berendezésben az OSZK restaurátorai vettek részt.

További információ: http://kartya-jatek.hu/magyar_papirmuzeum/

(Forrás: OSZK intranet, 2016. szept, 5. – Érdi Mariann tájékoztatása alapján)

Szakkönyvtár a holnap határán

1. rész: A szakkönyvtárügy nemzetközi trendjei és a külföldi szakkönyvtárak*

RÓZSA Dávid

„Engedjék meg, hogy egy vallomással kezdjem. Én hiszek a könyvtárak jövőjében.”

(Horváth Tibor)¹

Bevezetés egy cikksorozathoz

Jesse Shera, az amerikai információtudomány úttörő alakja, egy 1952-es cikkében a szakkönyvtárak századának nevezte a XX. századot.² A „régí szép idők” kezdetét 1909-re tehetjük, amikor megalakult a Nemzetközi Szakkönyvtári Szövetség (Special Libraries Association, SLA), amelynek legelső, New York-i konferenciáján mindkét előadó a könyvtárak együttműködésének fontosságáról értekezett. 1980-ra az amerikai szakkönyvtári hálózat a maga 8088 tagintézményével közel akkorára duzzadt, mint a 8191 tagból álló közkönyvtári hálózat.³ Shera kijelentése persze inkább tükrözi a szerző vágyát és jóindulatú elfogultságát, mint a valóságot.

* A szakkönyvtárak hazai és nemzetközi helyzetét bemutató, három részesre tervezett cikksorozat Az év fiatal könyvtárosa pályázat 2016-os kiírására benyújtott és a Kovács Máté Alapítvány különdíjat elnyert dolgozatomból átdolgozott, kibővített változata. Főbb gondolataim az előadásokon kristályosodtak ki, amelyeket 2014 és 2016 között különböző konferenciákon (A könyvtár új útjai: korszerű szolgáltatások – kreatív felhasználóknak, 2014. október 30., A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 47. Vándorgyűlése, 2015. július 17., Valóságos könyvtár – könyvtári valóság II., 2015. november 24.; Szakkönyvtári seregszemle 2016, 2016. március 29.) tartottam. Köszönöm Németh Mártonnak, Patkósné Tóth Zsuzsannának és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár munkatársainak, hogy segítségemre voltak az első tanulmány elkészítésében.

A szakkönyvtári lét azokban az évtizedekben sem volt feszültségektől mentes, amelyeket a mai állapotokhoz képest virágkornak látunk. *Sylvia James* a szakkönyvtárak túlélési útmutatójához készített előszavában leírja, hogy ő az 1980-as években sem érezte igazán biztonságban magát és gyűjteményét a vállalati hierarchiában.⁴ 1973-tól a világ talán legfontosabb, Nobel-díjas kutatók sorát foglalkoztató távközlési kutatóvállalata, az AT&T (az egykori American Telephone and Telegraph Company) Bell Laboratories működtette az egyik leginnovatívabb és legnagyobb presztízsű könyvtári hálózatot, amely 1980-ban még huszonkét fiókkönyvtárból állt, százharmincöt alkalmazottal és korszerű, gazdag szolgáltatási palettával, de az anyavállalat feldarabolásával járó átszervezések következményeként már 1983–1984-ben enyészetnek indult, hogy mára jóformán semmi se maradjon belőle.⁵ *Thomas H. Davenport* és *Laurence Prusak* sokat idézett, elhíresült cikke szerint az amerikai vállalati és kormányzati szakkönyvtárak már az 1990-es évek elején is csak kullogtak az információs forradalom vívmányai mögött, pedig akkor még húszezer professzionális könyvtárost és ötvenezer kisegítőt foglalkoztattak.⁶ Egy 1995-ös felmérés szerint a szakmát sem az internet megjelenése, sem az online termékek és szolgáltatások elterjedése, sem pedig a vállalati leépítés- és átszervezhullám nem rázta fel; „*a legtöbb könyvtáros mindent ugyanúgy csinált tovább, mint pályája kezdetén*”.⁷ Ami pedig napjainkat illeti: ha a kihálással fenyegetett élőlényekhez hasonlóan a kulturális intézménytípusoknak is volna vörös listájuk, azon manapság a szakkönyvtárat alighanem a veszélyeztetett kategóriába sorolnánk. Az SLA információs lapja 2007-ben már a szakkönyvtárak bezárásának trendjéről cikkezett.⁸ Ahogyan a *Journal of Library Administration* című folyóiratban szerkesztett rovatában *Tara E. Murray* találóan megjegyezte: „*Különbségeik ellenére a szakkönyvtáraknak azonos jellemzőik és gondjaik is vannak. A legfőbb ezek közül a túlélés maga. A szakkönyvtárak minden más könyvtártípusnál fiatalabbak. Míg magától értetődő elvárás, hogy egy közösségnek legyen saját közkönyvtára, egy felsőoktatási intézménynek pedig a tanárokat és a hallgatókat kiszolgáló gyűjteménye, ugyanez nem mondható el a vállalatokról vagy a kormányzati intézményekről.*”⁹ Sokszor elhangzik, hogy a hálózatos világban a könyvtárak elvesztették monopolhelyzetüket a tudományos információszolgáltatás terén.¹⁰ A szakkönyvtárosnak egyszerre kell megküzdenie a digitális dokumentumtermelés és a globalizálódó kutatói hálózatok kihal-

vásaival.¹¹ A változások természetének félreértése volna azonban, ha csupán a veszélyeket érzékelnénk, és nem ismernénk fel a megújulási lehetőségeket. Hiszen „*a könyvtárak történetében talán még soha nem volt lehetőség a szolgáltatási expanzió ilyen mértékére*”,¹² sohasem volt még ennyire fontos, hogy egy szakkönyvtár valóban minőségi szolgáltatásokat nyújtson, és sohasem volt még ennyire életbevágó, hogy azok ne csak a hagyományos szakkönyvtári szolgáltatások legyenek.

Írásaimban egyebek mellett arra keresem a választ, milyen szerepet játszhatnak ezek az intézmények a mi évszázadunkban. Javárészt amerikai, nyugat- és közép-európai, illetve hazai adatok és források segítségével igyekszem áttekinteni a szakkönyvtári tevékenységekre ható jelenségeket, trendeket, a magyarországi szakkönyvtári rendszerben a közelmúltban bekövetkezett változásokat és a különböző szakkönyvtártípusok helyzetét, fontosabb eredményeit. Végül bemutatom, milyen fejlesztések és átalakítások mentek végbe az ezredforduló óta, és miket tervezünk megvalósítani a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtárban annak érdekében, hogy felkészülten lépjük át a holnap határát. Egy effajta összegzésnek már csak azért is szükségét látom, mert nemcsak az átfogó hazai szakkönyvtártörténetek hiányoznak fájdalmasan,¹³ hanem az ezen intézményekben folyó tevékenységek ismertetései is. A szakkönyvtári rendszerben megtermelt kulturális és tudományos értékek a mostaninál jóval nagyobb figyelmet érdemelnének. Remélem, írásaimban sikerül ezekről legalább vázlatos képet adnom.

A felsőoktatási könyvtárakról csak érintőlegesen, kutatókönyvtári összefüggésben beszélek. Utóbbi terminus (az angol *research library* tükörfordítása) mára a magyar szakirodalomban is meghonosodott. [A tudományos könyvtár fogalma inkább használatos. A szerk.] Dolgozatomban a felsőoktatási, a kutatóintézeti és az egyéb szakkönyvtárak gyűjtőneveként használom.¹⁴

A szakkönyvtári tevékenység tegnap, ma és holnap

A szakkönyvtár fogalma és hagyományos feladatai

A világ első szakkönyvtárai a XVIII. században jöttek létre (1735-ben Hamburgban, 1747-ben Párizsban, 1777-ben az Amerikai Egyesült Államokban), de elterjedésüket az ipari forradalom, majd a

tudományos irodalmi termelés megnövekedése tette lehetővé a XIX. század elején. A század közepén Európában már körülbelül ezer szakkönyvtár működött, egyharmaduk Nagy-Britanniában. Mivel elsődleges feladatuk az volt, hogy segítsék egy-egy tudományterület oktatását és művelését, jellemzően speciális gyűjteményeket hoztak létre, és szolgáltatásaikat a kutatók igényeinek megfelelően alakították ki.¹⁵ A szakkönyvtár terminust azonban csak jóval később, 1909-ben használta először *John Cotton Dana*, a newarki közkönyvtár vezetője, az SLA alapítója és első elnöke.¹⁶

A fogalom meghatározása, a szakkönyvtári funkciók felsorolása nem is olyan könnyű, a szakirodalom száz éve birkózik vele. „*Úgy tűnik – sóhajtott fel nemrég a már idézett Tara E. Murray –, hogy minden szerzőnek, aki a szakkönyvtárakról ír, muszáj definícióval kezdenie.*”¹⁷ Az általam ismert legteljesebb gyűjtés *Alissa F. Matheny* 2015-ös szakdolgozatában található, amely az 1909 és 2014 közötti évszázad angolszász szakirodalmának nyolcvannégy magyarázat kíséretét adja. Ezek 69%-a operál a gyűjtemény, 65,5%-a a szolgáltatások és 62%-a a közönség fogalmával.¹⁸ Az *Encyclopedia of Library and Information Science* huszonkilenc meghatározást ajánl, amelyekben a „különlegesség” utalhat a különböző tudásterületekre (a jogra, az orvostudományra vagy akár a statisztikára), a gyűjtemény jellegére (térképekre vagy digitális objektumokra), eltérő funkciókra (például a kutatás-fejlesztésre), a sokszínű fenntartói (kormányzati, üzleti, kórházi) vagy látogatói körre. *Herbert S. White* a szakkönyvtárak menedzsmentjéről írt művében tizenkilenc fontosabb jellemzőt sorolt fel.¹⁹

A hazai szakirodalomban többé-kevésbé meghonosodott definíciókat elfogadva, a szakkönyvtár „*valamely tudományág, foglalkozás, mesterség, művészet körébe tartozó könyvek és egyéb kiadványok (dokumentumok) tervszerűen összeválogatott, kutatási vagy tanulmányi felhasználásra alkalmas gyűjteménye*”, „*gyakorta valamely információs központ része is*”.²⁰ Feladata „*valamely tudományterület vagy ismeretág tartalmának (ismereteinek) reprezentálása, és ennek alapján egy körülhatárolható felhasználói kör adott tudományhoz köthető szakmai információs igényének teljes, azonnali és pontos kielégítése*”.²¹ A hagyományos, sokszor magas hozzáadott értékkel bíró – és ma már persze rendszerint vonzó köntösbe öltöztetett – szakkönyvtári feladatok közé tartozik a tájékoztató anyagok (bibliográfiák, repertóriumok, szakirodalmi szemlék) készítése, a kutatók publikációs tevékenységének segítése, a publikációs adatok

menedzselése, a helyi archívumok építése különféle történeti dokumentumokból, az információs szolgáltatás ügyviteli vagy közhasznú témákban, a döntés-előkészítés támogatása a megfelelő dokumentumokkal, információk ellenőrzése belső és külső jelentésekhez, publikációkhoz, végül a felhasználók képzése és kutatás-módszertani ismeretek átadása. Mindehhez természetesen a könyvtárosoknak ismerniük kell anyaintézményük alapvető céljait és tevékenységeit.²²

A nemzetközi (szak)könyvtári trendek

A kutatókönyvtárakat érintő külső hatások közül a digitális környezet változásáról, az információkeresési szokások radikális átalakulásáról és a nyílt hozzáférésű tudományos tartalmak terjedéséről szövegek. Ezek azok a tényezők, amelyek – a 2008-as gazdasági válság máig ható negatív következményeivel együtt – a legerőteljesebben befolyásolják a tudományos könyvtárak gyűjteményszervezési és szolgáltatási politikáját.

• A digitális környezetváltozás

A káprázatosan kibővült technikai lehetőségek mindannyiunk életvezetésére hatással vannak, és alapvetően alakítják át az információs ipar szereplőinek lehetőségeit. Elég, ha csak a miniatürizálásra, a vezeték nélküli internetre és az okostelefonra utalok. Az okos eszközök aranykora 2007 januárjában köszöntött be, amikor az Apple piacra dobta a mobiltelefonok, a közepes teljesítményű számítógépek és a kompakt fényképezőgépek tulajdonságait egyesítő iPhone-t.²³ A Gartner amerikai piackutató cég adatai szerint 2015-ig világszerte több mint 1,4 milliárd okostelefon talált gazdára. Az előrejelzések alapján 2017-re bolygónk népességének egyharmada (Észak-Amerika lakosságának 62,2, Nyugat-Európa lakosságának 65,8%-a) rendelkezik majd okostelefonnal. Kínában 2011-ben még csak 80 millió eszközt használtak, ez a szám 2016 végéig várhatóan 538 millióra nő.²⁴ Ezzel párhuzamosan egy másik, ennél is nagyobb horderejű átalakulásnak is tanúi lehetünk. A világhírű asztrofizikus, *Szalay A. Sándor* szerint a tudomány napjainkban válik nagykorúvá és lép az ipari forradalom korába, amikor évről évre több tudományos információ keletkezik, mint korábban összesen a történelem folyamán.²⁵ Az International Data Corporation nevű jövőkutató cég szerint 2012 és 2020 között évente megduplázódik a digitális univerzum nagysága, amely ily módon évtizedünk végére eléri 2005-ös méretének háromszázszorosát.

Ekkorra a Föld lakosságára fejenként átlagosan 5200 gigabájtnyi digitális tartalom jut majd.²⁶

• Az információkeresési szokások változása

Az információkeresés elsődleges terepe ma már egyértelműen az internet – különösen az 1990-es évek végén született (Z-generációs) fiatalok számára, akik tanáraik helyett is a keresőmotorokat faggatják, ha válasza van szükségük.²⁷ A keresési forgalom kétharmadért a Google felel, noha az iskolázottabb felhasználók jóval megbízhatóbbnak tartják a könyvtári adatbázisokat, a hagyományos könyveket és folyóiratokat. A legutóbbi nagyobb volumenű hazai kutatás, a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás-fejlesztési Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetének 2014 tavaszán a felsőoktatásban tanulók és dolgozó diplomások körében lebonyolított országos adatfelvétele azt mutatja, hogy a közel 2600 válaszadó 92%-a valamelyik általános keresővel indítja az információszerzést. A keresés sikerét azonban legfeljebb néhány speciális beállítással, esetleg szűkítéssel mozdítják elő, a logikai operátorokkal csak ritkán. A szakirodalmi adatbázisok ismerete és használata – az igenlő válaszok 27, illetve 20%-os arányával – kifejezetten gyérnek mondható. A megkérdezettek mindössze 13%-a választja a könyvtárost, ha szakmai segítségre van szüksége.²⁸ A Cornell Egyetem 2015. tavaszi kutatói időmérleg-vizsgálatának egyik tanulsága szerint a felhasználók kísérleteznek ugyan a Google-keresésnél szofisztikáltabb eszközökkel és technikákkal, de ha maguktól nem boldogulnak, nem feltétlenül kérnek segítséget, inkább felhagynak használatukkal.²⁹ Az új technológiák gyakran a „digitális bennszülöttnek” tekinthető 20–25 éves egyetemisták számára is komoly fejtörést okoznak; ahogy egy hazai fókuszcsoportos vizsgálatban részt vevő hallgató kijelentette: „*Nekem ez így túl sok technológiai szempontból, mert nem vagyok egy technikai zseni, egyszerűbb azt mondanom, hogy könyv, papír és toll.*”³⁰ Általánosságban tehát kijelenthető, hogy még a legképzettebbek körében is „*meglehetősen alacsony szintű jártasság*” tapasztalható „*a világhálón történő keresés, továbbá az így nyert találati halmaz kezelésében*”.³¹

• A nyílt tudomány

A nyílt tudomány (open science) az egyik legérdekesebb új téma. A fogalmat 2006-ban alkotta meg a néhány éve elhunyt kanadai kémikus, *Jean-Claude Bradley*. Ma a kutatási adatok, források, módszerek, szakértői vélemények, publikációk és a kapcsolódó

oktatási segédanyagok szabadon hozzáférhetővé tételét értjük alatta. A nyílt tudomány elsődleges célja, hogy transzparenssé és könnyen megismételhetővé tegye a kutatásokat; emellett az érdeklődő laikusoknak is betekintést enged a tudományos munkába. Az open science elterjedését segítik az intézményi repozitóriumok (digitális dokumentumtárak), a szaklektorálás (peer review) folyamatát lerövidítő és személyesebbé tevő blogok, a nyílt hozzáférésű (open access) folyóiratok, a hivatkozásmenedzselő szoftverek (*EndNote*, *RefWorks*, *Zotero*) és a kutatói profilokat gyűjtő közösségi alkalmazások (*Mendeley*, *ResearchGate*). Könnyű belátni, hogy ezek professzionális kezelése, használatuk propagálása és oktatása, illetve a publikációs felületet kínáló, de a közlési díjért semmit sem nyújtó parazita (élősködő) folyóiratok (predatory journals) kiszűrése szakképzett könyvtárost igénylő feladat.³²

• A gyarapítási, kölcsönzési és használati mutatók változásai

A 2008-as gazdasági világválság a közgyűjteményi szférát is rendkívül súlyosan érintette. Az évente elvégzett kérdőíves felmérések szerint az észak-amerikai tudományos könyvtárak szövetsége, az ARL (Association of Research Libraries) könyvtárainak költségvetésén még a 2012–2013-as pénzügyi évben is jól érzékelhető volt az összeomlás hatása. Öt évvel a válság kirobbanása után ugyanis a beszerzési keretek még mindig nem érték el a 2008 előtti szintet, és a működési, illetve a személyi ráfordítások terén sem látszott derűsebbnek a helyzet.³³

Az ARL 2012-ben közzétette 126 tagjának (18 kanadainak és 108 egyesült államokbelinek) aggregált statisztikai mutatóit. Mivel a 126-ból 115 felsőoktatási és csak 11 kormányzati intézmény vagy egyéb nonprofit szervezet könyvtára, a trendek elsősorban az előbbieket használatával és szolgáltatásaival kapcsolatos változásokat tükrözik, de nem állnak távol a képzőhelyhez nem kötődő könyvtárak tapasztalataitól sem.

Az adatok szerint az ARL-tagkönyvtárakban 1991 és 2011 között egyharmadával csökkent a kölcsönzések száma és 65%-kal a referenzs – szolgáltatások iránti – igény (hiszen az információs bőség korában a felhasználók nagyon nagy hányada az egyszerűen hozzáférhető és kevésbé szofisztikált eljárásokkal megszerezhető tartalmakat keresi),³⁴ viszont 74%-kal nőtt a csoportfoglalkozások és 131%-kal az azokon részt vettek száma. Bár 1986-hoz képest 2011-re 280%-kal nőtt a könyvtárközi kölcsönzések száma, az utolsó

években ez is csökkenésnek indult az információ-források széles körü elérhetőségének köszönhetően. Egyidejűleg a könyvtárak összes kiadása 188%-kal, 4,6 milliárd dollárra, az időszaki kiadványokra szánt összeg pedig több mint négyszeresére nőtt. 1993 és 2011 között az elektronikus dokumentumokra fordított kiadások minden egyes évben sokszorosan meghaladták az egyéb beszerzések költségeit. 2011-ben egy átlagos ARL-könyvtár beszerzési keretének kétharmadát elektronikus dokumentumokra költötte el. A számok tehát azt mutatják, hogy a felhasználók egyre önállóbbak, és a digitális környezetben nincs szükség sok-sok mindent gyűjtő „alexandriai kis könyvtárra” sem, hanem az összehangolt gyűjtemény- és szolgáltatásszervezés irányába kell elmozdulni.³⁵ (Érdemes továbbá hangsúlyt fektetni annak tudatosítására, hogy a távolról hozzáférhetővé tett dokumentumok a könyvtár szolgáltatási csomagjához tartoznak. A felhasználók általában nincsenek tisztában azzal, hogy a képernyőjükön megjelenő tartalom miért és miként kerülhetett oda.)³⁶

Az ARL egy másik, több szerző bevonásával készült tanulmánya hasonló következtetésekre jutott: a hálózatos világban az elszigetelt gyűjtemények csak töredékes és tökéletlen információszolgáltatásra képesek. A XXI. század kihívásai szinte megkövetelik az intézmények összefogását, illetve gondolkodásunkat a gyűjtemények erőltetett gyarapításától a minőségi tudástermékek előállítására terelik. Mások módszereit természetesen nem szolgálva másolva, de minden intézménynek törekednie kell felhasználói, a kutatók közössége szükségleteinek pontos felmérésére és megértésére. A kutatókönyvtárak ily módon a tudományos eredmények prezentálói a kutatások folyamatának részeseivé válhatnak.³⁷

Ugyanezt a modellt tartja követendőnek a brit Tudományos Könyvtári Szövetség, az RLUK (Research Libraries United Kingdom), amely 2017-ig szóló stratégiai tervében többek között a nyomtatott dokumentumok „észszerűsített és megosztott” beszerzését, az őrző intézmények gyűjteménypolitikájának egységesítését, a digitalizálás párhuzamosságainak megszüntetését és a kutatástámogató szolgáltatások erősítését (a tudományos publikációk új formáinak kifejlesztésében, a különféle szaklektorálási eljárások összehasonlításában és a tudásmetriai vizsgálatokban való részvételt) szorgalmazza.³⁸

A tudásszervezés és a megőrködendő anyagok kiválasztása során olyan új tartalmakra is ki kell terjesztetni figyelmünket, mint az e-könyvek és az adatsorok, illetve a kutatások menetét dokumentáló blogok és

wikik. Nemcsak a természet- és a műszaki, hanem a társadalomtudományok területén is egyre gyakrabban találkozunk hibrid dokumentumokkal, például adatbázisokra, interaktív tartalmakra mutató szakcikkkel vagy kiadvány formájú, de folyamatosan frissülő és archívummal nem rendelkező évkönyvekkel. Ezek hosszú távú, nagy mennyiségben történő megőrzése nemcsak szakértelmet, de kellő infrastrukturális feltételeket is igényel.³⁹

• Tartalom-előállítás

Nem előzmények nélkül való, de viszonylag új, az 1990-es évektől jelentkező fejlemény a könyvtárak tömeges felbukkanása a tartalom-előállítók piacán.⁴⁰ Nyilvánvalóan egészen más lehetőségekkel, anyagi háttérrel és jogi keretek között, de hasonló tapasztalhatunk több, a digitális átállás során szintén minden korábbinál kielezettebb versenyhelyzetbe került szórakoztatóipari szereplő esetében. Az egyik legsikeresebb példa az MTV-é (a volt Music Televisioné), amely műsoridejének túlnyomó részében ma már nem videoklipeket játszik (hiszen azok éjjel-nappal elérhetők mindenki számára az interneten), hanem saját gyártású programokat kínál közönségének. A kábelcsatornák közül az AMC (a hajdani American Movie Classics) vagy az HBO (Home Box Office) is pozitív példaként említhető, hiszen az új kor kihívásaira nemcsak szolgáltatásai minőségének javításával, hanem rendkívül tudatos építkezéssel, profilbővítéssel válaszolt. Meggyőződésem, hogy – a magunk összehasonlíthatatlanul szerényebb eszközeivel, az erőforrások és az igények felmérése, valamint a szerzői jogi kérdések tisztázása után⁴¹ – nekünk is erre kell törekednünk. A hagyományos folyóirat- és könyvkiadás mellett ma már rengeteg könyvtári e-kiadvánnyal is találkozhatunk. Az Egyesült Államokban 2012-ben több mint ötven könyvtár részvételével létrejött az LPC (Library Publishing Coalition, Könyvtárak Kiadói Szövetsége) nevű szervezet.⁴² Ann Pendleton-Jullian építészfőnök, író 2013-ban ötpontos cselekvési tervet tárt az ARL elé, amelyben a kutatókönyvtárakat többek között a tudományos eredmények publikálására ösztönözte.⁴³ Ugyanebben az esztendőben szorgalmazta az Amerikai Könyvtári Egyesület (American Library Association, ALA) felsőoktatási és tudományos könyvtári szervezete (Association of College and Research Libraries, ACRL), hogy a könyvtárak évente tizenöt lektorált kötetet tegyenek közzé.⁴⁴ Európai példa is akad. A University College London könyvtára is kiadói tevékenységgel bővíti

profilját az e-források, a tananyagok és a tudományos publikációk világában.⁴⁵

• A könyvtári terek változása – a könyvtár mint hardver

A fizikai (olvasói és raktári) terek zsugorodása kétségkívül a jövő egyik lehetséges és igen valószínű forgatókönyve, amely sokakat foglalkoztat legalábbis azóta, hogy *Maszuda* letaglózóan egyszerű képben álmolta meg kultúránk jövőjét: „Azzal a nagyszabású céllal haladunk a XXI. század felé, hogy felépítsük Komputópiát a Földön. Komputópia történelmi emléke egy négyzetcentiméteren elhelyezett néhány áramkör lesz, egy kis dobozba zárva.”⁴⁶ A hazai szakirodalom is viszonylag korán felvetette a kérdést. Ahogy *Benda Mária* írta 1985-ben: „A tudományos könyvtár alapterülete 3 m² lesz, hol egyetlen terminálról több száz adatbázis érhető el...”⁴⁷ *Kováts Zoltán* hasonlóan vélekedett 1989-ben: „Az is lehet, hogy néhány polcon elférnek majd azok az adattárak, amelyek információtartalma a könyvraktárak légköbmétereinek ezreit vette még nemrég igénybe.”⁴⁸ A költséghatékonyság és a forrásmegosztás jegyében az ARL a közös raktározásról szóló intézményközi megállapodások elterjedését valószínűsíti.⁴⁹ (Megjegyzendő, hogy ez sem új keletű gondolat; *Brenda Moon* több mint húsz esztendeje a „szakemberek cseréje” mellett erről is beszélt a LIBER [Ligue des bibliothèques européennes de recherche, Európai Tudományos Könyvtárak Egyesülete] egyik konferenciáján.)⁵⁰

A könyvtár mint „hardver” – azaz „könyvek, polcok, termék és szobák, épületek” összessége – a kutatók számára nyilvánvalóan veszített jelentőségéből az intézményi honlaphoz vagy az akár távolról hozzáférhető adatbázisokhoz képest.⁵¹ „A könyvek és a polcok egyre csökkenő jelentőségével a könyvtár mint hely iránti igénynek is jelentősen vissza kellene szorulnia. [...] Amikor ellátogatunk egy új céghez, amely igazán vonzó olvasótermeket működtet, alig találunk bennük olvasókat” – írta a már idézett *Davenport* és *Prusak*.⁵² „A jövő könyvtárát emberek, nem pedig gyűjtemények és terek alkotják majd” – mondja napjaink kórházi könyvtárosa.⁵³ A könyvtári terekkel kapcsolatban folytatott kutatások és a nemzetközi tapasztalatok ugyanakkor azt bizonyítják, hogy szükség van alacsony intenzitású, vagyis a legkülönbözőbb életkorú, érdeklődésű, kulturális és szociális háttérű emberek találkozását lehetővé tévő helyekre.⁵⁴ Európában egyre több példát látunk a közkönyvtári és a tudományos könyvtári szerepek

összehangolására. Az egyik legsikeresebb intézmény a mai, integrált formájában 1995 óta működő és 3,4 millió dokumentumot őrző *Berlini Központi és Regionális Könyvtár* (Zentral- und Landesbibliothek Berlin).⁵⁵ A szélesebb nyilvánosságból elsődlegesen a nagyobb, környezetük kulturális központjaként is funkcionálni képes intézmények profitálhatnak, de intenzív tanulást segítő és felhasználóképző programjaikkal a kisebbek is sikeresen határozhatják meg magukat közösségi térként.

A jövő szakkönyvtárosa

Eddig a már érzékelhető – vagy Magyarországon még csak várható – trendekről beszéltem. De vajon felkészültünk-e ezekre? A könyvtárosok változó feladatairól és szükséges új kompetenciáiról beláthatatlan terjedelmű irodalom látott napvilágot az elmúlt húsz évben. Ahogyan *Poprády Géza* némi malíciával megjegyezte, „ezek skálája a semmitmondó általánosságoktól a szinte teljesíthetetlen kívánságlistáig terjed”.⁵⁶ Újabban az RLUK készítettett dermesztően alapos és átfogó katalógust a szakkönyvtárosokkal szemben támasztandó követelményekről. A vonatkozó szakirodalom áttekintése, valamint könyvtárosoktól és könyvtárvezetőktől internetes kérdőíveken begyűjtött adatok alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a jövőben az információközvetítésnél jóval nagyobb hangsúly esik majd a kutatási adatok menedzselésére.⁵⁷

Az RLUK-féle kutatás során a könyvtárvezetők tíz kulcsterületen összesen harminckét fontos kompetenciát jelöltek meg a szakkönyvtárosok számára. Az adott szakterülethez kapcsolódóan alapvető többek között annak viszonylag mély ismerete, a kutatási folyamatokkal kapcsolatosan pedig a kutatók érdeklődési köréről, információszerzési szokásairól és a kutatásukat támogató finanszírozási lehetőségekről való tájékozottság. A kapcsolatépítés terén elengedhetetlen a kutatók megszólítása, a kutatási projekteken való részvétel képessége, valamint a helyi és a nemzetközi szakmai szervezetek ismerete. A szakkönyvtárosnak érdeklődnie kell a tudományos kommunikáció trendjei, jó gyakorlatai és lehetőségei, különösen a nyílt hozzáférésű formák iránt; tisztában kell lennie a szerzői jog, a tudománymetria és az alternatív bibliometria fontosabb kérdéseivel. A kutatási eredmények kezeléséhez szüksége van a nyers adatok előállítására vonatkozó módszertani ismeretekre, továbbá a hozzáférést, a terjesztést és a megőrzést biztosító eszközök alkalmazására. Szintén nem elhanyagolható jelentőségű az információkere-

sésben és az irodalomkutatásban szerzett jártasság, a szakterületi hivatkozási-idézési szokások elsajátítása, a prezentációs és a bibliográfiakészítő szoftverek, a közösségi oldalak és a kutatói adatbázisok, a web 2.0-s eszközök és a mobiltechnológiák magabiztos használata. Végül a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban elengedhetetlennek tartják a tudásmegosztásra, az információs műveltség terjesztésére való képességet is.⁵⁸

Kilenc területen állapított meg hiányosságokat a felmérés. Ezek: a kutatási eredmények hosszú távú és biztonságos megőrzése, a kutatási projektek során keletkezett anyagok (például levelezések) megőrzése, adatmenedzsment és -gondozás, publikációs követelmények és open access, adatmódosító eszközök, adatbányászat, a metaadatok használata, az egyes tudományágaknak, szakterületeknek megfelelő metaadat-sémák kifejlesztése, segítségnyújtás a kutatóknak a potenciális finanszírozó szervezetek megtalálásában.⁵⁹

Az orvosi könyvtárosok szükséges kompetenciáiról szintén 2013-ban készült harminckét ország több mint ötszáz szakemberére kiterjedő felmérés az Európai Egészségügyi Információs és Könyvtári Szövetség (European Association for Health Information and Libraries, EAHIL) támogatásával. A kutatás részvevői általában arról számoltak be, hogy munkájuk során – amolyan értelmiségi „ezermesterként” – könyvtár- és információtudományi jártasságuk mellett könyvtári és általános vezetési ismereteiket, műszaki és kommunikációs képességeiket egyaránt csillogtatniuk kell. Sokan hangsúlyozták a munkahelyi tapasztalatok és a folyamatos továbbképzés jelentőségét, egyszersmind kifejezték igényüket a korszerű technológiák (mobilalkalmazások, közösségi oldalak, e-tananyagok) megismerését szolgáló tréningek iránt.⁶⁰

Az észak-amerikai tudományos könyvtárak munkatársai (a szakkönyvtárosok, a felsőoktatási szférában a szakreferensek vagy a tanszéki összekötők) sok helyen már ma is inkább a kutatók partnereként, tanácsadójaként működnek, és ez a funkciójuk csak erősödni fog. Az orvostudományi tájékoztatási szakirodalomból számos sikeres esettanulmányt ismerünk, amely a szakinformátorok fontos hozzájárulását taglalja: adatmenedzseri, bibliometriai és hálózatelemzési gyakorlatukkal bármilyen kutatócsoportban megbecsült helyet foglalhatnak el.⁶¹ Az ez irányú profilbővítés és az „embedded librarianship” (magyarul sokkal inkább „kihelyezett”, mint a szakzsargonban meggyökeresedni látszó „beépített” könyvtárosság)

tényերése persze átképzésekkel, illetve intézményi struktúraváltással, a szervezeten belüli átcsoportosításokkal járhat. Az új (vagy újragondolt) pozíciók kipróbálására gyakran jól képzett, de nem könyvtárosként végzett fiatal kutatókat vesznek fel.⁶² A vállalati szakkönyvtárakba történő kiválasztás során szintén várható, hogy elengedhetlenné válnak azok a speciális (a profiltól függően üzleti, jogi, mérnöki vagy akár gyógyszerészeti) ismeretek, amelyek ahhoz kellenek, hogy a menedzsmentet ne egyszerű adathalmokkal, hanem kutatási késztermékekkel segítsék az információs szakemberek, akik – legalábbis a piackutatással foglalkozó *Jennifer Swanson* szerint – egy személyben lesznek projektmenedzserek, adatelemzők, marketingstratégák és szabadalmi szakértők is.⁶³

Aki tehát a szakkönyvtárosokkal szemben támasztott kívánalmak összegyűjtésére adja a fejét, könnyen és gyorsan dúst termést arathat. A különféle kompetencialisták összevetéséből kirajzolódó szuperkönyvtáros felettébb vonzó alakja persze a többség számára álmkép marad csupán. Jómagam a valamilyen tudományterületen szerzett átfogó – lehetőleg felsőfokú oklevéllel is bizonyított – ismereteket, a folyamatos (ön)képzésre és a – jellemzően angol nyelvű – szakirodalom megismerésére való hajlandóságot, végül az „inforaktárosi” és a „tudásőri” szerep elvetését,⁶⁴ a kutatókkal való párbeszéd lehetőségének keresését tartom elengedhetetlennek a szakkönyvtáros-hivatást választók számára. Ezek alkotják az alapot, amelyre építkezni lehet napjaink információs környezetében.

A fentebb felsorolt készségek és képzettségek persze csak akkor hasznosulhatnak hosszabb távon a szakkönyvtárakban, ha a fenntartókat is sikerül meggyőzni a kutatástámogató tevékenységek fontosságáról, a kórházak esetében például arról, hogy milyen közvetlen pozitív hatással járhat az irodalomkutatás a gyógyításra, vagy hogyan hasznosulhatnak később az orvosok, medikusok számára tartott információs tréningek. Mert „ahol van könyvtár, abban a kórházban kiemelkedőbb tudományos élet zajlik”.⁶⁵

A nemzetközi szakkönyvtári szervezetek

Világszervezetek

- Az egyik legbefolyásosabb nemzetközi szakkönyvtári szervezet a világszerte több mint nyolcezer tagot tömörítő SLA, amelynek 1909-es alapításáról és első elnökéről a bevezetőben már szóltam. A

szervezet az információs ipar és a tudásgazdaság valamennyi területének szakértőit szívesen fogadja soraiba. Az e hivatást művelők legfőbb értékének az információk összegyűjtését, szintetizálását és a tudás terjesztését, vagyis a sikeres döntéshozatal előkészítését tartja. Tagjai számára továbbképzéseket és konferenciákat szervez. Két legnagyobb összejövétele a nyáron tartott éves konferencia és a téli vezetői találkozó, amelyet mindig valamelyik amerikai nagyvárosban rendeznek meg. Az SLA elektronikus folyóirata, a korábban *Special Libraries* címet viselő *Information Outlook* két-havonta jelentkezik tematikus összeállításokkal, kiemelt érdeklődésre számot tartó egyéb közleményekkel, hírekkel, interjúkkal. A tagok és az előfizetők számára elérhető a szervezet honlapján.⁶⁶

- 1959 óta működik a Jogi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége (International Association of Law Libraries, IALL), amely ötven ország négyszáz felsőoktatási, vállalati, nemzeti, parlamenti és kormányzati intézményének könyvtárát fogja össze. Jogi információs lapja, az *International Journal of Legal Information* 1960 óta lát napvilágot. Az IALL nemzetközi konferenciáinak sora 1966-ban indult meg. A rendezvények anyaga 1994 óta teljes terjedelmében megjelenik az előbb említett folyóiratban.⁶⁷
- A Mezőgazdasági Információs Szakemberek Nemzetközi Szövetsége (International Association of Agricultural Information Specialists, IAALD) 1955-ben jött létre a belgiumi Gentben. A szervezet az egy-egy régió, kontinens mezőgazdasági-élelmiszerügyi kérdéseivel foglalkozó konferenciák mellett világkongresszusokat is tart. Lektorált folyóirata a 2008 óta jelentkező *Agricultural Information Worldwide*.⁶⁸
- 1975-ben az Egyesült Államok és Kanada keleti parti intézményeinek könyvtárosai alapították meg a mai Vízügyi és Tengertudományi Könyvtárak és Információs Központok Nemzetközi Szövetsége (International Association of Aquatic and Marine Science Libraries and Information Centers, IAMSLIC) elődjét. A ma már hat regionális tag-szervezettel működő szövetség évente szervez nemzetközi konferenciát, amelynek előadásai a kapcsolódó hírlevelekkel együtt 1984-gyel kezdődően szabadon hozzáférhetők. A szervezet *Aquatic Commons* néven tematikus repozitóriumot is üzemeltet.⁶⁹
- A Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége (International Association of Music Libraries,

Archives and Documentation Centres, IAML; Association Internationale des Bibliothèques, Archives et Centres de Documentation Musicaux, AIBM; Internationale Vereinigung der Musikbibliotheken, Musikarchiv und Musikdokumentationszentrum, IVMB) 1951-ben jött létre, amikor huszonhárom ország százhusz képviselője találkozott Párizsban. Formális megalakulását két nemzetközi összejövetel előzte meg 1949-ben és 1950-ben. Ma öt kontinensről huszonhat nemzeti tagszervezete van. (Hazai képviselője az AIBM Magyar Nemzeti Csoport.) Legfontosabb kiadványa a *Fontes Artis Musicae* címmel negyedévente megjelenő zenetudományi és zenei dokumentációs folyóirat.⁷⁰

Európai szervezetek

- A fentebb már említett európai kutatókönyvtári szövetség, a LIBER 1971-ben jött létre; 2009 óta alapítványi formában működik, hollandiai székhellyel. Negyvenöt országból több mint négyszáz tagja van. Szakbizottságai, munkacsoportjai a könyvtárépítéssel, a tudományos kommunikáció, a digitalizálás, az információkeresés, a kulturális örökségvédelem, a könyvtárszervezés és a humánerőforrás-menedzsment témakörével foglalkoznak. Évente egyszer, június végén, július elején több száz fő részvételével megrendezett általános konferenciája mellett kisebb, egy-egy témát körüljáró összejövételeket is szervez. Részt vesz továbbá olyan európai kezdeményezésekben, amelyek a kontinens kulturális örökségének digitális közzétételét, útikönyvek, újságok, könyvtári metaadatok publikálását célozzák. A szövetség *LIBER Quarterly* című folyóirata 2007 óta kizárólag elektronikus formában, 2011 óta nyílt hozzáféréssel jelenik meg.⁷¹
- Az 1992-ben alapított, ténylegesen 1994 óta működő CERL (Consortium of European Research Libraries, Európai Kutatókönyvtárak Konzorciuma) egy Angliában bejegyzett szervezet, amely a kéziratok korában, azaz a XV. század közepétől az 1830-as évekig kiadott könyvek regisztrálását és adatainak adatbázisba rendezését tűzte ki céljául. Fontos gyűjteménye a több mint egymillió rekordot, személy-, hely-, nyomda- és egyéb neveket tartalmazó *CERL Thesaurus* és az Uppsalai Egyetemi Könyvtár által kifejlesztett, a különböző európai kézirat- és réginyomtatvány-adatbázisokban kereső *CERL Portal*.⁷²
- Az 1987-ben alapított EAHIL az egészségügyi

információval foglalkozó szakemberek és intézmények képviselője. Harminc európai országból mintegy ezer tagja van.

- Az Európai Egyházi Könyvtárak Szövetsége (Bibliothèques européennes de théologie, BETH) tizenöt ország huszonnyolc hasonló egyesülését és intézményét fogja össze 1999-es megalakulása óta.⁷³

Európai szakkönyvtári kitekintés

Németország

A megközelítőleg 11 500 könyvtárral rendelkező Németországban az információellátás négy szintjét szervezték meg. A speciális igényeket a két felső hivatott kielégíteni.

- A könyvtári rendszer csúcán a Német Nemzeti Könyvtár található, amely lipcsei és frankfurti elődintézményeinek 2006-ban történt összeolvasásával és a berlini zenei archívum csatlakozásával nyerte el jelenlegi formáját. A müncheni Bajor Állami Könyvtár (Bayerische Staatsbibliothek) elsősorban a német, a francia és az olasz nyelvterületek, továbbá Dél-, Délkelet- és Kelet-Európa történetére és irodalmára, a klasszika-filológia, a bizantinológia, a zene-, a könyvtár- és információ-tudomány, valamint a könyvtörténet szakirodalmának gyűjtésére szakosodott. Keleti gyűjteményével, ős- és XVI. századi nyomtatványaival, valamint hatvanezer kurrens folyóiratcímével a világ legfontosabb tudásközpontjai közé tartozik. Digitalizált bavarikáit és Bajorországgal kapcsolatos adatgyűjteményeit a *Bayerische Landesbibliothek Online* portálon szolgáltatja. A Berlini Állami Könyvtár (Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz) fenntartója a Porosz Kulturális Örökségi Alap (Stiftung Preußischer Kulturbesitz). Az intézmény jelentős különgyűjteménnyel büszkélkedhet a jogtudomány, a kelet- és délkelet-ázsiai tanulmányok és a szlavisztika területéről, valamint kéziratokból, kottákból, külföldi napilapokból és parlamenti dokumentumokból.⁷⁴

A tudományos információs rendszer országos jelentőségű szereplője még három kiemelt szakkönyvtár.

- A hannoveri Műszaki Információs Könyvtár (Technische Informationsbibliothek, TIB) a műszaki és a természettudományos irodalom, a kutatási és a konferenciabeszámoló, a szabványok és a szabadalmak gyűjtése mellett a kelet-ázsiai és a kelet-európai vonatkozású műveket is beszerzi. A TIB a digitális formában közzétett kutatási ered-

ményeket regisztráló DOI (digital object identifier) „atyja” volt 2005-ben, négy évvel később pedig a DataCite nevű nemzetközi DOI-regisztrációs konzorcium alapítói közé tartozott.

- A gyógyszerészeti, az egészség- és a táplálkozástudományi, a környezetvédelmi és az agrárinformációra szakosodott Német Központi Orvosi Könyvtár – Leibniz Élettudományi Információs Központ (Deutsche Zentralbibliothek für Medizin – Leibniz Informationszentrum Lebenswissenschaften, ZB MED) Kölnben és Bonnban székel. Az említetteken kívül a WHO (World Health Organization, Egészségügyi Világszervezet) dokumentációs központja és a FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations, Élelmézségügyi és Mezőgazdasági Világszervezet) letéti könyvtára. Portálja, az open access elvén működő *German Medical Science* tizenöt tudományos folyóirat és évente harminc konferenciakiadvány mellett a Német Gyógyászati Dokumentációs és Információs Intézet jelentéseit is közzéteszi.
- A Kielben és Hamburgban megtalálható Német Központi Közgazdaságtudományi Könyvtár – Német Gazdasági Információs Központ (Deutsche Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften – Leibniz Informationszentrum Wirtschaft, ZBW) a német és az angol nyelvű szakirodalom mellett kiemelt figyelmet fordít az EU, az ENSZ és szakosított intézményei, az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet), a WTO (World Trade Organization, Kereskedelmi Világszervezet), a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank, illetve az üzleti iskolák és a közgazdasági kutatóintézetek kiadványaira. A ZBW *Intereconomics* címmel angol nyelvű gazdaságpolitikai szakfolyóiratot ad ki, illetve *EconStor* néven nyílt hozzáférésű repozitóriumot üzemeltet.

A három német központi szakkönyvtár 2009 óta *Goportis* néven tudományos információs hálózatba tömörül, amelynek célja tudásterületeik világszerte keletkezett legkorszerűbb és legátfogóbb információforrásainak felkutatása és beszerzése, új kutatási módszerek kidolgozása, a tudomány érdekeinek képviselése és a tudáspolitikai döntéshozatal támogatása, valamint Németország rangjának erősítése a nemzetközi tudományos életben. Az együttműködés keretében tudományos keresők (a TIB *GetInf*ója, a ZB MED *MEDPilot*-ja és *GREENPilot*-ja, valamint a ZBW-féle *EconBiz*) egymás adatbázisait is eléri.

Az egyes tudományterületek kijelölt gyűjtkönyvtárainak külföldi szakirodalmi gyarapítási kere-tét felerészben a Német Kutatási Alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) fedezi. A gyűjtemény fenntartásának és a dokumentumok könyvtárközi kölcsönzésének költségei az egyes intézményeket terhelik. A szakterületi gyűjteményekhez a – szintén a DFG támogatásával kifejlesztett – *Webis* portálon keresztül juthatnak el az érdeklődők.⁷⁵

Az információellátás harmadik szintjén elhelyezkedő kisebb – kormányzati, jogi, orvosi és múzeumi – szakkönyvtárak száma körülbelül ezerre, az egyháziakat és az egyesületeket is tekintve kétezer-hétszázra tehető. Bár a köz- és a felsőoktatási könyvtáraknál sokkal szűkebb közönséget érnek el, újszerű információs szolgáltatásaikkal nagyon fontos szerepet játszanak a német könyvtári életben. Az olyan kiterjedt kutatóintézeti hálózatok, mint a Max Planck vagy a Fraunhofer, modern és bőkezűen finanszírozott könyvtárakat üzemeltetnek.⁷⁶

Románia

A 2012-es adatok szerint Románia húszmillió lakosságára 11 309 könyvtár jutott. (A rendszerváltáskor ez a szám megközelítette a 17 000-et.) A vonatkozó törvény ellenére a három nemzeti, a kilencvenhét felsőoktatási, a 7938 iskolai, a 607 szak- és a 2663 közkönyvtár tevékenysége valójában nincs összehangolva.⁷⁷

Romániában a könyvtárak rendszere – Magyarországhoz hasonlóan – a fővárosban koncentrálódik: a Román Nemzeti Könyvtáron kívül mindkét országos szakkönyvtár központja Bukarestben található. Az 1867-ben alapított Román Akadémiai Könyvtár 12 millió könyvtári egységet (a könyveken és a folyóiratokon kívül kéziratokat, levelezéseket, fényképeket, levéltári iratokat, térképeket és audiovizuális dokumentumokat) őriz, és fiálét működtet Iași-ban, Kolozsvárott és Temesváron. Mindenekelőtt az akadémikusok munkásságát dokumentálja és a hatvan akadémiai kutatóközpont és -intézet tudományos tevékenységét segíti, de részt vesz a retrospektív nemzeti bibliográfia szerkesztésében, a Bukaresti Városi Könyvtárral közös nagyszabású digitalizációs projektben, továbbá saját kiadót is üzemeltet. Külső kutatók csak egyes projektek idejére vehetik igénybe szolgáltatásait, a szélesebb közönség egyáltalán nem. Az 1845 óta működő Országos Hadtudományi Könyvtár a Honvédelmi Minisztérium alá tartozik. Gyűjteménye kétszázezer könyvet, folyóiratot és

térképet számlál a hadtudomány és a hadtörténelem témakörében. A könyvtárat kizárólag katonák használhatják, és internetes honlapja sincs.⁷⁸

A kisebb szakkönyvtárak számában a vállalatok és a kutatóintézetek tömeges eltűnése miatt óriási visszaesés volt tapasztalható az elmúlt évtizedekben: míg 1990-ben 2128 dokumentációs központ és szakkönyvtár működött Romániában, 2000-ben már csak 1052, 2005-ben pedig mindössze 589. (Mint fentebb láttuk, ez az érték nagyjából stabilizálódott az elmúlt évtizedben.) Míg – Amerikával és Nyugat-Európával ellentétben – a magánszektor és a civilszféra fenntartóként jóformán ismeretlen, az állami intézmények és a kormányhivatalok (a köztelevízió és a köztér, a parlament, a képviselőház, a szenátus, a legfelsőbb bíróság, a nemzeti színház, a nemzeti opera, a nemzeti levéltár, a szabadalmi hivatal, a minisztériumok és a múzeumok) mind működtetnek szakkönyvtárat. Szintén jelentősnek mondhatók a számos ritka könyvet, ősnymtatványt és kéziratot őrző egyházi gyűjtemények.⁷⁹

A speciális gyűjtemények közé tartoznak a pedagógiai könyvtárak, amelyekből az Oktatásiügyi Minisztérium tart fenn egyet-egyet az ország negyvenegy megyéjében és Bukarest törvényhatósági jogú városban. Ezek kizárólag az adott megyében dolgozó tanárok számára nyújtanak szolgáltatásokat, de általánosan elmondható, hogy gyűjteményük avított, anyagukat csak cédlakatalógusban lehet visszakeresni, multimédiás és egyéb modern oktatássegítő szoftvereket alig találni bennük. Tevékenységüket sokáig az 1880-ban életre hívott és 1992-ben nemzeti könyvtárrá emelt Országos Pedagógiai Könyvtár felügyelte, amelynek másik fő feladata a szakterület retrospektív nemzeti bibliográfiájának fejlesztése volt. Ez a félmillió könyvet és folyóiratot őrző intézmény azonban a rendszerváltást követően egyáltalán nem tudott lépést tartani a korrallal, még online katalógussal és honlappal sem rendelkezett. 2014 januárjával elvesztette önállóságát, és azóta a bukaresti Központi Egyetemi Könyvtár fióként működik.⁸⁰

Még szomorúbban alakult a Nemzeti Információs és Dokumentációs Intézet (Institutul Național de Informare și Documentare) szintén országos jelentőségű gyűjteményének sorsa. Az intézet újjászervezésekor és addigi székházából történő kiköltöztetésekor ugyanis könyvtárat átszállították egy távoli raktárba, az álláshelyeket pedig átcsoportosították a bukaresti egyetemi könyvtárhoz.⁸¹

Kelet-Közép-Európa más országai

A gazdasági átalakulás és a privatizáció Kelet-Közép-Európa valamennyi államában megrengette a szakkönyvtári rendszert. A hazánkkal nagyságrendileg azonos területű és lélekszámú *Csehországban* például 1991 és 1997 között 653-ról 158-ra, egynegyedére csökkent a tudományos, műszaki és gazdasági szakkönyvtárak száma. Az 1993-tól 2012-ig eltelt húsz év alatt az orvosi könyvtárak 60%-a megszűnt, míg az orvosi könyvtárosok létszámában 88%-os zuhanás következett be.⁸² *Horvátországban* a kommunizmus évtizedeiben oktatási és kutatási feladatokat egyaránt elláttak a szakkönyvtárak, 1990 után azonban rengeteg megszűnt közülük. (Pontos statisztikai adat nincs a számukról.)⁸³ *Macedóniában* a függetlenség 1991-es kikiáltása után az újonnan létrejött állami és magánegyetemek sorra hozták létre az új könyvtárakat, eközben azonban a vállalati szférában tömegesen zártak be a szakkönyvtárak.⁸⁴

A volt szovjet tagköztársaságok szakkönyvtári szisztémája ma is az 1990 előtti struktúrán alapul. A *Szovjetunióban* a Leninről elnevezett moszkvai nemzeti könyvtárat az országos szakkönyvtárak egész sora követte a hierarchiában: önálló intézményt hoztak létre a természet- és a mérnöki tudomány, az idegen nyelvű irodalom, a történelem, az orvostudomány, a gyermekirodalom, az ifjúsági irodalom és több más tudásterület számára. Ezen felül minden tagállamnak és kisebb régióknak megvoltak a maga általános tudományos könyvtárjai. Napjaink *Oroszországában* a kilenc országos szakkönyvtár a három nemzeti könyvtártól függetlenül, különböző minisztériumok joghatósága alatt működik. Ezeken kívül három nagy akadémiai kutatókönyvtár és számos felsőoktatási könyvtár áll a tudomány szolgálatában.⁸⁵

Moldovában a felsőoktatási szférán kívül két nagyobb szakkönyvtár üzemel. A Moldovai Tudományos Akadémia Központi Tudományos Könyvtárát 1928-ban alapították azzal a küldetéssel, hogy támogassa az alap- és az alkalmazott kutatások információs igényeit. Az akadémia kebelében működő Nemzeti Közgazdaságtudományi Intézet Műszaki Tudományos Könyvtára (Biblioteca Republicană Tehnică Științifică) az ország tizenöt műszaki szakkönyvtárának módszertani központja. Ezek együttesen 14 millió dokumentumot őriznek. A tizenhét mezőgazdasági szakkönyvtár mind valamelyik felsőoktatási intézményhez tartozik.⁸⁶

A balti államok kiterjedt szakkönyvtári rendszert örökölték a szovjet időkből. *Litvániában* öt, a gyűjtőkő-

rének megfelelő kötelezpéldány-joggal felruházott, hálózatot üzemeltető országos szakkönyvtár, a Vakok Litvániai Könyvtára, a Litván Orvosi Könyvtár, a Litván Tudományos Akadémia Könyvtára, Litvánia Műszaki Könyvtára és a Vilniusi Egyetem Könyvtára mellett tizenhat múzeumi könyvtár, négy egyéb kulturális intézeti könyvtár, valamint nagyszámú kormányzati, vállalati és kórházi gyűjtemény vesz részt a szakkönyvtári ellátásban.⁸⁷ A jóval kisebb területű *Észtországban* összesen ötven intézmény, a nemzeti könyvtár, tizenkilenc felsőoktatási könyvtár és harminc kormányzati, egészségügyi, intézeti, társulati, vállalati és kulturális intézményi könyvtár tartozik ebbe a körbe.⁸⁸ *Lettország* harmincnyolc szakkönyvtára közül az igazságügyi minisztérium fennhatósága alatt álló, országos szakkönyvtári rangú Műszaki Szabadalmi Könyvtár (Patentu tehinskā bibliotēka) a legnagyobb a maga több mint 26 millió egységet számláló állományával. Ez az egyedülálló gyűjtemény 1790-ig visszamenően a világ minden tájáról őriz szabadalmi dokumentumokat. A könyvtár munkatársai szakirodalmi adatbázist építenek az ipari és a szellemi tulajdonjoggal, valamint a hazájuk ipartörténetével foglalkozó információforrásokból.⁸⁹

Jegyzetek

(Az elektronikus tartalmak utolsó megtekintése 2016. júl. 18.)

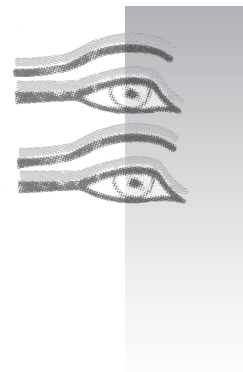
1. HORVÁTH Tibor: Neuralgikus pontok a szakkönyvtárügy működésében = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 36. évf. 1989. 11. sz. 473. p. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3152&issue_id=396)
2. SINGH, S. P.: Special libraries in India: some current trends = Library Review, 55. vol. 2006. 8. no. 520. p.
3. STRABLE, Edward G.: The way it was In: The special library role in networks: a conference held at the General Motors Research Laboratories. Warren, Michigan. May 5–6, 1980. Ed.: Robert W. GIBSON. New York : SLA, 1980. 5., 14. p.
4. JAMES, Sylvia: Foreword In: MATARAZZO, James M. – PEARLSTEIN, Toby: Special libraries: a survival guide. Santa Barbara, Libraries Unlimited, 2013. IX. p.
5. HAWKINS, Donald T.: Case study: the AT&T Bell Laboratories library network In: MATARAZZO, James M. – PEARLSTEIN, Toby: i. m. 7–16. p.; KENNEDY, Robert A.: Bell Laboratories library network In: The special library role... 17–36. p.
6. DAVENPORT, Thomas H. – PRUSAK, Laurence: Blow up the corporate library In: Knowledge and special libraries. Ed: James M. MATARAZZO ; CONNOLLY, Suzanne D. Boston (etc.) : Butterworth ; Heinemann, 1999. (Resources for the

- Knowledge-Based Economy) 218. p.
7. MATARAZZO, James M. – PRUSAK, Laurence: The value of corporate libraries: findings from a 1995 survey of senior management. In: *Knowledge and Special Libraries*, 144–145. p.
8. SCHACHER, Debbie: Special libraries in transition: what to do if the axe is falling = *Information Outlook*, 11. vol. 2007. 7. no. 42. p.
9. MURRAY, Tara E.: What's so special about special libraries? = *Journal of Library Administration*, 53. vol. 2013. 4. no. 276. p.
10. A téma gondolatébresztő, mindenféle illúziótól mentes kifejtése a hazai szakirodalomban: SENNYEY Pongrácz – KOKAS Károly: Könyvtárak a hálózatban. Hogyan változtatta/változtatja meg a könyvtárak jelenét és jövőjét a számítógépes világhálózatba kerülés? = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 58. évf. 2011. 10. sz. 419–429. p. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5548&issue_id=531)
11. FÜHLES-UBACH, Simone: Die Bibliothek und ihre Nutzer In: *Handbuch Bibliothek: Geschichte, Aufgaben, Perspektiven*. Hrsg.: Konrad UMLAUF ; Stefan GRADMANN. Stuttgart ; Weimar, J. B. Metzler, 2012. 241. p.
12. SIPOS Anna Magdolna: Könyvtári reneszánsz. Könyvtárak az információs társadalomban 2.0. Bp. : Kossuth, 2015. (NÉRO, 13–14.) 96. p.
13. VOIT Krisztina: Tudományos és szakkönyvtárak Magyarországon. Kísérlet a hazai szakkönyvtárügy történeti rekonstrukciójára 1932–1952. Bp. : OSZK ; Gondolat, 2011. 7. p.
14. A terminológiai kérdéseket tömören összefoglalja VARGA Katalin: A szakkönyvtár In: *Könyvtárosok kézikönyve*. 3. köt. A könyvtárak rendszere. Szerk.: HORVÁTH Tibor ; PAPP István. Bp. : Osiris, 2003. (Osiris kézikönyvek) 108. p.
15. PALLIER, Denis: Bibliothèque spécialisée In: *Dictionnaire encyclopédique de l'information et de la documentation*. Réd. Serge CACALY. Paris : Nathan, 1997. 98. p., SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. Bp. : Gondolat, 1965. 57. p., VARGA Katalin: i. m. 112. p.
16. SINGH, S. P.: i. m. 520. p.
17. MURRAY, Tara E.: i. m. 274. p.
18. MATHENY, Alissa F.: Unresolved boundaries: a thesis. Tuscaloosa, University of Alabama, 2015. 76–97. p. (http://acumen.lib.ua.edu/content/u0015/0000001/0001893/u0015_0000001_0001893.pdf)
19. SINGH, S. P.: i. m. 521. p.
20. BUDA Attila: Könyvtári fogalmak kisszótára. Bp. : Korona, 2000. 223. p.
21. VARGA Katalin: i. m. 109. p.
22. KÜHRNER Éva: Orvosi szakkönyvtárak a szakadék szélén = *Könyvtári Kis Híradó*, 14. évf. 2009. 4. sz. 18. p.; SINGH, S. P.: i. m. 522–523. p.; WITTWER, Roland: Special libraries – how to survive in the twenty-first century = *The Electronic Library*, 19. vol. 2001. 4. no. 221. p.
23. BABICZKI Tamás: Okostelefonok intelligens használata, különös tekintettel az olvasási kultúrára és a felhasználói szokásokra = K2 Kísérleti műhely, Budapest, 2015. máj. 20. (http://videotorium.hu/hu/recordings/details/10968,K2_-_Babiczki_Tamas_Okostelefonok_intelligens_hasznalata_kulonos_tekintettel_az_olvasasi_kulturara_es_a_felhasznaloi_szokasokra)
24. Number of smartphones sold to end users worldwide from 2007 to 2015 (in million units) = Statista.com, <http://www.statista.com/statistics/263437/global-smartphone-sales-to-end-users-since-2007/>
25. ERDÉLYI Péter [et al.]: A tudomány most válik nagykorúvá, manufaktúrából az ipari forradalom korába lép = 444.hu, 2016. január 6. (<http://tdr.444.hu/2016/01/06/szalay-sandor-a-tudomany-most-valik-nagykoruva-manufakturabol-az-ipari-forradalom-koraba-lep>)
26. SWANSON, Jennifer: The future of the corporate library = *Information Outlook*, 18. vol. 2014. 4. no. 11. p.
27. Minderről középiskolai tanárokkal és egyetemi oktatókkal készült mélyinterjúik alapján részletesebben lásd: DUGA Zsófia – TÖRŐCSIK Mária: A Z generáció és a tudomány kapcsolata – a tudományos ismeretszerzés színterei a fiatal generáció körében = *Marketing & Menedzsment*, 48. évf. 2014. 2. klsz. 27–37. p.
28. SIPOS Anna Magdolna – VARGA Katalin – EGERVÁRI Dóra: Net! Mindenekfelett? Pécs : Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás-fejlesztési Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2015. 114–115., 124., 163–165., 167–203. p. (<http://mek.oszk.hu/14700/14787/14787.pdf>)
29. TANCHEVA, Kornelia [et al.]: A day in the life of a (serious) researcher. Envisioning the future of the research library. Report [Ithaca] : ITHAKAS+R, 2016. March. 17–18. p. (http://www.sr.ithaka.org/wp-content/uploads/2016/03/SR_Report_Day_in_the_Life_Researcher030816.pdf)
30. HÁHNER Petra: Papír versus képernyő. Egyetemi hallgatók és a digitális szövegolvasás = *Információs Társadalom*, 14. évf. 2014. 4. sz. 92. p. (http://epa.oszk.hu/01900/01963/00046/pdf/EPA01963_informacios_tarsadalom_2014_4_084-094.pdf)
31. SIPOS Anna Magdolna – VARGA Katalin – EGERVÁRI Dóra: i. m. 146. p.
32. HAJNAL WARD Judit: Nyitott tudomány, nyitott könyvtár: gondolatok egy előadás után = *Orvosi Könyvtárak*, 12. évf. 2015. 2. sz. 18–29. p. (<http://lib.semmelweis.hu/moksz/>)

- hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2015_2szam.pdf)
33. LOWRY, Charles B.: ARL library budgets after the great recession, 2011–13 = *Research Library Issues*, 2013. 282. no. 11–12. p. (<http://publications.arl.org/rli/282/2>)
 34. Hasonló tapasztalatról számol be SENNYEY Pongrácz (A könyvtár változásainak négy trendje = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 22. évf. 2013. 9. sz. 4–5. p.). (http://epa.oszk.hu/01300/01367/00253/pdf/EPA01367_3K_2013_09_03-05.pdf)
 35. KYRILLIDOU, Martha: Research library trends: a historical picture of services, resources, and spending = *Research Library Issues*, 2012. 280. no. 20–21., 23–24., 26–27. p. (<http://publications.arl.org/rli/280/20>)
 36. VILAR, Polona: Information behaviour of scholars = *Libellarium*, 7. vol. 2014. 1. no. 34. p. (<http://www.libellarium.org/index.php/libellarium/article/download/194/222>)
 37. 21st-century collections: calibration of investment and collaborative action = *ARL*, 2012. 1–2. p. (<http://www.arl.org/storage/documents/publications/issue-brief-21st-century-collections-2012.pdf>)
 38. Powering scholarship. research libraries UK strategy 2014–17. RLUK, 2014. (<http://www.rluk.ac.uk/wp-content/uploads/2014/02/RLUK-Strategy-2014-online.pdf>)
 39. 21st-century collections... 3. p.; RÓZSA Dávid – KALMÁR Csilla – LENCSEŠ Ákos: A statisztika és a digitális átállás = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 60. évf. 2013. 2. sz. 52–53. p. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5736&issue_id=545)
 40. A felsőoktatási könyvtárak ez irányú tevékenységeinek legújabb gyűjteménye: Getting the word out: academic libraries as scholarly publishers. Ed. Maria BONN ; Mike FURLOUGH. Chicago, ACRL, 2015. (http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/publications/booksanddigitalresources/digital/9780838986981_getting_OA.pdf)
 41. A könyvtári könyvkiadói szolgáltatással kapcsolatos lehetséges problémákat összegyűjti MOULAISSON, Heather Lea – LE BEAU, Chris: US libraries as publishers: status and concerns = *IFLA World Library and Information Congress*, Cape Town, 2015. június 23. <http://library.ifla.org/1159/1/187-moulaison-en.pdf>
 42. BONN, Maria – FURLOUGH, Mike: The roots and branches of library publishing programs In: *Getting the word out... 1–3.*, 9. p.
 43. NEAL, James G. A new age of reason for academic libraries = *College & Research Libraries*, 75. vol. 2014. 5. no. 614. p. (<http://crl.acrl.org/content/75/5/612.full.pdf>)
 44. ANTAL Tamás: Az Amerikai Egyesült Államok könyvtárainak kihívásai az ALA 2013-as jelentése alapján. In: *Összehasonlít(hat)ó könyvtárügy. Tanulmánykötet a PTE FEEK 10 éves Könyvtár- és Információtudományi Intézete oktatóinak és hallgatóinak munkáiból. Dr. Sipos Anna Magdolna 60. születésnapja tiszteletére. Szerk.: VARGA Katalin ; MÉSZÁROSNÉ SZENTIRÁNYI Zita. Pécs : PTE FEEK, 2014. 149. p.*
 45. KOLTAY Klára – TÉGLÁSI Ágnes: Angliai tapasztalatok, 2013. május 28–31. = *Könyvtári Levelező/lap*, 25. évf. 2013. 12. sz. 4. p. (http://epa.oszk.hu/00300/00365/00148/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2013_12_03-07.pdf)
 46. MASUDA, Yoneji: Az információs társadalom mint posztindusztriális társadalom. Bp. : OMIKK, 1988. (Technika – információ – társadalom) 145. p.
 47. Idézi JEHODA Imola: Fordulópontok: A hazai orvos és egészségügyi könyvtárak fejlődése. 60 éves az Országos Egészséghivatali Szakkönyvtár = *Orvosi Könyvtárak*, 11. évf. 2014. 3. sz. 25. p. (http://lib.semmelweis.hu/mokszhirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2014_3szam.pdf)
 48. KOVÁTS Zoltán: A szakkönyvtárak múltja, jelene és jövője = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 36. évf. 1989. 11. sz. 489. p. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3155&issue_id=396)
 49. 21st-Century Collections... 4. p.
 50. MOON, Brenda: A 2000. év küszöbén: az európai kutatókönyvtárak jövője = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 40. évf. 1993. 4–5. sz. 173–174. p. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3249&issue_id=420)
 51. SENNYEY Pongrácz: i. m. 3. p.
 52. DAVENPORT, Thomas H. – PRUSAK, Laurence: i. m. 223. p.
 53. BLUMENTHAL, Jane: The library of the future is present = *Journal of the European Association for Health Information and Libraries*, 10. vol. 2014. 4. no. 3. p. (http://eahil.eu/wp-content/uploads/2014/11/journal_2014_vol10_n4.pdf)
 54. HORVÁTH István: Milyen messze van Dánia? Egy dániai tanulmányút tapasztalatainak hasznosíthatósága egy országos szakkönyvtárban = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 60. évf. 2013. 9. sz. 398–405. p. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5841&issue_id=552), KOLTAY Klára – TÉGLÁSI Ágnes: i. m. 5. p., TÓTH Máté: Könyvtár és közösség. Bp. : Argumentum, 2015. 48–61., 123–127. p.
 55. LUX, Claudia: Libraries in Germany In: *Libraries in the early 21st century. 1. An International perspective*. Ed. Ravindra N. SHARMA. Berlin ; Boston : de Gruyter Saur, 2012. 179. p.
 56. POPRÁDY Géza: Könyvtári trendek In: *Könyvtárosok kézikönyve*. 5. köt. Segédletek. Szerk.: HORVÁTH Tibor ; PAPP István. Bp. : Osiris, 2003. 42. p.
 57. AUCKLAND, Mary: Re-skilling for research: an investigation into the role and skills of subject and liaison librarians

- required to effectively support the evolving information needs of researchers. RLUK, 2012. Jan. 2–6. p. (<http://www.rluk.ac.uk/wp-content/uploads/2014/02/RLUK-Re-skilling.pdf>)
58. AUCKLAND, Mary: i. m. 35–38. p.
 59. Uo. 41–43. p.
 60. SEN, Barbara – VILLA, Robert – CHAPMAN, Elizabeth: The roles, skills, training needs and contributions of health library and information professionals = Journal of the European Association for Health Information and Libraries, 10. vol. 2014. 2. no. 11–14. p. (http://eahil.eu/wp-content/uploads/2014/11/journal_2014_vol10_n2.pdf)
 61. A könyvtáros és a kutatók együttműködésének példája egy szemkutatási projekt keretében: FEDERER, Lisa: The librarian as research informationist: a case study = Journal of the Medical Library Association, 101. vol. 2013. 4. no. 298–302. p. (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3794685/pdf/mlab-101-04-298.pdf>)
 62. JAGUSZEWSKI, Janice M. – WILLIAMS, Karen: New roles for new times: transforming liaison roles in research libraries. Washington : ARL, 2013. 6., 14–16. p. (<http://www.arl.org/storage/documents/publications/nrnt-liaison-roles-revised.pdf>); SENNYEY Pongrácz: i. m. 4. p.
 63. SWANSON, Jennifer: i. m. 11–12. p.
 64. Ezek kritikáját lásd: DAVENPORT, Thomas H. – PRUSAK, Laurence: i. m. 221–224. p.
 65. VIZVÁRI Dóra: A GYEMSZI fenntartása alatt álló kórházak/intézetek szakirodalmi ismereteinek, igényeinek, helyzetének felmérése = Orvosi Könyvtárak, 11. évf. 2014. 4. sz. 26. p. (http://lib.semmelweis.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2014_4szam.pdf)
 66. Az SLA honlapja: <https://www.sla.org/>
 67. Az IALL honlapja: <http://iall.org/>
 68. Az IAALD honlapja: <http://www.iaald.org/>
 69. Az IAMS LIC honlapja: <http://www.iamslc.org/>
 70. Az IAML honlapja: <http://www.iaml.info/>
 71. BLIN, Frédéric: La coopération européenne entre bibliothèques In: Les bibliothèques en Europe: organisation, projets, perspectives. Réd. Frédéric BLIN. Paris : Éditions du Cercle de la Librairie, 2013. (Collection Bibliothèques) 322–323. p.
 72. ACERL honlapja: <https://www.cerl.org/>
 73. BLIN, Frédéric: i. m. 324–325. p.
 74. GRIEBEL, Rolf: Bayerische Staatsbibliothek In: Handbuch Bibliothek... 366–369. p.; LUX, Claudia: i. m. 174–176. p.; SCHNEIDER-KEMPF, Barbara: Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz In: Handbuch Bibliothek... 369–372. p.
 75. LINDSTÄDT, Birte: Die Zentralen Fachbibliotheken in Deutschland In: Handbuch Bibliothek... 378–381. p.; LUX, Claudia: i. m. 176–177. p.
 76. LUX, Claudia: i. m. 177–178. p.; SYRÉ, Ludger – SEEFELDT, Jürgen: Les bibliothèques en Allemagne In: Les bibliothèques en Europe... 231., 238. p.
 77. ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: Regime change in Romania: A quarter-century impact on libraries = Library Trends, 63. vol. 2014. 4. no. 813–814. p.
 78. ANGHELESCU, Hermina: Les bibliothèques en Roumanie. In: Les bibliothèques en Europe... 99–102. p.; ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: i. m. 828–829. p.
 79. ANGHELESCU, Hermina: i. m. 106–107. p.; ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: i. m. 826–827. p.
 80. ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: i. m. 825–826. p.
 81. ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: i. m. 827. p.
 82. RICHTER, Vít: The development of Czech libraries, 1990–2013 = Library Trends, 63. vol. 2014. 2. no. 162–163. p.
 83. JELUSIC, Srećko – STRICEVIC, Ivanka – BADURINA, Boris: Technology based services in Croatian libraries: developments, challenges and perspective In: Libraries in the early... 144–145. p.
 84. KOSTOSKA, Viktorija [et al.]: Libraries and librarianship in the Republic of Macedonia = Library Trends, 63. vol. 2014. 2. no. 268. p.
 85. ZVEREVICH, Victor: Developing the library network in postcommunist Russia: trends, issues, and perspectives = Library Trends, 63. vol. 2014. 2. no. 146., 151. p.
 86. ANGHELESCU, Hermina G. B. – BEJAN, Eugenia: Libraries in Moldova: The road to renewal in hard economic times = Library Trends, 63. vol. 2014. 4. no. 805. p.
 87. MACEVIČIŪTĖ, Elena: The library sector in Lithuania at the beginning of the twenty-first century = Library Trends, 63. vol. 2014. 2. no. 257., 263–264. p.
 88. LEPIK, Aira: An ongoing process of modernization: Libraries and librarianship in Estonia. = Library Trends, 63. vol. 2014. 2. sz. 185–187., 189. p.
 89. LEPIK, Aira – MACEVICIUTE, Elena – PAKALNA, Daina: Les bibliothèques dans les pays baltes In: Les bibliothèques en Europe... 168. p.

Beérkezett: 2016. július 18.

Olvasóközönség valóságos és virtuális térben

A Berzsenyi Dániel Könyvtár életvilága a „digitális reneszánszban”*

P. TOLDI Márta

A 20. század végén, a 21. század elején jelentősen megváltozott a könyvtárak technológiai környezete. Az információs és kommunikációs forradalom olyan eszközt adott a könyvtárak kezébe, amellyel egyes szolgáltatásaikat épületen kívülről és nyitvatartási idejüktől függetlenül is kínálhatták elektronikus hozzáféréssel. Az internet- és számítógép-használatban járatlan generációk digitális írástudásra való felkészítése új lehetőségként, feladatként jelentkezett, ugyanakkor az elektronikusan elérhető információk robbanásszerű gyarapodása számos addig gyakorolt sajátos szolgáltatást megingatott. Például a Wikipédia és a Google egyre kifinomultabb keresési technikája, népszerűsége, mondhatni egyeduralma a fiatalok körében versenyre kelt a referenz-szolgálattal.¹ A digitális sajtóarchívumok, majd a könyvtári köz-

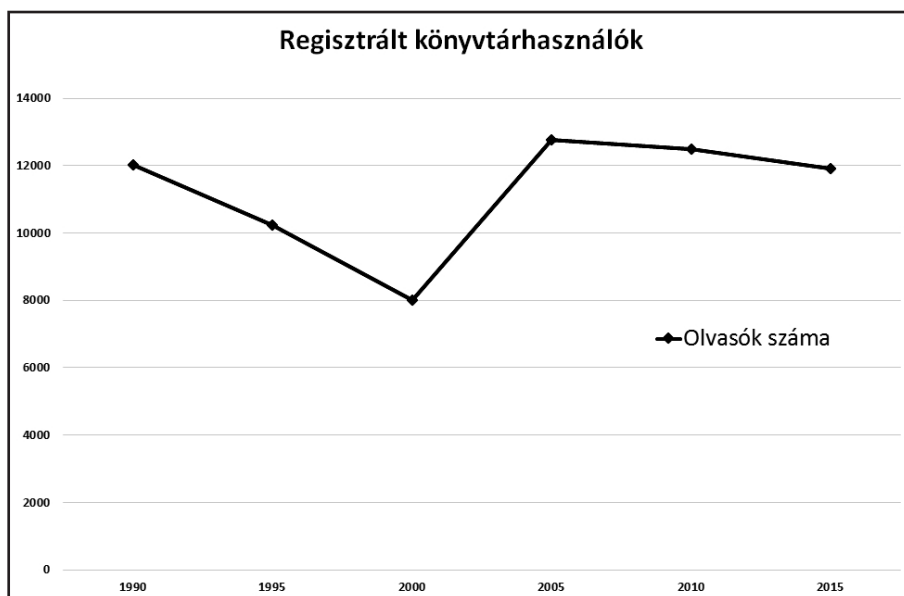
reműködéssel épülő országos adatbázisok (például MATARKA, HUMANUS, MEK) a másolatszolgáltatás visszaesését eredményezték.² Századunk második évtizedének közepére világosan látszanak a paradigmaváltás tényei, amelyek egy mai könyvtárnak mint közjónak és valóságos intézménynek a használatában kimutathatóan jelen vannak. Ezeknek eredtem nyomába, amikor az 1992-ben és 2007-ben publikált elemzéseim folytatásába kezdtem,³ és átnéztem a szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtár utóbbi negyedszázadát jellemző folyamatokat. A bemutatandó adatsorokhoz fontos információ, hogy a 2000-es eredmények a könyvtár felújítása miatt csupán részlegesen üzemelő, ideiglenes helyszínre költöztetett intézményt jelenítenek meg, valós tendenciát nem mutatnak.

* A most olvasható tanulmány a *Vasi Szemle* 2016. 4. számában (437–448. p.) jelent meg először, átvételéhez a folyóirat szerkesztője szíves hozzájárulását adta. A Berzsenyi Dániel Könyvtár elmúlt negyedszázadának áttekintése ugyanis nemcsak a megye olvasóinak, hanem a hazai könyvtári világ számára is fontos, ezért döntöttünk a tanulmány újra közzélése mellett. (A szerk.)

Stabil könyvtári tagság

Amennyiben a könyvtár hatókörét a beiratkozott olvasók számával jellemezzük, arra a következtetésre jutunk, hogy négy és fél évtized alatt nem történt lényeges változás Szombathelyen. A gyűjtemény stabilnak mondható vonzása a korszerű, könyvtári célra épített otthonába való beköltözéssel (1970) hamar elérte határait, majd a 2000–2002-es bővítés és tech-

nológiai korszerűsítés újra megfelelő körülményeket kínált az érdeklődőknek.⁴ A regisztrált használók száma 1971-ben ugrásszerűen jutott a tízéves távlatra tervezett szintre, s ezzel „beállt” a biztosnak mondható könyvtárlátogató olvasóközönség. A regisztrációt, beiratkozást vállalók – egy-egy kiugró év kivételével – évtizedek óta a lakónépesség 14–15%-át teszik ki. (A könyvtár történetében az eddigi legjobb, 17–18%-os arány a nyolcvanas években fordult elő.)

1. ábra

A regisztrált könyvtárhasználók száma 1990 és 2015 között

Optimista szemlélettel a stabil könyvtárba járó közönség léte örömhír, hisz a viharos sebességgel teret hódító internetes világ sem hozott lényeges elfordulást, a módosuló tájékozódási szokások ellenére a város alapvető közintézménye maradt a könyvtár. Másrészt a könyvtárosi közösség minden igyekezte, a sokféle kínálat ellenére sem sikerült növelni az olvasóarányt, formálisan semmiképpen. Bár mindig is tudható volt, hogy a tényleges olvasótábor jóval meghaladja a beiratkozási hajlandóság szintjét. Egy 2002-es kérdőíves felmérés eredménye szerint a Berzsényi Dániel Könyvtár tagságának 67%-a családi, baráti körben rendszeresen továbbadta olvasásra a kölcsönzött dokumentumokat, vagy másnak is kölcsönzött.⁵ Ez a rejtőzködő, látens olvasói kör a regisztrált használók holdudvaraként részesedik a könyvtár által nyújtott közjóból, és akkor még nem beszéltünk a tagság révén megszerzett tudás, élmény és érzelmi gazdagodás diffúz hatásáról civil és mun-

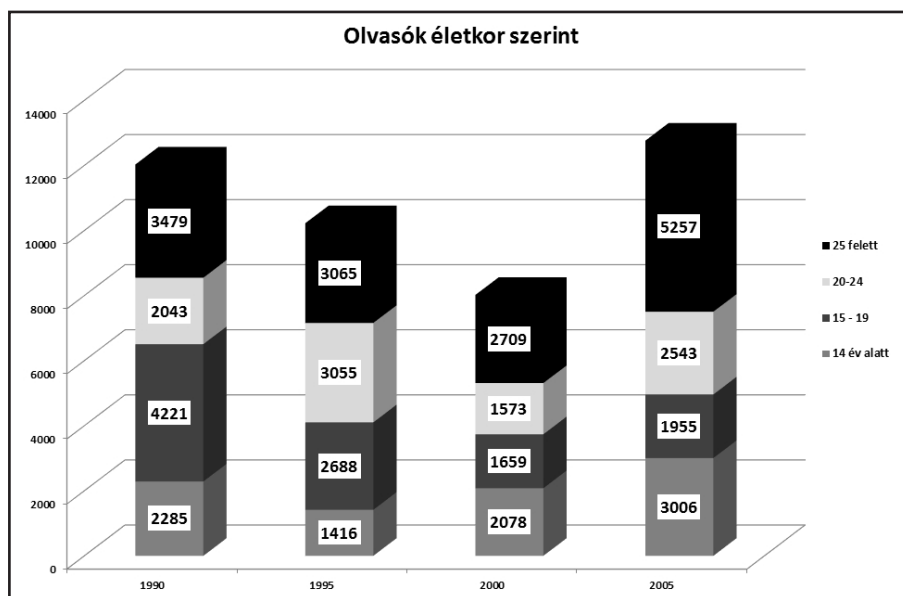
kahelyi környezetben. Az intézmény rendszeresen megismételt elégedettség-vizsgálatában 2015-ben a megkérdezettek 34,8%-a nyilatkozott úgy, hogy más személy vagy családtag számára is szokott kölcsönözni.⁶

Életkori elmozdulások

Feltűnő változást konstatálhatunk azonban a regisztrált használók életkor szerinti megoszlásában. A statisztikai adatgyűjtés változása miatt csak két évtized trendjét elemezhetjük részletesen, melynek segítségével markáns jelenséget figyelhetünk meg. Leginkább szembevető a középiskolai korcsoport megfigyelt változása századunk első évtizedében. Hasonló helyzettel találkozhatunk a fiatal felnőtteknél is, bár ez esetben a helyi felsőoktatási intézmények hallgatói létszámának alakulása ugyancsak fontos befolyásoló tényező. Létszámuk a jobb években a hatezer főt is elérte, az utóbbi időben kétezer körülre csökkent. Kedvezőtlen

demográfiai folyamatok, mérsékeltebb fogyatkozással, a 18 éven aluli korosztályokban is megfigyelhetők. A rekrutációs bázis mérséklődése helyett mégis inkább az információs szükségletek kielégítésében bekövetkezett generációs jelenség áll a folyamat mögött: a „digitális bennszülött” korcsoportok másként oldják meg iskolai feladataikat, kevesebb időt fordítanak olvasásra, a munkával, kitartással elérhető tényleges tudás megszerzésére való motiválás szülői vagy tanári körből csak egy kisebbség élménye. Országos

elemzések és helyi kutatásunk egyaránt rámutatnak arra, hogy magas társadalmi státuszú családokban a könyves kultúra átöröklése, a személyes célok eléréséhez szükséges intézményes kultúrafogyasztás tényei együtt járnak a kiterjedt internethasználattal⁷. Vagyis a párhuzamos igénybevétel élő gyakorlat, az internet azonban önmagában nem tesz csodát. Csúpn ott erősíti az igényes kultúra vonzását, ahol az elköteleződések léteznek.

2. ábra

Az olvasók életkor szerinti megoszlása 1990 és 2005 között

Köztudott, hogy a családok kultúrafogyasztási szokásai erős hatást gyakorolnak a felnövekvő generációra. A szabadidő felhasználásának szokásrendje arra a mintára szocializál, amelyben a személyiség fejlődése végbemegy. Az adatsorok egyértelműen jelzik a szórakoztató elektronika viharos elterjedése nyomán is visszaszoruló közintézmény-látogatást, mely folyamatban a könyvtáraknak sikerült leginkább megőrizniük vonzásukat.⁸ A populáris kultúra erőteljes térhódítását az iskolai nevelés elvileg fékezhetné, például szervezett könyvtárlátogatással, rendhagyó órákkal, olvasásnépszerűsítő programokon való részvétellel. Az oktatáspolitikában azonban nem támogatja feltétlenül ezt az utat. Századunk első évtizedében például azt tapasztaltuk, hogy látványosan mérséklődött az iskolák aktivitása, mert egy adminisztratív rendelkezés miatt a pedagógusok munkaidejébe nem számított bele az iskolán kívüli foglalkozás. A 2010-es és 2015-ös

adatok (ld. 1. táblázat) azt mutatják, hogy az általános iskolai korcsoportokban újabban kedvező irányú változás következett be. Azok a konkrét programok, amelyeket a könyvtár folyamatosan felkínál és honlapjaival, személyes kapcsolattartással, az iskolák, továbbá a nyilvánosság tájékoztatásával menedzsel, képesek voltak elérni, hogy a regisztrált tagságon belül megközelítse az egyharmados jelenlétet a 14 éven aluliak beiratkozása. (Arányuk 1990-ben 19, 1995-ben 14, 2000-ben 26% volt.)

Év	Olvasók száma	Életkor szerinti megoszlás				Foglalkozás szerinti megoszlás					
		14 év alatt	15-19 év között	20-24 év között	25 felett	Tanuló	Értelmi-ségi	Szellemi	Fizikai	Vállalkozó	Nyugdíjas, egyéb eltartott
1990	12028	2285	4221	2043	3479	7188	2295		1488	Nincs adat	1057
1995	10224	1416	2688	3055	3065	6658	1234	672	565	102	993
2000	8019	2078	1659	1573	2709	4851	1116	583	342	126	1001
2005	12761	3006	1955	2543	5257	7496	2110	874	581	196	1504
2010	12569	3646	8923			6412	2514	754	628	125	2136
2015	11846	3728	8116			4514	Aktív dolgozó: 3972				3360

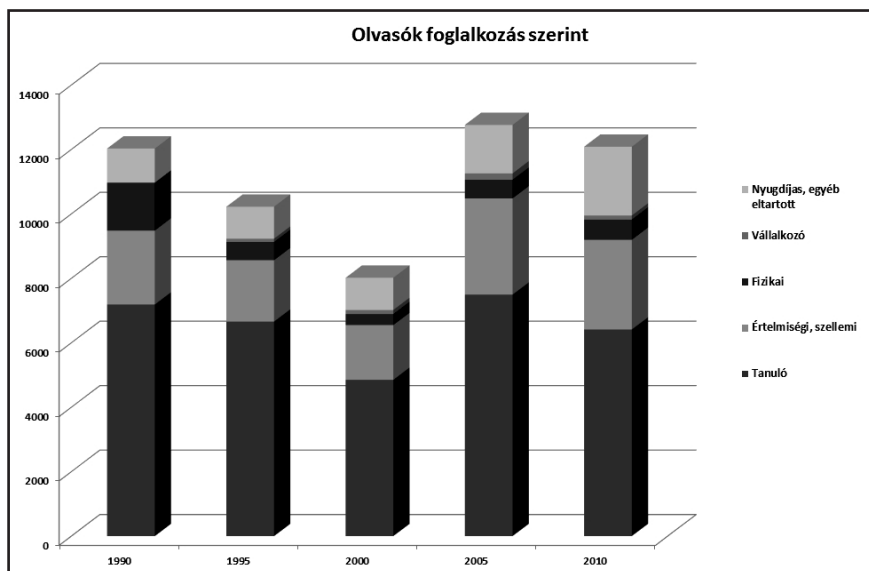
1. táblázat

Beiratkozott olvasók száma, megoszlása életkor és foglalkozás szerint

Foglalkozás helyett az érdeklődés domináns

2010-től kezdődően a hivatalos statisztika már nem gyűjt részletező, korcsoportonkénti adatokat, ahogy a foglalkozás szerinti kategorizálás is nagyobb csoportokat fog át, mint korábban. Táblázatunkból megállapítható, hogy a Berzsényi Dániel Könyvtár döntően tanuló, hallgatói szükségleteket elégít ki. Az állítás még a 2015-ös adatok ismeretében is érvényes, bár meglepő, hogy a korábbi abszolút többség relatív többséggé változott. (A csoport képviselője az olvasótáborban 1990-ben 59,8, 1995-ben 65,1, 2000-ben 60,5, 2010-ben 51,2, 2015-ben 38,1%.) Amíg mérhető volt, addig másodsorban az értelmiségiek, szellemi

foglalkozásúak jelentették a törzsbázist. (1990-ben 19, 2010-ben 22%-os képviselettel, a köztes években 21–24%-os aránnyal.) Őket a nyugdíjasok, eltartottak követték kissé erősödő, tizednyi körüli jelenléttel egészen a 2010-ben bekövetkezett 17,3%-os ugrásig, amely arány 2015-re 28,3%-ra nőtt. A fizikai munka világából érkezők szerény jelenléte az elmúlt húsz évben megfelelőződött. A vállalkozókra gyakorolt csekély, egy százalék körüli vonzást sem sikerült meghaladni. 2015-től pedig már nem lehetséges a további elemzés, mivel csupán három szegmens jelenik meg az adatgyűjtésben: tanulók és hallgatók, aktív dolgozók, nyugdíjasok és eltartottak.

3. ábra

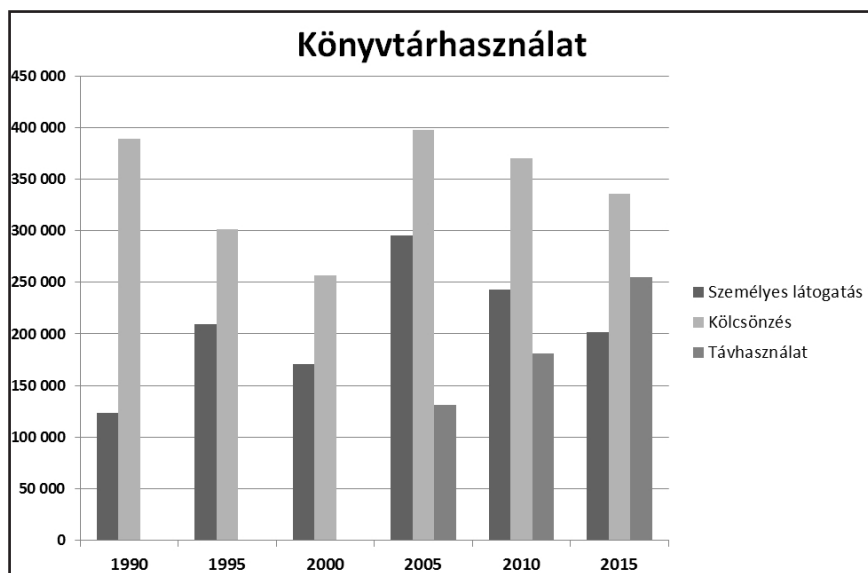
Az olvasók foglalkozás szerinti megoszlása 1990 és 2010 között

A munka világában elfoglalt státusz szerinti használói szegmentálódás eltolódása az inaktívak irányába korrelál az érettebb életkori korcsoport arányának növekedésével. A két adat egymást erősítve arra mutat rá, hogy a könyvtár – törzsközönségét több évtizeden át megtartva – szívesen látogatott közintézmény marad azokban a generációkban, amelyek tagjai többnyire hagyományos módon elégítik ki informálódási, olvasási szükségleteiket. Amikor újságot kívánnak olvasni, akkor a nyomtatott sajtó a legkézenfekvőbb számukra, olvasnivalójukat sem a torrent oldalak használatával szerzik meg. Az általános tájékozódás és a személyes érdeklődés magas szintje, az önművelés „luxusa” jellemzi őket. Szükségletrendszerük, értékrendjük, ízlésük stabil, büszke lehet az a könyvtár, amelynek legnemesebb értelmű törzsközönségét ez a réteg alkotja. Szombathelyi cá-

folat ez az MTA és TÁRKI nagymintás felmérésére, melynek szomorú látletele, hogy hazánkban „ötven fölött megáll az élet”.⁹

Könyvtárhasználat személyesen

Egy gyűjtemény társadalmi hasznosságát, beágyazottságát nem lehet reálisan megítélni csupán a regisztrált használók lakossághoz viszonyított aránya alapján. Magyarországon nehéz olyan könyvtárat találni, amelynek mutatószámai minden tekintetben átlagon felüliek, vagyis a jelentős olvasóarány magas látogatási és kölcsönzési intenzitással párosul. A szombathelyi közkönyvtárat évtizedek óta az jellemzi, hogy közepes olvasótábor mellett más viszonyzamai kiemelkedőek. (Adatok a 2. táblázatban)

4. ábra

A könyvtárhasználati formák alakulása 1990 és 2015 között

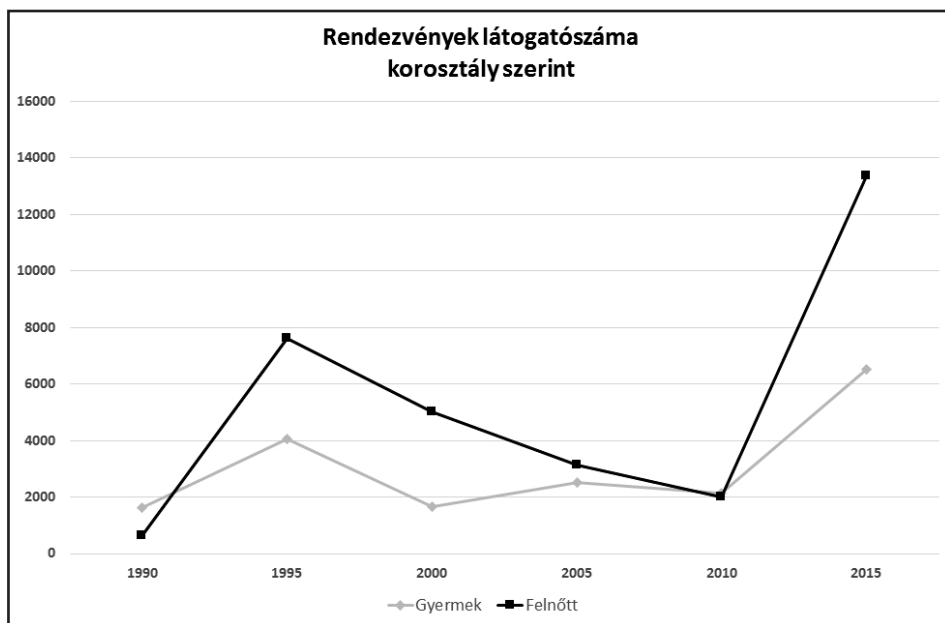
Év	Személyes látogatás			Dokumentumkölcsönzés			Távháználát
	14 év alatt	14 év fölött	Összesen	14 év alatt	14 év fölött	Összesen	
1990	23 954	99 563	123 517	48 002	341 431	389 433	nincs adat
1995	21 635	187 854	209 489	36 777	264 609	301 386	nincs adat
2000	24 077	146 570	170 647	34 725	222 132	256 857	nincs adat
2005	51 567	243 669	295 236	56 158	341 840	397 998	131 026
2010	44 295	199 047	243 342	59 734	310 694	370 428	181 460
2015	19 800	182 016	201 816	68 280	267 812	336 092	255 090

2. táblázat

Könyvtárhasználat

A személyes látogatásokat tekintve azt az örömteli megállapítást tehetjük, hogy a használóknak 2002-ben modernizáltan visszaadott könyvtár látogatottsága az információs technológiai környezet soha nem látott átforgatódása ellenére is naponta 600–700 ember által rendszeresen látogatott közgyűjtemény maradt az év 290–300 napján. Vagyis az országos átlag alatt maradó beiratkozás átlagot meghaladó igénybevétellel jár együtt.¹⁰ (Olvasói látogatási intenzitás 1990-ben 10, 2005-ben 21, 2015-ben 17; lakosra számítva úgy is interpretálható, hogy 1990-ben a város minden lakója közel másfélszer látogatta meg a könyvtárat, 2015-ben pedig 2,5 alkalommal.) Felmerülhet a kérdés, miként tudta megőrizni látogatóit a könyvtár? A munkatársi közösség számára a legutóbbi időkig nem volt kétséges, hogy a gyűjtemény fontos érték, a menedzsment a legnehezebb, forráshiányos években is prioritásként kezelte az újdonságok beszerzését. Emellett a vonzó környezet, a gazdag sajtókiírat, a kutatási lehetőségek, a helyben

használat sokfélesége, minden korosztály számára individuális és könyvtáros támogatással egyaránt létrehozható foglalatosságot tudott kínálni. Szabad hozzáférést az információkhoz és dokumentumokhoz, és személyiséget, tudást építő közösségi programokhoz. Az intézményi stratégia a *Ray Oldenburg* által „harmadik helyként” jellemezhető színtérként formálta át a könyvtári kultúrát. Beleértve az információs műveltség alapkompenciáinak kiépítéséhez való segítségnyújtást, kedvelt tanfolyamokon és egyéni támogatással is,¹¹ vagyis a fogadóképes közönség számára olyan, az otthonon és a munkahelyen kívül eső színteret ajánl, ahol jövedelmi viszonytól függetlenül mindenki jól érezheti magát. A széles körű szolgáltatási kínálatból saját választása szerint részesedhet, az olvasmányélmény megélése mellett segítséget kaphat bármely platformon rögzített távoli tartalmak eléréséhez is, azok hitelesség szerinti értékeléséhez, információs technológiai eszközök megismeréséhez, kezeléséhez.

5. ábra

A rendezvények látogatottsága

Ennek a szemléletnek a sikerét mutatja az ábrán jól látható rendezvényi program kiépülése a felnőttek számára is. (Részletesebb adatok a 3. táblázatban.) Ahogy a 90-es évekre megtörtént, újbóli szemlélet, bemutatást igényelne a programok sokfélesége. A számok mögött álló könyvtárosi kreativitás a rendhagyó tematikus óráktól, gyermekfoglalkozásoktól, olvasásnépszerűsítő programoktól kezdve a számí-

tógépes tanfolyamokon, író-olvasó találkozókon keresztül a kiállításokig, konferenciákig és helytörténeti megemlékezésekig.¹² Nemegyszer az a ritka és különös jelenség is bekövetkezett, hogy az interneten laza hálózatban egymáshoz kapcsolódó azonos érdeklődésű emberek rendezvényi közönségként jelentek meg a könyvtárban.¹³

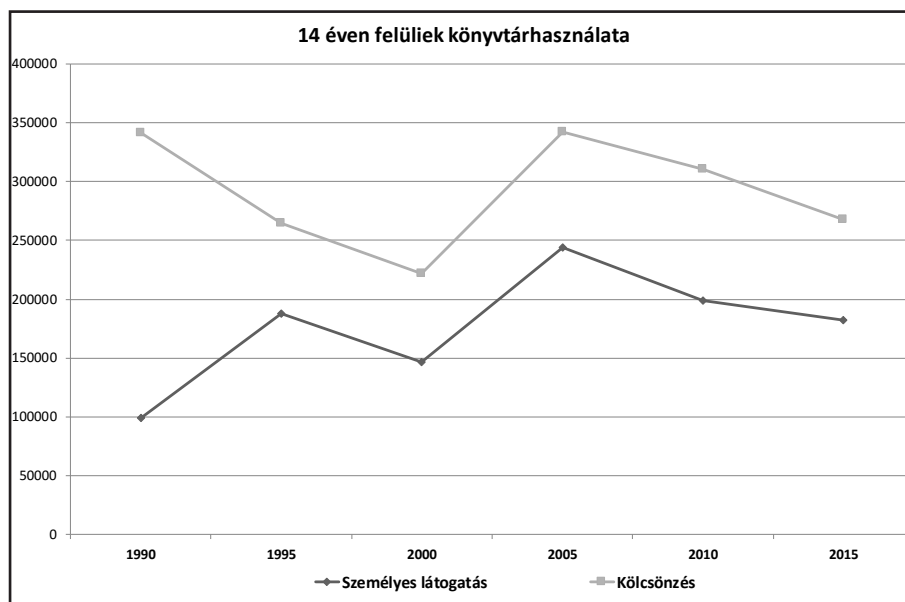
Év	Alkalom			Résztevők		
	Gyermekeknek	Felnőtteknek	Összesen	Gyermek	Felnőtt	Összesen
1990	72	27	99	1624	635	2259
1995	64	16	80	4070	7616	11686
2000	50	7	56	1668	5027	6695
2005	81	68	149	2514	3136	5650
2010	107	74	181	2141	2083	4224
2015	237	406	643	6515	13350	19865

3. táblázat
Rendezvények

A gyűjteményszervezés értéke

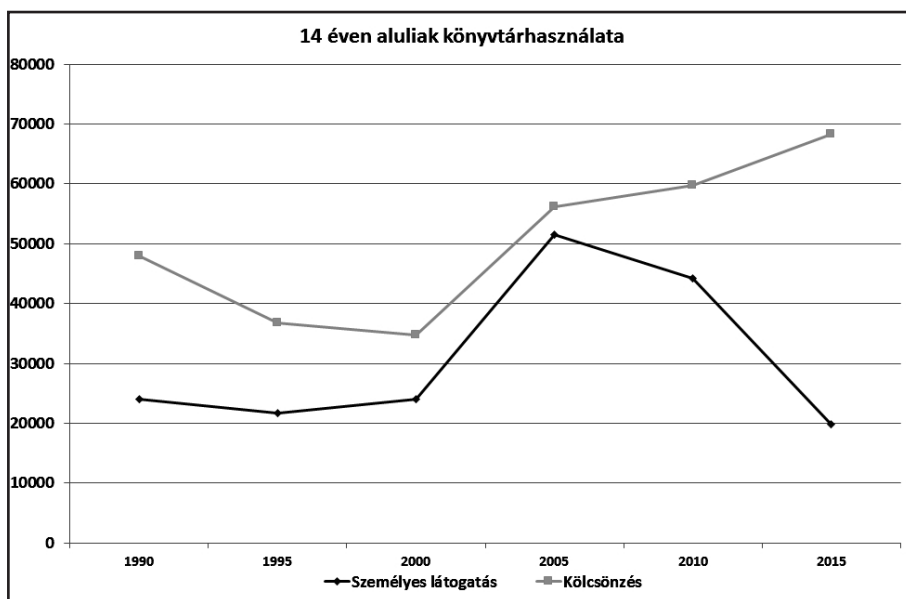
Érdemes a fentiekkel párhuzamosan megnézni a köz-könyvtár tradicionális szolgáltatásának, a kölcsönzésnek az alakulását is. Ez esetben ugyancsak rendkívüli igénybevételről beszélhetünk.¹⁴ (Kölcsönzési átlag

olvasóra számítva 1990-ben 32, 2005-ben 29, 2015-ben 28,4; másként szólva, míg 1990-ben lakosonként alig másfél, addig 2015-ben négy kölcsönzés jutott minden szombathelyire, igaz, közben fogyatkozott a népesség.)

6. ábra

14 év fölöttiek könyvtárhasználata

7. ábra

14 év alattiak könyvtárhasználatára

Aki értő módon vizsgálja ezeket az eredményeket, határozottan állást is foglalhat a manapság sokat vitatott kérdésben. Tudniillik abban, hogy a virtuális világban vajon megőrizhető-e a könyvtárak gyűjtemény jellege? Kiepíthető-e, finanszírozható-e több párhuzamos prioritás? Szükséges lesz-e a jövőben is a falakkal körülvett könyvtár, vagy véglegesen szolgáltató szerverekre, a világhálóra, a „felhő” technológiára költözik? Természetesen nem vagyok látnok, nem tudhatom, meddig él a könyv, a papírra nyomtatott újság, vagy a példányként kézbe vehető nem hagyományos információhordozó. Abban azonban bizonyos vagyok, hogy az irántuk megnyilvánuló szükséglet a közkönyvtárak életbiztosítása. Mert amíg minden korosztályban jelen van és lesz is az a réteg, amely élni kíván majd a könyvtár kínálta lehetőségekkel, hogy elérje választott céljait, addig az alapprincípium nem változik: lehetőségeket kínálni az individuum számára, egyénre szabott szolgáltatásokkal is. Manapság sokan megszólalnak a könyvtárak jövője körüli vitában, filozófusok, társadalomtudósok, könyvtárosok, ám bizonyíték hiányában minden megszólalás vélemény marad.¹⁵ Magam még azt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy nincs általános bizonyosság, csak konkrét könyvtárhoz, helyi társadalomhoz köthető, ami a folyamatok értelmezéséből kiolvasható. A Pécsi Tudományegyetem már hivatkozott, friss empirikus vizsgálata például kellően kritikus és önkritikus ahhoz, hogy a figyelmeztetése-

ket komolyan vegyék, könyvtárosok és a hitelesség értékét alábecsülő Google-nemzedék egyaránt. A szerzők így fogalmaznak: „az összeomlás határán áll az információszerzési és -kezelési kultúra, továbbá annak emblematikus intézménye és professziója, a könyvtár és a könyvtáros szakma.”¹⁶

A Berzsényi Dániel Könyvtár adatai azt mutatják, hogy nem adható fel a gyűjteményépítés. Sajnos a közelmúltban megtapasztaltuk, hogy milyen nehezen helyrehozható törést okozhat egy rossz esztendő, például a 2012-es év. Az állami kezelésbe adás következtében finanszírozási zűrzavar keletkezett, ennek okán példátlanul alacsony szintre zuhant a megjelenő új dokumentumok gyűjteménybe való beáramlása, az elfogadható mérték mindössze negyedére. A munkatársak számára az adatsorok ezzel együtt meggyőzőek, azt vallják, hogy a kölcsönzés, és a dokumentumok helyben használata karakterisztikusan jellemez minden közkönyvtárat. A Szombathelyen tapasztalható jelenség a folyamatosan nagy gonddal, sokoldalúan fejlesztett, értékorientált gyűjtemény és a ráépülő differenciált szolgáltatási rendszer – benne az unikális Savariensia helytörténeti anyaggal – nélkül nem állhatna fenn. A Pável Ágoston által különgyűjteménnyé szervezett, majd tendenciózusan folyamatosan fejlesztett dokumentumtár vitathatatlanul monopolhelyzetet teremt az emlékezet-átörökítésben.¹⁷ A személyes látogatásban is érzékelhető változást hozott a könyvtár virtuális térben való

megjelenítése a honlap, az elektronikus katalógus, az adatbázisok (*Vas megye irodalma*, *Vasi Digitális Könyvtár*) és a közösségi média révén. Az irodalom- és olvasáskedvelő, a hiteles forrásokat kereső látogatókhoz új, gyűjteményt használó közönség társult. A magáncégek, vállalkozások megbízottjai másként nem pótolható forrásként fedezték fel a könyvtárat az utóbbi negyedszázadban, amikor énképük megerősítésére cégtörténeteiket kutatni kezdték.

A láthatatlan könyvtárhasználó

A Berzsenyi Könyvtár az ezredfordulón tudatosan vállalta, hogy tradíciójának megőrzésével kíván megújulni. Szerencsés körülményként szoltunk már a közel egymilliárd forintból megvalósult bővítésről, amely a technológiai korszerűsítést is lehetővé tette. A város és a megye közönségéhez kötődő esztétikus és funkcionális fizikai hely korán jelentkezett a virtuális térben is.¹⁸ 1998-tól internet-használati lehetőséget kínált, amikor még kevés lakásból volt elérhető a világháló.¹⁹ Tartalomszolgáltató honlapcsaládjával (www.bdmk.hu 1997-től, Vasi Digitális Könyvtár 2003-tól, *Vasi Könyvtári Portál* 2011-től) gazdag elektronikus katalógusával, benne a Vas megye irodalma adatbázissal (1999-től), a 24 órás e-ügyintézés lehetőségével, évről-évre gyarapodó adatbázisaival (például digitalizált helytörténeti könyvek, aprónyomtatványok, fotók) távoli felhasználókra is képes volt vonzást gyakorolni. A közösségi média használói ugyancsak kimagasló kedveltséggel honorálták a könyvtárból megvalósított tájékoztatást, figyelemfelhívást. Meglepetést keltett, hogy 2011. január 1-jétől élő Facebook oldala, a *Socialtimes.hu* elemzése szerint 2013. február 5-én több mint 5300 követéssel – az Országos Széchenyi Könyvtár és a Magyar Elektronikus Könyvtár előtt – az első helyre került a könyvtárak között.²⁰

Ahogy bővültek a könyvtár távolról is elérhető tartalmai, úgy terebélyesedett a láthatatlan, a honlapcsaládot használó, azaz a virtuális „olvasótábor”. Erről a közönségről nagyon keveset tudunk, személyes adataik rejtve maradnak. Egyértelmű azonban, hogy leggyakrabban az online katalógust használják, vagyis érdeklődésük a gyűjteményre irányul. Informálódnak a könyvtár használatának módjairól, szolgáltatásairól, konkrét helyként célozzák meg az intézményt. A virtuális térben mintegy két évtizede jelenlévő Berzsenyi Dániel Könyvtár számára 2011-ben megtörtént a távhasználat és a személyes könyvtárhasználat kiegyenlítődése, 2012-ben pedig

a virtuális látogatószám (225 680) túllépte a valóságos térben mért személyes könyvtárhasználatot (216 906). A virtuális közönség még kiterjedtebb, ha a Web 2.0-ás interaktív szolgáltatások igénybevételét együttesen szemléljük. 2015-ben a honlapnak 266 873 látogatója volt, a könyvtár által kezelt Facebook oldalnak (BDK, Savaria Szálló – tematikus évfordulós oldal) pedig 587 379.

A Berzsenyi Dániel Könyvtár multifunkcionális használatának egyértelmű bizonyítéka, hogy emeltt közel 340 ezer dokumentumot kölcsönöztek a beiratkozott olvasók, helyben használtak továbbá 626 ezer folyóiratot, könyvet, CD-t, DVD-t, csak helyileg elérhető adatbázisokat. A közel egymilliós dokumentumhasználat továbbra is markáns fizikai jelenlétet igazol. A tradicionális könyvtárhasználat két döntő motivációjának ismert dokumentum- és információszükséglet kielégítésében dichotóm módon van tehát jelen a valóságos helyként értelmezhető közgyűjtemény és a hálózati hozzáférési pontokon elérhető, egyre bővülő digitális tartalom. Ez utóbbi a gyors információkeresés lehetőségét adja, míg a gyűjtemény hitelesnek elismert tudásközpont maradt, melynek közösségi programjai ugyancsak megizmosodtak. Az idézett pécsi vizsgálat üzenetét a BDK már hivatkozott mintavételes elégedettségvizsgálata 2015-ben is vitatni látszik. A válaszolók zöme egyidejűleg többféle szolgáltatást vesz igénybe, leginkább kölcsönöz, majd csökkenő sorrendben napilapot, folyóiratot olvas, információt keres, helyben olvas, számítógépet, internetet használ, adatbázisban kutat.

Az elemzett adatok alapján a könyvtárszervezés fókuszusa tehát jelenünkben nem egy demográfiai jellemzőkkel leírható közönség. Kevésbé lényeges, hogy kinek van szüksége a szolgáltatásokra, sokkal fontosabb az, hogy a kínált lehetőségek és értékek minél több célcsoportot szólítsanak meg, hívjanak valóságos vagy virtuális közönségként használatra, önművelésre, tanulásra, szórakozásra, közösségi kapcsolatokra ösztönözzenek. Olvasó és könyvtáros között szemtől szemben, vagy ember–gép kommunikációban, amelyben mindig jelen van a munkatársak által előállított hozzáadott érték. Az igényesség, az értékközpontúság megtartása elengedhetetlen. Így kaphat a jövőben is fontos szerepet egy intelligens, döntésképes, választani tudó, toleráns helyi társadalom létrejöttében.

A hazai folyamatok megélése során az angolszász szakirodalom erőt, önbizalmat, optimizmust sugárzó szemléletét a hazai könyvtáros társadalomnak is célszerű alkalmaznia.²¹ A könyvtárat akkor tekintik

sikeres szociokulturális szerveződésnek, ha éber, kreatív, merész, innovatív, megfontol, mérlegel, hálózatosodik és meggyőzőképes. Ott bizonyosnak látják, hogy a digitalizálás és a net világa, a „cybertér” nem falja fel a könyvtári közjó szerepeit, és nem kebelezi be a könyvtárak közönségét. Feltéve, ha képesek változni, helyi társadalmuk szükségletei szerint átrendezni prioritásaikat, mert legyen bár kiterjedt virtuális használói körük, a könyvtár mégis fizikai valójában kötődik legerősebben környezetéhez, ott képes érzékelhető hatást kifejteni a humán erőforrásokra. A Berzsényi Dániel Könyvtár adatsorai mindezt igazolják, mert együtt él a társadalommal, időben és relevánsan reagál a jelentkező környezeti történésekre. A nagy trendek és a helyi sajátosságok ismeretében saját stratégiával fordul a civil társadalom és szervezeti partnerei felé.

Jegyzetek és hivatkozások

1. Az egyetemi hallgatók leggyakrabban használt információforrása a 2014-es vizsgálat szerint a Google, a világháló hiteles forrásainak megtalálása és használata alacsony szintű jártasságot mutat. Vö. SIPOS Anna Magdolna – VARGA Katalin – EGERVÁRI Dóra: Net! Mindenekfelett? Pécs, PTE FEEK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2015.
2. BURMEISTER Erzsébet: Az EHM (EPA – HUMANUS – MATARKA) közös kereső létrejötte = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 10. sz. 25–31. p. + DRÓTOS László – MOLDOVÁN István – ZIMÁNYI Magdolna: „15 év – 15 könyv” a Magyar Elektronikus Könyvtár 15 éves fennállására = Mercurius, 2010. 9. évf. 51. p. http://epa.oszk.hu/00800/00885/00010/pdf/OSZK_Mercurius_2010_51.pdf (Letöltve: 2016. 06. 23.)
3. PALLÓ SINÉ TOLDI Márta: A Berzsényi Könyvtár olvasókörztségének alakulása = Vasi Szemle, 1992. 4. sz. 494–510. p. + A nyilvános könyvtári szolgáltatások és igénybevételük alakulása az ezredfordulón. In: A Berzsényi Dániel Könyvtár évkönyve 4. szerk. Pallósiné Toldi Márta. Szombathely, 2007. 8–23. p.
4. TAKÁCS Miklós: Egy új könyvtár első két éve = Könyvtáros, 1973. 7. sz. 389–392. p. + NAGY Éva – PALLÓ SINÉ TOLDI Márta: Felavatták a BDK felújított épületét = Könyvtári Levélzõ/lap, 2002. 9. sz. 32–34. p. + Modernizáció az ezredfordulón. In: A Berzsényi Dániel Könyvtár. Fejezetek Szombathelyi könyvtártörténetéből. Szerk. Nagy Éva. Szombathely, BDK. 2002. 35–45. p.
5. Könyvtárügy a Pannon térségben. Fejezetek Pallósiné Toldi Márta kutatásaiból. Bp. 2005. Könyvtári Intézet. 93. p.
6. BARÁTHNÉ MOLNÁR Mónika: Használói elégedettség vizsgálata 2015. In: http://www.bdmk.hu/editor_up2/hasznaloi_elegedettségvizsgalat_2015.pdf (Letöltve: 2016. 06. 23.)
7. Fekete Mariann online virtuális közösség szokásait vetette össze országos reprezentatív mintával. Az intézménylátogatás sokkal inkább jellemezte az internet használókat, mint a teljes népességet: könyvtári vonatkozásban az index 3,2, miközben a teljes népességre jellemzően csupán 1,5. Idézi a KSH 2010-es időmérése: a 15–74 éves korosztály napi átlagban 93 percet tölt a világhálón. Vö. FEKETE Mariann: Intenzív kultúrafogyasztók a hálón. Szabadidő-struktúra, internethasználat, kultúrafogyasztás = Replika, 2015. 90–91. sz. 99–116. p. + Vas megye 10–18 éves korcsoportjait kérdeztük olvasási szokásairól 2011-ben. Ekkor már az internet otthoni penetrációja megközelítette mintánkban a 90%-ot. Az olvasáshoz köthető elektronikus források használata (blog, közösségi oldalak, digitális szövegek) harmadnyi arányt tettek ki, de dominánsan még a hagyományos papír alapú hordozókra történt hivatkozás. Részletesen ld. Irodalmi kompetencia vizsgálat. Kutatási jelentés. In: Vas megye könyvtári formális és informális tanulást támogató szolgáltatásainak összehangolt fejlesztése. TÁMOP-3.2.4-08/1-2009-0031 sz. pályázat zárójelentése. Lelõhely: BDK Irattár
8. „Összességében az elmúlt húsz évben a kulturális intézmények látogatottsága csökkent. A közösségi kulturális lehetőségek közül a lakosság legszélesebb körében igénybe vehető intézmények a könyvtárak, amelyeken keresztül az információk szabadon, bárki számára hozzáférhetők. ... A beiratkozott olvasók száma (2008-ban 1,4 millió fő) nem mutatott lényeges változást a vizsgált húsz év alatt.” In: Magyarország 1989–2009. A változások tükrében. Bp. 2010. KSH. 96 p. 2015-re a könyvtárak igénybevétele tovább erősödött, a települési könyvtárak 2,3 millió olvasót tartottak nyilván.
9. Ötven év felett, illetve nyugdíjba menetelkor kezdik magukat az emberek értéktelennek érezni. Az aktivitás és az emberi kapcsolatok intenzitása meredeken csökken, – nem sportolnak, nincs kulturális aktivitás. Vö. KRISTÓF Luca: Ötven felett megáll az élet = Figyelő, 2015. 43. sz. 32–34. p.
10. A Könyvtári Intézet számítása szerint a települési könyvtárak országos összesített adatai szerint a lakosság 23,7%-át tartották nyilván beiratkozottként a közkönyvtárak. Az egy olvasóra jutó személyes látogatási átlag azonban csupán 9,4 és alacsony a kölcsönzési intenzitás is, olvasónként 11,8. Vö. Néhány kiemelt fontosabb adat 2013–2015. In: <http://ki.oszk.hu/content/statisztika> (Letöltve: 2016. június 23.)
11. USHERWOOD, Bob: A közkönyvtárak jövője az Egyesült Királyságban = Könyvtári Figyelő, 2005. 2. sz. 317–325. p. Ray Oldenburg és Jerry Kloby a „harmadik hely” fogalmáról. Koltay Tibor fordítása. + KOLTAY Tibor: Az „information literacy” fogalom értelmezését lásd: Információs műveltség = Könyv és Nevelés, 2011. 2. sz. 70–76. p.

12. NAGY Éva: Rendezvények felnőttek számára a BDMK-ban 1990–1997 = A Vas megyei könyvtárak értesítője, 1998. 3. sz. 19–24. p.
13. „A BDK 2012. április 25-én immár harmadik alkalommal vált valódi közösségi térré a facebook oldalról 2011-ben verbuválódott, csupán a virtualitás szintjén létező lokálpatrióta közösség számára.” – írta Köbölkuti Katalin a Vasi Könyvtári Portál Események rovatában, aki felkarolta Spiegler Tibor helytörténész kezdeményezését. Archivált anyag a Savariensia gyűjteményben. Hf. 3587 + BOZZAI Judit: Facebook lokálpatriótái egyesüljete! = Könyvtári Levelező/Lap, 2011. 5. sz. 29. p.
A sajtóérdeklődéshez ld.: KUTASI Nikolett: Lehet a könyvtár harmadik hely. Megelevenedett a Facebook a BDK-ban = http://vaskarika.hu/hirek/reszletek/3540/lehet_a_konyvtar_harmadik_hely_a_megelevenedett_a_facebook_a_ber/ (Letöltve. 2016. 06. 23.)
14. Lásd a 10. pontban hivatkozott országos adatokat.
15. BALOGH András: Könyvtár-használati trendek, kihívások itthon és a nagyvilágban I-II. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2010. 1. sz. 3–5. p., 2. sz. 3–14. p.
16. Lásd az 1. hivatkozást – 202. p.
17. „Pável Ágoston modern és tudományos könyvtára vágyott.” 1926-ban megjelentetett címjegyzéke a könyv-állományt 9 osztályba sorolta és 6 csoportot képezett különgyűjteményekből, köztük a vasvármegyei kiadványokat is kiemelten kezelte. Vö. NAGY Éva: Pável Ágoston (1886–1946). In: Szombathelyi tudós tanárok 3. Szerk. Köbölkuti Katalin, Szombathely, 2006. 87–103.p.
18. PALLÓSNÉ TOLDI Márta: A Berzsényi Dániel Könyvtár honlapcsaládja használói szemmel = A Vas megyei könyvtárak értesítője, 2011. 1–2. sz. 32–40. p.
19. Az otthoni számítógép-használat 2001-ben csak 22% volt, 2009-ben már 55%. Internet-hozzáférés esetében a 6%-os arány 51-re nőtt. Vö: M. FAZEKAS Ágnes: Számítógép- és internethasználat tíz év tükrében = Valóság, 2012. 11. sz. 102–110. p.
20. MERKLIN Tímea: Facebook-rekord: első a Berzsényi In: <http://vaol.hu/hirek/facebook-rekord-elso-a-berzsényi-1518874> (Letöltve: 2016. 06. 23.)
21. Bibliothek 2025 : Eine Zukunftsperspektive = Buch und Bibliothek, 2015. 1. no. 54–58. p. + HILDRETH, Susan – SULLIVEN, Maureen: Rising to the challenge: re-envisioning public libraries = Journal of library administration, 2015. 5–8. 647–657. p.

A grafikonok elkészítésében Perger Ádám volt segítségemre.

Beérkezett: 2016. július 19.

Egyben letölthető MNB füzetek az EPA adatbázisban

Az Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázisa (EPA) archiválja az OSZK által elektronikus formában kiadott Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) füzeteket. A kiadványok HTML keretrendszerben vannak, eddig ezek csak online voltak olvashatóak. Belső javaslatra a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) osztály dolgozói bővítették az EPA által kezelt formátumokat, és minden kiadványból egy letölthető, offline használható ZIP-es csomagot készítettek. A letöltött ZIP fájlokat érdemes egy külön könyvtárba kicsomagolni és az INDEX.HTM nevű fájlt behívni a böngészőbe.

Elérhetőségek:

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek bibliográfiája
<http://epa.oszk.hu/01900/01927/>

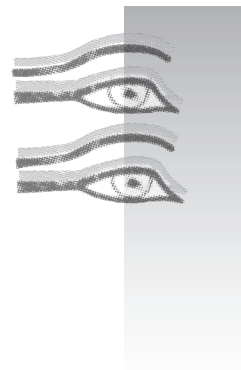
Magyar Nemzeti Bibliográfia. Új Periodikumok
<http://epa.oszk.hu/01900/01928/>

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Kartográfiai dokumentumok
<http://epa.oszk.hu/01900/01929/>

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Zeneművek: Kották
<http://epa.oszk.hu/01900/01930/>

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Zeneművek: Hangfelvételek
<http://epa.oszk.hu/01900/01931/>

(Katalist, 2016. július 21. – Moldován István (OSZK E-könyvtári Szolgáltatások osztály) tájékoztatója alapján)

Három magyar közkönyvtár kultúra- és leadership-vizsgálata

A magyar könyvtárosok versenyképes irányításra vágynak

MIKULÁS Gábor

A tanulmány három magyar közkönyvtár GLOBE-módszertan segítségével végzett szervezeti kulturális és leadership-preferencia elemzéséről számol be. A felmérésből kiderül, hogy a könyvtárak munkatársai a hat versenyképességi kulturális orientációból négy esetében a szervezet versenyképességének irányába látnának szívesen elmozdulást. Így a könyvtárvezetőnek (vagy tágabb értelmezésben a könyvtári szakma irányítóinak) nem megváltoztatnia kell a munkatársak hozzáállását, hanem velük együttműködve megvalósítani a közös elvárásokat.

A felmérésről

A kutatás hátterét a szerző 2012-ben megvédett szervezés- és gazdálkodástudományi PhD-értekezése¹ képezi, melyben a GLOBE-módszertan tartomelemzés és motivációkutatás eszközeivel vizsgált néhány nagyvállalatot, illetve közintézményt, hogy meghatározza kulturális orientációikat, s következtetéseket vonjon le várható versenyképességükről. A különböző kultúra-kutatások – így a GLOBE-kutatások is – a közintézmények kultúrájának kutatásával és versenyképességével foglalkoznak², de tekintettel vannak arra is, hogy esetükben a versenyképesség nem teljesen azonos a profitérdekelt vállalkozásokéval.

Mivel Magyarországon hasonló, a könyvtárak szervezeti kultúráját felmérő munka még nem született, a szerző könyvtári tapasztalataira építve, *Habók*

Lillával együttműködve könyvtári környezetben is értelmezte a versenyképességi kulturális orientációkat, és hazai könyvtárvezetők szöveges megnyilatkozásaiból vont le következtetéseket személyes versenyképességükre.³ E törekvés – a szervezeti kultúra felmérése és a belőle következő eredmények felhasználása – további következménye a most bemutatásra kerülő 2013–15-ben végzett kutatás. Mivel már a kiindulási szempont sem leíró volt – azaz nem csak megállapításokat tett az egyes intézmények szervezeti kultúrájára –, ez a tanulmány is funkcionális, és a szervezeti kultúrát a versenyképesség szempontjával együtt értelmezi.

A szervezeti kulturális és leadership-felmérésben a következő intézmények vettek részt:

– Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi

- Tér, Győr (válaszolt 14 fő),
- Halis István Városi Könyvtár, Nagykanizsa (válaszolt 9 fő),
 - Justh Zsigmond Városi Könyvtár, Orosháza és a vele szorosan együttműködő battonyai Népek Barátsága Közművelődési és Iskolai Könyvtár (válaszolt 7+2 fő).

A felmérés a GLOBE módszertant követi, mert jól integrálja a korábbi módszertanok (pl. Triandis, Trompenaars, Ingelhart, Hofstede stb.) különböző irányú tapasztalatait is. A kérdőívek értékelését a Corvinus Egyetem Vezetéstudományi Intézete végezte, amely a magyar GLOBE-módszertan művelőinek szakmai központja.

Mivel a GLOBE-kérdőívet kitöltők száma nem érte el a potenciális válaszadók 50%-át, ezért az adatok csak tájékoztató jellegűek, ugyanakkor segíthetnek a felmért három intézmény szervezeti kultúrájának összehasonlításában, más hazai, illetve külföldi szervezetek szervezeti kultúrájával való összevetésben, és további kutatások alapjául is szolgálhatnak (például az érintett könyvtárak versenyképességének megállapítása és összehasonlítása terén, a vezetési stílusok felmérésében, a munkatársak elégedettségének vizsgálatában, illetve nem magyarországi könyvtárakkal való összevetésben). A kapott adatok feltárják a munkatársak által tapasztaltakat és az általuk kívánt állapotot. A kettő közötti különbség leküzdésére, illetve a leadership-elvárásokat azonosítva az intézményvezetők intézkedéseket dolgozhatnak ki a szervezet versenyképességének erősítése érdekében.

A GLOBE-kutatás⁴

A szervezeti kultúra vizsgálatára többféle kultúra-kutatási módszertan létezik. Felmérésünk a GLOBE (Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness) alapján készült. A GLOBE-módszerre épülő vizsgálatokat Robert J. House indította el 1991-ben felhasználva, módosítva és kiegészítve a korábbi kutatások eredményeit. A módszer a leadership, valamint a nemzeti és szervezeti kultúra közötti belső különbségeket vizsgálja hatvankét kultúrában, ami több mint nyolcszáz szervezetet és közel húszezer főt takar⁵. A projekt fő kérdése, hogy a kulturálisan elfogadott vezetői magatartások megegyeznek-e a hatékony vezetéshez ténylegesen hozzájárulókkal⁶. A GLOBE a kultúrát két dimenzióban vizsgálja:

- *leíró* módon (a jelenlegi helyzetet; ahogy a dolgok vannak; ahogyan ténylegesen látjuk őket),

- *normatív* módon (a kívánt helyzetet; ahogy a dolgoknak lenniük kellene; amilyennek látni szeretnénk őket).

A GLOBE Gamma kérdőívének (mintáját bemutatjuk írásunk után, a mellékletben) kultúra-kérdéscsoportjai:

1. ahogy a dolgok vannak a szervezetben (a szervezeti kultúra kérdései);
2. vezetői viselkedés I. (a leadership kérdései);
3. ahogy a dolgoknak lenniük kellene a szervezetben (a szervezeti kultúra kérdései);
4. vezetői viselkedés II. (a leadership kérdései);
5. hogyan vannak a dolgok a társadalomban (a szervezeti kultúra kérdései);
6. ahogy a dolgoknak lenniük kellene a társadalomban (a szervezeti kultúra kérdései);
7. demográfiai kérdések.

A kérdésblokkokat hétfokozatú Likert-skálával számszerűsítik. Ezek alapján e közlemény a felmért könyvtárak szervezeti kulturális adatai mellett a mért leadership-attitűdöket is bemutatja. Megjegyzendő, hogy bár több kultúra-feltáró módszertant használnak Magyarországon is, pl. a Handy, Quinn, Ingelhart, Hofstede⁷, Trompenaars⁸, a választás a korábban tapasztaltakat integráló modern módszertan, illetve a hazai elérhető adatfeldolgozó központ miatt esett a GLOBE-eljárásra.

A szervezeti kultúra kutatása

A szervezeti kultúra

A GLOBE-módszertan szerint „A [szervezeti] kultúra a közösség tagjainak közös tapasztalatokból származó és generációkon keresztül átöröklődő, a közösség valamennyi tagja által osztott motivációinak, értékeinek, meggyőződéseinek, identitásainak és a lényeges események közös értelmezéseinek vagy jelentéseinek összessége.”⁹ Vizsgálható egyéni, csoport, szervezeti és nemzeti szinten egyaránt.

A szervezeti kultúra jellemzői:

- stabilizálja a világról alkotott képet (ami egyben korlátot is jelent),
- természete alapvetően rejtett (a jéghegy csúcsa: ceremóniák, történetek, sztorik, nyelv, szaksargon, szimbólumok; a jéghegy nem látszó részei: értékek, feltevések, hiedelmek, érzések, attitűdök),
- az egész szervezetre, sőt, környezetére is kihat,

- akik nem tudnak alkalmazkodni hozzá, azt „büntetik”,
- állandóan jelen van,
- nem önálló és független, hanem mindent behálóz,
- az egyének hordozzák, interakcióikban jelenik meg,
- alakításában a vezetőnek kiemelt szerepe van,
- kialakulásához, módosulásához hosszú idő szükséges,
- kevés egzakt, kvantitatív módon megragadható eleme van.

A szervezeti kultúrára vonatkozó kérdések példaképpen (ugyanannak a valóságnak szervezeti, országos szintű, illetve leíró és normatív változatai):

1. Ebben a szervezetben a sikerhez vezető út: előre tervezés vagy elfogadni az eseménye-

ket, ahogy történnek (1–7 skála) – szervezeti szintű, leíró,

2. Ebben a szervezetben a sikeres embernek: előre kellene tervezni vagy el kellene fogadni az eseményeket, ahogy jönnek (1–7 skála) – szervezeti szintű, normatív,
3. Ebben a társadalomban a sikerhez vezető út: előre tervezés vagy elfogadni az eseményeket, ahogy történnek (1–7 skála) – nemzeti szintű, leíró,
4. Úgy vélem, a sikeres embernek: előre kellene tervezni vagy el kellene fogadni az eseményeket, ahogy jönnek (1–7 skála) – nemzeti szintű, normatív.

A GLOBE által vizsgált kilenc kulturális orientációt ld. az 1. táblázatban.¹⁰

Kulturális orientáció ¹¹	Definíció
Hatalmi távolság ∨ (az alacsonyabb érték a versenyképesebb)	A szervezet vagy a társadalom tagjai mennyire várják el és fogadják el a hatalom egyenlőtlen eloszlását, hogy a hatalom a szervezet vagy kormány magasabb szintjére rétegződjön, és oda koncentrálódjon.
Bizonytalanságkerülés ↗ (kockázatkezelés) (a magasabb érték a versenyképesebb)	A szervezet vagy a társadalom tagjai kialakult társas normákra, rituálékra, és bürokratikus gyakorlatra támaszkodva mennyire törekszenek a bizonytalanság elkerülésére, mérsékelve ezzel a jövőbeli események előre jelezhetetlenségét.
Intézményi kollektívizmus ↗ (a magasabb érték a versenyképesebb)	A szervezetek és a társadalom intézményi normái és gyakorlata mennyire bátorítják és jutalmazza az erőforrások kollektív elosztását és a kollektív cselekvést.
Csoportkollektívizmus ∨ (az alacsonyabb érték a versenyképesebb)	Az egyének szervezetükben vagy családjukban mennyire juttatják kifejezésre büszkeségüket, lojalitásukat és összetartozás-érzésüket.
Nemi egyenlőség (nem befolyásolja a versenyképességet)	A társadalom vagy egy szervezet mennyire minimalizálja a nemi szerepek közti különbségeket elősegítve ezzel a nemek közötti egyenlőséget.
Rámenősség / érdekérvényesítés / asszertivitás (nem befolyásolja a versenyképességet)	Az egyének társas kapcsolataikban mennyire határozottak (asszertívek), szembenállók (konfrontatívak) és agresszívek szervezeteikben vagy a társadalomban.
Teljesítményorientáció ↗ (a magasabb érték a versenyképesebb)	A szervezet vagy a társadalom mennyire bátorítja a csoporttagokat a teljesítmény növelésére és a kiválóságra, és mennyire jutalmazza őket ezért.
Jövőorientáció ↗ (a magasabb érték a versenyképesebb)	A szervezet vagy a társadalom tagjai milyen mértékben adják a fejüket olyan jövőorientált magatartásformákra, mint a tervezés, a jövőbe való befektetés, a javak egyéni vagy kollektív felélésének elhalasztása.
Humánorientáció (nem befolyásolja közvetlenül a versenyképességet)	A szervezetek vagy a társadalom tagjai mennyire bátorítanak és jutalmaznak másokat arra, illetve azért, hogy igazságosak, méltányosak, önzetlenek, barátságosak, nagylelkűek, gondoskodók és kedvesek legyenek.

1. táblázat

A GLOBE-módszertan kulturális orientációi

↗ A magasabb (↘ az alacsonyabb) érték a versenyképesebb: például nagyobb hatalmi távolság alacsonyabb jövőbeni versenyképességre utal, a nagyobb intézményi kollektívizmus pedig nagyobb versenyképességre, miközben a rámenősség/asszertivitás nem módosítja a jövőbeni versenyképességi kilátásokat.

A versenyképesség szempontja

A szervezeti kulturális orientációk és a szervezeti vagy nemzeti szintű versenyképesség közötti mintával kapcsolatban több kutatás is született (GLOBE-módszertanon alapuló is). *Bakacsi Gyula* a kérdést prediktív módon kutatta: melyek a jövőbeni versenyképességgel szignifikáns összefüggésbe hozható ún. versenyképességi kulturális orientációk a nemzeti szintű vizsgálati értékek esetében¹². Kutatásának eredménye alapján az 1. táblázatban a lefelé vagy felfelé mutató nyilak csak a versenyképességi kulturális orientációknál láthatók (az irány azt jelzi, hogy magasabb értéke pozitívan vagy negatívan korrelál a majdani versenyképességgel), a többi kulturális orientáció – a nemi egyenlőség, a rámenősség / érdekérvényesítés/asszertivitás és a humánorientáció – közvetlenül legalábbis nem hat a versenyképességre. A versenyképességre is több definíció létezik. *Garelli* nemzetekre és szervezetekre egyaránt alkalmazott definíciója szerint: „*A versenyképesség elemzi, hogy*

a nemzetek és a vállalatok hogyan menedzselik kompetenciáik összességét annak érdekében, hogy jólétet és profitot érjenek el.”¹³ A döntően nonprofit, a szerző szerint könyvtári környezetben ezt úgy alakíthatjuk: *a szervezet hogyan menedzseli erőforrásainak összességét annak érdekében, hogy célcsoportja információs, intellektuális és közösségi igényeit minél magasabb szinten elégítse ki.*

A leadership

„*A leadership kifejezi a vezető és beosztott közötti viszonyt, illetve azt, hogy a vezető hogyan, milyen eszközökkel tudja befolyásolni a szervezet tagjait a szervezeti célok megvalósítása érdekében. Fontos megjegyezni, hogy nem pusztán vezetésről, hatalomgyakorlásról van szó; a leadership szorosan összefügg a motivációval, ugyanis nem létezik followership, azaz követés nélkül.*”¹⁴

A leadership – melyet nem lehet egyszerűen vezetésnek fordítani; sokkal inkább: vezetői alapértékek együttese – vizsgálatához a GLOBE a Gamma-felmérésen huszonegy darab teljességre törekvő változót (elsődleges faktorokat) határozott meg. A közöttük lévő korrelációk feltárása után létrehoztak egy másodlagos faktorstruktúrát is, amely hat változóból áll. A kérdőív tehát 21 elsődleges és 6 másodlagos leadership változót definiál:

A GLOBE kutatás 6 másodlagos és 21 elsődleges faktora

1. Karizmatikus

- ☉ Inspiráló karizmatikus
- ☉ Jövőképpel bíró karizmatikus
- ☉ Önfeláldozó karizmatikus
- ☉ Integratív
- ☉ Döntésképes
- ☉ Teljesítményorientált

2. Csoportorientált

- ☉ Csoportban együttműködő
- ☉ Csoportintegrátor
- ☉ Diplomatikuss
- ☉ Rosszindulatú
- ☉ Adminisztratívén kompetens

3. Énközpontú (Narcisztikus)

- ☉ Énközpontú
- ☉ Státustudatos
- ☉ Konfliktusteremtő
- ☉ Önigazoló (szerecsenmosdató)
- ☉ Bürokratikus (procedurális)

4. Részvételtől elzárkózó

- ☉ Autokratikus
- ☉ Részvételtől elzárkózó

5. Humánorientált

- ☉ Visszafogott
- ☉ Humánorientált

6. Autonóm

- ☉ Autonóm

A könyvtárak szervezeti kulturális eredményei

A Gamma-kérdőívek feldolgozásaként kapott eredményeket az alábbi táblázatban 0-tól 7-ig tartó skálán láthatók a kulturális orientációk.

- A szervezeti szintű értékek azokról a tényezőkről szólnak, amelyek a szervezetben belül megváltoztathatók, azaz a válaszadóknak van legalább valamilyen lehetőségük a befolyásolásra.

- A társadalmi szintű értékek válaszai esetén az egyén befolyása sokkal kisebb.
- Mivel a felmérésben szereplő könyvtárak értékei viszonylag közel álltak egymáshoz, a táblázatban „3 kv.” alatt a felmérésben szereplő könyvtárak átlagértékeit mutatja; mellette a *magyar, országos* értékek figyelhetők meg (2. táblázat).

	Társadalmi szinten				Szervezeti szinten ¹⁵			
	Jelenlegi helyzet		Kívánatos helyzet		Jelenlegi helyzet*		Kívánatos helyzet	
	3 kv.	ország	3 kv.	ország	3 kv.	ország	3 kv.	ország
Teljesítményorientáció ↗	3,36	4,18	5,94	5,98	2,88	3,43	4,75	5,96
Jövőorientáció ↗	3,76	4,46	5,78	5,64	3,17	3,21	6,09	5,70
Nemi szerepek differenciáltsága	4,96	3,41	4,73	4,72	4,68	4,08	4,95	4,63
Asszertivitás	4,98	3,96	5,58	4,63	3,25	3,23	5,28	4,49
Humánorientáció	4,51	4,26	5,04	4,78	2,92	3,35	5,67	5,48
Intézményi kollektívizmus ↗	3,69	4,08	5,06	5,01	3,05	3,53	4,67	4,50
Hatalmi távolság ↘	3,92	4,11	3,23	3,63	6,15	5,56	2,38	2,49
Csoportkollektívizmus ↘	4,32	4,42	5,71	5,40	4,63	5,25	6,05	5,54
Bizonytalanságkerülés ↗	3,63	4,02	4,79	4,92	3,73	3,12	4,56	4,66

2. táblázat

A felmért könyvtárak átlagos kulturális orientációjának szintjei

* a GLOBE-kutatásokban a versenyképességet országok esetén előrejelző szempont

↗ a magasabb (↘ az alacsonyabb) érték a versenyképesebb

Mivel a versenyképességgel kapcsolatos felmérések a jelenlegi, társadalmi értékkel számoltak, ezért e szempont szerint a könyvtárak értékeit külön is mutatjuk (3. táblázat).

Kulturális orientációk és versenyképesség (jelenlegi, társadalmi)					
	Orosháza	Nagykanizsa	Győr	3 kv.	Országos
Teljesítményorientáció ↗	3,19	2,57	2,90	2,88	3,43
Jövőorientáció ↗	3,33	2,75	3,43	3,17	3,21
Nemi szerepek differenciáltsága	4,67	4,78	4,61	4,68	4,08
Asszertivitás	3,41	3,23	3,10	3,25	3,23
Humánorientáció	2,90	2,92	2,95	2,92	3,35
Individualizmus / kollektívizmus ↗	2,92	3,13	3,11	3,05	3,53
Hatalmi távolság ↘	6,33	6,12	6,01	6,15	5,56
Csoportkollektívizmus ↘	4,59	4,58	4,72	4,63	5,25
Bizonytalanságkerülés ↗	4,08	3,53	3,58	3,73	3,12

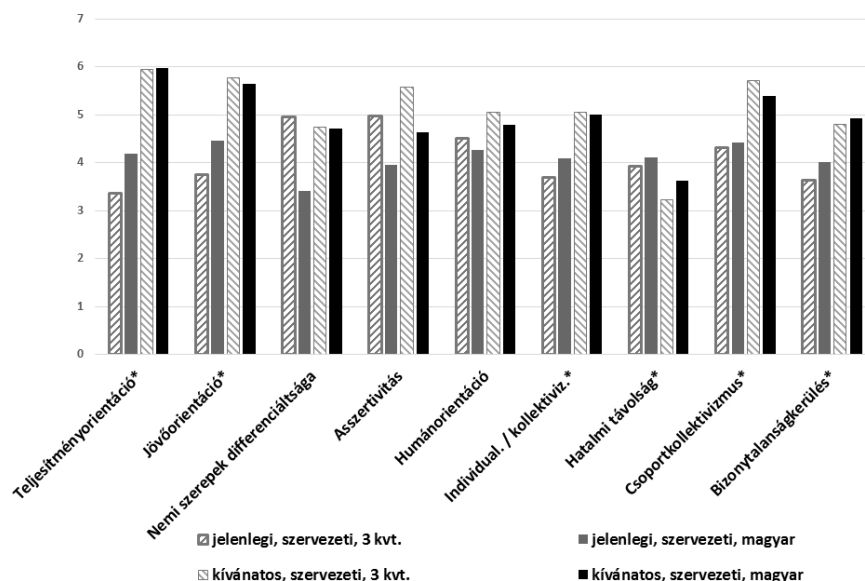
3. táblázat

A felmért könyvtárak szervezeti kulturális orientációi, a jelen, társadalmi szempontból.

^ A magasabb (> az alacsonyabb) érték a versenyképesebb; a **vastaggal** szedett értékek az adott szempontból legversenyképesebb értéket mutatják

A könyvtárak és a társadalom egészére jellemző versenyképességi értékeket együttesen vizsgálva

nagyobb könyvtári minta esetén jellemezhetnénk a könyvtárak és a társadalom egésze közötti kulturális eltéréseket. Ezt csak akkor tehetjük, ha a három könyvtár átlagértékét a könyvtárak közösségének egészére vonatkoztatjuk (ld. 1. diagram).

1. diagram

Kulturális orientációk (a három könyvtár átlagértékei és a magyar értékek); társadalmi szintű válaszok

A diagram szerint például olyan megállapításokat tehetnénk, hogy a versenyképességet befolyásoló teljesítményorientáció (melynek a magasabb értéke jelent nagyobb versenyképességet) társadalmi szinten tapasztalt valós és kíván értéke között a könyvtárak esetén nagyobb az eltérés, azaz a

- könyvtárosok jobban kívánják, hogy a társadalom jobban díjazza a teljesítményt – mint a nem csak könyvtáros átlagnépesség.

Ugyanez vonatkozik a jövőorientációra:

- a könyvtárosok a társadalom egészéhez képest fontosabbnak tartják, hogy az ország jobban tartsa szem előtt a jövő szempontjait.

Az adatok szerint a prediktív versenyképességi kulturális orientációkat tekintve (ld. a jelenlegi értékek)

- a könyvtárak a magyar átlagértékhez képest gyengébben teljesítenek, de a különbségek nem nagyok, teljesítményorientációjuk, és jövőorientációjuk és kollektívizmusuk és kockázatkezelésük kisebb, ami versenyképesség szempontból kedvezőtlenebb. A hatalmi távolságban, illetve a csoporkollektívizmusban (ahol az alacsonyabb értékek jelzik versenyképesebb potenciált), közel azonosak az értékek.

A 2. diagramon (az első diagrammal ellentétben) a

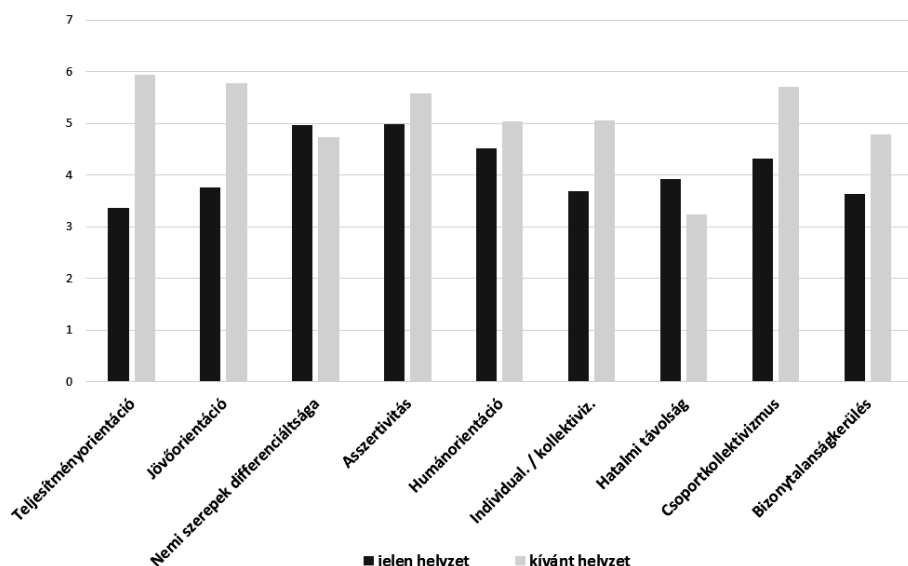
szervezeti szintű viszonyokat tükröző, jelenben tapasztalt és a kívánt értékek láthatók a három könyvtár átlagértékeivel.

A könyvtárak saját, szervezeti szintű értékei a könyvtár belső körülményeire utalnak, azaz amelyeken a könyvtár(vezető)nek vagy a szakmabelieknek módjában áll változtatni. Az adatok szerint megállapítható, hogy a könyvtárosok a könyvtárakban

- szeretnék, ha a teljesítményeket jobban elismernék (teljesítményorientáció),
- erősíteni kívánják a jövő szempontjainak figyelembe vételét is (jövőorientáció),
- jónak tartják, ha szorosabb a kapcsolatuk a tágabb közösséggel (intézményi kollektívizmus),
- erősítenék a szakmai összetartozás-tudatot és büszkeséget (csoporkollektívizmus),

továbbá (kisebb mértékben)

- a meglévőhöz képest nagyobb bizonytalanságkezelést kívánnak (bizonytalanságkerülés),
- kissé erősítenék a rámenősséget (asszertivitás) és az emberközpontú bánásmódot (humánorientáció)
- a nemi egyenlőségből valamennyit visszavennének (nemi szerepek differenciáltsága).

2. diagram

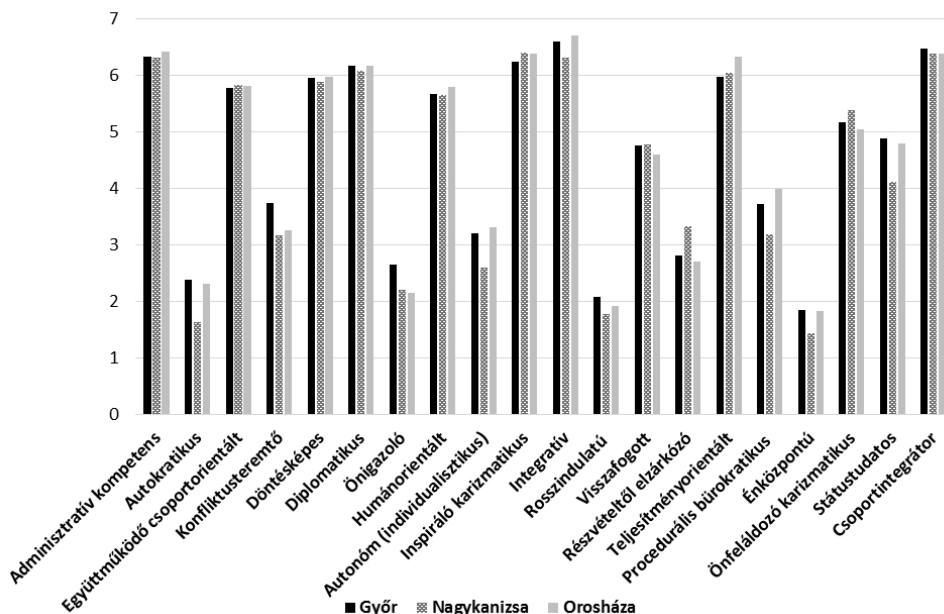
Kulturális orientációk (a három könyvtár átlagértékei); szervezeti szintű válaszok

A felmért könyvtárak leadership-eredményei

A GLOBE-felmérés a szervezeti kulturális orientációk mellett a vezetés kérdéskörére (leadership) vonatkozó részt is tartalmaz. Ebben a válaszadók 1 és 7 közötti skálán értékelik, hogy adott tulajdonságok mennyiben fontosak a kiváló vezető számára. Olyan tulajdonságokat kell minősíteniük, mint pl. diploma-

tikus, kiterő, közvetítő, parancsoló stb.

A 3. diagram az ideális vezetőtől elvárt tulajdonságokat mutatja. Ezek az értékek nem választhatók el a válaszadók aktuális tapasztalatától, illetve attól sem, hogy milyen irányban látják a fejlődési irányt; a 3. diagram a három könyvtár adatait külön tartalmazza.

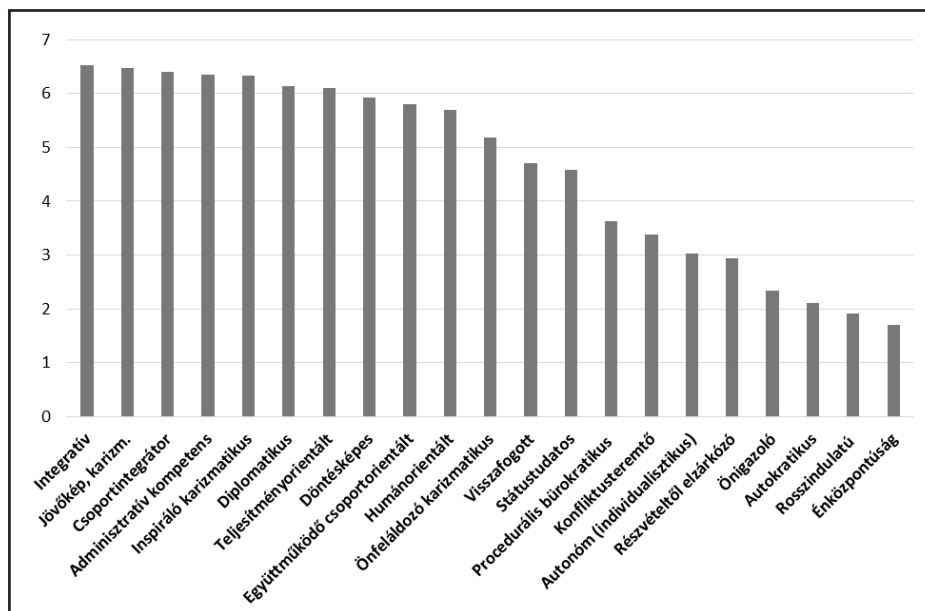

3. diagram

Leadership-változók a három könyvtárban

Az adatok jelzik, hogy a három könyvtár válaszadói lényegében azonosan képzelik el a vezető kívánatos, illetve nem kívánatos tulajdonságait. (E nagyfokú hasonlóság arra utal, hogy a magyar közkönyvtárak jellemző preferenciáját is mutathatná az ábra.) A leg-

fontosabbnak ítélt tulajdonságok, melyeket a 4. *diagram* a három könyvtár átlagaként mutat: integritás, jövőképpel bíró karizmatikusság illetve csoportintegráció. A legkevésbé kívánt vezetői tulajdonságok az énközpontúság, a rosszindulat és az autokrácia.

4. diagram

Kívánt (balra) és nem kívánt (jobbra) vezetői tulajdonságok, átlagolva

A táblázat alapján első ránézésre azt állapíthatjuk meg, hogy a válaszadók véleménye szerint

- olyan munkatársból lehet kiváló vezető, akinek öt legfőbb tulajdonsága: integritás, jövőképpel bíró karizmatikus, csoportintegrátor, adminisztratív kompetens és inspiráló karizmatikus;
- nem megfelelő vezető a válaszadók szerint, aki énközpontú, rosszindulatú, autokratikus és öngazoló.

Az adatokat nézve meglepő lehet, hogy az elsőre abszolút rossznak tűnő tulajdonságok is mutathatnak bizonyos értéket egyes kitöltők számára. Ennek oka

lehet (hipotetikusan), hogy például a rosszindulatú vagy az énközpontú is tűnhet némileg pozitívnak olyan vezető esetében, aki a kitöltő szerint figyelmét túlságosan szétforgácsolja apró-cseprő emberbaráti cselekedetekre a közös küldetés rovására.

Az átlagok forrását, az egyes könyvtárak adatait a 4. táblázatban látjuk. A válaszadók véleményének **nagyobb szórását (kisebb egyetértést) vastag**, a **kis szórást (nagyobb egyetértést) kurzív** számokkal szedtük. A leadership-változókat akkor szedtük hasonló karakterekkel, ha azok a három könyvtárban azonos szórásirányt mutattak.

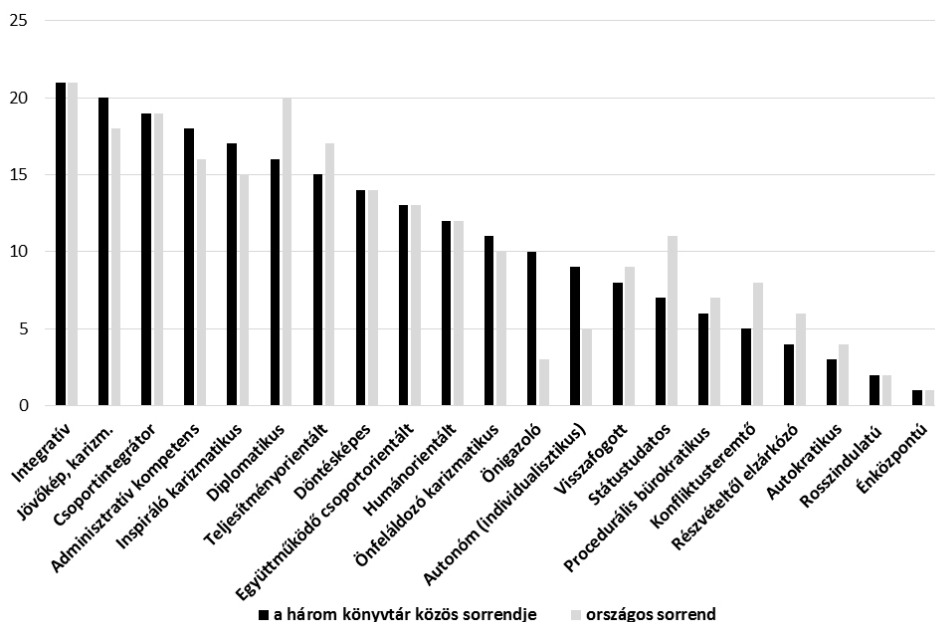
Leadership-változók (sorrend: átlag)	Győr	Nagykanizsa	Orosháza
<i>Integratív</i>	1,25	1,50	1,00
<i>Jövőképpel bíró karizmatikus</i>	1,78	1,78	0,78
Csoportintegrátor	0,86	0,86	1,71
Adminisztratív kompetens	2,50	1,75	1,75
Inspiráló karizmatikus	2,00	1,25	1,75
<i>Diplomatikus</i>	1,50	1,75	1,25
Teljesítményorientált	3,67	3,67	2,33
Döntésképes	2,50	1,75	1,50
Együttműködő csoportorientált	1,83	2,17	2,00

Leadership-változók (sorrend: átlag)	Győr	Nagykanizsa	Orosháza
Humánorientált	3,00	3,50	3,00
Önfeláldozó karizmatikus	2,67	2,67	3,00
Önigazoló	3,00	3,00	3,00
Autonóm (individualisztikus)	3,50	3,00	3,50
Visszafogott	3,00	2,67	3,33
Státustudatos	3,50	2,00	3,50
Procedurális bürokratikus	3,20	2,20	2,80
Konfliktusteremtő	3,33	1,67	2,00
Részvételtől elzárkózó	2,50	3,50	2,00
Autokratikus	2,67	1,83	4,00
Rosszindulatú	0,89	0,67	1,22
Énközpontú	2,50	1,00	1,75

4. táblázat

Leadership-változók átlaga és szervezeten belüli szórása a 3 könyvtárban

Az adatok rámutatnak: legnagyobb átlagos szervezeten belüli egyetértés az integratív, a jövőképpel bíró karizmatikus, a diplomatikus és a rosszindulatú jellemzőknél van, legnagyobb belső nézeteltérés pedig a humánorientált, önigazoló, illetve autonóm (individualisztikus) vezetői jellemzőknél.

5. diagram

Leadership-változók fontossági sorrendje a három könyvtár átlagában és az országos átlagban

Az 5. diagram adatai rámutatnak a magyar országos átlag és a három könyvtár adatainak különbségeire. Ezek szerint a három könyvtár válaszadói az országos átlaghoz képest hangsúlyosan fontosabbnak tartják az önigazolást, s kevésbé hangsúlyosabban az individuális autonómiát. Az országos átlag szerint fontosabb viszont a diplomatikus, illetve a státustudatos tulajdonság, kisebb mértékben pedig a konfliktuskereső

magatartás. Ezek mellett több kisebb eltérés is található a fontossági sorrendben.

Értékelés és javaslatok

A válaszadók és a felmérésbe bevont könyvtárak száma korlátozott körű következtetésekre jogosít fel. E határok figyelembe vételével azonban meg-

állapítható, hogy a könyvtárak az országos magyar versenyképességi szervezeti kultúra átlagértékhez képest gyengébben teljesítenek. A különbség azonban nem jelentős. Emellett reményteli, hogy a válaszadó munkatársak döntően a szervezet versenyképességének irányába látnának szívesen elmozdulást. Így a könyvtárvezetőnek (vagy tágabb értelmezésben a könyvtári szakma irányítóinak) nem megváltoztatnia kell a munkatársak hozzáállását, hanem velük együttműködve megvalósítani a közös elvárásokat.

A következő javaslatok között adnak a könyvtár/könyvtárvezető kezébe, amennyiben javítani kívánja az intézmény szervezeti kultúráját, a vezetés eredményességét, ezek által versenyképesebbé téve a szervezetet, növelve a szervezeti célok elérésének esélyét. Az alább felsorolt versenyképességi orientációk közül többre azonos javaslatok fogalmazhatóak meg, így egy-egy javaslat többször fordul elő. A javaslatok helyi szinten kibontandók.

1. A *jövőorientáció* növelésének módja (ennek kívánatosságára utalnak a leadership-preferenciák is)
 - a munkatársak erősebb bevonása a tervezési folyamatba, személyre szabott cselekvési tervvel,
 - jól megírt (egyértelmű, áttekinthető, könnyen kommunikálható) stratégiai terv, mely szorosan kapcsolódik az egyéni cselekvési tervekkel,
 - a stratégiai terv gondos kommunikálása, visszacsatolással.
2. A *teljesítményorientáció* növelése
 - a stratégián alapuló, világos teljesítménycélok megfogalmazása és kommunikálása (pl. a gyerekek könyvtárhasználók általi kölcsönzés egy éven belül 3%-os növelése),
 - a munkatársak motiválása/jutalmazása a tervezési és értékelési döntésekben való részvétellel fokozásával,
 - egyéni feladatok, munkakörök pontos körülhatárolása,
 - az egyéni inspiráció és a könyvtári feladatok lehetőség szerinti párosítása (munkavállalóra lebontott feladatkör).
3. A *hatalmi távolság* csökkentése
 - a munkatársak erősebb bevonása a tervezési folyamatba (ahogyan ugyanezt a javaslatot a jövőorientáció növelése kapcsán már megtettük),
 - egyéni éves munkaterv, valamint a vezetői mellett az önértékelés bevezetése,
4. A *bizonytalanságkezelés* növelése
 - egyéni feladatok, munkakörök pontos körül-

határolása, hogy a feladat- és a felelősségi kör könnyen megállapítható legyen,

- egyéni éves munkaterv, valamint a vezetői mellett az önértékelés bevezetése (ahogyan ugyanezt a javaslatot a hatalmi távolság csökkentése kapcsán már megtettük),
5. Az *intézményi kollektívizmus* növelése (erőforrások, köztük a figyelem egyenletesebb elosztása)
 - a használói igények, szempontok alapos felmérése, tanulmányozása, a stratégia ezekből való levezetése (a meglévő tevékenységi körök e szerinti alakítása),
 - tudatos együttműködés más szervezetekkel.
 6. A *csoportkollektívizmus* csökkentése.

Mivel a saját szervezetre, csoportra vonatkozó pozitívabb elfogultság gátolhatja a tisztánlátást, és a szervezeten kívüli együttműködést, a lehetséges változtatások előtt érdemes a munkatársak figyelmét felhívni ezekre az összefüggésekre ahelyett, hogy a vezető egyből a munkatársak kulturális törekvései ellenében tenne. Az itt adható javaslat megegyezik az intézményi kollektívizmus esetén adottal:

- a használói igények, szempontok alapos felmérése, tanulmányozása (ahogyan ugyanezt a javaslatot az intézményi kollektívizmus növelése kapcsán már megtettük),
- tudatosabb együttműködés könyvtári (és nem könyvtári) szervezetekkel, beszállítókkal, ügyfelekkel/használókkal és hasonló érdekű felekkel (ahogyan ugyanezt a javaslatot az intézményi kollektívizmus növelése kapcsán már megtettük).

A munkatársak által meghatározott kívánatos leadership-attitűdök – integratív, jövőképpel bíró karizmatikus, csoportintegrátor, adminisztratív kompetens és inspiráló karizmatikus – összhangban állnak a fenti javaslatokkal. A munkatársak válaszai szerint, és a versenyképesség érdekében pedig kerülni érdemes az énközpontú, rosszindulatú, autokratikus és önigazoló leadership-attitűdöket.

Feltűnő lehet, hogy a javaslatok nem tartalmaznak meglepő újdonságot ahhoz képest, amit az utóbbi harminc év könyvtári menedzsment-kurzusaiban és szakkönyveiben hallhattunk, olvashattunk. Ugyanakkor:

- ha két, különböző úton jutunk el ugyanarra a következtetésre, akkor a következtetés (és az oda vivő út) hitelesebbé válik,
- elgondolkodtató, hogy ha a harminc éve meg-

határozott teendők a néhány évvel ezelőtti adatfelvétel után ismét előjönnek, akkor mennyiben sikerült megvalósítani a sok évvel ezelőtt kitűzött célokat,

- a kultúra-felmérésben láthattuk, hogy mivel a munkatársak által megfogalmazott törekvések túlnyomó többségben a könyvtár versenyképességének irányába hatnak, csak az intézmény vezetésén (és nem külső körülményeken) múlik, hogy az egy irányba húzó munkatársi törekvéseknek és a versenyképesség szempontjainak utat engedjen. Mindez felveti a nagyobb versenyképesség érdekében a vezetői kompetenciák alakításának lehetőségét.

Jegyzetek

1. MIKULÁS Gábor: Versenyképességi kulturális orientációk azonosítása vezetői narrációkban, PhD-értekezés. [Gödöllő] Szent István Egyetem Gazdálkodási és Szervezésstudományok Doktori Iskola, 2011. 199 p. ; cikkformában: MIKULÁS Gábor: Hatalmi távolság és intézményi kollektívizmus. A versenyképesség előrejelzése szövegelemzéssel = Vezetéstudomány, 64. évf. 2013. 1. sz. 29–37. p. <http://www.gmconsulting.hu/2013/01/hatalmi-tavolsag-es-intezmenyi-kollektivizmus-a-versenykepesség-elorejelzese-szovegelemzessel/> [2016. április 21.]
2. PORS, N. O. – JOHANSEN, C. G.: Attitudes towards internationalisation in the library sector: the case of Danish librarians and library managers = New Library World, 104. vol. 2003. 7/8. no. 278–285.p. ; MIKULÁS Gábor: Szervezeti kultúra az információs és könyvtári szolgáltatásban – keretrendszer és tapasztalatok = Könyvtári Figyelő, 51. (15.) évf. 2005. 3. sz. 559–575. p. <http://www.gmconsulting.hu/2005/08/szervezeti-kultura-az-informacios-es-konyvtari-szolgaltatasban-keretrendszer-es-tapasztalatok/> [2016. április 21.]
3. MIKULÁS Gábor – HABÓK Lilla: Measuring predictive competitiveness of library managers from their narratives – a new approach. Finding new ways : proceedings of the 19th BOBCATSSS Symposium. Sopron, University of West Hungary Press, 2011. 230–237. p. ; magyarul előadva: MIKULÁS Gábor – HABÓK Lilla: Szervezeti kultúra – a könyvtári versenyképesség eszköze. Előadás a Magyar Könyvtárosok Egyesületének vándorgyűlésén, Baja, 2010. júl. 16. <http://www.gmconsulting.hu/2010/07/szervezeti-kultura-%E2%80%93-a-konyvtari-versenykepesség-eszkoze/> [2016. április 21.]
4. A következő irodalmak alapján: HOUSE, R. J. et al.: Cultural influences on leadership and organizations. Project GLOBE. In: Advances in global leadership. Mobley, W. Gessner, J., Arnold, V. (eds.), Stanford, JAI Press, 1998. 171–233. p. <http://www.thunderbird.edu/wwwfiles/ms/globe/Links/process.pdf> HOUSE, R. J. et al.: Understanding cultures and implicit leadership theories across the globe. An introduction to project GLOBE = Journal of World Business, 37. vol. 2002. 1. no. 3–10. p. http://www.thunderbird.edu/wwwfiles/ms/globe/Links/jwb_globe_intro.pdf; GUPTA, V.– HANGES, P. J.– DORFMAN, P. : Cultural clusters. Methodology and findings = Journal of World Business, 37. vol. 2002. 1. no. 11–15. p.
5. DICKSON, M. W.– ADITYA, R. N.– CHOKAR, J. S.: Definition and interpretation in cross-cultural organizational culture research: Some pointers from the GLOBE research program. In: Handbook of organizational culture and climate. N. Ashkanasy, C. Wilderom (eds.), Thousand Oaks, Sage, 2000. 447–464. p. ; ERŐS Zita: Kultúra és leadership az AAM Tanácsadó Zrt-ben : GLOBE kutatás [évfolyamdolgozat]. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Vezetéstudományi Intézet, Szervezeti Magatartás Tanszék, 2006. 98 p.
6. TÁBOR R. : Vezetőképek Magyarországon. Vizsgálat a GLOBE kutatás hazai felmérései alapján. [Szakdolgozat]. Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Vezetési és Szervezési Tanszék; 2003. ; ERŐS Zita, i. m.
7. HOFSTEDE, G.: Culture's recent consequences: using dimension scores in theory and research = International Journal of Cross Cultural Management, 1. vol. 2001. 1. no. 11–30. p.
8. Vonatkozó magyar felmérés módszertana alapján pl.: KOVÁCS Zoltán.: Kultúrák versengése a globalizáció korszakában. A nemzeti kultúra jellemzőinek és összefüggéseinek vizsgálata a Trompenaars-modell alapján. PhD-értekezés. Veszprém, Pannon Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezésstudományok Doktori Iskola, 2006. 258 p.; http://twilight.vein.hu/phd_dolgozatok/kovacsoltan/Kovacs_Zoltan_Tezisfuzet_Kulturak_versengese.pdf
9. HOUSE, R. J. et al.: Culture, leadership, and Organizations. In: The GLOBE study of 62 societies. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. vol. 1. 15. p.
10. i. m.: p. 5-6, House et al., 2002; a versenyképességi irányokat ld.: Bakacsi, 2007.
11. BAKACSI Gyula.: Kultúra és gazda(g)ság – A gazdasági fejlődés és fejlettség és a GLOBE kultúrávaltozóinak összefüggései = Vezetéstudomány, 38. évf. 2007. (Különszám) 35–45. p.

12. BAKACSI Gyula, TAKÁCS Sándor, KARÁCSONY András, IMREK Viktor: Eastern European cluster: tradition and transition = Journal of World Business, 37. vol. 2002. 69–80. p.
13. GARELLI, S.: Competitiveness of nations. The fundamentals. In: World competitiveness Yearbook. Lausanne: International Institute of Management Development, 2005. 99 p.; az OECD és a World Competitive index koncepciói alapján megfogalmazott definíció, fordítása KOVÁCS Z. i. m.
14. Erős Zita i. m.
15. A magyar nemzeti adatok forrása (n=1076): KARÁCSONYI András: Szervezeti kultúra típusok a magyar vállalatok körében = Vezetéstudomány, 38. évf. 2007. (Különszám) 25–34. p.

Beérkezett: 2016. április 21.

Melléklet

GLOBE Gamma kérdőív (minta)

(A 21 oldalas kérdőívből itt csak az Általános kitöltési útmutató és jellemző kérdésminták olvashatók, továbbá nem szerepelnek benne a leadershipre vonatkozó kérdések.)

Általános kitöltési útmutató

E kérdőívben Önnek olyan kérdéseket teszünk fel, amelyek a vezetőkre és a vezetésre, illetve arra a szervezetre vonatkoznak, amiben Ön dolgozik. Az emberek általában 60 perc alatt tölti ki ezt a kérdőívet.

A kérdőív 5 kérdésblokkból áll. Az első és a harmadik kérdésblokk a szervezetről kérdez. A második és a negyedik kérdésblokk a vezetőkkel és a vezetéssel foglalkozik. Az ötödik kérdésblokk Önről kérdez.

A kérdéstípusok ismertetése

E kérdőívben különféle jellegű kérdések vannak. Az első és a harmadik kérdésblokk kétféle formájú kérdéseket tartalmaz. Az egyik típusra álljon itt példaként egy kérdés:

A. Ebben a társadalomban az időjárás általában

nagyon kellemes			közepesen kellemes			nagyon kellemetlen
1	2	3	4	5	6	7

Egy ilyen kérdés esetén 1 és 7 között azt a számot kell Önnek bekarikázni, amelyik a legközelebb áll az Ön országáról kialakult észleléséhez. Például ha Ön úgy gondolja, hogy országukban az időjárás nagyon kellemes, az 1-est kell karikázni. Ha úgy gondolja, az időjárás nem olyan nagyon kellemes, de a közepesen kellemesnél jobb, karikázhatja a 2-est vagy a 3-ast, attól függően, hogy Ön szerint az időjárás a nagyon kellemeshez vagy a közepesen kellemeshez áll közelebb.

A másik típusú kérdés azt tudakolja, hogy egy meghatározott állítással milyen mértékben ért egyet. Egy ilyen típusra áll példaként az alábbi kérdés.

B. Az időjárás ebben a társadalomban nagyon kellemes.

Erősen egyetértek			Nem tudom eldönteni hogy egyetértek-e			Erősen nem értek egyet
1	2	3	4	5	6	7

Egy ilyen kérdés esetén 1 és 7 között azt a számot kell Önnek bekarikázni, amelyik a legközelebb áll az Ön egyetértésének mértékéhez. Például ha Ön erősen egyetért azzal, hogy az Önök országában az időjárás nagyon kellemes, karikázza az 1-est. Ha Ön általában egyetért az állítással, de egy kicsit nem ért vele egyet, karikázhatja a 2-est vagy a 3-ast, attól függően, hogy milyen mértékben ért egyet az állítással. Ha nem ért egyet az állítással, karikázhatja az 5-öst, 6-ost vagy 7-est, attól függően, mennyire nem ért egyet az állítással.

A második és a negyedik kérdésblokk eltérő típusú kérdéseket tartalmaz. Ezekben a részekben egy listát lát olyan viselkedésekről és tulajdonságokról, amelyek egy vezetőt jellemezhetnek. Az Ön feladta ezeknek a viselkedéseknek és tulajdonságoknak az értékelése az alább látható skálán. Ez úgy történik, hogy a viselkedések és tulajdonságok elé be-

írja azt a számot, amely legjobban jelzi, hogy az ilyen viselkedés vagy tulajdonság mennyiben befolyásolja a vezető eredményességét.

SKÁLA
1= Ez a viselkedés vagy tulajdonság "nagymértékben gátolja", hogy valaki kiváló vezető legyen
2= Ez a viselkedés vagy tulajdonság "némiképpen gátolja", hogy valaki kiváló vezető legyen
3= Ez a viselkedés vagy tulajdonság "kismértékben, de gátolja", hogy valaki kiváló vezető legyen
4= Ez a viselkedés vagy tulajdonság "nincs hatással" arra, hogy valaki kiváló vezető legyen
5= Ez a viselkedés vagy tulajdonság "kismértékben hozzásegít", hogy valaki kiváló vezető legyen
6= Ez a viselkedés vagy tulajdonság "némiképpen hozzásegít", hogy valaki kiváló vezető legyen
7= Ez a viselkedés vagy tulajdonság "nagymértékben hozzásegít", hogy valaki kiváló vezető legyen

Egy példa alább látható. Ha Ön szerint a magasság akadályoz valakit hogy kiváló vezető legyen, a 'Magas' mellett a balra vonalra egyest, kettést vagy hármast írjon, attól függően hogy Ön szerint mennyire akadályozza a magasság a kiváló vezetést. Ha Ön szerint a magasság segít kiváló vezetővé válni, a 'Magas' mellett a balra vonalra ötöst, hatost vagy hetest írjon, attól függően hogy Ön szerint mennyire segíti a magasság a kiváló vezetést. Végül, ha Ön szerint a magasság nincs hatással arra, hogy valaki a kiváló vezető-e, írjon négyest a 'Magas' mellett a balra vonalra.

_____ A. Magas = Az átlagos magasságnál jóval magasabb

1. Kérdésblokk – Ahogy a dolgok vannak a szervezetemben

Kitöltési útmutató

Ebben a kérdésblokkban arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi az Ön vélekedése azokról a normákról, értékekről és gyakorlatokról, amelyek abban a szervezetben jellemzőek, ahol Ön vezetőként dolgozik. Más szóval, arra vagyunk kíváncsiak, hogyan vannak a dolgok az Ön szervezetében - nem pedig arra, hogyan kellene lenniük.

Nincsenek jó vagy rossz válaszok, és a válasz nem jelzi sem a szervezet jóságát, sem rosszságát.

Kérjük, a kérdéseket annak a válasznak a bekarikázásával válaszolja meg, amely legközelebb áll az Ön szervezetéről alkotott észleléséhez.

Az 1. kérdésblokk kérdései itt kezdődnek

1–1. Ebben a szervezetben a rendszeresség és következetesség hangsúlyozott, még a kísérletezés és az innováció rovására is.

Erősen egyetértek				Nem tudom eldönteni, hogy egyetértek-e				Erősen nem értek egyet
1	2	3	4	5	6	7		

1–2. Ebben a szervezetben az emberek általában: agresszívek

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

1–3. Ebben a szervezetben a sikerhez vezető út:

előre tervezés					elfogadni az eseményeket ahogy történnek	
1	2	3	4	5	6	7

1–25. Ebben a szervezetben a hatalmi pozícióban lévő emberek:

Növelik társadalmi távolságukat a kevesebb hatalommal bírókkal szemben					Csökkentik társadalmi távolságukat a kevesebb hatalommal bírókkal szemben	
1	2	3	4	5	6	7

1–26. Ebben a szervezetben az alkalmazottak lojalitást éreznek a szervezet iránt.

Erősen egyetértek

Nem tudom eldönteni
hoggy egyetértek-e

Erősen nem
értek egyet

1 2 3 4 5 6 7

1–27. Ebben a szervezetben az emberek kihívó munka célokat tűznek ki maguk elé.

Erősen egyetértek

Nem tudom eldönteni
hoggy egyetértek-e

Erősen nem
értek egyet

1 2 3 4 5 6 7

3. Kérdésblokk – Ahogy a dolgoknak lenniük kellene az szervezetben

Kitöltési útmutató

Ebben a kérdésblokkban arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi az Ön véleménye: milyen normáknak, értékeknek és gyakorlatnak kellene érvényesülni a szervezetben, ahol Ön menedzserként dolgozik. Ismételtlen nincsenek jó vagy rossz válaszok, és a válasz sem a szervezet jóságát, sem rosszát nem jelzi. Kérjük, a kérdéseket annak a válasznak a bekarikázásával válaszolja meg, amely legközelebb áll az Ön szervezetről alkotott észleléséhez.

A 3. kérdésblokk kérdései itt kezdődnek

3–1. Ebben a szervezetben a rendszerességnek és következetességnek hangsúlyozottnak kellene lenni, még a kísérletezés és az innováció rovására is.

Erősen egyetértek

nem tudom eldönteni
hoggy egyetértek-e

Erősen nem
értek egyet

1 2 3 4 5 6 7

3–2. Ebben a szervezetben az embereket arra kellene bátorítani, hogy agresszívek legyenek

1 2 3 4 5 6 7

ne legyenek agresszívek

3–3. Ebben a szervezetben a sikeres embernek:

El kellene fogadni az eseményeket, ahogy jönnek

Előre kellene tervezni

1 2 3 4 5 6 7

3–25. Úgy gondolom, hogy ebben a szervezetben a munka hatékonyabb lehetne, ha:

A jelenleginél több nő lenne
vezető pozícióban

körülbelül ugyanennyi nő lenne
vezető pozícióban, mint jelenleg

a jelenleginél jóval kevesebb
nő lenne vezető pozícióban

1 2 3 4 5 6 7

3–26. Ebben a szervezetben a rangnak és pozíciónak privilégiumokkal kellene együtt járnia:

Erősen egyetértek

Nem tudom eldönteni
hoggy egyetértek-e

Erősen nem
értek egyet

1 2 3 4 5 6 7

3–27. Ebben a szervezetben az alkalmazottaknak lojálisnak kellene lenniük a szervezethez.

Erősen egyetértek

Nem tudom eldönteni
hoggy egyetértek-e

Erősen nem
értek egyet

1 2 3 4 5 6 7

5. Kérdésblokk – Hogyan vannak a dolgok a társadalomban

Kitöltési útmutató

Ebben a kérdésblokkban arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi az Ön vélekedése a társadalomra jellemző normákról, értékekről és gyakorlatról. Más szóval, arra vagyunk kíváncsiak, hogy Ön szerint mi jellemzi a magyar társadalmat – nem pedig arra, hogyan kellene lenniük.

Nincsenek jó vagy rossz válaszok, és a válasz nem jelzi sem a társadalom jóságát, sem rosszát.

Kérjük, a kérdéseket annak a válasznak a bekarikázásával válaszolja meg, amely legközelebb áll az Ön társadalomról alkotott észleléséhez.

Az 5. kérdésblokk kérdései itt kezdődnek

5–1. Ebben a társadalomban a rendszeresség és következetesség hangsúlyozott, még a kísérletezés és az innováció rovására is.

Erősen egyértékű			Nem tudom eldön- teni, hogy egyértékű-e			Erősen nem érték egyet
1	2	3	4	5	6	7

5–2. Ebben a társadalomban az emberek általában:

agresszívek						nem agresszívek
1	2	3	4	5	6	7

5–3. Ebben a társadalomban a sikerhez vezető út:
előre tervezés

						elfogadni az eseményeket ahogy történnek
1	2	3	4	5	6	7

5–19. Ebben a társadalomban a társadalmi elvárások és előírások részletekbe menően lefektetettek, így az állampolgárok tudják, mit várnak el tőlük.

Erősen egyértékű			Nem tudom eldönteni hogy egyértékű-e			Erősen nem érték egyet
1	2	3	4	5	6	7

5–20. Ebben a társadalomban a teljesítményt javító innovativitást általában:

számontevően jutalmazták			valamelyest jutalmazták			nem jutalmazták
1	2	3	4	5	6	7

5–21. Ebben a társadalomban az emberek általában:

nagyon fogékonyak mások iránt						egyáltalán nem fogékonyak mások iránt
1	2	3	4	5	6	7

6. Kérdésblokk – Ahogy a dolgoknak lenniük kellene a társadalomban

Kitöltési útmutató

Ebben a kérdésblokkban arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi az Ön véleménye arról, milyen normáknak, értékeknek és gyakorlatnak kellene érvényesülni a társadalomban. Ismételten nincsenek jó vagy rossz válaszok, és a válasz sem a társadalom jóságát, sem rosszságát nem jelzi. Kérjük, a kérdéseket annak a válasznak a bekarikázásával válaszolja meg, amely legközelebb áll az Ön társadalomról alkotott észleléséhez.

A 6. kérdésblokk kérdései itt kezdődnek

6–1. Úgy vélem, a rendszerességnek és következetességnek hangsúlyozottnak kellene lenni, még a kísérletezés és az innováció rovására is.

Erősen egyértékű			Nem tudom eldönteni hogy egyértékű-e			Erősen nem érték egyet
1	2	3	4	5	6	7

6–2. Ebben a társadalomban az embereket arra kellene bátorítani, hogy

agresszívek legyenek						ne legyenek agresszívek
1	2	3	4	5	6	7

6-3. Úgy vélem, a sikeres embernek:

Előre
kellene
tervezni

1

2

3

4

5

6

7

El kellene fogadni
az eseményeket,
ahogy jönnek

6-19. Úgy vélem, a társadalmi elvárásoknak és előírásoknak részletekbe menően lefektetetteknek kellene lenni, hogy az állampolgárok tudják, mit várnak el tőlük.

Erősen
egyetértek

1

2

3

4

5

6

7

Nem tudom eldönteni
hogy egyetértek-e

Erősen nem
értek egyet

6-20. Úgy vélem, a teljesítményt javító újításokat általában:

számtalra
jutalmazni
kellene

1

2

3

4

5

6

7

valamelyest
jutalmazni
kellene

nem
kellene
jutalmazni

6-21. Ebben a társadalomban az embereket arra kellene bátorítani, hogy

nagyon
fogékonyak
legyenek
mások iránt

1

2

3

4

5

6

7

egyáltalán
ne legyenek
fogékonyak
mások iránt

7. kérdésblokk – Demográfiai kérdések

Végül néhány Önre, a háttérére és a munkahelyére vonatkozó kérdést szeretnénk feltenni. Ezek a kérdések azért fontosak számunkra, mert segítenek annak kiderítésében, hogy különböző típusú emberek különböző módon válaszolnak-e a kérdőívünkre. Ezeket az adatokat NEM használjuk az egyes személyek azonosítására.

Kérdések az Ön személyes háttéréről

7-1. Hány éves Ön? _____ éves vagyok

7-2. Neme? (jelölje az egyiket) Férfi _____ Nő _____

7-3. Milyen állampolgár (milyen útlevele van)? _____

7-4. Melyik országban született? _____

7-5. Hány éve él abban az országban ahol jelenleg is él? _____ éve

7-6. A születési helyén kívül hány országban élt 1 évnél hosszabb ideig? _____ ország

7-7. Milyen nemzetiségű? _____

7-8. Van-e vallási kötődése? IGEN/NEM

7-9. Ha IGEN-nel válaszolt az 7-8 kérdésre, kérjük nevezze meg a vallását!

Kérdések az Ön családi háttéréről

7-10. Édesanyja melyik országban született? _____

7-11. Édesapja melyik országban született? _____

7-12. Milyen nyelv(ek)en beszéltek otthon gyermekkorában? _____

Kérdések az Ön munkahelyi háttéréről

7-13. Hány évre visszanyúló teljes munkaidős gyakorlata van? _____ év

7-14. Hány éve vezető? _____ év

7-15. Mennyi ideje dolgozik a jelenlegi munkaadójának? _____ év _____ hónap

- 7–16. Dolgozott-e valaha multinacionális cégnél? IGEN/NEM
 7–17. Tagja-e valamilyen szakmai társaságnak vagy hálózatnak(network)? IGEN/NEM
 7–18. Részt vesz-e valamilyen ágazati vagy szakszervezeti szövetség munkájában? IGEN/NEM

Kérdések az Ön tanulmányi háttéréről

- 7–19. Hány évig vett részt formális képzésben? _____ év formális képzés
 7–20. Ha van egy fő szakja vagy szakterülete, melyik az? _____
 7–21. Kapott-e valamilyen formális képzést a nyugati menedzsment módszerekről? IGEN/NEM

Kérdések a szervezetről

- 7–22. Kérjük jelezze elsősorban mivel foglalkozik az Ön által vezetett részleg:
 _____ Adminisztráció
 _____ Műszaki, termelési, gyártási tevékenység
 _____ Pénzügyek/számvitel
 _____ Emberi erőforrás menedzsment vagy személyügyi tevékenység
 _____ Marketing
 _____ Tervezés
 _____ Beszerzés
 _____ Kutatás-fejlesztés
 _____ Értékesítés
 _____ Kisegítő-kiszolgáló tevékenység (pl. karbantartás)
 _____ Egyéb (kérjük nevezze meg): _____
- 7–23. Hány ember tartozik Önnek közvetlen beszámolóval? _____ fő
 7–24. Hányan dolgoznak abban az egységben ahol Ön vezető? _____ fő
 7–25. Hány hierarchikus szint választja el Önt a szervezet első számú vezetőjétől? ____ szint
 7–26. Hány hierarchikus szint választja el Önt a szervezet vagy a részlege közvetlen végrehajtó szintjétől?
 _____ szint
 7–27. Milyen nyelv(ek)et használ munka közben? _____

Ezzel egyben kérdőívünknek is vége. Őszinte köszönettel tartozunk azért, hogy hajlandó volt időt szentelni e kérdőív kitöltésének, és hogy segítségünkre volt a kutatási projekt sikerre vitelében.

„Kincseit a nemzetnek szánta” – kamaratárlat az OSZK-ban a 150 éve született Todoreshku Gyuláról

Az Országos Széchényi Könyvtár új folyosói kiállítása Todoreshku Gyula (1866–1919) bibliográfust, műgyűjtőt, a nemzeti könyvtár méltán neves adományozóját mutatja be. Kevesen tudják róla, hogy hagyatékával Széchényi Ferenc és Apponyi Sándor adományához mérhető állománnyal gazdagította a nemzeti könyvtárat. A hagyaték jelentős részét régi magyar nyomtatványok képezik, melyek között fellelhetőek ősnymtatványok és ritka cirill betűs kiadványok.

A kamaratárlat megtekinthető az OSZK-ban, a Kézirattár (VI. emeleti) folyosóján. A bemutatás válogatást ad a könyvtár ritkán látható kincseiből, valamint a gyűjtő által a könyvtárnak ajándékozott berendezési tárgyakból is. A tárlat látogatható az olvasóterem nyitvatartási idejében (http://www.oszk.hu/kezirattar_olasoterem).

(Forrás: 2016. szept. 15. http://intranet.ad.oszk.hu/nemzetkozi-es-kulturalis-kapcsolatok-osztalya/kincseit-nemzetnek-szanta-150-eve-szuletett-todoreshkuOSZK_Piskoran_Nora_tajekoztatasa_alapjan).

Házi ünnepek az Országos Széchényi Könyvtárban

A hűség és a kiemelkedő szakmai teljesítmények jutalmazási formái és alkalmai

RÁCZ Ágnes

Összeállításunkban kísérletet teszünk az Országos Széchényi Könyvtárban végzett tevékenység „házi”, könyvtáron belüli elismerési formáinak bemutatására a XX. század utolsó harmadától kezdve (nem térünk ki az OSZK-s munkatársak állami kitüntetéseire, illetve a korábban általában év végén osztott pénzjutalmakra).

A jutalmak

Az OSZK intézményi kitüntetéseit és adományozásuk szabályait – alapító irataikon kívül – a könyvtár mindenkor kollektív szerződése rendezi.

A „Bibliothecarius emeritus” cím

A könyvtár legfiatalabb elismerési formája: *Monok István* 1999-ben, főigazgatói kinevezésének évében javasolta, hogy a nemzeti könyvtár – a felsőoktatási intézményekben szokásos „professor emeritus” címhez hasonló – cím adományozásával honorálja az életpálya jelleggel végzett könyvtári munkát, a kiválasztott *nyugdíjas* kollégáknak az OSZK-t gazdagító tevékenységét¹.

A cím alapításáról és adományozásának szabályairól szóló főigazgatói javaslatot az OSZK főigazgatói kollégiuma 1999. december 15-i ülésén fogadta el. Ugyanez a testület (ma: vezetői értekezlet) dönt a díjazott személyéről – a munkatársak előterjesztése alapján, figyelembe véve a tudományos bizottság állásfoglalását is.

A díjjal felruházott személy csak nyugdíjas lehet. Az oklevéllel tanúsított címhez rendszeres összegű – a mindenkor minimálbérrel azonos nagyságú – havi juttatás párosul, amelyet a könyvtár a kitüntetett egész élete során folyósít a számára. Ezen felül a cím birtokosa ingyen látogathatja a könyvtárat és rendezvényeit, egyéni kutatásaihoz igénybe veheti a könyvtár szolgáltatásait és infrastruktúráját, rend-

szerez tájékoztatást kap a könyvtár rendezvényeiről, kiállításairól. A kitüntetett tanácsadó jelleggel részt vehet volt munkahelye, az ott működő bizottságok munkájában.

A címet egyidejűleg legfeljebb három nyugdíjas munkatársunk viselheti.

A díj alapításának évében a könyvtár két címet ítelt oda.

Az első két kitüntetett 2000-ben *dr. Berlász Jenő*, a Kézirattár és *dr. Fazakas József*, a Régi Nyomtatványok Tára volt munkatársa lett. Berlász Jenő történész, könyvtáros, levéltáros nevéhez fűződik a nemzeti könyvtár első hatvanöt éves történetéről írott nagyszabású munka, Fazakas József bibliográfus az 1711 előtti régi magyar és magyar vonatkozású nyomtatványok könyvészeti feldolgozásában szerzett jelentős érdemeket.

A harmadik címet és vele járó juttatást 2001-ben *Berczeli A. Károlyné*, a Színháztörténeti Tár ny. vezetője kapta meg. Ugyanekkor a könyvtár negyedikként egy tiszteleti címet is kiosztott, a szokásos havi díjazás nélkül: a kitüntetett *Vekerdi József*, a Nemzetközi Csereszolgálat ny. vezetője volt.

Hasonló tiszteleti cím odaítélésére azóta nem került sor, de az élet rendje szerint a juttatással együtt járó *bibliothecarius emeritus*, ill. *bibliothecaria emerita* címet az alapítás óta már többen viselték:

2000–2015 között:	Berlász Jenő (1911–2015)
2000–2005 között:	Fazakas József (1910–2005)
2001–2012 között:	Berczeli A. Károlyné Monori Erzsébet (1921–2012)
2006–2009 között:	Busa Margit (1914–2009)
2009–2013 között:	Somkuti Gabriella (1929–2013)
2012–től:	Borsa Gedeon (1923–)
2013–2014 között:	Lakatos Éva (1931–2014)
2014-től:	Dörnyei Sándor (1926–)
2016-tól:	Ferenczy Endréné Wendelin Lília (1933–)

Bibliothecaria emerita: Ferenczy Endréné Wendelin Lília

Bensőséges ünnepségre került sort az Országos Széchényi Könyvtárban 2016. április 29-én: a *Bibliothecaria emerita* díjat adta át *Tüske László* főigazgató. Az elismerést *Ferenczy Endréné Wendelin Lília* kapta, aki egész szakmai pályáját pályakezdésétől, 1955-től nyugdíjba vonulásáig, 1995-ig a nemzeti

könyvtárban töltötte, és nyugdíjas éveiben is aktívan részt vett a könyvtár életében.²

Egyetemi tanulmányait könyvtár- és kínai nyelv szakon 1955-ben fejezte be az ELTE Bölcsészettudományi Karán, majd gyakorló évének helyszíne lett az OSZK, ahol könyvtárosi oklevelének kézhez vétele után, 1956 júliusától végleges kinevezést kapott.

Pályáját bibliográfusként kezdte³ és egy nagyszabású bibliográfiai munkával, a retrospektív nemzeti bibliográfia hiánypótló kötetével, a Horthy-korszak sajtóbibliográfiájával⁴ fejezte be.

Az olvasószolgálatlalt és a tájékoztató munkával, az OSZK-ban kialakítandó szakreferatúra kérdéseivel is fiatalon, 1958-tól került közeli kapcsolatba, és gyakorlati tapasztalatait is felhasználva számottevő elméleti és történeti munkásságot fejtett ki ezen a téren. A nemzeti könyvtár olvasószolgálatának 1802–1944 közötti történetét két nagy tanulmányban, az OSZK évkönyvében⁵ foglalta össze. Még szinte pályakezdőként nyert első díjat a „*Nemzeti könyvtárunk a Várban*” címmel, a vári épület tervezésének korai szakaszában kiírt pályázaton *Albert Gáborral* közösen írt, *Szemponatok az OSZK új olvasótermi hálózata kiépítéséhez* c. dolgozatával.⁶ Részt vett a várbeli olvasótermi állomány kialakításában, majd később rendkívül sok feladatot vállalt magára az állomány költöztetésének megtervezésében, megszervezésében és lebonyolításában⁷. Az 1970-es évektől főosztályvezetőként irányította a gyarapítás, a feldolgozás, a raktározás teendőivel foglalkozó szervezeti egységeket, majd 1988-tól gyűjteményfejlesztési igazgatóként főigazgatói tanácsadó szerepkört látott el.

Közben a nemzeti könyvtár mint könyvtártípus kérdéseit⁸, az OSZK történetét, és ehhez kapcsolódóan a hungarikakutatás⁹ s a retrospektív nemzeti bibliográfia kérdéskörét¹⁰ is vizsgálta. *Boka Lászlóval* közösen szerkesztett *Gyűjtők és gyűjtemények* c. kötete¹¹ reprezentatív bemutatása a Nemzeti Könyvtár kincseinek, amelyet a *Szép magyar könyv* 2009-es versenyén a *Tudományos művek, szakkönyvek, felsőoktatási kiadványok* kategóriában oklevéllel díjaztak.

Ezek mellett a könyvtárosképzésben is részt vett: a Könyvtártudományi és Módszertani Központ középfokú könyvtárosképző tanfolyamának oktatója volt, majd egyetemi adjunktusként az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének mellékfoglalkozású munkatársaként tevékenykedett. 1988-ban, a felsőfokú könyvtárosképzést segítő tankönyvpályázat egyik nyertes munkája lett a *Gyűjteményszervezés* c. kötete¹², amely a témának azóta is a legjobb összefoglalása.

A Széchényi Ferenc-emlékérem

Juhász Gyula főigazgató javaslatára az OSZK vezetősége *Széchényi Ferenc-emlékérem* nevű kitüntetést alapított 1989-ben, amelynek átadására az egyidejűleg bevezetett *Széchényi Ferenc-emléknapon* került sor.

A kitüntetést évente egy *aktív munkatárs* kaphatja. A díj adományozásának feltétele az életpálya jelleggel a könyvtárban eltöltött hosszú szolgálati idő, kimagasló munkateljesítmény vagy jelentős tudományos tevékenység.

A kitüntetés az alapító képmását ábrázoló, művészi kivitelű éremmel és pénzjutalommal jár. Az érmet *Osváth Mária* készítette.

Az emlékérem adományozására minden munkatárs javaslatot tehet. A megadott határidőig összegyűlt javaslatokat megvitatja a könyvtár tudományos bizottsága, és javaslatot tesz a főigazgatónak a kiválasztandó személyre.

A kitüntetettek időrendben:

A jelölt személyéről szavazással a vezetői értekezlet dönt, szavazategyenlőség esetén a főigazgató választja ki a kitüntetendő munkatársat.

A kitüntetés átadásának sajátos rituáléja alakult ki: az ünnepségen a kitüntetés bejelentése után egy közelebbi kollégája méltatja a kitüntetett munkásságát, és a főigazgató átnyújtja a kitüntetést. A kitüntetett ezután köszönő szavakat mond, majd általában az OSZK Énekkara köszönti őt egy kis műsorral.

A kitüntetett „kötelezettsége”, hogy a következő évi ünnepségen szabadon választott témából előadást tart. Ez az előadás az esetek többségében a szűkebb szakterületéhez vagy kutatási témájához kapcsolódik, de volt már olyan kitüntetett is, aki szokatlan, nem várt témával lepte meg a hallgatóságot.

Az első emlékérem átadásának napja 1989. május 3. volt, a kitüntetett pedig *Soltész Zoltánné*, a Régi Nyomtatványok Tárának vezetője. A laudációt *Salgó Ágnes* tartotta.

1989:	Soltész Zoltánné, a Régi Nyomtatványok Tárának vezetője
1990:	Tóth Lajos, a Kötelesspéldány Szolgálat osztályvezetője
1991:	Ferenczy Endréné gyűjteményfejlesztési igazgató
1992:	Beöthyne Kozocsa Ildikó, a Restauráló Laboratórium vezetője
1993:	Szücs Jenőné, a Fejlesztési Osztály vezetője
1993 posztumusz:	<i>Juhász Gyula főigazgató (az emlékérmet özvegye vette át)</i>
1994:	Kovács Ilona, a Hungarika Dokumentációs Osztály vezetője
1995:	Kertész Gyula, a Retrospektív Bibliográfiai Osztály vezetője
1996:	Berlász Piroska, a Színház történeti Tár munkatársa
1997:	Patayné Balogh Éva, a Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája felelős szerkesztője
1998:	Ungváry Rudolf, a Fejlesztési Osztály munkatársa
1999:	Pojjakné Vásárhelyi Judit, a Régi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztősége osztályvezetője
2000:	Berke Barnabásné, a Gyarapító és Feldolgozó Főosztály vezetője
2001:	Győri Erzsébet, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ mb. igazgatója, a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros c. folyóirat szerkesztője
2002:	Nagy Attila, a Könyvtári Intézet tudományos munkatársa
2003:	Baczoni Tamásné, a Könyvfeldolgozó Osztály vezetője
2004:	Samkóné Patyi Julianna, a Kötészet vezetője
2005:	Sipos Márta, az Informatikai Igazgatóság főosztályvezető-helyettese
2006:	Kastaly Beatrix, a Restauráló Osztály vezetője
2007:	Wojtilla Gyuláné Salgó Ágnes, a Régi Nyomtatványok Tárának vezetője
2008:	Tóth Józsefné, a Gyarapítási Osztály vezetője
2009:	Plihál Katalin, a Térképtár vezetője
2010:	Pusztai Istvánné, az Állományvédelmi Digitalizáló Osztály vezetője

2011:	Németh Gábor, a zirci műemlékkönyvtár vezetője
2012:	Kónyáné Csúcs Dalma, a Kurrens Feldolgozó Osztály munkatársa
2013:	Rácz Ágnes főigazgatói tanácsadó
2014:	Mikusi Balázs, a Zeneműtár vezetője
2015:	Hegyközi Ilona, a Könyvtártudományi Szakkönyvtár vezetője

A könyvtári „törzsgárda” jutalmazása

Az elismerés 1970 óta létezik a nemzeti könyvtárban: a szakszervezeti bizottság javaslatára 1970. április 23-án határozta el a főosztályvezetői értekezlet, hogy – csatlakozva a törzsgárda-mozgalomhoz¹³ – a szolgálatban eltöltött idő megbecsülésére úgy alakítanak ki jutalmazási formát, hogy a könyvtárhoz való hűség mellett a kiemelkedő színvonalú munkát is figyelembe veszik az elismerés adományozásánál.

Az első évben a 10, 20 és 30 éve megszakítás nélkül az OSZK-ban dolgozókat jutalmazták törzsgárda-jelvénnel, emléklappal és jutalomszabadsággal. A jelvény fokozatai: 10 éves munkaviszony esetén bronz fokozat 6 nap jutalomszabadsággal, 20 éves munkaviszony esetén ezüst fokozat 9 nap jutalomszabadsággal, 30 éves munkaviszony esetén arany fokozat 12 nap jutalomszabadsággal. Az első évben visszamenőlegesen azok is megkapták a kitüntetést, akik szolgálati idejükkel 1969. december 31-ig jogosultságot szereztek rá. A főigazgató és a szakszervezeti titkár által aláírt törzsgárda-emléklapok kiosztására első ízben az 1970. augusztus 19-én tartott alkotmány napi ünnepség keretében került sor, majd 1989-ig minden évben ehhez az állami ünnephez kötődött.

Később a jelvény elmaradt, és a jutalomszabadság helyett – néhány évben mellette – különböző összegű pénzjutalmak vagy könyvvásárlási utalványok jártak a törzsgárda-fokozatok mellé. A fokozatok is bővültek az idők során: bevezettük a 25, a 35 és a 40 éves folyamatos munkaviszony elismerését, így jelenleg hat fokozata van az OSZK-s törzsgárdatagságnak.

A kitüntetéshez járó pénzjutalom vagy vásárlási utalvány léte, illetve nagysága mindig a könyvtár anyagi helyzetétől függ. A pénzjutalmak bevezetésével együtt csökkent a jutalomszabadság ideje. Jelenleg az első fokozathoz 3 nap, a másodikhoz 4 nap, a többi fokozathoz pedig 5 nap rendkívüli fizetett szabadság jár.

A megfelelő törzsgárda-fokozatba felvehető munkatársak névsorát a humánpolitikai előadó előterjesztése alapján az illetékes szakmai igazgató javasolja, mérlegelve a hosszú szolgálati idő mellett a kitün-

tetés adományozásának egyéb feltételeit (kifogástalan munkavégzés és a munkahelynek megfelelő magatartás) is.

Az ünnepek

Az elsőként bevezetett házi elismerés, a törzsgárda-tagság adományozása, mint már korábban említettük, létének első 18 évében állami ünnephez, az augusztus 20-i alkotmány naphoz kapcsolódott. 1989 volt az első év, amikor ettől eltérve az újonnan bevezetett házi ünnep lett a kitüntetések átadási alkalma, a kiváló munkatársak köszöntésének és ünneplésének ideje.

Széchenyi Ferenc-emléknapi

Juhász Gyula főigazgató javaslatára 1989-ben az OSZK vezetősége az intézményalapító születésnapját *Széchenyi Ferenc-emléknappá* nyilvánította. Hivatalosan április 29-ét¹⁴ jelölték meg az emléknapi dátumául, de megtartására minden évben az e körüli napok valamelyikén került sor.

Ezen az emléknapi kerül átadásra a *Széchenyi Ferenc-emlékérem* és a törzsgárda-tagságért járó elismerés. Ez a nap volt az ideje az ún. „*Keresztury-jutalom*” kiosztásának¹⁵ is 1979 és 2004 között.

Az ünnepségen általában részt vesz az OSZK kórusa is, amelynek vezetésével a *Himnusz* és a *Szózat* eléneklése vonja keretbe az ünnepi alkalmat. A főigazgatói köszöntő után első „műsorszámként” a *Széchenyi Ferenc-emlékéremmel* előző évben kitüntetett munkatárs előadását hallgatja meg a közönség, majd a tárgyévi kitüntetett köszöntése és ünneplése következik.

Ezt követően a törzsgárda-tagság jutalmazására kerül sor, az okleveleket a főigazgató és a szakszervezeti titkár közösen adják át.

Tudományos ülésszak

Széchenyi Ferenc halálának 175. évfordulóját a könyvtár tudományos ülésszak megrendezésével ünnepelte 1995. december 13-án. Megnyitó beszédében *Poprády Géza* főigazgató bejelentette, hogy

– Széchényi Ferencnek az alapító levélben kifejezett kívánsága szerint, az ő szövegezésével, latin és magyar nyelven – elkészült az a két tábla, amely hirdeti, hogy *II. Ferenc császár és József nádor* idejében, 1802-ben a Széchényi család Magyar Könyvtárát a hazának ajándékozta. A két táblát ugyanúgy *Rátonyi József* szobrászművész alkotta, mint ahogy Széchényi Ferenc mellszobrát is, amely mellett ezen az ünnepen a két táblát elhelyezték.

Ettől kezdve, egy éves kihagyás után, az alapító halálának évfordulójához kötődően, decemberi időpontokban rendezte meg a könyvtár a fokozatosan hagyományossá váló *tudományos ülésszakot*.

A következő, 1997. évi ülésszakon születésének 200. évfordulóját ünnepelve *Mátray Gábor*ról, a zenetudósról és könyvtárosról tartottak előadásokat¹⁶, az 1998. évi ülésszakot pedig – a Könyvtártudományi és Módszertani Központ rendezésében – az iskolán kívüli könyvtárosképzés 100 éves évfordulójának megünneplésére szánták¹⁷.

1999-től kezdve (és az 1997-es ülésszak második részében is) nem valamilyen ünnepi megemlékezés, hanem a könyvtár munkatársai kutatási eredményeinek bemutatása lett a tudományos ülésszak „profilja”. Évente változó számban, rövid, 20–25 perces időkeretben, több szekcióba rendezve tartották-tartják meg előadásait a munkatársak.

2009-től kezdve az előadások nagy száma miatt a tudományos ülésszakot két részletben rendezték meg, az elsőt decemberben, a másodikat pedig januárban, rendszerint a *Magyar Kultúra Napján* tartott rendezvények keretében.

A tudományos ülésszak előadásaiból válogatott kötetek közreadását is megkezdte az OSZK a *Bibliotheca scientiae & artis* c., a Gondolat Kiadóval közös sorozatban, elsőként a 2009/2010-es ülésszak anyagából összeállított kötettel¹⁸.

Nyílt nap

2010. január 21-én az OSZK – az 1989-től kezdve ünnepelt Magyar Kultúra Napjához (jan. 22.) kapcsolódóan – nyílt napot tartott, amelyen a 2009. október 29. óta nyitva tartó, nagysikerű „Látjátok feleim...” című nyelvemlék-kiállítást ingyenesen lehetett megtekinteni, kedvezményes áron árusították a kiállítás katalógusát és mappáját, valamint fél áron lehetett beiratkozni a könyvtárba.

Ugyanebben az évben, november 25-én a könyvtár újabb nyílt nappal ünnepelte alapításának 208. évfordulóját: az ingyenesen látogatható rendezvények

között kiállítási tárlatvezetések, múzeumpedagógiai foglalkozások, könyvtári körséták szerepeltek.

A nyílt napon került sor a *Nemzedékek kézfogása* c. rendezvénysorozat¹⁹ hatodik visszaemlékező összejövetelére, valamint egy különleges kitüntetés átadására is: *Az Országos Széchényi Könyvtár Örökös Tagja* címet²⁰ adományozták *Eckhardt Máriának*, az OSZK Kórus karnagyának a könyvtárt segítő több évtizedes tevékenységéért.

Hasonló nyílt napokat később évente kétszer rendezett a könyvtár.

Alapítási ünnep – a Széchényi Ferenc-emléknap áthelyezése

A könyvtár alapításáról korábban csak kerek évfordulók alkalmából emlékeztünk meg. Még a 200. évfordulót ünnepelő, 2002. évi nagyszabású rendezvénysorozat után is csak 2005-ben volt a következő, az alapítás emlékéhez kötött ünnepi esemény november 25-én: a 203. évfordulón adtuk át „Az Országos Széchényi Könyvtár Örökös Tagja” címet az első kitüntetettnek, *Kosáry Domokos* professzornak.

2006-ban a „Kék vér – fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700” c., nemzetközi együttműködéssel létrehozott vándorkiállítás november 24-re tett magyarországi megnyitója, valamint a 2002 óta már hagyományossá vált „Nemzedékek kézfogása” c., eredetileg november 20-ára tervezett, de végül november 28-án tartott újabb találkozó kapcsolódott – kimondatlanul – az alapítás évfordulójához.

2007. november 26-án a *Nyugat-centenáriumi* évet bevezető egész napos program inkább csak az időpontja miatt kötődött az alapításhoz, meg azért, mert ekkor került sor „Az OSZK Örökös Tagja” cím átadására a második kitüntetettnek, *Bakonyi Péter*nek, az Országos Könyvtári Kuratórium akkori elnökének, az MTA SZTAKI főigazgató-helyettesének, az IIF-NIIF-program kifejlesztőjének. Ekkor mutattuk be az OSZK történetének honlapját is (<http://tortenet.oszk.hu>).

2008-ban a *Biblia éve* alkalmából „Biblia Sacra Hungarica – a könyv „mely örök életet ad” címmel rendezett nagy kiállítás november 21-én tartott megnyitója kötődött némiképp az alapítási évfordulóhoz, de „célirányos” ünnepi rendezvényt nem szervezett a könyvtár.

Ez 2009-ben is elmaradt, november 25-én a Kossuth Kiadóval közösen megrendezett sajtótájékoztató, illetve a bemutatott kötetek – képes albumok és az

Amor Librorum sorozatban megjelent hasonmások – alapján lehetett némi ünnepi hangulatunk.

2010. november 25-én már hangsúlyozottan a 208. évfordulót ünnepelte a könyvtár nyílt nappal; ekkor vált ez a rendezvény – hagyományteremtő szándékkal – *alapítási ünnep*é.

2010. április 14-én a vezetői értekezlet úgy határozott, hogy a következő évtől kezdve a *Széchenyi Ferenc-émléknapot* április 29-ről áthelyezi november 25-re, az alapítás idejére. Erre a napra vonták össze az alapítási évforduló megünneplését, a munkatársak házi kitüntetéseinek (Széchenyi Ferenc-émlékérem, törzsgárda-tagság) átadását, illetve a külső támogatóknak szóló elismerések (pl. örökös tagság) átadását is. Ekkorra hozták előre a hagyományos decemberi tudományos ülősszakot, és nyílt napot hirdettek a látogatóknak.

Az első, új rendszerű, *Széchenyi-émléknep* elnevezésű alapítási ünnep 2011 novemberében volt. Az emléknep forgatókönyve szerint zártkörű programmal indult, majd déltől kezdve sorjázta a nagyközönségnek szánt programok nyílt nap keretében: kiállítás-megnyitók, tárlatvezetések, múzeumpedagógiai foglalkozások, könyvtári körséta, valamint a decemberről előrehozott tudományos ülősszak. A sok rendezvény és látni-hallani való miatt egyes vélemények szerint zsúfolttá vált az ünnepnap.

2012-ben, az alapítás 210. évfordulóján a Széchenyi-család is képviseltette magát a *Patriae Sacrata Anno 1802–1802-ben a hazának szentelve. Széchenyi Emléknep 2012* címmel megrendezett ünnepségen. Ekkor avatta fel *Széchenyi István* ükunokája, *Hoyos Imre gróf* az ún. Széchenyi-émlékfalat a főigazgatói folyosón.

Az eredeti ünnepnapok visszaállítása

Mivel az alapító születési és halálozási évfordulójához kötődő házi ünnepnapok az utóbbi néhány évben eltűntek, és az alapítási ünnepre túl sok program zsúfolódik össze, a könyvtár szándékában áll a tavaszi ünnep visszaállítása.

Tüske László főigazgató javaslatára első lépésként 2016. április 29-én, alapítónk születésnapján került sor a cikk elején leírt eseményre, a *bibliothecarius emeritus* cím ünnepélyes átadására – nemcsak az időpont, hanem a nyilvános átadás hagyományának a visszaállítására is. Az átadás ünnepélyessége ugyanis a cím alapításának idején még hozzá tartozott a kitüntetési aktushoz, később azonban többször elmaradt a díjazott nyilvános ünnepelése.

Az idén még novemberben tartjuk az egyéb házi ki-

tüntetések átadását, de szándékaink szerint 2017-től a jutalmazási alkalom újra az április 29-re visszahelyezendő Széchenyi Ferenc-émléknapon lesz.

Az alapítási ünnep és az eredetileg az alapító halálának évfordulójához kötött tudományos ülősszak összevonásának fenntartásáról vagy szétválasztásáról még nem született döntés.

Jegyzetek

1. Bibliothecarius Emeritus-címmel kitüntetett kollégáink / Ekler Péter == Mercurius. – 2003 {2003}, p. 39–41.
2. Az életutát itt csak elnagyoltan mutatjuk be, az ünnepségen elhangzott köszöntő szövege olvasható az OSZK honlapján: http://www.oszk.hu/sites/default/files/Laudacio_Ferenczy-Endrene.pdf
3. Másokkal együtt állította össze *A magyar bibliográfiák bibliográfiája* c. másodfokú nemzeti bibliográfia első két kötetét: 1956/1957 (1960), 1958/1960 (1963); a *Mozart Magyarországon* c. összeállítása 1958-ban, a *Kinai-magyar bibliográfia* 1959-ben jelent meg; később még egy jelentős bibliográfiát jegyez egyik összeállítóként, az 1988-ban megjelent *Juhász Ferenc-bibliográfiát*.
4. A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944. 1–3. köt. (2010)
5. Az Országos Széchenyi Könyvtár olvasószolgálatának története, 1802–1919 == Az Országos Széchenyi Könyvtár évkönyve. – 1963/1964 (1966), p. 210–234.; Az Országos Széchenyi Könyvtár olvasószolgálatának története, 1920–1944 == Az Országos Széchenyi Könyvtár évkönyve. – 1965/1966. (1967), p. 491–499.
6. A pályaműveket fakszimile kiadásban az OSZK Szakszerkezeti Bizottsága adta közre 1961-ben, Tombor Tibor szerkesztésében, *Nemzeti könyvtárunk a Várban* címmel.
7. A vári olvasószolgálat terveiről == OSZK híradó. – 24. évf. 6/7. sz. (1981), p. 125–127.; A vári felkészülés és működés szakmai (könyvtári) feladatterve == OSZK híradó. – 25. évf. 11/12. sz. (1982), p. 210–222.; Olvasószolgálat a Nemzeti Könyvtár új épületében == Könyvtári figyelő. – 29. évf. 4. sz. (1983), p. 384–394.
8. A nemzeti könyvtár == Könyvtárosok kézikönyve. 3., A könyvtárak rendszere. – Budapest : Osiris, 2001. – p. 41–65.
9. A nemzeti könyvtár hungarikagyűjteménye és gyűjtési programja == Nyelvünk és kultúránk. – 1986. 3. sz., p. 18–25.; A hungarikakutatás alakulása a nemzeti könyvtár tevékenységében == Könyvtáros. – 41. évf. 2. sz. (1991), p. 69–75.
10. Az általános nemzeti retrospektív bibliográfia : eredmények, feladatok, módszerek == Könyvtári figyelő. – 36. évf. 5/6. sz. (1990), p. 453–464.; „Nincs új a nap alatt” avagy Gondolatok sokadszor a retrospektív magyar nemzeti sajtóbibliográfiáról == Emlékkötet Szabó Sándor 70. születésnapjára. – Buda-

- pest : ELTE BTK IKI Főiskolai Kvt. Informatika Közp., 2005. – p. 47–56.
11. Gyűjtők és gyűjtemények : a Nemzeti Könyvtár gyűjteményes kincsei és történetük / [szerk. Boka László és Ferenczyné Wendelin Lidia]. – [Budapest] : Kossuth : OSZK, cop. 2009. – 231 p. : ill. – ISBN 978-963-09-6038-0
 12. Gyűjteményszervezés. – Budapest : OSZK, 1998. – 155 p. – ISBN 963-200-392-6 (digitalizált változata elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban: <http://www.mek.oszk.hu/01700/01743/01743.pdf> ; 2. kiadása 2000-ben jelent meg)
 13. A szakszervezetek által kezdeményezett törzsgárda-mozgalom az 1960-as évek elejétől kezdve bontakozott ki Magyarországon, főként a vállalati-üzemi szférában, de később a szolgáltatások (pl. egészségügy) körében, valamint az oktatási – közművelődési – közgyűjteményi területen is több helyen bevezették. Könyvtári elismerésként az elsők között az Országgyűlési Könyvtárban alkalmazták: a *Népszava* 1962. május 15-i számában adott hírt arról, hogy az OGYK nyilvános könyvtárkénti működésének tizedik évfordulóján *Vértes György* igazgató „törzsgárda-jelvényt nyújtott át azoknak a munkatársaknak, akik az elmúlt tíz esztendő alatt működésükkel segítették a könyvtár munkáját”.
 14. Maga a hivatalos dátum is „bizonytalan” kissé, hiszen a különböző források *Széchenyi Ferenc* születésnapját hol ápr. 28-ra, hol 29-re teszik: a családi levéltár adatai szerint ugyanis a gróf április 28-án született, ápr. 29. a keresztlevel kiállításának a napja. Ebben a kérdésben a két nagy életrajzíró sem egyezik: *Bárfai Szabó László* – és vele együtt *Berlász Jenő*, valamint egyebek mellett a Magyar életrajzi lexikon – az ápr. 28-át, *Fraknói Vilmos* – és a Révai, ill. Pallas lexikonok, valamint *Szinnyei József* is – az ápr. 29-ét jelöli meg születésnapként.
 15. *Keresztury Dezső* állami díjas akadémikus, az OSZK ny. főosztályvezetője a kéziratának és levelezésének a nemzeti könyvtár számára történt eladásából származó vételárat „alapítványi” tökéként kötötte le a könyvtár javára, s ezzel 1977-ben anyagi alapot teremtett arra, hogy az OSZK dolgozóinak legkiemelkedőbb tudományos eredményeit bemutató munkákat pályázat formájában jutalmazni lehessen. A pályázatot évente hirdette meg a könyvtár, és a beérkezett pályaműveket a tudományos bizottság véleményezte, szükség esetén felkért szakértő értékelését kérve. A díjazotról és a díj összegéről a tudományos bizottság javaslata alapján a könyvtár főigazgatója döntött. Kezdetben több munkatársat jutalmaztak évente, I–III. fokozat kialakításával, majd 2000-től a könyvtár úgy határozott, hogy az ezentűl bruttó százezer forintos díjat évente egy pályamű kaphatja meg. A jutalom elnyerésére először 1978-ban hirdetett pályázatot a könyvtár, az első díjazottak *Gyurján Istvánné* („Romániai magyar írók és költők bibliográfiája 1919–1944”), *Miklóssy János* („Vajda János hírlapírói és szerkesztői pályakezdése”) és *Somkuti Gabriella* („A Teleki-téka pere. A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár a múlt században”) voltak. Utolsóként a pályadíjat *Török Enikő* vehette át 2004-ben, a pályaműként is beadott, „Mikoviny Sámuel rézmetszetű megyetérképei” c. doktori disszertációjáért.
 16. Kétszáz éve született Mátray Gábor : 1797–1875. – Az évfordulóra rendezett tudományos ülésszak anyagából Szerző Katalin „A muzsikos Mátray Gábor” c. írásának közlése == OSZK híradó. – 40. évf. 11/12. sz. (1997), p. 22–24.
 17. Száz éves a magyar könyvtárosképzés a nemzeti könyvtárban : emlékülés az Országos Széchényi Könyvtárban, 1998. XII. 7. / Csapó Edit == OSZK híradó. – 41. évf. 11/12. sz. (1998), p. 5–6.
 18. A *Bibliotheca scientiae & artis* c. sorozat eddig megjelent kötetei: *Érték és értelmezés* (2010); *Szöveg, emlék, kép* (2011); *Az identitás forrásai. Hangok, szövegek, gyűjtemények* (2012); *Esemény és narratíva. Történetiség, elbeszélés(ek), interpretáció* (2013); *Források és hagyományképek* (2014); *Tér(v)iszonyok és tér-kép(zet)ek* (2014); *Interpretációk interpretációja. Tudós bibliothecariusok, tudós elődök* (2015); *Hatalmi diskurzusok. A hatalom reprezentációi a tudományokban és a művészetekben* (2016).
 19. A *Nemzedékek kézfogása* c. rendezvényt először alapításának 200. évfordulóján, 2002. november 27-én rendezte meg a könyvtár, hagyományteremtő szándékkal. A rendezvényen a könyvtár volt és akkori munkatársai találkoztak, a régiek tartottak visszaemlékező előadásokat, majd ez után személyes emlékek hangzottak el kötetlen beszélgetés formájában. – Ez lett a megemlékezés-sorozat forgatókönyve a következő években: az előadásokat beszélgetés követte, a megrendezése azonban, eleinte legalábbis, nem kötődött szigorúan az alapítás évfordulójához. – E cikk megírásának idejéig tizenegy alkalommal rendeztünk „kézfogást”: 2002-ben, 2003-ban kétszer, 2004-ben, 2006-ban, majd hosszabb kihagyás után, 2010-től évente.
 20. Az *Országos Széchényi Könyvtár Örökös Tagja* könyvtári kitüntetést 2005-ben alapította a könyvtár a tudományos vagy művészeti életben kimagasló teljesítményt nyújtó személyek és közéleti szereplők számára, akik tevékenységükkel vagy anyagi áldozatvállalásukkal elősegítették a nemzeti könyvtár működését. A kitüntetés eseti jellegű: kivételes alkalmakkor, kiemelkedő érdeméért, a könyvtár munkatársainak ajánlása alapján a főigazgató adományozza. – Az örökös tagság címét 2005-ben *Kosáry Domokos*, 2007-ben *Bakonyi Péter*, 2010-ben *Párkainé Eckhardt Mária*, 2011-ben – 100. születésnapja alkalmából – *Berlász Jenő*, 2015-ben *Káfer István* kapta.

Beérkezett: 2016. június 6.

Megszólított elődök

Borsa Gedeon, az ízig-vérig bibliográfus

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna

Bevezetés

A *Könyvtári Figyelő* előző számában indított sorozatunk¹ célja a *Voit Krisztina* hagyatékában fellelt, szakmánk meghatározó személyiségeivel – valószínűleg az 1980-as évek derekán – készült, eddig publikálatlan pályaintervjúk szerkesztés utáni közlése. Emlékeztetőül az impozáns névsor:

- *Kozocsa Sándor* (1904–1991), az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) bibliográfiai, majd referenz osztályvezetője;
- *Vértessy Miklós* (1907–1991), az Egyetemi Könyvtár (EK) Ritkaságtárának vezetője;
- *Csapodi Csaba* (1910–2004), a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Könyvtár Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteménye osztályvezetője;
- *Csapodiné Gárdonyi Klára* (1911–1993), az OSZK Kézirattárának vezetője;
- *Wallershausen Gyula* (1923–2010), a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtárának igazgatója, majd a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának főigazgatója;

- *Marót Miklós* (1928–2006), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Olvasószolgálati Osztályának vezetője, majd az EK főigazgató-helyettese;
- *Borsa Gedeon* (1923–), az OSZK tudományos munkatársa, a Régi Magyarországi Nyomtatványok bibliográfiai szerkesztőségének vezetője.

Az egykori beszélgetések – életrajzi és a tudományos munkásságot érzékeltető bevezetővel, valamint a keletkezésük óta eltelt évtizedekre is tekintettel, a befogadást segítő magyarázó jegyzetapparátussal ellátott, némileg átdolgozott – szakmai közösség elé tárását hivatásbeli kötelességünknek érezzük. Egyrészt tisztelgésként neves elődeink előtt, másrészt pedig újabb adalékokkal szolgálni a könyvtártörténet számára. *Marót Miklós* után *Borsa Gedeonnal* folytatjuk válalásunk teljesítését, 93. születésnapján köszöntve a jeles bibliográfust.

Borsa Gedeonnal, nyugdíjba vonulása apropóján, 1983-ban tett közzé terjedelmesebb intervjút a *Könyvtáros*,² azonban a *Voit*-hagyatékban fellelt gépiratban több, ott nem említett szakmai momentum is akad, például részletesebben szól a szerzetesi könyvtárak

államosításáról, az egyházi gyűjtemények leltározásáról.³

Ahogy sorozatunk indításakor jeleztük, riporterri névmegjelölés hiányában az interjúk készítőjét és – feltételezésünk szerint – hangszalagról papírra rögzítőjét (a szövegek esetenkénti hiányossága, pontatlansága miatt szerkesztőről nem mindegyik esetben beszélhetünk) teljes bizonyossággal megállapítani nem lehetséges (a keletkezési körülményeket Borsa Gedeon sem tudta felidézni). A korábbi közleményünk megjelenése óta felmerültek alapján azonban jelen esetben a kérdések feltevését joggal tulajdoníthatjuk a kor-
szak könyvtári szakírójának, Vértessy Miklósnak.⁴

Borsa Gedeon, a „nem 8, hanem 24 órás könyvtáros” szakmai pályafutása⁵

1. ábra
Borsa Gedeon
(Forrás:

http://www.oszk.hu/sites/default/files/Borsa_Gedeon.jpg)

Borsa Gedeon 1923. október 11-én született Budapesten, a pesti piaristáknál tett érettségi vizsga után 1945-ben kapta kézhez jogi diplomáját a Pázmány

Péter (mai Eötvös Loránd) Tudományegyetemen. Lágymányoson szatócsüzletet nyitott, amelyet még az államosítás előtt átadott a KÖZÉRT Vállalatnak. 1950-ben rövid ideig (bátyja vezetői kinevezéséig) a Levéltárak Országos Központjában (LOK) helyezkedett el.

1951. január 1-jétől az Országos Könyvtári Központ (OKK) munkatársa, ahol *Kőhalmi Béla* és *Fitz József* felügyelete alatt a szerzetesi könyvtárak anyagának kiválogatásában, az egyházi tulajdonú, több millióra rúgó könyvértékek jegyzékbe foglalásában, elhelyezésében működött közre országszerte, s pályáját alapjaiban befolyásoló régi könyves szakértelemre tett szert. Az 1952 nyarán megszüntetett OKK-ból egy hétre az OSZK könyvfeldolgozó osztályára, majd a Népkönyvtári Központba (NKK) helyezték át, a könyvkereskedelmi készletekkel kibővült, immár négy és félmillió kötetnyi államosított könyvanyag raktározására és szétosztására létrehozott osztályra. A könyvanyag védelme érdekében tájráktárak kialakítását vitte véghez Budapesten kívül Sopronban, Pécsen, Szegeden és Debrecenben. 1954-ben, az NKK felszámolásával – az általa irányított részleg áthelyezésével – került az Országos Széchényi Könyvtárba (OSZK), ahol 1958-tól gyarapítási osztályvezető volt. A nemzeti könyvtár főmunkatársaként szolgálta szakmánkat egészen nyugdíjazásáig.

A hazai könyvtörténeti kutatás nemzetközileg is elismert, kiemelkedő egyénisége, az ősnymtatványok, valamint a 16–18. századi régi magyar könyvek megkerülhetetlen szakértője. Nevéhez fűződik a teljes régi magyar könyvállományt igényesen és sokoldalúan regisztráló retrospektív nemzeti bibliográfia munkálatainak megszervezése és irányítása, ennek érdekében vezette 1961 és 1983 között a Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNY) bibliográfiai szerkesztőségét. Borsa számos külföldi könyvtárban megfordulva addig ismeretlen magyar nyomtatványra bukkant (pl. *Huszár Gál* által 1560–1561-ben nyomtatott, első magyar nyelvű, protestáns énekeskönyvre Stuttgartból, amelyről addig csak feltételezések voltak). Eközben irodalomtörténeti mélységű, a kutatástámogatást szolgáló feldolgozási módszerét folyamatosan tökéletesítette, mely olyan világszóró megoldásokat is alkalmazott, mint például a bonyolult, betűhív leírás helyett azonosítást biztonságosabban nyújtó kicsinyített címlap-reprodukciók közlése. Magas színvonalú, szisztematikus, teljességre törekvő bibliográfusi szervezőmunkájának gyümölcse az általa alapított kutatócsoport szerkesztésében a Régi Magyarországi Nyomtatványok eddig megjelent

négy kötete, amelyek 1473-tól 1670-ig veszik számba a hungarikumokat. Iskolateremtő jelentőségét támasztja alá az is, hogy a hatodik évtizede elindított bibliográfiai műhelyben az immár több generációt képviselő közvetlen és közvetett tanítványai ma is folytatják az általa meghatározott elvek szerinti kutatást, az eredmények publikálását. Szokatlanul gazdag – magyar és idegen nyelvű – munkásságából kiemelendő még a nyomdászok és kiadók számbavételét szorgalmazó terve, melynek itáliai nyomdászokra vonatkozó részét el is készítette. *Käfer István*nal 1970-ben adta ki az OSZK régi cseh és szlovák nyelvű, 1800 előtti nyomtatványainak katalógusát.

Borsa Gedeont, a páratlan tudású és precízitású bibliográfust 1972-ben Akadémiai Díjjal, 1975-ben Szocialista Kultúráért elismeréssel, 1980-ban Szabó Ervin Emlékéremmel, 1993-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztjével, 2003-ban Széchényi Ferenc-díjjal, 2005-ben Magyar Örökség-díjjal, 2013-ban az OSZK bibliothecarius emeritus címmel, 2014-ben Széchényi-díjjal tüntették ki. 1989-től a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) doktora, hosszú éveken keresztül az MTA Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottságának és a *Magyar Könyvszemle* szerkesztőbizottságának tagja.

Alkotóereje teljében, hatvanéves korában, 1983-ban így vallott: „*Nyugdíjaztatási kéresemnek egyik, de nem elhanyagolható motívuma az volt, hogy el ne torlaszoljam beosztásomhoz történő görcsös ragaszkodással a tehetséges fiatal kollégák fejlődésének útját.*”⁶ Az azóta eltelt harminc esztendőben sem szakadt el „szellemi gyermekétől”, az RMNY-től, s fiatalabb, tehetséges kollégáit, a kinevelt szakmai utánpótlást mindvégig segítve, a közelmúltig naponta bejárt a könyvtárba. Nyolcvanéves korában még a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasként kutatott. Tiszteletére három köszöntőkiadvány látott napvilágot:

- Magyar könyvesház: tanulmányok a XVI–XVIII. századi magyarországi könyvtörténet köréből: Borsa Gedeon 60. születésnapjára. Írta Vásárhelyi Judit et al. Budapest, Akadémiai Nyomda, 1983. 264–304. p. Klny.: Magyar Könyvszemle
- Gesta typographorum: a hetvenéves Borsa Gedeon tiszteletére ajánlják e könyvet barátai és tanítványai. Szerk. P. Vásárhelyi Judit. Budapest, Borda Kiadó, 1993. 162 p. (A Borda Antikvárium bibliofil kiadványainak második darabja)
- Fata libelli: a nyolcvanéves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai. Szerk. P. Vásárhelyi Judit. Budapest, OSZK, 2003. 398 p.

Kilencvenévesen pedig saját kötetének kiadásával ünnepelte nemzeti könyvtárunk Borsa Gedeont:

- BORSA Gedeon: Andreas Hess. Szerk. P. Vásárhelyi Judit és Perger Péter. Képeket vál. Farkas Gábor Farkas. Budapest, Argumentum, OSZK, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, MOKKA-R Egyesület. cop. 2013. 221 p. (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei, 6.)

Borsa Gedeon válogatott tudományos publikációi (időrendben)⁷

BORSA Gedeon: Egy budai könyvkereskedő végrendelete 1509-ből = Magyar Könyvszemle, 5. évf. 1957. 4. sz. 360–364. p.

BORSA Gedeon: Drei weitere unbekannte Einblattdrucke aus dem XV. Jahrhundert in der Österreichischen Nationalbibliothek. Mainz, Verl. d. Gutenberg-Ges., 1960. 55–61. p.

BORSA Gedeon: Wolfgang Fuggers Schreibbüchlein ... Buchbesprechung = Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, Harrassowitz, 1960. 134–135. p.

BORSA Gedeon: Két Peraudi-féle nyomtatott búcsúlevél az Országos Levéltárban In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1959. Budapest, OSZK, 1961. 279–291. p.

BORSA Gedeon: Die Buchdrucker des XV. u. XVI. Jahrhunderts in Ungarn. Wiesbaden, Harrassowitz, 1965. 33 p.

BORSA Gedeon: Über die Anfänge des Buchdruckes in Wien. Berlin, Akad. Verl., 1965. 48–75. p. Klny.: Beiträge zur Inkunabelkunde

BORSA Gedeon – KÄFER István: Az Országos Széchényi Könyvtár régi cseh és szlovák nyelvű nyomtatványainak katalógusa 1800-ig = Catalogus librorum veterum usque ad annum 1800 in lingua Bohemica et Slovaca impressorum quae in Bibliotheca Nationalis Hungariae de Francisco Széchényi nominata asservantur = Katalóg starych českých a slovenských tlači do roku 1800 v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti. Budapest, OSZK; Martin, Národná knižnica, 1970. 406 p.

BORSA Gedeon: Régi nyomtatványok betűtípusainak vizsgálata számítógéppel = Magyar Tudomány. 78. évf. 1971. 7–8. sz. 488–491. p.

BORSA Gedeon – HERVAY Ferenc – HOLL Béla – KÄFER István – KELECSÉNYI Ákos: Régi magyarországi nyomtatványok, 1473–1600. 1. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. 928 p.

BORSA Gedeon: A XVI. századi magyarországi könyvnyomtatás részmrlege = Magyar Könyvszemle, 89. évf. 1973. 3–4. sz. 249–269. p.

BORSA Gedeon: A budai Hess-nyomda új megvilágításban = Magyar Könyvszemle, 89. évf. 1973. 2. sz. 139–149. p.

BORSA Gedeon: Die Illustrationen der ältesten ungarischen Perikopenbücher. I–V. = Mainz, Gutenberg Jahrbuch, 1971–1983.

BORSA Gedeon: Joannes Manlius könyvkötői tevékenysége In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1970–71. Budapest, OSZK, 1973. 301–321. p.

BORSA Gedeon: A négyszáz éves alsólindvai nyomda és nyomdászta = A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 6. évf. 1974. (21. sz.) Klny.

BORSA Gedeon: Ötszáz esztendő: tizenegy írás a félévezredes magyar nyomdászatról. Budapest, Magyar Helikon, Európa Kiadó, 1974. 124 p.

BORSA Gedeon: Újra a „Kassai kódex” hitelességéről = Magyar Könyvszemle, 90. évf. 1974. 1–2. sz. 170–177. p.

BORSA Gedeon: Bakócz Tamás nyomtatott búcsúlevele az 1514. évi keresztes hadjárat hirdetéséhez = Magyar Könyvszemle, 93. évf. 1977. 3. sz. 213–221. p.

BORSA Gedeon: A magyar csízió kialakulásának története In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1974–75., Budapest, OSZK, 1978. 265–347. p.

BORSA Gedeon: Pázmány Péter nyomtatásban megjelent korai vizsgatételei (Graz 1598–1600) = Magyar Könyvszemle, 94. évf. 1978. 2. sz. 187–192. p.

BORSA Gedeon: Az 1593. évi kolozsvári perikopáskönyv = Magyar Könyvszemle, 95. évf. 1979. 1. sz. 82–90. p.

BORSA Gedeon: Der Drucker und Buchhändler Joannes Manlius im Dienste der Südslawen = Studia Slavica Hungaricae, 24. évf. 1979. 1. sz. 63–69. p.

BORSA Gedeon: Az 1519. évben nyomtatott Gellért-legenda = Magyar Könyvszemle, 96. évf. 1980. 4. sz. 377–384. p.

BORSA Gedeon: Clavis typographorum librariorumque Italiae. 1465–1600. 1–2. köt. Baden-Baden, Verl. Koerner, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

BORSA Gedeon: Az első, aranyfestékekkel készült nyomtatvány és annak magyar vonatkozásai = Magyar Könyvszemle, 96. évf. 1980. 3. sz. 217–229. p.

BORSA Gedeon: A vimpáci ferences nyomda és annak újabb terméke 1595-ből = Magyar Könyvszemle, 96. évf. 1980. 2. sz. 178–185. p.

BORSA Gedeon: 18. századi magyar nyelvű ponyvakiadványok gyűjtőköteté Münchenben. (Martin Ender kiadványai Magyarország részére) In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1981. Budapest, OSZK. 1983. 379–409. p.

BORSA Gedeon: Bornemisza Pál megemlékezése Várdai Ferencről és a többi, Mohács előtti bolognai, magyar vonatkozású nyomtatvány = Irodalomtörténeti Közlemények,

87. évf. 1983. 1–3. sz. 48–58. p.

HUSZÁR Gál: A keresztyéni gyuelekezetben valo isteni dicheretec. A keresztyeni gyuelekezetben valo regveli eneklesec, ... az Kalmanczehi Marton mestertoel magyarrá fordítatot psalmusockal egyetembe. Eredeti kiadása: Óvár, Kassa, Debrecen, Huszár Gál, 1560–1561. A faksimile szövegét gondozta VARJAS Béla, a kísérő tanulmányt írta BORSA Gedeon. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1983. 448 p. (Bibliotheca Hungarica antiqua, 12.)

BORSA Gedeon – HERVAY Ferenc – HOLL Béla: Régi magyarországi nyomtatványok, 1601–1635. 2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983. 855 p.

BORSA Gedeon: A Szentlélekről elnevezett ispotályosrend búcsúlevele Esztergomban In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1982–1983, Budapest, OSZK. 1984. 207–220. p.

BORSA Gedeon: A bibliográfiai egység fogalma a régi nyomtatványoknál = Magyar Könyvszemle, 101. évf. 1985. 3–4. sz. 262–275. p.

BORSA Gedeon: Über die Anfänge des Buchdrucks in Hermannstadt und Kronstadt. In: Luther und Siebenbürgen : Ausstrahlungen von Reformation und Humanismus nach Südosteuropa, Köln. Wien, Böhlau, 1985. 245–255. p.

BORSA Gedeon: Hazai egyházmegyéek Mohács előtt nyomtatott zsinati határozatai = Magyar Könyvszemle, 102. évf. 1986. 1. sz. 67–74. p.

BORSA Gedeon: A 18. századi erdélyi törvénykiadások nyomdai vizsgálata = Magyar Könyvszemle, 103. évf. 1987. 4. sz. 265–293. p.

BORSA Gedeon: A 18. századi magyarországi törvénykiadások nyomdai vizsgálata = Magyar Könyvszele, 103. évf. 1987. 3. sz. 184–205. p.

BORSA Gedeon: A régi nyomtatványok anyaga. Budapest, Borda Antikvárium, 1992. 38 p.

BORSA Gedeon: A körtvélyesi kolostor „nyomdája” = Magyar Könyvszemle, 110. évf. 1994. 3. sz. 302–307. p.

BORSA Gedeon: Magyarország számára nyomott naptárak a Mohács előtti évekből = Magyar Könyvszemle, 110. évf. 1994. 2. sz. 187–193. p.

BORSA Gedeon: Nyomtatott tudósítás az 1514. évi magyarországi parasztháborúról = Magyar Könyvszemle, 110. évf. 1994. 1. sz. 62–66. p.

BORSA Gedeon: A régi nyomtatványok mérete. Budapest, Borda Antikvárium, 1994. 35 p.

BORSA Gedeon: Alte siebenbürgische Drucke. 16. Jahrhundert. Übers. Gudrun SCHUSTER. Köln, Weimar, Wien, Böhlau, 1996. 449 p. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, 21.)

BORSA Gedeon: Könyvtörténeti írások. 1–4. köt. Budapest, OSZK, 1996–2000.*

BORSA Gedeon: Michael de Hungaria élete és művének nyomtatott kiadásai. Budapest, Borda Antikvárium, 1997. 229 p.

HAIMAN György – MUSZKA Erzsébet – BORSA Gedeon: A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773. Budapest, Balassi Kiadó, 1997. 307 p.

BORSA Gedeon: Michael de Hungaria: a mediaeval author in Britain: his person and a bibliography of the printed editions of his work between, 1480–1621. Budapest, Borda Antikvárium, 1998. 225 p.

BORSA Gedeon: Die Zürcher Ausgaben von Honters „Atlas minor” und ihre Beschriftungen In: Festschrift Otto Schäfer zum 75. Geburtstag. Stuttgart, 1987. 289–300. p.

BORSA Gedeon: Kalauz a régi nyomtatványokhoz: A régi nyomtatványok fogalma, anyaga, mérete és terjedelme. Budapest, OSZK, 2003. 127 p.

BORSA Gedeon: Katalog der Drucke des 16. Jahrhunderts

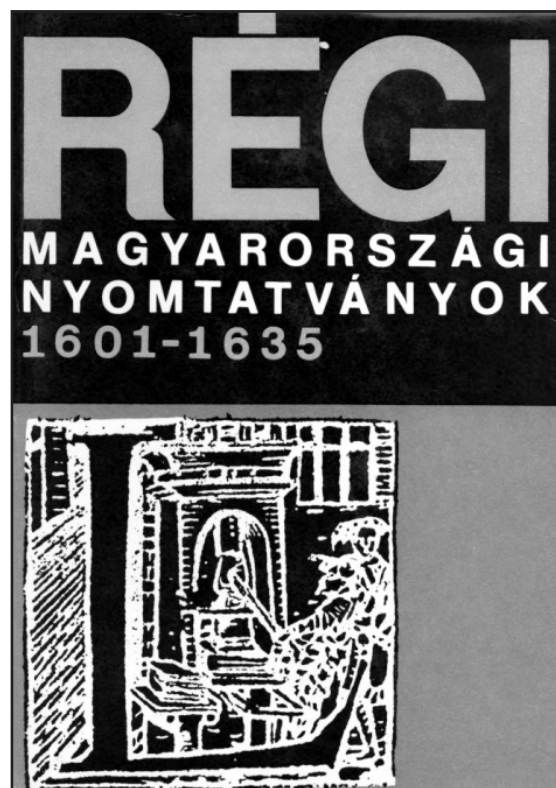
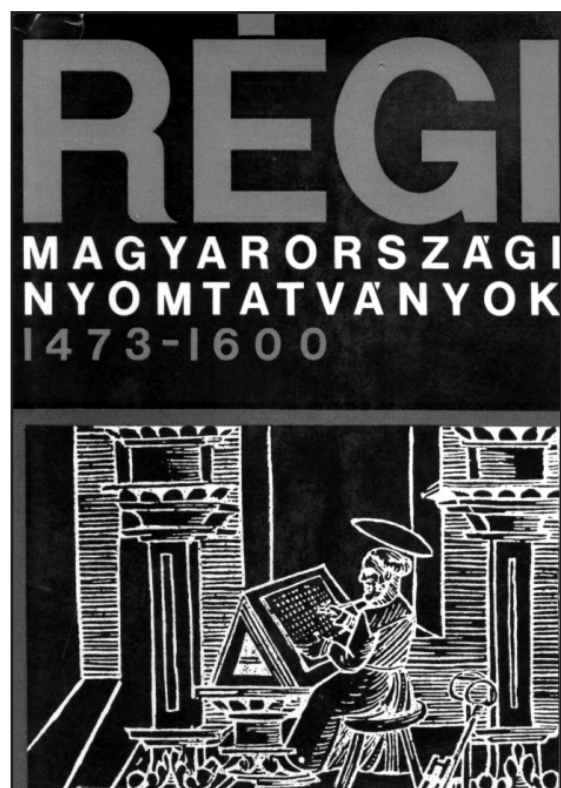
in der Österreichischen Nationalbibliothek. Wien NB 16. Band I. Deutsches Sprachgebiet: A-Biber. Baden-Baden, 2007. Valentin Koerner, 396 p.

BORSA Gedeon: Brassói román nyomda a 18. század első felében. Budapest, OSZK, Gondolat Kiadó, 2010. 145 p. (Nemzeti téka)

BORSA Gedeon: Andreas Hess. Szerk. P. VÁSÁRHELYI Judit és PERGER Péter. Képeket vál. FARKAS Gábor Farkas. Budapest, Argumentum, OSZK, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, MOKKA-R Egyesület. cop. 2013. 221 p. (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetek, 6.)

Továbbiak, illetve teljes szövegű hálózati elérés az OSZK honlapján:

BORSA Gedeon: Könyvtörténeti írások = Schriften aus der Geschichte des Buchdruckes <http://mek.niif.hu/03300/03301> (A *-gal jelölt nyomtatott kötetek elektronikus változata, részei: 1. A hazai nyomdászat a 15-17. században; 2. A külföldi nyomdászat a 15-16. században; 3. Az OSZK évkönyveiben megjelent tanulmányok; 4. Módszertani cikkek és kutatási eredmények.)

2. ábra

A Régi Magyarországi Nyomtatványok 1. és 2. kötetének borítója

„Válassz olyan munkát amit szeretsz, és soha többé nem kell dolgoznod!”⁸ – interjú Borsa Gedeonnal⁹

Kérdező: *Borsa Gedeon, a Magyarországon és külföldön egyaránt jól ismert és sokra becsült bibliográfus, könyvtörténész 1923-ban született. Jogot végzett, egy ideig egy kis szatócsüzlet tulajdonosa volt, majd a Levéltári Központ munkatársa lett. Erről a Könyvtáros 1983. évi 11. számában közölt interjúban¹⁰ számolt be. Könyvtárosi pályája 1951. január 1-jén kezdődött, az Országos Könyvtári Központba való felvétellel. Ez a dátum más szempontból is igen fontos könyvtártörténetünkben, ekkor kezdődött meg erős ütemben az „elhagyott magánkönyvtárak” állományának összegyűjtése. Erről az időről szeretnénk, ha mondanál valamit.*

Borsa Gedeon: Ha pontosíthatom a „magánkönyvtárakat”: annyiban magánkönyvtár, hogy nem állami könyvtár, elsősorban az akkor feloszlott szerzetesi könyvtárakról van szó. A magántulajdonban volt könyvtáraknak jelentős részét már korábban az elhagyott javak kormánybiztosa, Fügedi Erik¹¹ vezetésével gyűjtötték össze, és az Iparművészeti Múzeumban raktározták. Ezeknek egy részét vette át aztán később az Országos Könyvtári Központ,¹² hogy szétossza a könyvtárak között. Ennek az előzménynek volt mintegy folytatása bizonyos szempontból a feloszlott szerzetesi házak könyvtárának átvétele. Mint köztudott, 1950 szeptemberében kormányhatározat¹³ oszlatta fel a szerzetesi rendeket Magyarországon. A könyvtáraik pedig, amelyek igen sok esetben jelentős állományt tartalmaztak, elhagyottá váltak. Volt ugyan egy rendelkezés, mely szerint az illetékes tanácsok kötelesek voltak zár alá venni ezeket, de további rendelkezés nem történt. *Kóhalmi Béla*,¹⁴ aki az Országos Könyvtári Központ szaktanácsadója volt, fedezte fel ezt a jogi vákuumot, és szorgalmazta, hogy értelmes rendelkezésekkel és főleg tettel próbáljunk túljutni ezen a mélyponton.

Kérdező: *Nyilván ez volt az oka, hogy ezeket a gyűjteményeket, legalább is egy nagy részét nem lehetett együtt tartani valahol. Én ugyanis foglalkozom könyvtártörténettel, és könyvtártörténeti szempontból elég nagy veszteség, hogy ezek teljesen szétszóródtak, és amennyire én tudom, a legtöbbnek még a leltára sem maradt meg.*

Borsa Gedeon: Furcsa a helyzetem, mert körülbelül ugyanilyen pontosan láttuk mi is akkor ugyanezt.

Ennek ellenére meggyőződésünk és jobb felfogásunk ellenében a rosszabbakat kellett választani, ez volt az egyetlen járható út. Nem adatott meg számunkra az, mint például Cseh- és Morvaországban, ahol ezek a könyvtárak mind az eredeti helyükön maradtak. Az előbb említett okoknál fogva minden szerzetesházban, szinte kivétel nélkül, a környezet nyomása alá került a könyvtár, az új gazda nyomása alá, aki szabadulni szeretett volna tőlük. Meggyőződésünk volt, hogy a helyes és könyvtártörténetileg egyetlen helyes út lett volna a könyvek és a könyvtárak önálló egységként való megtartása, lehetőleg eredeti helyükön, de ez az út járhatatlan volt azokban az években. Eredménynek minősítettük a magunk számára, hogy legalább a zirci ciszter és a gyöngyösi ferences könyvtár maradhatott a helyén,¹⁵ amelyek a mai napig is a Széchényi Könyvtárnak külön filiáléját képező két gyűjteménye.¹⁶

Kérdező: *Neked személy szerint mi volt a szereped? Segítettél kiválasztani és elszállítani? Milyen szempontból történt a válogatás? Először az értékesebb anyagot választottátok ki, vagy ami éppen sorra került?*

Borsa Gedeon: Ez az egész vállalkozás tűzoltómunka volt. Mert oda kellett mennünk rendszerint, ahol valami baj volt, és bizony olyan sok helyen volt baj, hogy szinte állandóan mennünk kellett valahova. Kóhalmi Béla bácsi szeme előtt az lebegett, hogy a francia forradalomban régióként, tehát departement-ok szerint gyűjtötték össze az ilyen anyagot, és a mai napig is lényegében így őrzik ezeket. Ez azonban az említett körülmények között, másrészt az akkori nagyon erős centralizáció miatt nem volt járható. A teljes központosítás lett végül az előbb említett két gyűjtemény kivételével a megoldás. Ez belső feszültséget jelentett számunkra, amiről mi legalább ilyen jól tudtuk már akkor, hogy nem a jó utat járjuk, de – hangsúlyozom – nem tudtunk jobbat. Egy általunk, illetve egy nem általunk megindított folyamatnak kellett medret találnunk vagy medret vésnünk, amivel mint magával a folyamattal sem értettünk egyet, így a már elindult zuhatagot igyekeztünk mederben tartani és lehetőség szerint valahogy elfogadható állapotba hozni. A következő eredmény tehát az volt, hogy a könyvtárakat próbáltuk az eredeti helyükön először biztosítani, lepecsételni, vagy valami ehhez hasonló módon megőrizni – persze ez rendszerint csak jelképes volt, de valami morális hatása talán azért mégis volt a pecsételéseinknek –, másrészt az akkori állam és egyház között volt egy megállapodás,

mely szerint az 1850 után megjelent és a gyakorlati lelképásztori tevékenységhez használható könyveket, folyóiratokat visszaadjuk az egyháznak. Ennek következménye az volt, hogy gyakorlatilag kézbe kellett vennünk a könyvtárak teljes anyagát. A leválogatás során nem ritkán a kezünkbe akadt komoly érték is, és ezeknek a kiemelése és soron kívüli beszállítása az akkori Könyvtári Központba Pestre volt az elsődleges feladatunk. Ez a leválasztás persze nem történhetett 100%-os pontossággal minden esetben, de igyekeztünk legalább a „krémet” leválasztani a könyvtárakról, hogy a veszélyeztetett könyvanyag biztonságos helyre kerülhessen.

Kérdező: *Hányan végeztétek ezt a munkát?*

Borsa Gedeon: Gyakorlatilag minden hétfőtől péntekig a vidéket jártuk, szombaton a jelentés megírása végett tértünk csak vissza Budapestre, hogy aztán hétfőn újra útnak induljunk. Állandó munkatársak hárman voltunk rajtam kívül *László Boriska*¹⁷, a későbbi *Wix Györgyné* és *Dörnyei Sándor*¹⁸. Sok esetben munkatársunk volt még *Reményi Erzsébet*¹⁹ is. Én, illetve mi jártuk rendszeresen a vidéket, és próbáltuk ezt a feladatot, ami nem volt teljes mértékben megoldható, a legjobb tudásunk szerint megoldani.

A könyvtárak gyűjteménye az átválogatás után – visszaadva az egyháznak az őt megillető kisebb jelentőségű könyvanyagot, majd kiválasztva a kimagasló értékeket – többségében a helyén maradt, de nem véglegesen, ugyanis nem voltak tarthatók az eredeti helyükön. Hogy a könyvanyagot védett helyre juttassuk, el kellett azokat szállítani. A központosítás, hogy mindent Budapestre szállítanánk, ugyancsak nem volt megoldható, mert még Budapesten sem volt elegendő számban olyan pince, illetve raktár, amit igénybe vehettünk volna. Másrészt viszont a vidéki egyetemi könyvtárakat felkérte az Országos Könyvtári Központ, hogy legyenek a segítségünkre, amit bizonyos keretek között meg is valósítottak. Így Debrecenben, Szegeden és Pécsen alakultak ki úgynevezett tájraktárak a helyi egyetemi könyvtár égisze alatt, ahova egyrészt a városban levő, másrészt a környéken található könyvtáraknak az anyagát a szerzetesi házakból beszállították, illetve mi pedig az Országos Könyvtári Központba. Idővel Nyugat-Magyarországon még egy további raktárra volt szükség. Mi Sopronban véltük felfedezni azt a helyet, ahova szállíthatunk. Sopron – a határ mentén – akkoriban bizony nagyon elhanyagolt állapotban volt, és nagyon kevés élet volt benne, hogy így mondjam. Ebben az elhagyatott városban találtunk egy olyan helyiséget, ahova a könyveket beszállíthattuk, ami a [pesti] Vi-

gadónak megfelelő nagyságú zeneterem volt, a város közepén állt elhanyagoltan és üresen. Ide hordattuk be a könyveket, és ez volt a negyedik vidéki központunk. A négy vidéki központ mellett természetesen Budapest volt az ötödik. Így tehát ezekbe a városokba koncentrálva gyűjtöttük be a könyvanyagot. A szállítást részben a helyi egyetemi könyvtárak, zömmel azonban a Könyvtári Központ végezte nem mindig a legideálisabb körülmények között. Ez azt jelentette, hogy a könyvanyagot felstószolták a teherautóra (hogy szakkifejezéssel éljek), és így máglyába rakva kerültek aztán a tároló helyeken tárolásra.

Kérdező: *Ezt a könyvanyagot szaporította – tudtommal – a könyvkereskedések államosítása. A rendelet szerint az állami tulajdonban levő közintézmények részére szabadon lehetett válogatni könyvet, nem tudom jól tudom-e? És körülbelül milyen mennyiségű anyag kerülhetett így a könyvtárban?*

Borsa Gedeon: A könyvtárak, az előbb említett szerzetesi könyvtárak már milliós nagyságrendű könyvanyagot jelentettek, ehhez járult azután a könyvkereskedelem és a kölcsönkönyvtárak államosítása, ami ugyancsak milliós nagyságrendű újabb könyvmasszával növelte a már előzőeket. A könyvkereskedőknél és a kölcsönkönyvtáraknál a könyvtárügynek előválogatási joga volt. Ennek megbízottai, rendszerint könyvtáros kollégák, magukban a könyvkereskedésekben leválasztották a legjobb anyagot. Központi instrukciók alig voltak, és ami volt, az is túl nagyvonalú volt, nem adott pontos eligazítást, így nagyjából a könyvtáros kollégákon múlt, hogy mennyire mélyen szántottak bele. Volt, aki nagyon mélyen, vagyis a könyvanyag jelentős részét a könyvtárügy részére igénybe vette, mások viszont nem vették maguknak a fáradságot, vagy pedig túl nagyvonalúan kezelték az ügyet, és többet hagytak vissza az akkor alakult Állami Könyvterjesztő Vállalatnak. Mindenesetre itt már valamivel szervezettebben történt a szállítás, mert itt már csomagokba kötegelte a Könyvtárellátó Vállalat vagy pedig az Állami Könyvterjesztő Vállalat a könyvtárügy részére félretett könyvanyagot. Semmi garancia nem volt természetesen arra, hogy azokat a kupacokat, melyeket mi magunknak kijelöltünk a könyvtárügy részére, mind becsomagolták-e, de mindenesetre így is sok tízezer, százezer, sőt milliónyi kötet zúdult be a budapesti raktárakba.

Kérdező: *Abban az időben is elég sok könyvet szállított el a MÉH²⁰ azért, hogy zúzdába küldje. Ezek közül is válogattatok?*

Borsa Gedeon: A papírgyáraknak az ellenőrzése örökös harci téma volt, és úgy tudom, még a mai napig is az. A különböző kampányok során néha egészen kétségbeesítő dolgok történtek. Jól emlékszem, hogy a Magyary-Kossa-féle kitűnő könyvtárat²¹ zárolta a helyi tanács, és mikor papírgyűjtő kampányra került sor az ötvenes évek első felében, úgy próbált jó pontot szerezni a tanács, hogy ezt a zárt könyvanyagot, úgy ahogy volt, egyszerűen átadta a MEH-nek. Vagonokban szállították a Csepeli Papírgyárba, ahol nekünk még sikerült elcsípnünk, és mentettük a vagonokból, amit még lehetett. Vasvillával szórták be a papírgyűjtés eredményét, így ezt az értékes könyvtárat is. Szívet facsaró látvány volt, meg kell, hogy mondjam, és ez nem volt egyedüli, de mondjuk, ez riasztóan kiugró példa volt arra, hogy milyen hibák történtek. Maga a zúzda, mint ilyen, örökös mumusa minden könyvtárral és könyvvel foglalkozónak, azonban mégsem lehetett abszolút mumus számunkra, hisz a könyvanyag, ami bezúdult hozzánk, nagyon sokszor válogatás nélkül jött be raktárainkba, és mi nem tarthattunk meg mindent. Hogy csak egy példát mondjak: az előbb felsorolt két nagy forráson, a szerzetesi házakon és a könyvkereskedelmen kívül a közintézmények, minisztériumok, hivatalok és ehhez hasonló intézmények százai ugyancsak meg akartak szabadulni a korábbi időkből visszamaradt és az új közigazgatás számára teljességgel haszontalannak minősített könyvanyagtól, rendelet- és törvénygyűjteményektől stb. Vagonszámba gyűltek össze az ilyen, szükségszerűen használhatatlannak minősülő könyvanyagok. A későbbiekben, amikor a könyvanyag fellett sikerült úrrá lenni és bizonyos áttekintésünk volt már az egyes kategóriák fölött, akkor leválasztottuk ezeket, és magunk is tudatosan, vagonszámba küldtük zúzdába az ilyen fölös példányokat. Valóban küldtünk, és ezt ma is állítom, hogy teljesen indokoltan. És ma is így kellene tenni a feleslegessé vált, teljességgel használhatatlan, elavult jogszabályok ezreivel, tízezeireivel. A szállítások során rengeteg könyv ramponálódott, azaz megsérült, tönkrement. Az 1850 előttieknél minden levelet, minden ívet, minden töredéket, minden kötéstáblát félretettünk, de a legújabb száz évnél, tehát az 1850 utáni kiadványoknál már nem éltünk ezzel, és a sérült könyveket ugyancsak zúzdába küldtük.

Kérdező: Nagyon nagy érdemei vannak az OKK-nak. Tulajdonképpen miért oszlatták olyan hamar fel? Tudsz-e erről valamit? És utána hová kerültél?

Borsa Gedeon: Az Országos Könyvtári Központ tipi-

kus középintézmény volt a minisztérium és az alapszervek között, és ezek voltak a legveszélyeztetettebbek mindenkor az ún. racionalizálási folyamatokban. 1952-ben egy ilyen hullám áldozatává vált az Országos Könyvtári Központ, amikor is azt megszüntették, és hatáskörét felosztották a Népkönyvtári Központ²² és az Országos Széchényi Könyvtár között.²³ A köztulajdonba vett állami, vagyis államosított könyvanyag gondozása a Népkönyvtári Központra jutott, és ennek a keretében folyt most már a többé-kevésbé befejeződött gyűjtőakció után immár a feldolgozás munkafázisa. Ez azt jelentette, hogy a felsorolt és még fel nem sorolt forrásokból körülbelül 4,5 millió kötet gyűlt össze a különböző tájraktárakban, illetve Budapesten, és e fölött a könyvanyag fölött kellett bizonyos áttekintést szerezni. A szervezőmunkának ez volt az egyik legérdekesebb és legalábbis számomra, a legvonzóbb feladata, hogy kialakítsuk azokat a szempontokat, amelyek szerint a rendezés a túlnyomó többségében gyakorlatilag képzetlen és könyvtárszakmához nem értő személyek közbejöttével a legacionálisabban elvégezhető legyen. Szükségszerűen minden könyvet többször is kézbe kellett venni, de nem volt közömbös, hogy egy ilyen könyvet kétszer, ötször vagy huszonötször veszünk kézbe addig, amíg döntés születik, hogy hová kerüljön. Ezért volt fontos, hogy a legmegfelelőbb szervezés alakuljon ki. A szempontok nagyjából azok voltak, hogy az Országos Széchényi Könyvtár hungarika állományát visszamenőleg teljessé kívántuk vagy teljesebbé kívánta tenni a minisztérium és minden illetékes hatóság. 1952-től az Országos Széchényi Könyvtár két példányban kapta a köteles dokumentumokat, egy példányt megőrzésre, egy példányt használatra. Korábban csak egy példánnyal rendelkezett. Ezt a kettős funkcióját, hogy visszamenőleg is elláthassa, szükségesnek tűnt a könyvanyagot visszamenőleg is kiegészíteni. Tehát, hogy a hungarikum szempont, döntő volt, éppen emiatt az ok miatt. Az államosított könyvanyagból, ha jól emlékszem, egyedül Jókai műveiből több mint ezer olyan kiadást adtunk át az Országos Széchényi Könyvtárnak, amelyek korábban nem voltak meg. Itt nem arról van szó, hogy új, ismeretlen Jókai-művek kerültek volna napvilágra, de a köteles példányoknál az utánnyomásokat általában elbliccelték a kiadók, így a többes kiadásokat, pl. ugyanannak az Új földesúrnak vagy ugyanannak a bármilyen műnek a további kiadásait nem adták be, és ezt most sikerült pótolni. Ez volt az egyik oldala, tehát kiegészíteni a Széchényi Könyvtár hiányait, másrészt viszont, ahogy említettem, az 1952-nél korábban megjelent műveknél

viisszamenőleg egy muzeális példányt is biztosítani akartak a Széchényi Könyvtárnak.

A másik, inkább technikai szempont: az 1850-nél korábbi könyvek ugyanis más elbírálás alá estek. Ez az időhatár már előbb is szóba jött, mikor az egyház részére visszaadott könyvekről beszéltem. Tehát a száz évnél idősebb könyveket öregnek tekintettük, és mint ilyenek, muzeális megőrzést igényeltek. A hungarika kategória mellé jött egy ún. „rég” kategória, vagyis az 1850 előtti művek. További szempont volt a műfaji, vagyis a formai: kézirat, kotta, térkép, periodikum stb. Ehhez jött még a muzeális kategória, az ősnymtatványok és ehhez hasonló, de ez már mind az 1850-en belül, tehát a fő szempontok az 1850, a hungarika és a különböző műfajok. Ezeknek a szempontoknak bizonyos, többé-kevésbé sikerült kombinációiból jöttek létre azok az alapkategóriák, amelyekbe csoportosítottuk a könyvanyagot mind Budapesten, mind vidéken, a tájraktárakban. Azonos szempontok szerint jöttek létre olyan kategóriák, minthogy ez régi, vagyis 1850 előtti hungarikum, 1850 előtti nem hungarikum vagy modern hungarikum – persze ez volt a legnagyobb mennyiség –, vagy modern külföldi anyag. Ezek óriási kategóriák voltak, amelyeket további alcsoportokra bontottunk, méghozzá az ETO fő osztályai szerint, de nehogy arról essék szó, hogy szakozás volt, szó se róla, hanem az egyetemes tizedes osztályozás fő szakjai között az egyes, a kettes, és hármas, vagyis a társadalomtudományokkal foglalkozó könyvek az akkori felfogás szerint elavultnak minősültek, tehát ezeknek a feldolgozását és a könyvtárak között történő szétosztását későbbi időre lehetett halasztani. Így alakult ki egy ilyen „halogató” kategória, ez volt az 1–3 modern magyar anyag. De ugyanez állt, fokozott mértékben az 1–3 külföldi, tehát a társadalomtudományi anyagra. Fontos volt például, és megkülönböztetett elbírálást nyert, a Népkönyvtári Központozóhoz tartozván, a könyvtárak részére azonnal forgalmazható magyar klasszikusok, a magyar nyelvű szépirodalom. Ez a könyvanyag, amelyet akkoriban a könyvkiadásunk bizony még nem jelentetett meg, hiánycikkszámba ment. Ezeknek a kiválasztása ugyancsak szempont volt, amelynek alapján tíz- és tizezer magyar nyelvű klasszikus könyvet válogattunk ki, amelyekből a Széchényi Könyvtár elsőbbségének biztosítása után a többi példányt átadtuk a Népkönyvtáriaknak forgalmazásra.

Kérdő: *Ez a nagy munka mikor fejeződött be?*

Borsa Gedeon: Az életem során, illetve a pályám

során el kellett válnom ettől a feladattól még 1958-ban. Közvetve azonban figyelemmel kísérve ezt, úgy tudom, hogy egészen a 80-as évek elejéig tartott, például éppen ezt a viszonylag nem túl kurrensnek minősített 1–3 főszakokba tartozó könyvanyagból a tankönyvek, amelyek még azokon belül is különösen nehezen voltak forgalmazhatók, illetve nagyon korlátozott számban voltak felhasználhatók, ezeknek a feldolgozása csak a legutóbbi időben történt meg. Aki nem látta, és akkor nem vett részt ebben a munkában, ma már nehezen tudja maga elé képzelni ezt a 4,5 millió kötetet. Természetesen egyben sehol sem volt, az előbb említettem, hogy négy vidéki tájraktárban és Budapesten is tucatnyi különböző pincében és múzeumi folyosókon voltak a könyvek felhalmozva, de impozáns méretük még ma is a szemem előtt van. Hogy csak kettőt említsek Budapestről, mert mondjuk a soproni raktár is imponáló méretű volt, de a Kálmán utcai pincében, amelyik úgy tudom, még mai napig is az Országos Széchényi Könyvtár gondozásában van, ott is több méter, azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom 3–4 méter magas és tucatnyi négyzetméter alapterületű könyvmáglyák álltak, természetesen már a tapasztalatok alapján – a sok csőtörés és egyéb, ami kárt tett a könyvanyagban, óvatosságra intett bennünket – tehát a téglákra deszkákat tettünk és erre a fektettük a könyveket és úgy raktuk máglyába. Hamar kiismertük a könyveknek a fiziológiáját és megismertük, hogy a könyvek, ha azok lapjával feküdtek, gyakorlatilag minden nyomást elviseltek ilyen állapotban. Tehát egymásra lehetett rakni a könyveket, csak az volt a fontos, hogy a könyvek mindig feküdjenek. Természetesen, amelyek a gerincükkel fel- vagy lefele voltak, azok semmilyen nyomást nem bírtak el, de egymásra fektetve igen. És így a faltól el és a padlótól, illetve a plafontól elválasztva, mintegy légszigeteléssel voltak ezek a hatalmas könyvmáglyák körülveve, és a tapasztalat azt mutatta, hogy hacsak nem érte valamilyen elemi csapás, mint egy felülről becsöpögő víz vagy hasonló, évekig, sőt évtizedekig semmi bántódásuk nem történt a könyveknek ezekben a könyvmáglyákban. A másik hasonló méretű könyvmáglya, amelyik még imponálóbb volt, mert csupa régi könyvekből állt, ez a Fővárosi Történeti Múzeum Kiscelli úti épületében volt, ahol annak folyosóin – azt hiszem, nem túlzok – 15–20 méter hosszú, összefüggő nagy könyvmáglyák voltak a folyosó közepén, hasonlóan 3–4 méteres magasságban, és az előbb említett „légszigeteléssel” körülveve. Ezt az itt összegyűlt törmeléket, tehát ahogy említettem, az 1850-nél régebbi könyvek esetében minden levelet

félretettünk, tehát nem küldtünk semmit sem zúzdába. Csak az ilyen törmelékekből is több köbméternyi anyag volt, amelyeknek az átmazsolázása, átválogatása után újabb és újabb szempont szerint, mindig újabb és újabb felfedezéseket ígért, illetve adott is.

Kérdező: Tudtommal átnézted az egyházi könyvtárakat is. Abból a szempontból, hogy milyen könyvek vannak ott, amire a minisztérium rendelete védettséget írt elő. Ezt onnan tudom, mert mikor az országos ősnymtatvány-katalógust csináltuk, akkor listát kaptunk a kezünkbe, amelyben fel voltak tüntetve az egyházi tulajdonban levő ősnymtatványok, ami megkönnyítette a munkát.

Borsa Gedeon: Ez csak úgy nagy vonásokban állja meg a helyét, ahogy említettem. A nagyon viharos 1951–1952-es években, amikor a szerzetesi könyvtáraknak a biztosítását kellett ellátni, még további feladatok hárult reánk, arra a kis társaságra, akiket említettem, tehát Wixnével és Dörnyeivel hármunkra. Ez pedig az egyházi kézen levő, tehát nem államosított, nagyjából egyházmegyei, tehát a püspökségeknek a könyvtárai állagából a muzeális értékű anyagnak a leltározása. Az állam akkoriban, mintegy első lépésként biztosítani kívánta azt, hogy áttekintése legyen a könyvanyag felett. Jól emlékszünk a Grösz-perre,²⁴ melynek egyik vádpontja éppen a kalocsai kódex és egyéb más, a kalocsai érseki könyvtár állagába tartozott könyvértéknek az országból való kijuttatása volt. Ez és ehhez hasonló megfontolások alapján leltározatták velünk az egyházi kézen levő könyvtárak könyvértékeit. Leltározásra kerültek a középkori kódexek, a legfontosabb kéziratok, az ősnymtatványok, vagyis a 15–16. századi nyomtatványok. A 17–18. századból a külföldi könyveket már nem leltároztuk be, csak 1711-ig a Szabó Károly-féle kategóriákat, a nyelvi, területi és személyi hungaricumokat. Ez a munka abból állt, hogy kimentünk a helyszínre, és ott a leltárkönyvek vagy a katalógusok alapján, de legtöbb helyen polctól polcig járva a számunkra réginek tűnő kötéseknek a kézbevitelével történt ez a leltározás. Hát elképzelhető, hogy több millió kötetről lévén szó, néhány hónap alatt kellett lebonyolítani ezt a leltározást, nem lehetett teljes munkát végezni. Mégis a gyakorlat azt mutatja, hogy például ősnymtatványok esetében, amelyeknek a leltárát elkészítve az általad említett jegyzékek is készültek, és amire azután az országos ősnymtatvány-katalógus biztonságosan támaszkodhatott, a gyakorlat azt mutatja, hogy az elmúlt 25 évben nem került elő egy-két százaléknál több ősnymtatvány. Tehát viszonylag jól

át tudtuk tekinteni ezt a könyvanyagot, és később a 70-es években az újabb bejelentési és védetté nyilvánítás során az egyházi könyvtárakban igen nagy haszonnal lehetett igénybe venni ezeket az általunk két évtizeddel korábban készített jegyzékeket. Nagy iskola volt ez számunkra, mert rengeteg értékes és számunkra korábban ismeretlen könyvanyag került a kezünkbe, mely során a könyvismeretben lényegesen gyarapodni tudtunk.

Kérdező: A Széchényi Könyvtárban tudtommal 3 évig a szerzeményi osztályt is vezetted és utána vetted át, ha jól emlékszem, a Régi magyarországi nyomtatványok szerkesztését. Ez egy rendkívül fontos dolog, és szeretném, ha elmondanád, hogy az egész gondolat miből eredt, hogy kiadják-e újból a Szabó Károlynak egy javított kiadását, kik voltak a munkatársaid, kaptál-e státuszt a munkatársak részére, és általában hogy folyt ez, hogy újítottátok fel ezt a munkát?

Borsa Gedeon: A Szabó Károly-féle Régi Magyar Könyvtárnak (RMK)²⁵ az új kiadása a levegőben lógott. Még a 30-as évek végén Varjas Béla²⁶ tervezetet készített erre vonatkozólag,²⁷ de a közbejött események miatt nem valósulhatott meg: a 40-es évek végén nem volt időszerű, az 50-es évek első felében pedig Varjas Béla tett bizonyos tapogatózó kísérleteket, és bizonyos akadémiai hitelek felhasználásával előkészítő munkálatokat végzett részben egyetemi hallgatókkal vagy frissen végzettekkel nem rendszeres, hanem inkább felmérő, kiegészítő, kísérletező jelleggel. Nagyjából ilyen stádiumban volt az ügy az 50-es évek végén, 60-as évek elején is, amikor én abba a helyzetbe kerültem, hogy felkértek, jelöljek meg egy munkakört a Széchényi Könyvtáron belül, aminek az ellátását vállalom. Én azt a munkakört jelöltem meg, hogy a Szabó Károly-féle RMK új kiadását szeretném segíteni. Ez 1961-ben történt és az Akadémia részéről Mezey László²⁸ volt az, aki a MTA Könyvtörténeti Munkabizottság elnökeként – különböző funkciók után, végül is ebben a minőségében – az Akadémiánál bizonyos hiteleket hajtott fel, és alkalmi munkavállalókat szerződötve kapcsolódott be ebbe a munkába. Tehát ez közös vállalkozásnak indult az Akadémia és a Széchényi között, ahova a Széchényi adta az én státuszomat és a személyemet, az Akadémia pedig bizonyos hitelkeretet, aminek a terhére szerződéssel, évről évre meghosszabbítva alkalmaztunk három munkatársat, akiknek a segítségével ez a munka megindult: *Hervay Ferenc*²⁹, *Holl Béla*³⁰, *Kelecsényi Gábor*³¹. Ők hárman voltak a munkatársaim abban, hogy ebbe a nagy fába belevágjuk a

fejszénket. A szempontok kialakításánál lényegében szabad kezünk volt, de az Akadémia munkabizottságától is kaptunk direktívákat. Így alakult azután ki, hogy ne egy Sztripszky³², vagyis Szabó Károly újabb kiegészítésén dolgozzunk, hanem új kiadáson. Teljesen átdolgozott új kiadáson, amelyik az igazításokat és a pótlásokat is tartalmazza. Időközben nagyon jelentős mennyiségű új adatköteg gyűlt be a Széchényi Könyvtárba, az Akadémia pedig az előbb említett három munkatárssal ebben nekünk nagy segítségünkre volt. A munkabizottságtól azt a direktívát is kaptuk, hogy az új bibliográfiánk az eddigi tudományos kutatásoknak az összesítését is tartalmazza kézikönyv formájában, ami lényegesen túlmutatott a bibliográfiák igényességén. Ez azt jelentette, hogy sommáznunk kellett mindazokat a megállapításokat, amelyeket a szakirodalom egy-egy nyomtatványra vonatkozólag eddig már elért. Ilyen és ehhez hasonló instrukciókat kaptunk. Kérdés volt még, hogy a Szabó I. és II. kategóriáját együtt vagy külön-külön dolgozzuk-e fel, mert az világos volt, hogy a III-at és a IV-et, tehát a személyi és tartalmi hungarikumokat figyelmen kívül kellett hagyni a munka első fázisában, hogy minden erőnket koncentrálni tudjuk az eredmény elérése végett a számunkra legjelentősebb primer hungarikákra, vagyis a nyelvi és területi hungarikumokra. Az I. és II. kategóriát azután nem úgy, mint Szabónál, külön-külön, hanem együttesen kezelve dolgoztuk fel, és a vállalkozásnak a témája ezzel az 1711-tel bezáródóan részben vagy teljesen magyar nyelvű, illetve minden, Magyarország területén, nyelvre való tekintet nélkül megjelent nyomtatványra vonatkozott. Az 1711-es időhatár, amit még Szabó Károly állapított meg, sokáig mértékadó volt számunkra, aztán be kellett látnunk, hogy ez az időhatár a magyar nyomdászat történetében vagy nemzetközileg, nehezen állja meg helyét, és ezért a nemzetközileg egyre inkább elfogadott 1800-as felső időhatárt választottuk. A munka ezzel lényegesen kibővült. Az 1712–1860 közötti könyvanyag már csak az I–II. kategóriájában mérve is jelentősen nagyobb volt, mint a korábbiak, és az alapgyűjtés, vagyis a Petrik-féle bibliográfia³³ sokkal kevésbé tárta fel, mint Szabó Károly. Jó példa ez arra, hogy mikor begyűlt a korábban már tárgyalt hatalmas államosított könyvanyag, a feldolgozás során az 1712–1800 között készült hazai nyomtatványoknak csak kétharmada volt meg a Petrik-ben. Egyharmada viszont nem, ami mutatja, hogy milyen rossz volt az arány a Petrik által feldolgozott és a valóságban meglevő, a könyvelosztónak nevezett gyűjtőhelyekre begyűjtött anyag

közt. Az RMK I. és II.-nél ez az arány kezdettől fogva lényegesen magasabb volt, ami mutatja, hogy Szabó Károly összeállítása sokkal igényesebb volt a kezdetektől fogva, mint Petriké. Mikor pedig ez a nagy diszcrepancia megvilágosodott előttünk, rögtön rádőbbszünk, hogy a feldolgozás során nekünk az államosított könyvanyaghoz a Petrik nem jelent akkora segítséget, amekkorát reméltünk. Az egyharmadáról tehát magunknak kellett címfelvételt készíteni, ami a rendelkezésre álló gyakorlatlan személyzettel nem is volt olyan könnyű munka. Ez azonban elindított egy gondolatsort, amely abból állt, hogy ha már elkészítettünk ilyen címfelvételeket, ezeket valami formában regisztrálnunk kellene, hogy a Petrikhez kiegészítést, pótlást készítsünk. Ebből a kiscelli raktárunkban folyt feldolgozó munka során összegyűlt új címfelvételekből alakult ki jóval később az 1971-ben vagy 1972-ben megjelent ún. Petrik V. kötet,³⁴ ami pótlást jelentett az 1712–1800 közötti hazai nyomtatványokhoz. Ezek voltak körülbelül azok az alapvető kategóriák és szempontok, amelyek szerint az RMNY, most már Régi Magyarországi Nyomtatványok vállalkozás a 60-as évek elején megindult.

Kérdező: Szerénységből azonban elhallgattál két dolgot. Két olyan dolgot, amely miatt ez a bibliográfia külföldi vonatkozásban is egyedülálló. Az egyik az, hogy a könyvet elsősorban nem mint nyomdaterméket, hanem mint irodalmi alkotást nézted, és eszerint válogattad ki az irodalmat, a másik pedig a címlapfotók. A címeket ugyanis nem írtátok le, hanem minden címlapról készült egy fotó kicsinyített formában, ami aztán nagyon megkönnyítette a könyvtárosoknak a régi magyar könyvek beazonosítását. Szeretném, ha valamit még mondanál az anyaggyűjtésről is.

Borsa Gedeon: Az anyaggyűjtésünk elég sokréti volt, és igyekeztünk azt elég következetesen végigvezetni. A magyarországi közgyűjtemények anyagát, tehát mind az állami, mind az egyházi múzeumok, levéltárak és könyvtárak anyagát áttekintettük az elmúlt évtized során, és több mint 100 ezer példányt regisztráltunk az 1801 előtti magyarországi nyomtatványok közül. A régi magyarországi nyomtatványok egyik sajátossága, hogy helyi igények kielégítését szolgálták, ezért a példányok többsége nem hagyta el a történelmi Magyarország területét. Miután ez nem azonos a mai Magyarországgal, a kettő közötti területek a legfontosabbak nekünk. Ezeknek a területeknek a könyvtárai, amelyek lényeges vagy jelentős számban őriznek régi nyomtatványokat, ugyancsak az anyaggyűjtésünk fontos célpontjai voltak. A Fel-

vidéken kb. 40 000 példánnyal számolunk, amelynek közel háromnegyedét már nyilvántartásba vettük. Végeztünk a jugoszláviai és kelet-ausztriai gyűjtemények áttekintésével, de a kárpátjai és erdélyi gyűjtemények felkeresésére nem volt módunk. Sajátos körülmény az, hogy a megjelenést követően az akkori kapcsolatok során észak- és nyugati irányban a könyvanyag bizonyos része rövid távolságig jutott el a magyar határon túl. Van egy 50–100 km-es mélysáv, amelyben olyan fontos városok találhatók, mint Krakkó, Olmütz, Bécs, Graz és Ljubljana. Ezeknek a könyvtárait is lényegében már sikerült áttekintünk. E sávon túl a többi külföldi könyvtárban nagyon esetlegesen és igen változó helyzetben találhatók régi magyarországi nyomtatványok. Három kategóriába csoportosítanám ezeket. Az egyik: már régebben gyűjtöttek ilyen nyomtatványokat és ezt őrzik ma távol határainktól. Ebbe a csoportba tartozik a volt wittenbergi magyar bursa-könyvtár,³⁵ amelyet ma Halléban és Kelet-Berlinben őriznek, vagy ilyen a British Library könyvtára Londonban, ahova több magyar gyűjtőnek, így Nagy Istvánnak³⁶ a könyvanyaga is került. A második kategória: olyan nagy könyvtárak, ahová régi könyveket nagy számban gyűjtöttek össze. Ezek között szükségszerűen magyarországi is akad, és jó példa erre a müncheni Bayerische Staatsbibliothek vagy a Herzog August könyvtár³⁷. A harmadik kategóriába tartozik gyakorlatilag minden egyéb könyvtár. Ezeknek a száma természetesen szinte végtelen, mégis figyelembe kell venni legalábbis némely területet. Az elmúlt években módomban volt hivatalos út során, elsősorban Nyugat-Németország déli, a Majnától délre fekvő területein kutatásokat végezni. Ezek során több olyan könyvtárban jártam, ahol korábban ilyen hungarika-kutatás nem folyt, és nekem érdekes módon több helyen is sikerült egészen ritka leletre bukkannom. Más alkalommal már beszéltem arról, illetve írásban és nyomtatásban is nyoma maradt annak, hogy miként találtam meg 1975-ben a stuttgarti Landesbibliothekban³⁸ a legrégebbi magyar nyelvű énekeskönyvet, az 1560-as Huszár Gál-félét, így erre most nem térek ki külön.³⁹ De nyilván érdekesek lehetnek egyéb ilyen jellegű történeteim. Ugyanilyen utak során hasonló jellegű könyveket találtam még más gyűjteményekben is. A hasonló jelleg alatt értem azt, hogy régi magyar nyelvű nyomtatványok, amelyek a megjelenést követően valamilyen oknál fogva elhagyták az országot, így idegen miliőbe kerülve, ahol nem értettek magyarul, senki nem forgatta, így aztán épen úszták meg az elmúlt évszázadok viharait, míg a Magyarország te-

rületén maradt példányok elpusztultak, illetve ronggyá olvasták azokat. Ez az énekeskönyv-kategóriára igen jellemző, de mondhatnám például a perikopás könyveket⁴⁰ is. Az evangéliumok és episztolák magyar nyelvű szövegét legelőször Kolozsvárott jelentették meg 1550-ben, az egyetlen ép példánya ennek Lindau-ban, a Bodeni-tó mellett maradt fenn. De ugyancsak evangéliumok és episztolák magyar nyelven 1650 előtt még maradtak fenn unikális példányban a müncheni Universitätsbibliothekban vagy az augsburgi városi könyvtárban is. Ez azt mutatja, hogy nem nagy példányszámban, de néhány nagyon értékes, főleg magyar nyelvű szempontból igen értékes nyomtatvány még lappanghat különböző, tőlünk távol eső könyvtárakban. A magánútjaim során is igyekeztem tájékozódni Európa különböző könyvtáraiban. Gyakorlatilag minden országban jártam a régi kontinensen, és ezek során még horogra akadtak érdekes nyomtatványok. Példának említem, Svédországban az uppsalai, a strängnási, a västeråsi és a stockholmi könyvtárakban találtam Dudics András⁴¹ könyvtárából származó példányokat, amelyek az ő megjegyzéseit tartalmazzák nemcsak a latin nyelvű, de a magyar nyelvű munkákra vonatkozóan, például Dávid Ferenc⁴² magyar nyelvű antitrinitárius nyomtatványainak a lapszélén számos megjegyzése piros tintával olvasható, amely a Dudics-kutatás szempontjából igen fontosnak ígérkezik. Ilyen és ehhez hasonló könyvekre Rómától Salamancáig sok helyen akadtam, azonban a régi magyarországi nyomtatványok gyűjtése szempontjából már ezek másodlagosak, inkább a III. és IV. kategóriába tartozó csoportoknál találtam ilyen kiadványokat.

Kérdező: *A magyar anyagról röviden térjünk át a külföldre is. Kiadtál egy kétkötetes olasz clavist. Clavis tudtommal kulcsot jelent. Mi ez a kétkötetes Clavis?*

Borsa Gedeon: A clavis valóban kulcsot jelent, amely kulcs kíván lenni a régi nyomtatványok impresszum-adataihoz. Vagyis a megjelenés helye, éve és a megjelentető nyomdász vagy kiadó adatainak az áttekintése három szempontból. Ez az 1601 előtti nyomtatványokra vonatkozik. Régóta dédelgetett terveim közé tartozik, hogy valamilyen formában áttekintést lehessen szerezni nemzetközileg a 16. századi nyomtatványok felett. Ahogy az ősnomtatványokat a Gesamtkatalog der Wiegendrucke (GW) regisztrálja Berlinben az egész világra vonatkozólag, ugyanígy lehetne vagy kellene megvalósítani a 16. századi nyomtatványoknak a jegyzékét is. Ez

természetesen összehasonlíthatatlanul nagyobb feladatot jelent, mint az előző század, pontosabban fél évszázad anyaga, mert míg annál mintegy 30 ezer féle nyomtatványról van szó, addig a 16. században ennek közel hússzorosa, több mint félmillió nyomtatvánnyal kell a bibliográfusnak számolni. Így ennek nyilvántartásba vétele olyan egyszerű kézi, „primitív” módon, ahogy ez a GW-ben történik, a primitívet idézőjelbe teszem, nehezen képzelhető el a mennyiség miatt. Itt már gépekre kell gondolni, a számítógépek erre kiválóan alkalmasak. Ebbe nem is akarok most belemenni. Ennek egyik segédlete lenne a 16. századi nyomdászok és kiadók egységes névformájának kialakítása. Ehhez kívánna támaszul szolgálni az előbb említett Clavis, a pontos neve *Clavis typographorum regionis Carpathicae*, ez tehát az 1601 előtt tevékenykedett nyomdászoknak és kiadóknak a jegyzéke az impresszum-adatok csoportosításában, vagyis: hely, idő és név szerint. Ennek mintegy „kísérleti nyulaként” készítettem az Itália-részleget⁴³, amelyik elég nagy ahhoz, hogy már meg lehessen mutatni, hogy mi is az elképzelésem, hisz kb. minden negyedik régi nyomdász Itália területén működött, másrészt viszont az előmunkálatok, vagyis az itáliai feltárás elég gyengécske volt ahhoz, hogy érdemes legyen ezt a munkát elvégezni. A feladatot abszolválva 1980-ban az Akadémiai Kiadó jelentette meg a Baden-Baden-i Koerner céggel közös kiadásban azt a munkámat, amely száraz adathalmaz, de elég jó haszonnal forgatható, és az előbb említett nyomdászoknak és kiadóknak a jegyzékét tartalmazza. További tervem egy össz-clavisnak az elkészítése, vagyis az egész világra kiterjedően, Nagaszakitól Limáig, az akkor működött összes nyomdának a regisztrálása és az adatok nyilvántartásba vétele. Előmunkálatként még két területet gondolnék feldolgozni, két részterületet, az egyik Közép- és Kelet-Európa, amelyik a német és olasz nyelvterülettől keletre helyezkedik el, felölve Csehszlovákiát, Lengyelországot, Magyarországot, Jugoszláviát, Romániát, a Szovjetuniót és Törökországot, Görögországot, a másik pedig egy ibériai clavis lenne, amelyet az Ibériai- félsziget két országának a nyomdászait tárná fel. Ezek után mernék majd vállalkozni egy össz-clavis összeállítására és megjelentetésére.

Kérdező: *Ez nagyon szép terv egy nyugdíjas könyvtáros életére. Jó egészséget, és kívánom, hogy minél több hasonló gondolatot sikerüljön még megvalósítani.*

Az interjú jegyzeteihez felhasznált irodalom

Akadémiai kislexikon 1–2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

BOROVSKY Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye I. Budapest, Országos Monografia Társaság, 1910. 146. p.

Idegen szavak és kifejezések szótára. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 955 p.

KELECSÉNYI Gábor: Múltunk neves könyvgyűjtői. Budapest, Gondolat Kiadó, 1988. 295 p.

Magyar irodalmi lexikon 1–3. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1963–1965.

Magyar Katolikus Lexikon. Pázmány Péter Katolikus Egyetem <http://lexikon.katolikus.hu>

Magyar könyvtörténeti kronológia, 996–2007. Összeáll. GERŐ Gyula. 1–3. köt. Budapest, OSZK, 2009.

Magyar nagylexikon. 1–19. köt. Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 2003–2004.

A Grösz-per előkészítése, 1951. Szerk., a bev. tanulmányt írta és a mutatókat összeáll. SZABÓ Csaba. Budapest, Osiris-Budapest Főváros Levéltára, 2001. 409 p. (Párhuzamos archívum) <http://mek.oszk.hu/14000/14025/14025.pdf>

SOMKUTI Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár 1974–1975. évi működése. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1974–1975. Budapest, OSZK. 1978. 29–73. p. <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00013/pdf/029-073.pdf>

WIX Györgyné: Kelecsényi Gábor In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1991–1993. Budapest, OSZK. 1997. 33–40. p. <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00022/pdf/033-040.pdf>

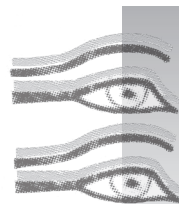
A dokumentumok letöltési ideje: 2016. június 27.

Jegyzetek a teljes szöveghez

1. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Szép szellemi szolgálat ez” Marót Miklós (1928–2006) = Könyvtári Figyelő, 25. (61.) évf. 2016. 2. sz. 231–244. p.
2. NÉMETH S. Katalin: „...nem 8 hanem 24 órás könyvtáros akartam lenni.” Beszélgetés Borsa Gedeonnal = Könyvtáros, 33. évf. 1983. 11. sz. 649–655. p. (Sorsok és pályák interjú-sorozat)
3. További kapcsolódó szakirodalom: HORVÁTH Viktor: Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon. (1949–1960) In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1974–1975. Budapest, OSZK. 1978. 233–261. p. <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00013/pdf/233-261.pdf> és WIX Györgyné: A szerzetesi könyvtárak sorsa = Magyar Könyvszemle, 109. évf. 1993. 3. sz. 306–324. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00354/pdf/MKSZ_EPA00021_1993_109_03_306-324.pdf

4. Idézetek a kérdésfeltevésekből: „*Én ugyanis foglalkozom könyvtártörténettel...*” és „*mikor az országos ősnymatvány-katalógust csináltuk...*”. A magyar országos ősnymatvány-katalógus (Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur, CIH) 1970-ben jelent meg Sajó Géza, Soltész Erzsébet, Csapodi Csaba és Vértesy Miklós összeállításában.
A szerzők ezt megerősítve, köszönettel teszik közzé Gerő Gyulának – az elmúlt esztendőben telefonon folytatott beszélgetésünk után – a Marót interjú megjelenését követően hozzájuk írásban is eljuttatott véleményét: „*A nyolcvanas évek közepén Voit Krisztina a saját ötlete vagy mások ösztönzése alapján valamiféle oral history archívumot tervezett, természetesen a felvett szövegek közlésének szándékával is. Ez a szöveg [a Marót Miklóssal készült interjú] már volt a kezemben akkor, amikor a tanszék [az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete] tavaly [2015-ben] a Csapody-házaspárral, Borsa Gedeonnal és Vértesy Miklóssal készült interjúk eredete iránt érdeklődött. Megállapítottam, hogy ezeket – beleértve Vértesy Miklós saját „öninterjúját” is – Vértesy készítette valamikor 1985 és 1986 júniusa között. Ez [a Marót-interjú] annyiban kilóg a sorból, hogy – szemben a többivel – szerkesztetlen, nyers szöveg. A magnetofon felvétel szarvashibáit sem korrigálták, emiatt kilóg a sorból. Lehet, hogy maga Voit Krisztina készítette és félretette, hogy majd felhasználáskor szerkeszti és stilizálja. Vértesy 30 éves munkakapcsolatunk alapján ilyen [szerkesztetlen] írást nem adott volna ki a kezéből.*” Gerő Gyula tehát – egy kivétellel – az interjúk készítőjének kétséget kizáróan Vértesy Miklóst tartja. A Marót-interjú esetében a fentebb már említett megállapítás miatt volt bizonytalan, de az összes többi interjú esetében Vértesy Miklós (1906–1991) könyvtörténész, a budapesti Egyetemi Könyvtár ny. osztályvezetőjét tartja a beszélgetések kérdezőjének. Tény, hogy a magnóról történt „személytelen” legépelés után a szövegek gondozására már nem került sor, ezért is nehéz a szerzőség megállapítása (elválik a riporter, a kérdező, a gépelő és a szerkesztett formában közlő szerzők személye).
5. A rövid pályaképet a következő munkák felhasználásával készítettük: KÓKAY György: Borsa Gedeon köszöntése születésének hetvenedik évfordulóján = Magyar Könyvszemle, 109. évf. 1993. 4. sz. 460. p.; KÓKAY György: Borsa Gedeon köszöntése 80. születésnapján = Magyar Könyvszemle 119. évf. 2003. 3. sz. 382. p.; K[ÓKAY] Gy[örgy]: Vízkelety András és Borsa Gedeon magas kitüntetése = Magyar Könyvszemle, 121. évf. 2005. 2. sz. 254. p.; NÉMETH S. Katalin: i. m.; BOKA László: Borsa Gedeon Széchenyi-díjas! [OSZK címlaphír.] <http://www.oszk.hu/hirek/borsa-gedeon-szechenyi-dijas>
6. NÉMETH S. Katalin: i. m. 655. p.
7. Borsa Gedeon félezres nagyságrendet jelentő publikációból álló, páratlan életművéből csupán ízelítőt közölhetünk, s még azt sem írhatjuk le, hogy a főbb munkáit felsoroltuk.
8. Konfuciusznak tulajdonított bölcsesség.
9. A közlés Borsa Gedeon szíves hozzájárulása birtokában, a rendelkezésre álló kézirat szerkesztését követően történik. Ezúton is köszönjük Borsa Gedeon értékes javaslatait, kiegészítéseit.
10. NÉMETH S. Katalin: i. m.
11. FÜGEDI Erik (1916–1992) Széchenyi-díjas történész, a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárosa, az ELTE címzetes egyetemi tanára, az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának tagja.
12. 11170/1945. (XII. 8.) M.E., majd a 3730/1947. (III. 23.) az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (OKBK) jogutódjaként a könyvtárügy központi feladatainak ellátására hozta létre az Országos Könyvtári Központot (OKK).
13. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelete a szerzetesrendek működési engedélyéről (Kihirdetve: Magyar Közlöny 1950. szeptember 7.) Mindössze négy tanítórend (bencések, piaristák, ferencesek, Szegény Iskolanővérek) folytathatta – jelentősen korlátozva – tevékenységét. A rendeletet 1989. szeptember 28-án helyezték hatályon kívül.
14. KÓHALMI Béla (1884–1970), Szabó Ervin közvetlen munkatársaként az első fiókkönyvtár létrehozója és a központi könyvtár modernizációjának irányítója, a Tanácsköztársaság országos könyvtárügyi megbízottja, 1945–1950 között a FSZEK igazgatója, majd az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének Kossuth-díjas egyetemi tanára, számos szakfolyóirat (köztük a Magyar Könyvszemle) szerkesztője.
15. „1951. március 6-án ki is szállt egy bizottság a gyöngyösi rendházba és nekiláttak a szétválogatásnak. Az OKK részéről Borsa Gedeon, Dörnyei Sándor és László Boriska (később Wix Györgyné) jelent meg, az egyház részéről Obertern Odiló mint az Egyházi Szociális Bizottság megbízottja.” Forrás: Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár <http://archivum.ferencesek.hu/index.php?modul=dokumentumok&ut=II.%20K%F6nyvt%E1r/01%20R%E9gi%20ferences%20k%F6nyvt%E1rak&behiv=02%20K%F6nyvt%E1r%20Gy%F6ngy%F6s%F6n.htm>
16. A zirci Ciszteri Műemlékkönyvtár napjainkban is az OSZK szervezeti egysége, míg a Gyöngyösi Ferences Könyvtár a Gyöngyös Alsóvárosi Ferences Plébánia és Rendház része: „1996. december 18-án az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, Poprády Géza és Várnai Jakab tartományfőnök megállapodást írtak alá, melynek értelmében a rend visszakapta nagy értékű könyvtárának megmaradt részét.” Forrás: Ua.
17. WIX Györgyné László Boriska (1925–2002), az OSZK gyarapítási osztályának vezetője.
18. DÖRNYEI Sándor (1926–), az OSZK főkönyvtárosa.
19. REMÉNYINÉ VIDA Erzsébet (1919?–) a University of California, Berkeley könyvtárosa.
20. Melléktermék- és Hulladékhasznosító Vállalat
21. MAGYARY-KOSSA Sámuel (1849–1921) tápiószentmártoni

- kastélyában jelentős, kb. 24 ezer kötetes könyvtár kapott helyet, több unikummal, több száz incunabulummal. A dokumentumok leginkább latin, magyar, német, francia és angol munkák voltak, melyek mellett gazdag hírlap- és folyóirat gyűjteményt, valamint családi levélat is összeállítottak. Numizmatikai gyűjteménye kb. 20 ezer darabból állt. Különféle régiségek, ősszálatmaradványok, természetrajzi gyűjtemények, családi régi ékszerek is színesítették a könyvtárat.
22. A Népkönyvtári Központról így ír Gerő Gyula: „a Népművelési Minisztérium háttérintézményeként 1949 novembere óta szervezte a körzeti könyvtárakat, és végezte ellátásukat, miután a feladatot a Népművelési Minisztérium politikai alapon elragadta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz tartozó Országos Könyvtári Központtól. 1952 májusában, a minisztertanácsi határozat megszületése után a Népkönyvtári Központ kapta a megyei és a járási könyvtárak megszervezésének feladatát is.” Forrás: GERŐ Gyula: Az első évtized és néhány következménye. Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11. évf. 2002. 12. sz. 7–17. p.
 23. 2.042-13/1952. (V. 14.) M. T. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről (megjelent: Népművelési Közlöny, 1952. május 14. 58. p.)
 24. GRÖSZ József (1887–1961) kalocsai érsek, aki Mindszenty József letartóztatása után, 1949-től ellátta a hercegprímási teendőket. 1950. augusztus 30-án aláírta a katolikus egyház kommunista állami ellenőrzését biztosító megállapodást. 1951-ben népellenes összeesküvéssel vádolták meg. Bűneként rótták fel többek között egy 13. sz. második felében keletkezett német nyelvemlék, a Kalocsai Kódex külföldre csempészését. Tizenöt év börtönrre ítélték, de 1956-ben szabadon engedték. 1990-ben az ítéletet semmisnek nyilvánították.
 25. SZABÓ Károly: Régi magyar könyvtár. 1–3. köt. Budapest, MTA, 1879–1898.
 26. VARJAS Béla (1911–1985) az OSZK főigazgatója 1949–1957 között, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének első vezetője 1949 és 1951 között.
 27. Vö. 1940-ben Fitz József, az Országos Széchényi Könyvtár akkori főigazgatója felkérte Varjas Bélát, hogy az új RMK kiadására tervezetet dolgozzon ki.
 28. MEZEY László (1918–1984) irodalomtörténész, kodikológus, paleográfus, az Egyetemi Könyvtár Kézirattárának vezetője, az OSZK és MTA Irodalomtörténeti Intézete munkatársa, az ELTE BTK címzetes egyetemi tanára, az MTA Könyvtártörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága elnöke, a Fragmenta Codicum (ma: MTA–OSZK Res Libraria Hungariae) Kutatócsoport alapítója 1974-ben az Eötvös Collegiumban.
 29. HERVAY Ferenc Levente (1919–2016) cisztercita szerzetes, könyvtáros, történész, az OSZK tudományos főmunkatársa, a Zirci Apátság Újkönyvtárának vezetője.
 30. HOLL Béla (1922–1997) piarista szerzetes, irodalomtörténész, az OSZK, majd az ELTE BTK tudományos kutatója.
 31. KELECSÉNYI Gábor Ákos (1919–1991) cisztercita pap, irodalomtörténész.
 32. SZTRIPSZKY Hiador: Adalékok Szabó Károly Régi magyar könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez. Pótlások és igazítások 1472–1711. Budapest, Lantos, 1912.
 33. PETRIK Géza: Magyarország bibliográfiája, 1712–1860. 1–4. köt. Budapest, Dobrowsky, 1882–1892.
 34. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez: Az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok. Szerk. KOMJÁTHY Miklósné. Budapest, OSZK, 1971. 561 p.
 35. Gábor Kálmánné az OSZK 2002. évi Tudományos ülésszakán elhangzott előadásának összefoglalója szerint: „Cassai Michaelis György 1725-ben könyvtárát, lakását és minden vagyonát végrendeletileg a wittenbergi egyetemen tanuló magyarországi diákokra hagyta. A kb. 2000 db-os gyűjteményt (alkalmi iratok, magyarországi protestánsüldözés irodalma, wittenbergi – hungarika – kiadványok) az adományozó lakásában helyezték el és gondozásával évente 2 diákot bíztak meg, akik a lakásban laktak és az alapítványi tőkéből ösztöndíjat kaptak. Ők bibliothecariusnak nevezték magukat. A könyvtár 165 évig a diákok kezelésében maradt. A wittenbergi egyetemet 1823-ban beolvasztották a hallei egyetembe és ekkor Halleba került a diákok könyvtára is, mely 1890-től az Egyetemi Könyvtár nagy becsben tartott különgyűjteménye (Ungarische Bibliothek) lett. A 20. századra megduplázódott gyűjteményből a magyar nyelvű könyveket és a kéziratosokat 1921-ben 99 évre kölcsön vette a berlini Magyar Intézet (ma Seminar für Hungarologie der Humboldt-Universität zu Berlin).” Forrás: GÁBOR Kálmánné: A wittenbergi magyar bursa könyvtárosai. http://regi.oszk.hu/hun/publ/konferencia/konf2002/tud2002/tud2002_gabor_hu.htm
 36. NAGY István, 1800?–1863.
 37. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
 38. Württembergische Landesbibliothek Stuttgart
 39. BORSA Gedeon: Huszár Gál 1560. évi énekeskönyve = Irodalomtörténeti Közlemények, 80. évf. 1976. 3. sz. 223–237. p.
 40. Bibliarészletek gyűjteménye (evangélium és lecke), amelyeket az év meghatározott ünnepnapján olvassák fel.
 41. DUDITH (Dudich, Dudics) András (1533–1589) teológus, matematikus, pécsi püspök.
 42. DÁVID Ferenc (1520?–1579) az Erdélyi Unitárius Egyház alapító püspöke.
 43. BORSA Gedeon: Clavis typographorum librorumque Italiae, 1465–1600. 1–2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, Verl. Koerner, 1980.

Éberség és káderpolitika az Országos Könyvtári Központ életében

KÉGLI Ferenc

A tanulmány A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban 1945–1956 című kutatási program keretében készült.

Bevezetés

E folyóirat 2016. évi 1. számában az Országos Könyvtári Központ (továbbiakban OKK) 1945–1949 közötti éveiről, *Gál István*¹ hivatalvezetése, *Beöthy Ottó*² elnöksége időszakában folyó tevékenységről, illetve *Telegdi Zsigmond*³ elnöksége alatti évnek az első tíz körzeti könyvtár szervezéséről közöltünk kevésbé közismert részleteket. Akkor, *Adalékok könyvtárügyünk homályos éveiről 1945–1949* címmel,⁴ elsősorban az OKK korai könyvtár-szakmai tevékenységét kívántuk bemutatni, s kevesebb figyelmet fordítottunk arra a mindent meghatározó politikai, ideológiai háttérre, amelynek keretét az 1948 nyarától a Magyar Dolgozók Pártja (továbbiakban MDP) által kialakított sztálinista diktatúra jelentette. A párt programja a „szocializmus felé fejlődő népi demokrácia” biztonság védelmében kimondta, hogy „az állam-

védelmi szervek erősítésére, a nép, a munkásosztály, a Párt állandó éberségére és harci készenlétére van szükség”.⁵ Jelen tanulmányunk (újabb adalékokkal) arról kíván szólni, hogy az OKK életében hogyan működött ez az éberség, milyen mértékben hatott káderpolitikájára.

Az egykori Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ helyébe lépő OKK felállításáról az 1945. december 8-i 11.170. M.E. sz. rendelet határozott. Újraalapítására 1947-ben került sor, amikor a 3.730/1947. (III.23.) M.E. sz. rendelet – a közművelődési könyvtárak körzetesítése kivételével – a korábbi feladatokat megtartva megszüntette a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékébe való tartozást és az OKK felügyeletét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (továbbiakban VKM) alá rendelte. Amikor pedig 1948-ban az MDP Tudományos Bizottsága elhatározta a Magyar Tudományos Akadémia tudományszervezési

és irányítási jogát átvevő, a párt által uralt Magyar Tudományos Tanács (továbbiakban MTT) felállítását, lényegében (a VKM felügyeletének meghagyása mellett) az OKK-t is – mint a tanács leendő segítőjét – az MTT hatáskörébe utalta.⁶

Telegdi Zsigmond, az elnök

Ebben az időszakban, 1948. december 10-től lett Telegdi Zsigmond egyetemi magántanár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (továbbiakban FSZEK) osztályvezetője az OKK megbízott vezetője, majd 1949. február 9-től elnöke. Azt a megbízást kapta, hogy az intézmény addigi feladatkörébe (könyvtárközi kölcsönzés szervezése, nemzetközi kiadványsere, könyvtárak nyilvántartása, központi katalógus szerkesztése) építse be az 1949. évre tervezett tíz körzeti könyvtár megszervezését és megalapítását, a tudományos könyvtárak felügyeletének ellátását, valamint a könyvtárügyi dokumentáció elvégzését.

E feladatok ellátása érdekében Telegdinek az akkori 15 fős személyzetet meg kellett dupláznia.⁷ A létszám részben áthelyezéssel növekedett, de voltak, akiket a minisztérium csak ajánlott a felvételre. A munkatársak között néhánynak volt csak könyvtárosi képzettsége, de a Központ nem sínylette meg a könyvtárosok hiányát, mivel nemcsak könyvtári ügyeket, hanem általános szervező munkát is kellett végezni. A munkakörök szerint osztályok alakultak meg. Elsőként a körzeti könyvtárak szervezését végző Népkönyvtári alosztály (később osztály) jött létre többségében a VKM VIII/1. ügyosztályának a népkönyvtárakkal foglalkozó munkatársaiból.⁸ Vezetőjük *Cherven Arisztid Gyula*⁹ lett. Az osztályon kapott elhelyezést az 1948 márciusa óta az intézményben dolgozó *Sebestyén Géza*¹⁰ is. Úgyszintén ide kerültek az egykori Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére létrejött Népkönyvtárakat Szervező Országos Bizottság tagjai.¹¹ A Tudományos és szakkönyvtárak osztálya megszervezésekor *Fitz Józsefet*¹² nevezte ki Telegdi az osztály élére, aki már 1949 eleje óta¹³ az OKK-ban működött. Az Országos Széchényi Könyvtár (továbbiakban OSZK) egykori főigazgatóját, a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa 1945. május 16-án mentette föl főigazgatói tisztségéből,¹⁴ s valószínűleg a VKM közbenjárásával került az OKK-ba.¹⁵ Az 1948 februárja óta az OKK-ban dolgozó *Ürögdi Györgyné*¹⁶ kapta meg a Külföldi kapcsolatok osztályának vezetői posztját. A különféle központi szolgálatokat (személyzeti ügyek, irattár, gazdasági ügyek stb.) az elnöki csoport látta el.¹⁷ A minisztérium in-

tézte el *Csömöri Magdának*,¹⁸ a FSZEK könyvtárosának áthelyezését, akit Telegdi 1949 májusában a személyzeti munkával bízott meg.

Ekkor keletkeztek azok a sokszorosított személyzeti űrlapok, amelyek a szokásos azonosító adatokon, családi állapoton, lakcímen, tanulmányokon, korábbi munkahelyeken, nyelvismereten, a gép- és gyorsírás ismeretén, érdeklődési körön, a munkakörön és az egyéb szakismereten túl tartalmaztak olyan kérdéskört is (minden bizonnyal az éberség érdekében), hogy járt-e külföldön, mikor, és mennyi ideig tartózkodott ott. Érdekes viszont, hogy nem szerepelt az egykori vagy jelenlegi párttagságra vonatkozó kérdés. Az űrlaphoz hozzácsatolták a kézzel írt önéletrajzot is.¹⁹

A bizalmatlanság légköre

Amikor Telegdi 1948 végén átvette az OKK vezetését, a párttagok száma mindössze négy volt, mind egyikük más-más alapszervezet tagja. Mivel a kis létszám miatt akkor még önálló pártszervezetet nem alakíthattak, ezért a szakszervezethez kapcsolódtak. Telegdi később elment a Belváros IV. kerületi párttitkárához, hogy intézményként is szabályos kapcsolatuk legyen a párttal. Bár helyi szervezet még ekkor sem alakult meg, a kerület rendszeres aktívaüléseket rendelt el.²⁰ A párttagok száma folyamatosan gyarapodott, elsőként a Népkönyvtári osztály létrejöttével. 1949 szeptemberére az 50 fős létszámból 16 vagy 17 volt a párttag. Köztük volt *Rostás Istvánné*, aki korábban a Népkönyvtárakat Szervező Országos Bizottság vezetője volt.²¹ Ő úgy érezte, hogy mint munkáskádert nem vezették be rendesen munkakörébe, nem kapott elegendő segítséget. Szerinte közvetlen főnöke, Cherven úgy állította be Telegdit, mint aki munkáskáder-ellenes, és aki olyan rendelet-tervezetet kíván összeállítani, amelyben szerepelt volna az is, hogy a könyvtáros állást érettségihez kössék. Egyébként sem bízott Telegdiben, mert neki azt mondták, hogy itt dolgozik *Slachta Margit* rokona, *Slachta Erzsébet*,²² és Héjjas szárnysegédjének a felesége, *Rád Árpádné*.²³ Cherventől úgy tudta, hogy Telegdi nem akarta, hogy a munkatársak levelet írjanak Rákosinak a Rajk-ügyben, ezért ő úgy gondolta, hogy legjobb lesz, ha erről jelentést ír a pártnak. A szintén a Népkönyvtári osztályon dolgozó *Komlós Jenőné* is megbízott Chervenben, jó elvtársnak tartotta. Tőle hallotta, hogy történt olyan eset, hogy egy Jugoszláviába küldendő csomagban három kisebb, Japánba, Amerikába és Spanyolországba címzett csomag is

volt. Sőt, arról is hallott, hogy az egyik csomagban egy katonai térképet is találtak. Az újonnan bekerülő kollégákra is a gyanakvás árnya vetült a párttagok részéről. Fitz Józsefről azt rebesgették, hogy nácibarát volt, *Pusztai Jánosnéval*²⁴ kapcsolatban az tudták, hogy férje belekeveredett a Csornoky-ügybe,²⁵ és ennek ellenére becsempészték az OKK-ba. Reakciós szemléletűnek tekintették *Inotay Ilonát*,²⁶ *Jánosi Sándort*,²⁷ a régi munkatársak közül pedig Gál Istvánt, *Monori Erzsébetet*²⁸ és Sebestyén Gézát. Az a hír is elterjedt, hogy az egykori bárót, *Wesselényi Miklóst*²⁹ az intézethez akarták helyeztetni.³⁰ *László Boriska* (a későbbi *Wix Györgyné*)³¹ így emlékezett vissza erre az időszakra: „a szemfülesebb kolléganők mindig előre meglátták, valahányszor két bőrkabátos férfiú közeledett az udvaron át, faggatni az OKK akkori elnökét, dr. Telegdi Zsigmondot, a tudós nyelvészt, az éppen esedékes szabotázs-vád felől. Egy helyére pályázó munkatárs igen találékony – ahogy akkor mondták éber – volt feljelentései terén: a Cukor utcai főlöspéldányraktár csőrepedése éppen úgy elnöki szabotázsakció volt, mint az, hogy a külföldi magyar intézeteket ellátta a Domanovszky-féle Magyar Művelődéstörténettel”.³²

Telegdi augusztus elején kérte *Ortutay Gyula* VKM minisztert, hogy *Vörös Dezső* pártmunkást, akinek eredeti foglalkozása bányász volt, s aki a tatai körzeti könyvtár szervezését végezte – a munkáskáder-helyzet javítása érdekében – helyezze át az OKK-ba.³³ Az elképzelés az volt, hogy Cherven fokozatosan átadja majd neki a munkakörét, de Vörös nehezményezte, hogy nem kapott elegendő segítséget: nem kapta meg az osztály költségvetését, Cherven nem vitte magával a tárgyalásokra.

Az elnök a liberalizmus vádjá alatt

A felmerült vádak tisztázásra szorultak. E célból 1949. szeptember 22-én az MTT káderosztályán aktíva-ülést tartottak, ahol az OKK elnökén és munkatársain kívül jelen volt *Erdős Tamás*, az MTT titkára, *Patkós Lajos*, az MTT Személyzeti osztályának a vezetője és *Kovács Ferenc*, az osztály főelőadója, *Gerőné Fazekas Erzsébet*, az MTT Társadalomtudományi szakosztályának titkára és *Fónagy Iván*, a szakosztály munkatársa, *Kardos László*, a VKM VI/2 ügyosztályának vezetője, valamint *Horváth Vera*, a Népművelési Minisztérium könyvtárossztályának vezetője. Ott volt még a IV. kerületi pártszervezet képviselője is. A résztvevők összetételéből kitűnik, hogy az MTT illetékesei komolyan kezelték az OKK-nál

felmerült éberségi és káderpolitikai problémákat. Ne feledjük: ezekben a napokban zajlott Rajk és „bandájának” a koncepciós pere!

Az értekezleten Telegdi beszámolt az intézmény elmúlt félévi munkájáról. Ismertette a tíz körzeti könyvtár megszervezésének a lebonyolítását, az OKK három osztályának a feladatkörét, tevékenységük eredményeit. Egyebek mellett arról beszélt, hogy megkezdtek a tudományos könyvtárak gyűjtőkörének összehangolását, tavasszal újraindították a könyvtárak gyarapodásáról a háború előtti időszakban megkezdett központi cédulakatalógus szerkesztését. Hamarosan elkészül az egységes címléírási szabályzat kidolgozása. A városi könyvtárakban szükséges selejtezés segítségével jegyzéket állítottak össze. Könyvtáros-tanfolyamot kívánnak októberben megrendezni. Hónapok óta végzik a mintegy 200–251 ezer főlöspéldány elosztását sokszorosított jegyzékek segítségével. Folyik a külföldi könyvcseré, a Lenin Könyvtártól például havonta száz kötetet kapnak.

A résztvevők kérdései természetesen nem a szakmai tevékenységet érintették. Gerőné az után érdeklődött, hogy a selejtezés milyen kontroll alapján történik; ki ellenőrzi a kapott és küldött könyv- és folyóirat-csomagokat; mióta van személyzeti előadó; párttagok-e az osztályvezetők. Patkós a párttagok számáról kérdezett, és arról, hogy honnan vették a személyzetet és azt kivel beszéltek meg.

Szóba kerültek a személyi problémák is, amelyekre Telegdi sorban választ adott. Szerinte Cherven (akit már szeptember elején leváltott osztálya vezetéséről, és aki betegségére hivatkozva nem volt jelen az aktíva-ülésen) kétszínű magatartást tanúsított: a beosztottairól feljelentést készített, órála pedig rágalmakat terjesztett. *Slachta Erzsébetet* akkor vették fel, amikor szükségük volt idegen nyelvű gépiróra. A Közellátási Minisztériumból úgy tájékoztatták őket, hogy politikai szempontból nem esik kifogás alá. A Gazdasági Főtanács főfelelőse sem tudott ellene semmit felhozni, fivére jelenleg is az MDP tagja. Mivel kitűnő munkaerő, több idegen nyelven tud gépelni, nem volt semmi akadály alkalmazásának. Rád Árpádnéről áprilisban derült ki, hogy férje évek óta letartóztatásban van 1919-ben elkövetett tetteiért. Eltávolítására csak később került sor, mivel két gyermeke van, és nyomorék is. Fitz Józsefről Telegdi úgy nyilatkozott, hogy érdeklődött *Varjas Bélától* az OSZK főigazgatójától, és *Mátrai Lászlótól* az Egyetemi Könyvtár igazgatójától, akik azt mondták, hogy Fitz nem nevezhető nácibarátnak, csak elismerte a németek hadisikereit. A központban ő az egyetlen tisztviselő, akinek évti-

zedes könyvtári tapasztalata van, de mert ideológiailag képzetlen, az osztályvezetői munkakört nem láthatja el megfelelően. Leváltása után, szeptembertől *Szentandrás Mihálynét*³⁴ nevezte ki a Tudományos és szakkönyvtárak osztálya élére. Pusztai Jánosnét nem meggondolatlanul vették fel, nem becsempészték, hanem a minisztérium rendelettel helyezte hozzájuk – mint megtudták – a miniszter kifejezett kívánságára. Különösen orosz tudása révén használható, szorgalmas munkatárs. Jánosi Sándort és a könyvtári, illetve szabadművelődési gyakorlattal rendelkező Inotay Ilonát a minisztérium egyetértésével és javaslatával vették fel. Wesselényi Miklós ügyét csak a két elvtársnő hozta fel vádként, ahelyett, hogy a valóságról meggyőződtek volna, hiszen amikor meghallották, hogy az egykori bárót az intézetben akarják elhelyezni, ő tiltakozott, hogy nem tudják foglalkoztatni, így nem is került az OKK-ba. Az sem igaz, hogy Sebestyén Géza eltávolítását úgy időzítette volna, hogy az ide kért munkáskader tanácsadó nélkül maradjon, hiszen Vörössel egy időben került a Népkönyvtári osztályra a könyvtárosi tapasztalatokkal rendelkező *Rácz Aranka*.³⁵ Július végén vált lehetővé, hogy kérhesse eltávolításukat azoknak, akik munkájuk vagy politikai, ideológiai magatartásuk következtében nem váltak az intézmény előnyére. Ezek közé tartozott Gál István, Rád Árpádné, Sebestyén Géza, Inotay Ilona, Jánosi Sándor és Monori Erzsébet.

Telegdi tisztázta a problémás csomagok ügyét is, a Rajk-üggyel kapcsolatos röpgyűlés megtartásával kapcsolatban pedig előadta, hogy azért nem tartották meg azonnal, amikor az elvtársak indítványozták, mert előbb a szakszervezethez fordultak ennek ügyében (személy szerint Szentandrásiné) és úgy tartották meg, ahogyan onnan az utasítást megkapták.

Kardos László igyekezett megvédeni Telegdit azzal, hogy elmondta: amikor Telegdi átvette az intézmény vezetését, a megfelelő káderek hiányában még a felszámolás lehetősége is fölmerült. A létszámfejlesztést a VKM támogatta, a felvett személyekkel kapcsolatban helyes kompromisszumokat kötöttek. A pártnak is jóvá kellett hagynia az OKK-ba kerülést. Kardos szerint Rostásné és Komlós né anarchisztikus kispolgári magatartást tanúsított, nem pártszerű utat választottak az ügy elintézésére és nem tettek jelentést a minisztériumnak. Fónagy Iván úgy vélekedett, hogy Telegdi – a hibák mellett is – nagyon sokat produkált, sok segítséget nyújtott a Társadalomtudományi szakosztálynak. Horváth Vera nem vonta kétségbe Telegdi jóhiszeműségét, de úgy látta, hogy Vörös, mint munkáskader nem kapta meg a kellő támogatást. Patkós

Lajos is helytelennek tartotta azt a formát, ahogyan Rostásné és Komlós né párttagként viselkedett. Mindkét részről előfordult hiba, s ezek a lazaságok az OKK-ban liberalizmusra mutatnak. Javasolta, hogy a IV. kerületi pártszervezet káderosztálya hozzon létre egy olyan bizottságot, amelyik megvizsgálja káderszempontról az OKK személyzetét.³⁶

Az aktívaülése elhangzottak alapján úgy tűnik, hogy Telegdi mindenképpen szerette volna megtartani Fitz Józsefet, hiszen még korábban, a miniszternek címzett szeptember 7-i jelentésében nem említette meg az ideológiai képzetlenséget, hanem azt közölte, hogy a nyugalmazott főigazgatót saját kérésére mentette fel az osztály vezetése alól.³⁷ Ugyanezt a kifejezést használta Cherven A. Gyula esetében is,³⁸ aki ellen viszont később – Telegdi felterjesztése nyomán –, október 24-én fegyelmit megelőző vizsgálat indult.³⁹

Azok közül, akiknek Telegdi az eltávolítását kérte (az OKK alkalmazottainak a munkáltatója a VKM volt), Rád Árpádné július végén még az OKK munkatársa volt,⁴⁰ Jánosi Sándornak augusztus 12-én szűnt meg a foglalkoztatása,⁴¹ Inotay Ilonát pedig augusztus 29-én mentették fel szolgálata alól.⁴² Sebestyén Gézát a VKM először rendelkezési állományba helyezte, majd október 12-ével beosztotta a budapesti műszaki egyetem könyvtárába,⁴³ Gál István tényleges kilépésének a napja viszont csak november 30-a volt.⁴⁴

Az elnök felfüggesztése

A szeptember 22-i aktíva ülésen elhatározott bizottság vizsgálatára már azt követően került sor, hogy 1949. szeptember 30-án *Rákosi Mátyás* a nagy-budapesti pártaktíva ülésén a *Rajk László* és társai elleni (konceptiós) per összegzéseként többek között ezt mondta: „*Legyen éber Pártunk minden szervezete, minden funkcionáriusa, minden tagja, és ezen túlmenően. legyen éber az egész dolgozó nép, figyeljen fel a legkisebb ellenséges hangra vagy tetre. A hibák mögött keresse és találja meg az ellenség kezét*”.⁴⁵ Érthető, hogy az előzmények fényében Telegdi elnöki pozíciója is megrendült. A vizsgálóbizottság határozatát követően október 25-én azonnali hatállyal felfüggesztették az OKK vezetése alól a 6660/1948. Korm. számú rendeletnek a közszolgálat körében való alkalmazása tárgyában a népi demokrácia ellen irányuló magatartásokkal kapcsolatban kiadott 1620/1949. Korm. számú rendelet 1. §. (1) bekezdésében foglalt rendelkezés alapján. Az OKK vezetésére *Csőmőri Magda* kapott ideiglenesen megbízást.⁴⁶ A határozatról sem az MTT Személyzeti osztályát,

sem a Társadalomtudományi szakosztályt, sőt a VKM VI/2 ügyosztályát sem értesítették. Fónagy Iván, aki kerülő úton tudomást szerzett az esetről, már másnap feljegyzést küldött az eseményről *Alexits Györgynek* az MTT főtitkárának, hozzátéve, hogy a Fővárosi Könyvtárban évekig együtt dolgozott Telegdi Zsigmonddal, azóta is kapcsolatban van vele, és felelősséggel állítja, hogy a népi demokráciához és a párthoz való viszonya őszinte és a legjobb tudomása szerint tett eleget eddigi feladatának. Korábban az MTT Személyzeti osztálya sem tett kifogást akkor, amikor szóba került, hogy Telegdi legyen a később felállítandó Nyelvtudományi Intézet igazgatója.⁴⁷

Telegdi újra pozícióban

Bizonyára Fónagy Iván közbenjárása is segített abban, hogy egy hónap múlva Telegdi ismét elfoglalhassa elnöki posztját,⁴⁸ így december 2-án az OKK-ban már részt vehetett *Dienes Lászlóval*, a FSZEK főigazgatójával, *Mátrai Lászlóval*, az Egyetemi Könyvtár főigazgatójával és *Práger Miklóssal*, a Magyar Munkásmozgalmi Intézet könyvtárának vezetőjével együtt azon a megbeszélésen, amelynek tárgya az ellenséges és káros nyomtatvány-anyag zárolásának módja volt. Egyhangúlag javasolták, hogy „Zárolni kell mindazt, ami tartalmában és szellemében ellenséges a Szovjetunióval, a népi demokráciákkal és általában a marxista-leninista ideológiával szemben. Korlátozni kell azonban annak az anyagnak használatát is, amely ugyan nem közvetlenül és veszedelmes módon ellenséges, de kellő ideológiai képzettség és ítélőképesség nélküli olvasóknál káros hatással lehet.” Ennek érdekében a gyűjtemények anyagát három csoportra kell osztani: zárolt (pl. a trockista irodalom), védett (pl. a Magyar művelődéstörténet), és forgalmazható művek. A zárolt anyagot teljesen elkülönítve, zárt helyiségben kell tartani, ahová csak a kijelölt, felelős könyvtáros léphet be. A zárolt anyag nem szerepelhet sem a közönség, sem a könyvtárosok által általában hozzáférhető katalógusokban – külön katalógust kell készíteni és ugyanolyan zárt helyen kell tartani, mint magukat a nyomtatványokat. Gyapadási jegyzékekben sem szerepelhetnek, de a Központi Címjegyzék katalógusa tartalmazhatja, mivel ehhez olvasók nem férhetnek. A zárolandó anyagot az új beszerzésekből egy bizottságnak kell kijelölnie, a régi anyaghoz egy megfelelő tisztviselőt kell kijelölni, aki a kiszolgálás előtt megvizsgálja a kötetet, szükség szerint visszatartja és zárolásra küldi. A zárolt művek „használatára egyedül a könyvtár veze-

tője adhat engedélyt. Köteles könyvet vezetni arról, kinek milyen könyv használatát engedélyezte, milyen célra és milyen biztosítékok alapján”. Az ún. védett anyagnál azt javasolták, hogy elegendő, ha egy megbízott könyvtáros dönti el a használat lehetőségét.⁴⁹ A „kényes” nyomtatványokkal kapcsolatban az OKK munkatársai éberségi feladatokat is elláttak a tudományos könyvtárak meglátogatásakor. Például jegyzőkönyvbe vették azt a mulasztást, hogy a Földtani Intézet könyvtárában bizonyos térképanyagok, kutatási dokumentumok szabadon hozzáférhetőek.⁵⁰

A tisztviselők újra esküsznek

1949 végén minden kinevezett alkalmazottnak esküt kellett tennie arra, hogy hű lesz a Magyar Népköztársasághoz, annak népéhez és Alkotmányához, megőrzi a hivatali titkot, engedelmeskedik előjáróinak, kötelességeit pontosan, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek szolgálatával teljesíti, és azon lesz, hogy hivatali működésével a Magyar Népköztársaság megerősödését és fejlődését előmozdítsa. Természetesen azoknak is újra le kellett tenni hivatali esküjüket, aki korábban a „mindentudó és mindenható Istenre” esküdtek, és arra, hogy a Magyar Köztársasághoz és annak alkotmányához lesznek hűek.⁵¹

Zalai Zoltán, a hivatalvezető

Telegdi Zsigmondot az MTT Titkársága még korábban javasolta a létrehozandó önálló Nyelvtudományi Intézet igazgatójának, mivel „nemcsak orientálistikában jártas, hanem indogermanisztikában és általános marxista nyelvtudományban is, és akinek marxista műveltsége biztosítaná, hogy az Intézet megfelelő irányban dolgozzék.”⁵² Telegdi az OKK vezetését 1950. február 7-én adta át hivatalosan⁵³ utódjának, *Zalai Zoltánnak*,⁵⁴ az elnököt helyettesítő megbízott vezetőnek. Zalai Zoltán, aki a budapesti orvosi egyetem másfél éve után házitanító, autóbuzsikalauz, fővárosi szellemi szükségmunkás, népjóléti hivatalnok, a háború alatt pedig munkaszolgálatos volt, 1946–48-ban a VIII. kerület előjáróságán a népjóléti osztály vezetője lett, 1949-ben a belvárosi IV. kerületben előjáró, majd főjegyző. Ifjúkorában Dienes Valéria mozgásművészeti iskolájába is járt, és Dienes Valéria ajánlotta sógora figyelmébe az irodalmat szerető, sokat olvasó, nyelveket is ismerő, politikailag megbízható Zalaikat, aki Dienes László javaslatára kerülhetett az OKK élére.⁵⁵ A hivatalos átadást követően, 1950. február 14-én

összdolgozói (tulajdonképpen bemutatkozó) értekezletre került sor, amelyen részt vett a felettes szerv képviselőjében Kardos László, a VKM VI/2 ügyosztályának vezetője és Telegdi Zsigmond is, de mint már a Nyelvtudományi Intézet vezetője. Zalai Zoltán a Központ új vezetőjeként üdvözölte a munkatársakat, ügyrendi kérdéseket tisztázott (munkaidő, eltávazások, osztályvezetői referátum ideje stb.), és elmondta, hogy mivel a párttitkár illetékessége kiterjed a hivatal összes ügyeire, a jó munka elsősorban kettőjük helyes együttműködésétől függ. A szakmai önképzéshez hivatalból megkívánja a marxizmus-leninizmus tanulmányozását, mivel az nemcsak perspektívát ad és tisztázza a világ eseményeit, hanem a szakmai munkában is segítséget és útmutatást nyújt. A pártönkízüliektől is elvtársias, jó szocialistához méltó munkát vár. A régi, elavult érintkezési formák szűnjenek meg, elvtárs és elvtársnő, illetve kartárs és kartársnő legyen a megszólítás. Ventura Eduárd⁵⁶ párttitkár a pártszervezet nevében üdvözölte a bevezetett új munkarendet, és felhívta a figyelmet, hogy az énekkari tagok tekintsék kötelességüknek a próbákon való részvételt. (Az OKK szakszervezeti énekkarának karmestere a Külföldi kapcsolatok osztályán dolgozó Paulovics Géza⁵⁷ volt.)

Kardos László, aki a minisztérium képviselőjében megköszönte Telegdinek a Központban végzett hasznos és értékes, elvtársias és pártszerű munkáját, arra is utalt, hogy Zalai átmeneti időszakban vette át a hivatal vezetését, de ő alatt fog az intézmény jövőendő szelleme és munkamenete kialakulni.⁵⁸

Hozzátehetjük, hogy ez az „átmeneti időszak” két és fél évig tartott, és sohasem teljesedett be. Zalai és munkatársai „jövőképeben” a szervezési feladatok között a hazai tudományos könyvtárak és tudományos anyaggal is rendelkező könyvtárak feletti szakmai felügyelet gyakorlása, a könyvtári módszertani munka irányítása és szabályozása, a könyvtári szolgáltatások megjavításban való aktív közreműködés szerepelt. Úgy tudták, hogy 1950 harmadik negyedében a hivatal Tudományos Könyvtárak Országos Központja (TUKOK) néven hatósági jellegű tudományos intézetté alakul át, melynek hatósági osztálya megkezdte a jogkörének gyakorlását, tudományos osztályával összhangban végrehajtja a tudományos könyvtárak profiljának kialakítását, azaz minden tudományág számára kijelöli, illetve megszervezi az alapkönyvtárat. A Magyar Szabványügyi Intézet számára elkészíti a könyvtártechnikai szabványok terveit, könyvtárosképző tanfolyamok megindításával segíti a tudományos könyvtárak szakképzett dol-

gozókkal való ellátását, a nagyobb példányszámban és nyomtatásban megjelenő *Könyvtárügyi Szemlével* és a *Könyvtárügyi Dokumentációs Szemlével* magasabb színvonalra emeli a könyvtárosok szaktudását. Könyvtártudományi Dokumentációs osztályának orosz tagozata révén gondoskodni fog arról, hogy az élenjáró szovjet könyvtárügy eredményei eljussanak minden könyvtári dolgozóhoz.⁵⁹

Dienes László mint elnök?

Elnöki beosztást nem, csak hivatalvezetői kinevezést kapott Zalai. Arra, hogy létezhetett az elnök személyére is kinevezés, közvetlen forrás még nem került elő, de közvetett forrásokból azt gyanítjuk, hogy volt időszak, amikor valószínűleg Dienes László tölthette be ezt a posztot.⁶⁰ Ugyanis egy 1950. november 30-án kelt listán, *Rádi Lajos*,⁶¹ az OKK Személyzeti osztályának vezetője politikai szempontból véleményezte az OKK munkatársait. A névsorban első helyen Dienes László állt „tudományos intézet vezetője” megnevezéssel, a második helyen pedig Zalai Zoltán „tudományos intézet vezetője helyettese” megnevezéssel. Kézírással bejegyzése alapján a listát Zalai is látta, tehát a szöveget hitelesnek kell tekintenünk.⁶² Az előző adatot megerősíti egy 1950. december 2-án kelt, *Hajdú Elemér*⁶³ által készített kimutatás, amely az OKK személyzetének decemberi és 1951. január 1-jei besorolásáról készült, s amelyen Dienes László (az első sorban) úgy szerepel, mint aki jelenleg nincs besorolva, de január 1-től a 701/1 kategóriában szerepel, míg alatta Zalainál, akinek decemberi besorolása 702 volt, január 1-jei besorolásánál a 702/1 kategória szerepel.⁶⁴ A két lista alapján úgy gondoljuk, hogy – egyelőre még ismeretlen időpontban és ismeretlen ideig – Dienes László megbízást kaphatott az OKK elnöki tisztének betöltésére.

Így talán nem véletlen, hogy éppen a FSZEK Központjában nyílt meg még 1949. december 28-án az OKK széles körű tevékenységét bemutató könyvmozgalmi kiállítás.⁶⁵ Az ott megjelenített jelmondatok szövegét 1950. február 13-án küldte szét körlevélként a könyvtáraknak *Belágyi János*,⁶⁶ a Tanulmányi osztály vezetője. A Lenintől, Sztálintól, Krupszkajától, Rákositól stb. származó negyvenhat idézetből csak kettőt emelünk ki, az egyik a *Pravdából* származik: „A könyvtáros a bolsevik kultúra propagandistája és agitátora, egész munkáját a bolsevista párt szelleme, a pártszerűség hasza át”, a másik pedig Révai József népművelési minisztertől: „Éberségre a kulturális fronton éppúgy szükség van, mint a politikában és a gazdaságban.”⁶⁷

Éberségre pedig szükség van

Az OKK munkatársai között voltak, akik éberen figyeltek! Közülük ketten is tanúsították, hogy a munkakáderként osztályvezetőnek kinevezett Belágyi János 1950 májusában kijelentette, hogy a szakszervezeti üdültetésen nem érdemes részt venni, mert az burkolt formában a szemináriumi oktatást szolgálja. Egy vendéglőben azt mondta mások előtt, hogy bár az ottani dolgozók munkaversenyben vannak, de ebben csak csalással lehet sikert elérni – ezt a demokratikus népgazdaság egyik legsikeresebb termelő módszerének rágalmazásaként értelmezték. Nem tartotta fairnek a Vasas–Dinamó labdarúgó-mérkőzést, mivel szerinte a Vasas lefeküdt a Dinamónak. Ráadásul az engedélyezett hitelkeretet is átlépte két ízben. Ezért fegyelmi eljárás indult ellene, és szeptember 13-án másodfokon is állásvesztésre ítélték.⁶⁸

Volt, aki viszont nem volt kellően éber! 1950 szeptemberében *Hoffer Rezsőné*,⁶⁹ a Köteles- és fölőspéldány osztály gépírója a fölőspéldány-listába tévedésből a selejtezésre szánt könyvek címeit is bevette, így pl. Rajk László munkáit is. A jegyzéket aztán különböző könyvtáraknak kiküldték. Ezzel a cselekménnyel megsértette a népi demokrácia minden dolgozójára kötelező éberség és gondosság követelményeit. Azonban mivel eddig nem volt fegyelmi vétsége, és felettesei szerint ellenséges szándék sem vezette, *Tolnai Gábor* a VKM főosztályvezetője csak írásbeli megrovásban részesítette. Ugyanekkor az osztály vezetője, Fónagy Iván,⁷⁰ (akkoriban nagy összegnek számító) 500 Ft-os pénzbüntetés kapott fegyelmi vétségként az ellenőrzés elmulasztása miatt.⁷¹ Pénzbírságot mások is kaptak, de nem ekkora mértékben: Zalai utasítására 1951-ben, késve beérkezésért hol öt, hol tíz, hol pedig húsz Ft rendbírság levonása történt meg az illetményből, az ügyintézés hanyagságáért, őrizetlenül hagyott hivatali helyiségeért pedig húsz vagy harminc Ft.⁷²

Minden bizonnyal az is az éberséggel függhetett össze, hogy szigorúan bizalmas iratként kezelték azt a közoktatásügyi miniszteri utasítást, amelynek alapján az OKK egy tíztagú „külső munkaerőkből álló” brigáddal megkezdte a fővárosból kitelepítettek lakásaiból összegyűjtött könyvanyag csoportosítását, hogy különböző típusú könyvtárak válogathassanak belőle.⁷³

Ugyancsak bizalmasnak minősítették például a Hatósági és szervezési osztály 1952. évi májusi, egyénekre felbontott munkatervéből a Borsa–Dörnyei–Reményiné brigádét; részletes ütemtervük nem volt

nyilvános, azt az osztály vezetője őrizte.⁷⁴ A brigád az 1950-ben felosztatott szerzetesrendek rendházai-ban maradt, nemzeti tulajdonba vett (egyszerűbben szólva elkobzott), és az OKK-nak, különösen *Kőhalmi Béla*⁷⁵ kitarító határozottságának köszönhetően megmentett könyvtárak anyagának szétválogatását végezte.⁷⁶

Úgy tűnik, mintha a megsemmisülés veszélyének kitétt magán- vagy szerzetesi könyvtárak anyagának mentése, szétválogatása titkolni való, csak a beavatottak által ismerhető tevékenység lett volna. Valószínűleg itt is az óvatos éberség működött!⁷⁷

A párthoz való viszony

A korábbiakhoz képest újabb feladatok (a könyvtártudományi dokumentáció végzése, a fordítások nyilvántartása, a külföldre disszidált személyek itthon maradt magánkönyvtárának, a kitelepített vagy a hortobágyi munkatáborokba bírósági ítélet nélkül elhurcolt családok lakásában hagyott könyveknek, a betiltott egyesületek, illetve a felosztatott szerzetesrendek könyvtári anyagának az elkallódástól való megmentése, folyóiratok, kiadványsorozatok megindítása, a megnövekedett könyvtári fölőspéldányanyag szétosztása) szükségessé tették a személyzet növelését. A feladatkör növekedett a dokumentációval foglalkozó szervek felügyeletével, ellenőrzésével is, miután 1950 októberében egy minisztertanácsi határozat⁷⁸ megszüntette az Országos Dokumentációs Központot. A munka elvégzésére az ott dolgozók egy részét (12 személyt) az OKK-ba helyezték át. Velük együtt 74 főre gyarapodott 1950 novemberére a személyi állomány, akiknek a párthoz való viszonyáról, ideológiai állapotáról Rádi Lajos, a Személyzeti osztály vezetője november 30-án készített egy – személyekre lebontott – korábban már említett, véleményes jelentést. A lista szerint a munkatársak közül 20 volt az MDP-tag és 10-en voltak tagjelöltek. A fiatalabbak között 15 volt az MDP vezetése alatt álló Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) tagja, illetve aktivistája (közülük ketten MDP-tagként, ketten tagjelöltként is szerepeltek). Nem volt párttag 34 személy, a munkatársaknak majdnem a fele, igaz ugyan, hogy közülük ketten DISZ-aktivisták, egyikük pedig MDP-tagjelölt is egyben. Egy munkatárs adatok nélkül szerepelt, neki a besorolását várták a VKM-től. Az előző rovatok mellett egyéb (kiegészítő) kategóriák is szerepeltek, úgymint a Magyar–Szovjet Társaság, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének tagsága, énekkari tagság, valamint szakszervezeti tagság. A pártonkívü-

liek többségéről szinte csupa jó vélemény olvasható, úgymint: „szorgalmas, igyekvő, munkáját rendesen végzi, fejlődőképes”, „szimpatizáns, ideológiailag képzett” vagy „a párthoz való viszonya jó”.⁷⁹

Az ellenség leleplezésének hiánya

Hiába volt azonban a létszámnak kerekén 27 százaléka párttag, a pártonkívülieknek pedig jó viszonyuk a párthoz és az uralkodó ideológiához, mégsem voltak eléggé éberek az ellenség leleplezésében. Az 1950 márciusában megindított *Könyvtárügyi Szemle* című, stencillel sokszorosított folyóiratot, amelyet Zalai Zoltán, majd *Gyöngyösi Nándor*,⁸⁰ illetve Kőhalmi Béla szerkesztett a haladó szovjet könyvtártudomány és a népi demokráciák könyvtártudományának folyamatos ismertetése, a könyvtárosok ideológiai és technikai képzésének előmozdítása érdekében, az 1951. évi 3/4. (összevont) számával meg kellett szüntetni. A szerkesztőség búcsúcíkkében egyebek mellett megemlíti a nekik felrótt egyik hiányosságot: „Kevés szó esett a burzsoá könyvtárügy hanyatló, reakciós voltáról, ennek hazai megnyilatkozásairól, az ellenség leleplezéséről a magyar könyvtárügyben”.⁸¹

Bizottságok vizsgálatai

A Tudományos Könyvtárak Országos Központja nem jött létre a korábban elképzelt időre, 1950 harmadik negyedévére. Zalai az OKK vezető munkatársaiból (Kőhalmi Béla, *Takács József*,⁸² *Tarr Lászlóné*,⁸³ *Ürögdi Györgyné*, *Hajdú Elemérné*, *Török Bálint*,⁸⁴ *Tóth András*)⁸⁵ bizottságot alakított 1951. január 30-án abból a célból, hogy megvizsgálják a TUKOK-ká való átszervezéssel kapcsolatos teendőket. A bizottság, február 7-i jelentésének összefoglalójában többek között azt állapította meg, hogy az elmúlt évben kapott új feladatokat nem követte személyzettel való ellátás, a Központ nem részesült megfelelő szakkáder-utánpótlásban, továbbá azt is, hogy a leendő munkaszervezetnek megfelelően szükséges lesz majd egyes munkaerőket olyan munkakörbe áthelyezni, ahol jobban kifejtethetik képességeiket.⁸⁶

1951 márciusának elején a VKM illetékes ügyosztálya megbízásából egy könyvtárigazgatókból álló öttagú bizottság (*Daka Sándor* Országgyűlési Könyvtár, *Dienes László* FSZEK, *Mátrai László* budapesti Egyetemi Könyvtár, *Szekeres Pál* Központi Technológiai Könyvtár, *Varjas Béla* OSZK) is megvizsgálta az OKK tevékenységének különböző területeit. A Személyzeti osztály munkáját is vizsgáló *Szekeres*

Pál részjelentése azt állapította meg, „*hogy a személyzeti nyilvántartást – enyhén szólva – nagyon hiányosan vezetik. A személyzeti ügyiratkezelésnél nem derül ki, hogy mi, honnan, mikor került oda? és mikor, hogy intéződött el az ügy?*” Azt is megjegyezte, hogy „*a megvizsgált osztályok személyi összetételét, mind szakmai, mind politikai szempontból igen gyengének kell tartanunk. A költségvetési és gazdasági osztály személyi összetétele pl. egyenesen úgy néz ki, mintha a VKM-ből menekíteni kívántak gyülekező helye lenne. [...] Komoly hiányosság, továbbá személyzeti téren, hogy az O.K.K. dolgozói többségének semmilyen könyvtári tapasztalata nincs és hogy komoly munkáskáderek pl. üzemi, vagy szakszervezeti könyvtárosok az intézmény dolgozói között nincsenek.*” A március 10-én elkészült összefoglaló bizottsági jelentés elismerte, hogy az intézményben szorgalmas és eleven munka folyik, a vezetőség és a beosztottak igyekeznek eleget tenni a feladatoknak (amelyek közül sokat a bizottság nem tekintett szorosan vett könyvtári feladatnak), de a bőven felsorolt hiányosságok között az is szerepelt, hogy „*az állások betöltésénél nagyon kevésbé érvényesültek a szakmai szempontok, igen gyakran máshol feleslegessé vált emberekkel töltötték be állásokat.*” A javaslatok között az is szerepelt, hogy hasznos lenne ha a dolgozók könyvtári gyakorlaton vennének rész.⁸⁷

Bizony, a különböző átszervezések során magából a kultuszminisztériumból, a tudományos intézetekből, egyetemekről főként politikai, ideológiai szempontokból eltávolítottakat⁸⁸ a VKM igyekezett politikailag súlytalan helyekre, így egyebek mellett az OKK-ban elhelyezni, és nem csak a gazdasági osztályon. Így a már korábban említetteken kívül itt talált időleges elfoglaltságot és megélhetést *Szenczi Miklós* filológus⁸⁹, *Szenczei László*⁹⁰ író, *Ferenczy Géza*⁹¹ és *Bese* (akkor még *Ligeti*) *Lajos*⁹² nyelvész, *Komjáthy Miklós*⁹³ és *Kosáry Domokos*⁹⁴ történész, akik az intézmény megszűntetése után előbb vagy utóbb eredeti szakmájukban tudtak elhelyezkedni. Az OKK megszüntetése után is a könyvtárosság területén maradtak közül itt kezdte könyvtárszakmai pályáját a még nem említett *Babiczy Béla*,⁹⁵ *Borsa Gedeon*,⁹⁶ *Dörnyei Sándor*,⁹⁷ *Markos Béla*,⁹⁸ *Reményi Andrásné*,⁹⁹ *Wiesinger Piroska*.¹⁰⁰

1951 végén Zalai Zoltán, a Központ által szervezett könyvtáros-tanfolyamon, intézménye bemutatásának kritikai részében kitért a szakember-ellátottság hiányára is: „*Meg kell állapítanunk azonkívül, hogy az Országos Könyvtári Központ állandó káderhiánnyal küzdött, a káderek összetétele sem volt az irányító*

feladatnak megfelelő, az intézmény vezetésében is több változás történt, sőt az intézményen belül is több szervezeti változás volt, amely körülmények mind hozzájárultak ahhoz, a munkában zökkenők keletkezzenek. [...] A magyar könyvtárügy egyetemét irányító könyvtári hatóság csupán akkor emelkedik majd politikai és szakmai szempontból egyaránt hivatása magaslatára, ha a tudományos és tömegkönyvtárak hálózatát közelebb hozza egymáshoz, ha átadja a tömegkönyvtárnak a tudományos könyvtárak módszertani tapasztalatait és tanul a tömegkönyvtárak tapasztalataiból, amelyek természetüknél fogva már most is jobban megvalósították a szocialista kultúrforradalom előfeltételét: a tömegek és a könyv közötti kapcsolat szorosabbá fűzését.”¹⁰¹

Nos, az OKK nem emelkedett, nem emelkedhetett politikai és szakmai szempontból egyaránt hivatása magaslatára. Bár a könyvtárügy egyre szélesebb területén működött, hivatali jellegénél, a könyvtárügybe való beágyazódása (pontosabban periférián való helyzete) és nem utolsósorban személyzeti összetétele miatt csak nehezen tudott volna a hazai tudományos könyvtárak aktív irányítójává válni.¹⁰²

Az utolsó félév munkatársai

A hivatal utolsó évének elején, 1952. január 2-án, az OKK 114 fős személyzete az alábbiakból állt:¹⁰³

Hivatalvezető: Zalai Zoltán. Beosztott: Pilis Endréné, Tibolya István.

A hivatalvezető megbízott helyettese: V. Waldapfel Eszter. Beosztott: Ligeti Lajosné.

Személyzeti ügyek: Gyimesi Pál, Lőke Lajosné, Nossek Margit főnapos.

I. Tudományos osztály: Tóth András osztályvezető, Ferenczy Géza megbízott helyettes, Dióssi Sándor, Fitz József, Haraszi György, Hincz Jenőné, Köhalmi Béla szakmai tanácsadó, Markos Béla, Nagy Katalin, Papp Sámuel, Réthi Sarolta, Réti Miklósné, Sitkéri Edvárdné, Slachta Erzsébet, Szenczei László, Szenczi Miklós, Tarr Lászlóné csoportvezető.

II. Hatósági és szervezési osztály: Dobrova Jánosné osztályvezető, Ürögdi Györgyné megbízott osztályvezető helyettes, Ardó Mária, Borsa Gedeon, Csupkai Aladárné, Dörnyei Sándor, Hegyháti Judit, Kosáry Domokos, Lengyel Lajosné, Reményi Andrásné, Tóth Dezsőné, Wix Györgyné.

III. Gazdasági és költségvetési osztály: Wekerle Imre osztályvezető, Vezérfi Endre osztályvezető-helyettes, Farkas István, Kazinczi Győző, László Jánosné, Lencsés Ferencné, Oláh Géza, Oszvald Ferenc, Se-

bestyén Salamonné, Till Ferenc csoportvezető, Vizi Istvánné, Zimmermann Ernő.

IV. Nyilvántartási osztály: Takács József osztályvezető, Körner Györgyné osztályvezető-helyettes, csoportvezető, Babiczky Béla csoportvezető, Balla Miklósné csoportvezető, Beck Lajos, Bencsik [?], Dávid Istvánné, Deutsch Béláné, Ferenczi Sándorné, Furián Gertrúd, Glück Gézáne csoportvezető, Herke Rózsa, Jasskó Istvánné, Kovács Endréné, Malontai Vilma, Marikovszky Judit, Mészöly Dezsőné csoportvezető, Molnár Ágnes, Reök Zsuzsanna, Spiegel Zsuzsanna, Stulcz Ferencné, Tornyai Alice, Úrge Éva.

V. Könyvforgalmi osztály: Török Bálint osztályvezető, Sós Aladárné osztályvezető-helyettes, Ábrányi Boldizsárné, Bakó József, Bálint Györgyné, Dávid Antalné, Hajdú Lajosné, Hidvégi Ádám, Jakab Ferenc, Kerekes Lőrincné, Kovács Gyula, Köhalmi Árpád, Lefkovics Stefánia, Linczenyi Adorjáné, Luhn Erzsébet, Hoffer Rezsőné, Paulovics Antal, Piros Ferencné, Szász Magda, Szentgyörgyi László, Szabó-Froreich Antal, Varjas Miklós csoportvezető, Várkonyi Elemérné, Varsányi Endréné.

Adminisztrációs csoport: Bácz Kálmán csoportvezető, Bodor Ferenc, Börcs Gyula, Bösze József, Galgóczi Lajosné, Halasi Etel, Klein Lipótné, Magyar Gyula, Márton István, Mirki György, Molnár Mihályné, Moravek László, Németh Lajos, Sindely József, Szili Kovács Erzsébet, Sztancsik Gyula, Tóth Árpádné, Wiesinger Piroksa.

Közülük sokan ott lehettek a Kárpátia étteremnek abban a termében, amelyet Tóth András osztályvezető kért kb. 80–100 személy részére, mivel 1952. május 21-én, délután öt óra után kívánták megünnepelni Köhalmi Bélának ötven éves közszolgálati jubileumát.¹⁰⁴

Zárszó

Ahogy a centralizált pártállam kezdetben kialakított, országos (hatósági és felügyeleti) központnak szánt hivatalai/intézményei, mint például az Országos Dokumentációs Központ (1949–1950), a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, később csak Múzeumok Országos Központja (1949–1953), a Népkönyvtári Központ (1949–1954), a Levéltárak Országos Központja (1950–1957) háttérintézmények lévén előbb vagy utóbb megszűntek létezni, úgy az OKK sem kerülhetett el sorsát. Annál is inkább, mivel az a vélemény alakult ki, hogy „általában a tudományos könyvtárak várakozásának nem felelt meg, a hozzáfűzött reményeket nem váltotta be”.¹⁰⁵

A könyvtárügy fejlesztéséről szóló 2042-13/1952. (V. 14.) számú minisztertanácsi határozat augusztus elsejével megszüntette az OKK-t. Feladatkörét a Népművelési Minisztérium mellett részben az OSZK, részben a Népkönyvtári Központ, illetve a Központi Technológiai Könyvtárból kialakított Országos Műszaki Könyvtár vette át. A munkatársak egy része az OSZK-ban, más része a Népkönyvtári Központban kapott elhelyezést, voltak olyanok, akiknek sikerült visszakérülni eredeti szakterületük intézményeibe, voltak, akik különböző könyvtárakban folytatták pályafutásukat, és voltak, akiknek végleg más területen folytatódott életpályájuk. Ne feledjük, hogy munkájukat az egyéni szabadságjogok hiányában, a politikai bizonytalanság légkörében, a koncepciós perek árnyékában végezték; némelyek meggyőződésből, és mint láhattuk, többségük csak alkalmazkodva a körülményekhez. Az 1945. december 8-i minisztertanácsi rendelet nyomán érdemben hetven évvel ezelőtől, 1946 elejétől 1952 nyaráig működő OKK-ban a könyvtárosság érdekében történő tevékenységük eredményei máig érvényesek.

Jegyzetek

- Gál István (Bonyhád, 1912. szept. 29. – Budapest, 1982. jún. 16.) irodalomtörténész. 1946. jan. 15-től 1949. nov. 30-ig az OKK munkatársa, 1946. márc. 13-tól 1947 júniusáig ideiglenesen megbízott vezetője.
- Beöthy Ottó (Budapest, 1904. máj. 22. – Budapest, 1985. márc. 1.) könyvtáros, könyvtárigazgató, a Magyarok Világszövetségének főtitkára. 1947 júniusától 1948. nov. 26-ig az OKK elnöke. 1950-ben koholt vádak alapján elítélték, 1954-ben rehabilitálták. – Az OKK első éveiről szóló tanulmányunkban Jónás Károly és Veredy Katalin által írt, Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995. Bp. 1995. c. kötet alapján hosszú ő-vel szerepel a neve, azonban mivel a család tagjainak a neve minden egyéb forrásban rövid ő-vel íródik, ezért a jelen tanulmányban már Beöthy formában szerepel.
- Telegdi Zsigmond (Enying. 1909. dec. 29. – Budapest, 1994. márc. 5.) nyelvész, orientalista. 1948. dec. 10-től megbízott vezetője, majd 1949. febr. 9-től elnöke az OKK-nak 1950. febr. 7-ig.
- KÉGLI Ferenc: Adalékok könyvtárügyünk homályos éveiről 1945–1949. Az Országos Könyvtári Központ első éve és a körzeti könyvtárak szervezése = Könyvtári Figyelő, 26. (62.) évf. 2016. 1. sz. p. 34–50.
- A MKP és az SzDP egyesülési kongresszusának jegyzőkönyve. Budapest, 1948. p. 399.
- KÓNYA Sándor: A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949). Bp. 1998. p. 11.
- MNL OL XIX-I-20 3. doboz
- MNL OL XIX-I-20 2. doboz
- Cherven Arisztid Gyula (Budapest, 1917. –) 1948 elején is az OKK állományában volt, de a VKM Szabadművelődési ügyosztálya vezetőjeként teljesített szolgálatot. 1948. dec. 14-től 1949 őszéig az OKK munkatársa.
- Sebestyén Géza (Nagyvárad, 1912. márc. 4. – Budapest, 1976. ápr. 5.) könyvtáros, miniszteri osztálytanácsos, főigazgató-helyettes. 1947. dec. 15-től lett az OKK-hoz beosztva, de kórházi kezelése és betegszabadsága miatt munkahelyét csak 1948. márc. 23-án foglalta el.
- GERŐ Gyula: Magyar könyvtártörténeti kronológia, 996–2007. 1. köt. Bp. 2009. p. 166.
- Fitz József (Oravicabánya, 1888. márc. 21. – 1964. szept. 12.) könyvtáros, művelődéstörténész. 1914–1930 között a budapesti Egyetemi Könyvtár könyvtárosa, 1930–1934 között a pécsi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárának a vezetője, 1934–1945 között az OSZK főigazgatója, felmentése (nyugdíjaztatása) után 1948–1949-ben a Balkán Intézet könyvtárosa. Az OKK munkatársa 1949 elejétől 1952. július végéig. 1949 márciusától augusztus végéig a Tudományos és szakkönyvtárak osztálya vezetője. – Az OKK első éveiről szóló tanulmányunkban a Magyar életrajzi lexikon 1000–1990 c. mű nyomán tévesen szerepel születési dátumként márc. 31. (Köszönöm Pogány Györgynek erre vonatkozó észrevételét.)
- MNL OL XIX-I-20 3. doboz – Fitz József 1949 márc. 12-én már feljegyzést írt Telegdinek a Technológiai Könyvtár vidéki fiókjainak fejlesztésével kapcsolatban.
- POGÁNY György: Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban 1945–46-ban. 1. rész. = Könyvtári Figyelő, 25. (61.) évf. 2015. 3. sz. p. 339–353.
- Telegdi Zsigmond szerint: „Amikor meg kellett szervezni a tudományos osztályt, akkor kapta meg az intézet Fitz et.-t és ő rábízta a vezetést”. MTA Levéltár MTT 23/12. Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Tanácsban 1949. szeptember. 22.-én az O.K.K. munkatársaival tartott aktív ülésről. Gépirat, valószínűleg gyorsírással feljegyzés alapján. – Köszönöm Sonnevend Péternek az irat felkutatását és hozzájárulását a felhasználásához. E tanulmányban az éberségre és káderpolitikára vonatkozó 1949. évi események elsődlegesen a jegyzőkönyv szövegére épülnek.
- Ürögi Györgyné szül. Lambrecht Erzsébet (Budapest, 1915. szept. 13. –) 1948. febr. 1-jétől az intézmény megszüntetésé-

- ig osztályvezető, vagy osztályvezető-helyettes beosztásban dolgozott.
17. MNL OL XIX-I-1-h 375. doboz
 18. Berkes Tiborné szül. Csömöri Magda. 1945. febr. 1-től Bp. V. ker. előjáróságán lakáshivatali előadó, 1947. aug. 1-től FSZEK, 1949. máj. 2-től könyvtári főtiszt. 1949 májusától az OKK-hoz áthelyezve, az iratokon 1950 februárjáig szerepel a neve.
 19. MNL OL XIX-I-20 5–6. doboz. – Az önéletrajzok csak kevés személynél maradtak fenn.
 20. MTA Levéltár MTT 23/12. Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Tanácsban 1949. szeptember. 22.-én az O.K.K. munkatársaival tartott aktív ülésről.
 21. Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez (1945–1949). Összeáll. és bev. Dancs Istvánné. Bp. 1988. p. 377.
 22. Schlachta Erzsébet Rendelkezési állományban lévő miniszteri irodaigazgatóként alkalmi ideiglenes gépirónői munkára lett felvéve (több idegen nyelven tudott gépelni). 1949. július 7-től az OKK munkatársa, a szakkönyvtár egyik kezelője. A megszűnés után az OSZK-ban, a Könyvtártudományi Szakkönyvtár vezetője, majd a központi katalógus (KC) munkatársa. Nyugalmazott könyvtárosként életének 84. évében, 1987. október 25-én hunyt el.
 23. Rád Árpádné szül. Szabó Irén. 1940. ápr. 2-től főiskolai képesítésű gyakornok a Közgűjtemények Országos Főfelügyelőségén, 1943. ápr. 3-tól könyvtári gyakornok. 1947. jan. 17-től az OKK-ba helyezve. 1949. júl. 31-én még ott teljesített szolgálatot.
 24. Pusztai Jánosné szül. Himmler (Himmler) Márta (Balassagyarmat, 1910. jan. 16. –) Losoncon, Bécsben, Prágában és Párizsban tanult, hat nyelven írt és beszélt, köztük oroszul is. 1945 elején, Debrecenben, a Honvédelmi Minisztérium gépirónője. 1945. márc. 3-tól Teleki Géza kultuszminiszter személyi titkára és tolmácsa. 1946 novemberétől a VKM miniszteri osztálytanácsosa. 1949. máj. 24-től a VKM beosztja az OKK-hoz. 1952-ben már az OSZK-ban dolgozik.
 25. Csomoky Viktor kisgazdapárti politikust, diplomatát 1948-ban kémkedés vádjával letartóztatták, koholt perben elítélték és kivégezték. Az eset ürügyül szolgált apósának, Tildy Zoltán köztársasági elnöknek a lemondatásához.
 26. Inotay Ilona – a szegedi egyetemen bölcsészdoktori diplomát szerzett, disszertációja 1932-ben jelent meg Szegeden. Ugyanott az egyetemi könyvtár tisztviselője 1937. évi adatok szerint. 1940-ben Budapesten gyárgondozónő jelölt, 1942 decemberében az Országos Népi és Családvédelmi Alapnál szociális gondozó. 1943 őszén, Szekszárdon vármegyei szociális előadó. 1946 decemberétől ugyanott szabadművelődési fogalmazó, 1947 decemberétől a nagykanizsai körzet szabadművelődési vezetője. 1949. márc. 2-án foglalta el az OKK Népkönyvtári osztályán új beosztását, 1949. aug. 29-én szolgálata alól felmentik. Elhunytá után, 1979. okt. 28-án volt a hamvasztás utáni búcsúztatása a szekszárdi temetőben.
 27. Jánosi Sándor (1911. – 1985. márc. 3.) A világháború előtt az erdélyi cserkészkerület vezetője, az erdélyi gyökerű regősmozgalom irányítója. 1946-ban a VKM munkatársa. Ideiglenes tiszteletdíjasként való foglalkoztatása az OKK-ban 1949. aug. 12-én szűnt meg. Később múzeumi restaurátorként dolgozott.
 28. Berczeli A. Károlyné szül. Monori Erzsébet (Budapest, 1921. máj. 24. – 2012.) 1945-ben a Közgűjtemények Országos Főfelügyelőségén havidíjas tisztviselő. 1946 és 1949 között az OKK munkatársa. 1949. okt. 12-én a minisztérium felmenti az ott teljesített szolgálat alól, és beosztja az OSZK-ba.
 29. Wesselényi Miklós (Kolozsvár, 1911. márc. 17. – Budapest, 1980. máj. 14.) újságíró, író. 1947-től a kezdeményezésére alakult Magyar Külügyi Intézet igazgatója és a Magyar Külügyi Társaság titkára. 1949-ben a Rajk László elleni per kapcsán mindkét tisztségéből leváltották. 1951–1953-ban az OSZK munkatársa.
 30. MTA Levéltár MTT 23/12. Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Tanácsban 1949. szeptember. 22.-én az O.K.K. munkatársaival tartott aktív ülésről.
 31. Wix Györgyné szül. László Boriska (Budapest, 1926. ápr. 29. – 2002. dec. 10.) 1949 végétől 1952. július végéig az OKK munkatársa.
 32. WIX Györgyné: A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon, 1950–1952. Bp., OSZK, 1997. p. 12.
 33. MNL OL XIX-I-1-i 126. doboz
 34. Szentandrás Mihályné szül. Bolgár Zsuzsa (Csoma, 1912. –) A budapesti egyetemen magyar irodalmat, esztétikát és művészettörténetet hallgatott, ott doktorált. Nyelvtudása: német és francia. Tanári alap- és szakvizsgával rendelkezett, 1944-ig magántanító tanfolyamot működtetett. 1948. márc. 1-jétől az OKK munkatársa. 1949 szeptemberétől a Tudományos és szakkönyvtárak osztályának, 1950 januárjától a Gazdasági osztálynak a vezetője.
 35. Nagy Lászlóné szül. Rác Aranka (Enying, 1922. jan. 26. – 2015. nov. 11. vagy 12.) 1949. szept. 1-től november 26-ig az OKK Népkönyvtári osztályának helyettes vezetője.
 36. MTA Levéltár MTT 23/12. Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Tanácsban 1949. szeptember. 22.-én az O.K.K. munkatársaival tartott aktív ülésről.

37. MNL OL XIX-I-20 7. doboz
38. MNL OL XIX-I-20 7. doboz
39. MNL OL XIX-I-20 5. doboz
40. MNL OL XIX-I-20 6. doboz
41. MNL OL XIX-I-20 5. doboz
42. MNL OL XIX-I-20 5. doboz
43. MNL OL XIX-I-20 6. doboz
44. MNL OL XIX-I-20 5. doboz
45. IZSÁK Lajos – NAGY József: Magyar történeti dokumentumok 1944–2000. Bp. 2004. p. 140.
46. MNL OL XIX-I-20 3. doboz. – Az iratokon Csömöri Magda aláírása 1949. okt. 26-tól nov. közepéig úgy szerepel mint ideiglenes hivatalvezető.
47. MTA Levéltár MTT 3/3. Feljegyzés Alexits elvtárs részére. (Az irat Szigorúan bizalmas pecséttel ellátva.)
48. MNL OL XIX-I-20 3. doboz. – 1949. nov. 28-án már Telegdi adott általános megbízólevelet Fitz Józsefnek könyvtárak helyszíni megismerésére és adatfelvételre.
49. MNL OL XIX-I-20 3. doboz. – Lásd még POGÁNY György: A könyvtári állomány politikai célú megtisztítása, selejtezése 1945 után. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 25. évf. 2016. 4. sz. p. 9–35.
50. POGÁNY György: A könyvtári állomány politikai célú megtisztítása, selejtezése 1945 után. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 25. évf. 2016. 4. sz. p. 9–35. 71. sz. jegyzet.
51. MNL OL XIX-I-20 5. és 6. doboz
52. KÓNYA Sándor: A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949). Bp. 1998. p. 86.
53. KÉGLI Ferenc: Adalékok könyvtárügyünk homályos éveiről 1945–1949. Az Országos Könyvtári Központ első évei és a körzeti könyvtárak szervezése. = Könyvtári Figyelő, 26. (62.) évf. 2016. 1. sz. p. 45.
54. Zalai Zoltán (Budapest, 1907. nov. 9. – Budapest, 1986. szept. 15.) könyvtáros, 1950–52 között az OKK, 1952–53 között a Népkönyvtári Központ vezetője, utána 1968-ig a FSZEK munkatársa. 1957-ben kapott gimnáziumi tanári oklevelet, majd 1959-ben szerzett az ELTE-én filozófiai doktorátust.
55. Zalaiak azonban semmilyen ismeretei nem voltak arról a területről, amelynek vezetőjévé kinevezték, így érdemben nem is tudott foglalkozni könyvtárügyi kérdésekkel. Valószínűleg Dienes javasolhatta két hónap után, hogy a FSZEK-ből helyettese, Kóhalmi Béla kerüljön át az OKK-ba Zalai mellé, s tulajdonképpen ő vitte az ügyeket. – Gerő Gyula szíves közlése alapján.
56. Ventura Eduárd (Rákospalota, 1914. máj. 31. – Budapest, 1976. dec. 2.) villanyszerelő, gépkocsivezető, párttitkár, könyvtáros. 1947. okt. 27-től az OKK-nál ideiglenes napidíjas, 1950-ben a segédhivatalban, 1951-ben a Hálózati és szervezési osztályon dolgozott. 1954–55-ben az Egyetemi Könyvtár munkatársainak felsorolásában könyvtárasként szerepel. 1976-ban, temetése a katolikus egyház szertartása szerint történt.
57. Paulovics Géza (Izsa, 1900. júl. 4. – Budapest, 1874. febr. 12.) karnagy, népzene kutató. 1945. máj. 4-től az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, majd az OKK munkatársa – 1950 novemberében még szerepel neve az iratokon. – Az OKK első éveiről szóló tanulmányunkban a Magyar életrajzi lexikon 1000–1990 c. mű nyomán tévesen szerepel születési helyként Irsa.
58. MNL OL XIX-I-20 3. doboz
59. MNL OL XIX-I-20 3. doboz
60. Az 1945-ben Moszkvából hazatért Dienes Lászlónak 1948 végén is felajánlották az OKK elnökségét, de ő nem fogadta el, szívesebben maradt a FSZEK vezetőjének. Maga helyett akkor munkatársát, Telegdi Zsigmondot ajánlotta. – Gerő Gyula szíves közlése alapján.
61. Rádi Lajos. 1950-ben az OKK munkatársa, személyzeti osztályvezető. 1951. márc. 31-ig volt állományban.
62. MNL OL XIX-I-20 7. doboz
63. Hajdú Elemérné szül. Malán Magda (–1999. ápr. 27.) 1949. márc. 23-tól az OKK munkatársa, az intézmény megszűnéséig. 1951 augusztusától osztályvezető. Temetésére életének 90. évében került sor Budapesten.
64. MNL OL XIX-I-1-h 374. doboz
65. GERŐ Gyula: Magyar könyvtártörténeti kronológia, 2008–2010. Pótlások 1996–2007. 4. köt. Bp., OSZK, 2014. p. 151.
66. Belágyi János (1910. nov. 17. –) Az OKK munkatársa 1949. szept. 15-től, kinevezve okt. 1-től. 1950. januártól a Tanulmányi oszt. vezetője. 1950. szept. 13-ával elbocsátották.
67. MNL OL XIX-I-20 1. doboz
68. MNL OL XIX-I-20 5. doboz
69. Hoffer Rezsőné szül. Mersits Magda (1925–) gépirónő, 1949 márciusától az OKK, megszűnése után az OSZK munkatársa.
70. Fónagy Iván (Budapest, 1920. ápr. 8. – Párizs, 2005. ápr. 11.) nyelvész. Hacsak nem teljes névazonosságról lenne szó,

- akkor – valószínűleg átmeneti ideig – ő az, akit az OKK-nál osztályvezetőnek említenek az eddig átnézett iratokon 1950. szeptemberben és novemberben. Lexikonokban, életrajzi riportokban ez a munkahelye nem szerepel.
71. MNL OL XIX-I-20 5. doboz
 72. 1951 decemberében 1 kg félféher kenyér 2,80 Ft, 1 liter pasztőrözött tej 3,60 Ft volt.
 73. GERŐ Gyula: Magyar könyvtártörténeti kronológia, 2008–2010. Pótlások 996–2007. 4. köt. Bp., OSZK, 2014. p. 153.
 74. MNL OL XIX-I-20 7. doboz
 75. Kóhalmi Béla (Budapest, 1884. okt. 11. – Budapest, 1970. jan. 10.) könyvtáros, bibliográfus, egyetemi tanár, lapszerkesztő. 1950 áprilisától az OKK-ban a Szervezési és tanulmányi osztály vezetője, majd 1951 elején szaktanácsadó. 1951 májusától a Tudományos osztály vezetője az év végéig, 1952-ben ismét szaktanácsadói minőségben végig a Központ munkatársa.
 76. WIX Györgyné: A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon, 1950–1952. Bp., OSZK, 1997.
 77. Losonczy Gézát a Népművelési Minisztérium politikai államtitkárát 1951. január végén leváltották államtitkári posztjáról. Bukását formálisan az antikvárium állományából származó értékes külföldi könyvek bezúzása okozta, amelyért őt tették felelőssé (ez volt az úgynevezett selejtlista ügy). = <https://www.neb.hu/hu/losonczy-geza>
 78. 261/1950./X. 29./M. T. sz. r. Az Országos Dokumentációs Központ megszüntetése tárgyában. In: Könyvtári jogszabályok gyűjteménye. Összeáll. Takács József. Bp., OKK, 1951. p. 169–170.
 79. MNL OL XIX-I-20 7. doboz
 80. Gyöngyösi Nándor (Gyöngyös, 1891 – Budapest, 1967. júl. 30.) közgazdász, újságíró. Bár a Magyar életrajzi lexikon 1000–1990 c. mű nem említi, de 1950 áprilisától július 9-ig az OKK Dokumentációs osztály, illetve a Könyvtári Dokumentációs Központ vezetője. Ezt követően 1955-ig a Közgazdasági Dokumentációs Központ vezetője.
 81. Búcsú a Könyvtárügyi Szemlétről. = Könyvtárügyi Szemle, 2. évf. 1951. 3/4. sz. p. 5.
 82. Takács József (Kassa, 1910. jan. 17. – Sopron, 1984. máj. 28.) jogász, könyvtáros. 1949. okt. 10-től az OKK kinevezett munkatársa, 1950-től osztályvezető.
 83. Tarr Lászlóné szül. Bajza Sarolta. Az OKK munkatársa 1949. márc. 8-tól 1952. júliusig. 1951-ben osztályvezető.
 84. Török Bálint (Budapest, 1925. jan. 16. – Budapest, 2011. máj. 23.) A Bölcsészkar magyar–történelem szakán szerzett diplomát. 1949 augusztusában már ideiglenes tisztviselő az OKK-nál. 1951 elején csoportvezető, később osztályvezető.
 85. Tóth András (Budapest, 1915. ápr. 15. – Budapest, 2003. júl. 1.) könyvtáros, történész. 1949. febr. 12-től 1952 júniusáig az OKK munkatársa, 1951-ben osztályvezető.
 86. MNL OL XIX-I-20 3. doboz
 87. MNL OL XIX-I-20 3. doboz
 88. Erről lásd: HUSZÁR Tibor: Az elittől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása és néhány jellemzője Magyarországon (1945–1989). = Szociológiai Szemle, 2005. 3. sz. p. 8–69.
 89. Szenczi Miklós (Budapest, 1904. ápr. 26.–Budapest, 1977. júl. 11.) filológus, egyetemi tanár. 1951 májusa és 1952 június között az OKK munkatársa.
 90. Szenczei László (Gyulafehérvár, 1909. júl. 1. – Budapest, 1980. szept. 30.) író, kritikus, műfordító. A VKM a sajtóosztályán 1948. jan. 1-jétől ott dolgozó miniszteri osztálytanácsost áthelyezte az OKK-ba, ahol 1949. nov. 8-án foglalta el új állását, ahol a megszüntetésig dolgozott.
 91. Ferenczy Géza (Külsővat, 1901. okt. 30. – Budapest, 1974. márc. 27.) nyelvész. 1949 januárjától 1952 júliusáig az OKK munkatársa.
 92. Bese Lajos 1958-ig Ligeti Lajos (Békéscsaba, 1926. okt. 1. – Budapest, 1988. jún. 18.) nyelvész, mongolista. 1951 májusában az OKK munkatársa. Vezetéknévét belügyminisztériumi engedéllyel változtatta Besére, Ligeti Lajos egyetemi tanárával való névazonossága miatt.
 93. Komjáthy Miklós (Kaposvár, 1909. máj. 13. – Budapest, 1993. ápr. 6.) történész, levéltáros. 1949. febr. 12-től 1951 júliusáig az OKK munkatársa.
 94. Kosáry Domokos (Selmecbánya, 1913. júl. 31. – Budapest, 2007. nov. 15.) történész. 1951. nov. 1-től az OKK munkatársa az intézmény megszüntetéséig.
 95. Babiczky Béla (Debrecen, 1919. márc. 12. – Budapest, 2004. márc. 18.) könyvtáros, egyetemi tanár. 1950 januárjától végig az OKK munkatársa.
 96. Borsá Gedeon (Budapest, 1923. okt. 11. –) nyomdászattörténész, bibliográfus. 1951. január 2-től végig az OKK munkatársa.
 97. Dörnyei Sándor (Szarvas, 1926. nov. 4. –) könyvtáros, bibliográfus. 1950 októberétől az OKK munkatársa végig az intézmény fennállásáig.
 98. Markos Béla (Budapest, 1893. febr. 23. – Budapest, 1974.

okt. 11.) jogász, idegenforgalmi szakíró, könyvtáros. 1950-től végig az OKK munkatársa.

99. Reményi Andrásné szül. Vida Erzsébet (Vác, 1919. nov. 17. –) könyvtáros. 1942-től 1944 őszéig a Külügyminisztérium kulturális osztályán dolgozik. 1945-ben ugyanott tiszteletdíjas minőségben teljesít szolgálatot, az igazoló bizottság igazoltnak minősíti. 1946. nov. 28-án Gál István javasolja OKK-ban való alkalmazását. 1947 júniusában már biztosan ott dolgozik, munkaköre akkor gép- és gyorsíró. A megszűntetésig munkatárs.

100. Futala Tiborné, korábban Zöldi Jánosné szül. Wiesinger Piroska (1934. – 1978. júl. 23.) könyvtáros. 1950–1952 között az OKK munkatársa.

101. Az Országos Könyvtári Központ könyvtárostanfolyama

1951. október 1. – december 22. Előadások. 6. szám. ZALAI Zoltán: Az Országos Könyvtári Központ és a magyar könyvtárügy fejlődése. Bp., [1952?]. Soks. p. 10.

102. BABICZKY Béla: A mai magyar könyvtárügy szervezete és aktuális problémái. ELTE Nyelv- és Irodalomtudományi Kara 1953/54. II. félév. Bp., 1954. Soks. p. 23.

103. MNL OL XIX-I-20 3. doboz

104. MNL OL XIX-I-20 7. doboz

105. WALDAFEL Eszter, V.: Az Országos Széchényi Könyvtár a felszabadulás óta. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1957. Bp., 1958. p. 17.

Beérkezett: 2016. június 20.

Szurmay Ernő (1923–2016)

2016. július 29-én elhunyt dr. Surmay Ernő, a szolnoki Verseghegy Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója, aki a megyei könyvtárat 1970 és 1984 között vezette. Pályája során számos elismerést, szakmai kitüntetést kapott, többek között a Szabó Ervin-díjat és a Szolnok Díszpolgára címet.

„Irodalmi műveltsége, pedagógiai jártassága és humánuma azon kiemelkedő szolnoki polgárok közé emeli, akiknek a megyeszékhely a mai kultúráját, hagyományait köszönheti” – olvasható róla a SZOLJON online 2016. aug. 2-i számában (<http://www.szoljon.hu/jasz-nagykun-szolnok/kozelet/elhunyt-dr-szurmay-erno-677244>).

(Katalist, 2016. aug. 2. Takáts Béla híre alapján)

Bényei Józsefné Kindrusz Erzsébet (1935–2016)

2016. augusztus 21-én elhunyt Bényeiné Kindrusz Erzsébet könyvtáros, tanár. Könyvtárosi pályáját a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár feldolgozójaként kezdte 1959-ben, majd 1963–64-ben a KLTE Egyetemi Könyvtárba került, ugyancsak feldolgozóként. 1964-től 1980-ig a Debreceni Tanítóképző Intézet könyvtári szakcsoportjában dolgozott, ahol címléírást és tájékoztatást tanított. Házi jegyzete Könyvtári tájékoztató munka címmel jelent meg. 1976-tól főiskolai docensként dolgozott a Debreceni Tanítóképző Főiskola Közművelődési Tanszékén, ahol a népművelő – könyvtáros szakos hallgatókat tanította. Ekkor jelent meg a Könyvtári tájékoztató. 3. Esztétika, művészetek, irodalom, nyelvtudomány (Bp., Tankönyvkiadó, 1976.) című jegyzete. 1980-ban a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékre került. Itt készítette társ szerzőkkel közösen az Irodalomismereti szótárt (1994).

Doktori értekezését Gulyás Pál költői nyelvének elemzéséből írta.

Kollégái, tanítványai szeretettel és a legnagyobb elismeréssel gondolnak rá ma is.

Tanítványai közül többen a magyar könyvtárügy vezető munkatársai lettek.

(Katalist, 2016. szept. 10. Koncz Judit tájékoztatása és Pappné Angyal Ágnes nekrológja alapján)

Újra a könyvtári szolgáltatási platformokról (és egyéb könyvtári rendszerekről)

Marshall Breeding 2016-os jelentése nyomán

DANCS Szabolcs

Bevezető

A Könyvtári Figyelő 2015. 3. számában jelent meg összefoglalásom¹ a könyvtári szolgáltatási platformokról (KSzP), a forráskezelő rendszerek új családjáról, amely oly mértékben tér el a korábbi megoldásoktól és technológiától, hogy már nem nevezhető egyszerűen az integrált könyvtári rendszerek (IKR) új generációjának, ezért a szakirodalom is új fogalmat vezetett be rá. Tanulmányom jelentős részben épített *Marshall Breeding* írásaira, többek között a könyvtári rendszerekről megjelentetett jelentéssorozatának legutolsó, a 2013-as és 2014-es évekre vonatkozó darabjaira². Mielőtt Breeding legújabb jelentése³ alapján ismertetnénk a könyvtári rendszerek világában tapasztalható friss fejleményeket, érdemes felidézni azt a terminológiai alapvetést, amelyet a szerző a könyvtári szolgáltatási platformokról írott tanulmányában⁴ vázol fel. Ez alapján a könyvtárak által a gyűjteményük kezelésére alkalmazott termékeket *forráskezelő rendszereknek* (resource management system) hívjuk. Ebbe a kategóriába tartoznak a *könyvtári szolgáltatási platformok* (platforms), az *integrált könyvtári rendszerek* (integrated library systems), az *elektronikusforrás-kezelő rendszerek* (electronic resource management systems), a *digitálisgyűjtemény-kezelő rendszerek* (digital collections management systems) stb.

Érdemes még felidéznünk a könyvtári szolgáltatási platformok legfőbb ismérveit:

1. *műszaki szempontból*: a felhőtechnológia és a többügyletes megoldások (multi-tenancy) alkalmazása;
2. *forráskezelés szempontjából*: formátumsemlegeség (elektronikus és nyomtatott dokumentumok egységes kezelése), a korábbi kiegészítő technológiák (pl. elektronikusforrás-kezelő rendszerek, digitálisobjektum-kezelők, linkfeloldók) ötvöztetése/integrálása egy átfogó rendszerben.

Ismertetnünk a hazai szempontból is fontosnak ítélt, a magyar könyvtárügyet is esetlegesen befolyásoló könyvtár-informatikai fejleményekre fókuszálunk. Nem rejtjük véka alá, hogy az Országos Széchényi Könyvtárat különös módon érdeklő, aktuális témáról van szó, amit mi sem bizonyít jobban, mint az az elmúlt évben lezajlott rendezvénysorozat, amelynek során az egyes könyvtári rendszerek fejlesztői, hazai forgalmazói mutatták be a nemzeti könyvtárban legfrissebb fejlesztéseiket.⁵

„Ex Libris, a ProQuest Company”

Breeding jelentése szerint az ágazatot 2015-ben az erővonalak jelentős átrajzolódása jellemezte, miközben a könyvtárak egyre inkább érdekeltté váltak az elavult műszaki megoldások elhagyásában, ugyanakkor a felhőtechnológia korában is hajlamosak maradtak a kliens-szerver-alapú világ szempontjai szerint gondolkodni. A konszolidációt célzó tulajdonosváltások mögött stratégiai megfontolások húzódtak, és jóllehet a könyvtárak esetleg nem lelkesednek a változásokért, azok nagyban segíthetik elő a nagy és komplex gyűjteményekkel operáló könyvtári tevékenységek szempontjából is előnyös, kevésbé fragmentált termékek és szolgáltatások kialakítását.

Kétséget kizáróan 2015 legfontosabb említésre méltó eseménye volt, hogy az Ex Librist felvásárolta a ProQuest. Míg az Ex Libris a nemzeti és felsőoktatási könyvtárak ismert könyvtár-informatikai beszállítója, addig az utóbbi cég inkább a tartalomszolgáltatásban jeleskedett eddig. Az Ex Libris komoly beruházásokat hajtott végre a kutatás és fejlesztés terén, és bár ezek a befektetések rövid távon nem térülnek meg, a céget a legértékesebb üzleti vállalkozássá tették a könyvtári technológia ágazatában. A kutatást és a könyvtárakat középpontba állító hosszú távú befektetési politika gyümölcse az Alma platform, amelyet úgy pozícionáltak, hogy a 2020-as évekre hozzon megtérülést.

Az ágazat szempontjából történelmi jelentőségű felvásárlás bejelentésére 2015 októberében került sor. A további ProQuest termékeket (pl. Summon, Intota) is magába olvasztó új cég hivatalos neve „*Ex Libris, a ProQuest Company*” lett. A vezetőség maradt, illetve kiegészült a ProQuest ügyvezetőivel. A cég tovább viszi az eddigi fejlesztéseket. Az Alma mint a könyvtári szolgáltatási platformok zászlóshajója kitüntetett szerephez jut. Ehhez mérten komoly fejlesztésekkel és erőteljes értékesítési politikával támogatják. Az Almához, de egyéb rendszerekhez is jól illeszkedő Primo továbbra is stratégiai jelentőséggel bír, de a portfólió kiegészül egy másik discovery-eszközzel, a Summonnal. Javítani fogja a keresési hatékonyságot, hogy a két eszköz (Primo és Summon) központi indexállományát egyesítik. Emellett a Summont hozzáfeszítik az Almához, vagyis a jövőben az Alma-Primo mellett az Alma-Summon KSzP-discovery párosítás is feltűnik a piacon. A két cég egyesülésével ugyanakkor az Intota könyvtári szolgáltatási platform fejlesztése megszűnik, az Intota Assessment gyűjteményértékelő rendszer funkciói pedig bekerülnek az Almába.

A ProQuest és az Ex Libris az egyesülést megelőzően felvásárolt néhány fontosabb terméket, így például előbbi a SIPX-et, amely az oktatási anyagok licenckelésének költséghatékony eszköze. A ProQuest emellett egyéb platformokra is rátette a kezét, tovább erősítve pozícióját az e-könyvek piacán.

Az EBSCO és a Quali OLE Project

Az Ex Libris (avagy a ProQuest) legfőbb vetélytársa a könyvtári információtechnológia arénájában az EBSCO Information Services. A két cégnek teljességgel eltérő elképzelései vannak a forráskezelésről és a discovery-eszközökről, amelyből következik élesen különböző fejlesztési stratégiájuk. A lényegi kérdés, hogy a discovery-eszközt a forráskezelő rendszerrel egybecsomagolva értékecsítsük, vagy adjunk lehetőséget a könyvtáraknak arra, hogy a rendszertől függetlenül válasszanak discovery terméket.

Az EBSCO annak ellenére tartozik a szektor legfontosabb tényezői közé, hogy nem értékesít átfogó forráskezelő rendszert. Discovery Service szolgáltatását több könyvtárban használják, mint bármely más indexalapú discovery-szolgáltatást. Emellett a cég kínál alkalmazásokat az elektronikusforrás-kezelés, gyarapítás és egyéb munkafolyamatok számára. 3028 alkalmazottja közül 553 műszaki fejlesztéssel foglalkozik.

Fontos kiemelnünk, hogy az EBSCO discovery-eszközei a tematikus (tárgyi) index elsődlegességén alapulnak, ezt támasztja alá a cégnek a referáló és indexelő szolgáltatások létrehozása során szerzett széles körű tapasztalata. Jóllehet az EBSCO Discovery Service jelentős felhasználótáborral rendelkezik a kisebb könyvtárak terén csakúgy, mint a felsőoktatási szektorban, ami utóbbit illeti, a jelenlegi piaci mozgások veszélyeztethetik pozícióját. Ha az Ex Librisnek sikerül az Almat elterjeszteni a szektorban, amire jelenleg minden esélye megvan, és az Almahoz kvázi kötelezően jár a Primo mint discovery, akkor a helyzet komoly aggodalomra adhat okot az EBSCO számára, főleg akkor, ha a ProQuest kínálatába a Summon is bekerül, mint a Primo alternatívája.

Mint említettük, az EBSCO maga nem fejleszt forráskezelő rendszert, ugyanakkor partneri kapcsolatot alakított ki szinte minden integrált könyvtári rendszert fejlesztő céggel, hogy egyszerűbbé tegye az EBSCO Discovery Service szolgáltatással való integrációt. Ezáltal az egyes könyvtárak akár kiválthatják az IKR-ük online katalógusát vagy használhatják az EBSCO szolgáltatását az elektronikus forrásaikhoz való cikkszintű hozzáféréshez.

Hogy a discovery-eszközök különálló, a forráskezelő rendszertől független szolgáltatásként való értékesítése komoly veszélyt jelent, jól látszik abból, hogy az EBSCO elmozdult a nyílt forráskódú forráskezelők támogatásának irányába. 2015 februárjában bevezetett a Koha nyílt forráskódú IKR fejlesztésébe, hogy megkönnyítse az EBSCO Discovery Service és a rendszer integrációját. Még 2013-ban csatlakozott a Quali Alapítványhoz, valamint csatlakozott a Quali OLE projekthez mint üzleti partner. Ami utóbbit illeti, a projektnek a mai napig nem tapasztalható komolyabb hatása, a rendszert eddig három intézmény implementálta, és ők is csak a nyomtatott gyűjteményüket kezelik vele. Az átfogó forráskezelő rendszer kifejlesztését későbbre teszik. E késlekedésből fakadóan a felsőoktatási könyvtárak elfordultak ettől a nyílt forráskódú megoldástól és elmozdultak a kereskedelmi rendszerek irányába, ami által az Alma térnyerése szinte megállíthatatlanná vált.

Mindezek fényében az EBSCO – a Quali OLE partnereként – új irányokba kötelezte el magát, masszív anyagi támogatást nyújtva egy új, nyílt forráskódú megoldásokon alapuló, egyben versenyképes forráskezelő rendszer kifejlesztése érdekében. Ebben a legfontosabb partnere a koppenhágai székhelyű Index Data.

Az OCLC és a WorldShare Management Services

A jelentős háttérrel rendelkező nemzetközi tagság és gazdag erőforrások ellenére az OCLC egyelőre szerény sikereket könyvelhet el legfontosabb szolgáltatása, a **WorldShare Management Services (WMS)** elterjesztése terén. A WMS többügyletes (multi-tenant), webes platform, amelynek tudásbázisokra épülő munkafolyamatai szilárd alapot jelentenek mind a nyomtatott, mind az elektronikus források kezeléséhez. Jóllehet a termék funkcionalitásában az Almahoz mutat hasonlóságokat, inkább a középkeletű felsőoktatási könyvtárakban használják. Meglepő, hogy annak ellenére, hogy az OCLC-nek komoly múltja van a forrásmegosztás terén, a WMS felhasználói nem a szoros együttműködésekben és osztott műszaki infrastruktúrában gondolkodó konzorciumok és egyetemi kampuszok köréből kerülnek ki. A rendszert összesen 386 helyen telepítették, nagyjából fele annyi helyen, mint az Ex Libris Almat.

Említést érdemel az OCLC egy másik fontos terméke, a WorldShare License Manager, amelyet 839 könyvtár használ. Az OCLC mindemellett fontos lépéseket tett a kapcsolt adatok (linked data) terén: így például a Kongresszusi Könyvtár kiemelt partnere a BIBFRAME fejlesztésében.

Egyéb megoldások

A kizárólagosan könyvtár-informatikával foglalkozó cégek közül az egyik legkiemelkedőbb az Innovative Interfaces, amelynek fő terméke a korábbi Millennium IKR továbbfejlesztése: a Sierra. Még 2014-ben az Innovative is foganatosított stratégiai felvásárlásokat: a Polaris Library Systems és VTLS cégeket bekebelezte, amelyek technológiáit részben integrálta portfóliójába. A felsőoktatási szektorban komoly versenytársai az Ex Libris és az OCLC. Némi elmozdulás már most látható a közkönyvtárak irányába.

A SirsiDynix a Symphony és Horizon IKR-ek mellett a webalapú, többügyletes BLUEcloud platform fejlesztője. Termékei főleg a közkönyvtárak között népszerűek. A felsőoktatási szektorban – főként az Ex Libris előretörése miatt – az eladások csökkenése várható.

Mindent összevetve elmondható, hogy a könyvtári fejlesztésekre és termékekre koncentrálnak a vállalatoknak a nagy, jelentős erőforrással rendelkező cégekkel kell versenyezniük, olyanokkal, amelyek műszaki választékában a könyvtári termékek egy viszonylag kis helyet foglalnak el. A kis- és középvállalatok ugyan-

akkor képesek túlélni, akár növekedni is, amennyiben kínálatukat a piaci résekhez szabják.

Webalapú platformok

A felsőoktatási szektorban határozott elmozdulást tapasztalhatunk a szolgáltatott szoftverek (software-as-a-service, SaaS) felé. Ebben a modellben mind a szoftvert, mind a kapcsolódó adatokat központilag tárolják, a felhasználói hozzáférések pedig egy vékony kliensen (webböngésző alkalmazáson) keresztül zajlanak. A termékek és munkafolyamatok egyre inkább a felhőbe kerülnek, szükségtelessé téve a szervergépeket és a szoftverinstallálást. A többügyletes platformokra a felsőoktatási területen kívül kevésbé van kereslet, ugyanakkor elmondható, hogy szinte minden eladott termék esetén jellemző, hogy a hosztolást a szállító vállalja, vagyis a könyvtárak egyre kevésbé szeretnék a saját infrastruktúrájukra támaszkodni.

A felsőoktatási könyvtárak a leginkább vevők a webalapú, többügyletes megoldásokra, főleg az Ex Libris Almájára és az OCLC WMS-ére. A közkönyvtárakban továbbra is az Innovative-féle Sierra és Polaris, illetve a SirsiDynix Symphony és Horizon termékei dominálnak. Lassan bár, de kezdenek elterjedni a webalapú felhasználói felületek, ugyanakkor továbbra is a grafikus kliensek vannak többségben. A könyvtári stratégiáknak egyre inkább részévé válik az együttműködésekben való gondolkodás. Ennek célja a gyűjtemény szélesebb körű felhasználása, az erőforrások hatékonyabb felhasználása, a műszaki infrastruktúra költségeinek csökkentése, illetve a munkafolyamatok egységesítése. A többügyletes platformok mindehhez megfelelő háttérrel biztosítanak.

Nyílt forráskódú megoldások

A közösségi alapon fejlesztett nyílt forráskódú szoftverek ugyancsak fontos tényezői a könyvtár-informatikai piacnak. A könyvtárak kifejezetten nyitottak a kevésbé költséges, a kereskedelmi szoftvereknél ugyanakkor olykor rugalmasabb megoldásokra.

Széles körben implementált a digitális repozitórium platformok közül a DSpace, a Fedora és a Hydra, a discovery-eszközök közül pedig a VuFind és Blackright. Utóbbiak testre szabható keresési környezetet tesznek lehetővé, emellett sokféle tartalom, index vagy szolgáltatás integrálására alkalmasak.

A két legjelentősebb nyílt forráskódú könyvtári ter-

mék a Koha és az Evergreen. Utóbbi a kicsi és közepes közkönyvtárak között terjedt el. A fejlesztési háttérrel és a működtetés támogatását az Equinox Software cég nyújtja, habár sok könyvtár maga veszi kézbe ezeket a feladatokat, és csak a megvalósítás idejére köt szerződést a céggel. A Koha fő szolgáltatója az Egyesült Államokban a ByWater Solutions. A rendszer a kicsi és közepes felsőoktatási könyvtárak, iskolai- és közkönyvtárak körében találta meg a felhasználóit. A Koha a kereskedelmi termékek funkcionalitásával bír, és a cég által kínált működtetés is megüti a mértéket. A ByWater Solutions kis cég 22 alkalmazottal, ugyanakkor komoly ügyfélkörrel: 665 közkönyvtár, 100 felsőoktatási könyvtár, 95 iskolai- és 59 speciális, azaz összesen 919 könyvtár. A fejlesztési tervek között szerepel az e-kölcsönző szolgáltatásokkal (OverDrive, Recorded Books, Axis 360) való integráció. Fontos fejlemény, hogy – hála az EBSCO Information Services anyagi támogatásának – befejeződött a Koha és az EBSCO Discovery Service integrációja. A Kuali OLE projektet 2008-ban indították azzal a céllal, hogy létrehozzanak egy nyílt forráskódú forráskezelő rendszert a felsőoktatási könyvtárak számára. Annak ellenére, hogy a fejlesztés az Andrew W. Mellon Alapítványtól komoly támogatásokban részesült, a rendszert végül csak három helyen valószínűsítették meg, méghozzá kizárólag a nyomtatott források kezelésére. A Progressive Technology Federal Systems (PTFS) divíziójaként működő LibLime cég közkönyvtárak, felsőoktatási- és iskolai könyvtárak, illetve konzorciumok számára készít könyvtári szoftvereket. Egyes szolgáltatási a Koha IKR-en alapulnak, illetve annak származékai, így például a LibLime Koha és a LibLime Academic Koha. Legújabb fejlesztésük, a Bibliovation azonban már teljességgel eltávolodott a Kohától. A Bibliovation a stratégiai irányt is mutatja: egy átfogó rendszerrel van szó, amelyhez külön discovery réteg is tartozik. A LibLime a maga megközelítését nyílt fejlesztési modellként tartja számon, amelynek lényege, hogy bármely könyvtár által finanszírozott, bármely fejlesztés bekerül a rendszer legújabb verziójába, a többi könyvtár számára is elérhetővé válva.

Rövid piackép

2015-ben a legtöbb eladást a SirsiDynix bonyolította: 122 szerződést kötöttek a Symphonyra, de jelentős számú szerződést kötöttek BLUEcloud termékeikre is. A gazdasági hatás tekintetében az Ex Libris viszi

a pálmát. Az Alma továbbra is terjed a felsőoktatási és tudományos könyvtárak körében. 2015-ben 202 könyvtárral kötöttek 88 szerződést, amely szám több mint kétszerese az előző évi eredménynek. A szerződéskötők közül 35 korábban más rendszert használt, illetve sok szerződés nagyobb könyvtári rendszert vagy konzorciumot fed le. Az Alma-előfizetők száma 626. Az Innovative ugyancsak jó eredménnyel, 90 szerződéssel zárta az évet, bár a felsőoktatási szektorban kevésbé bizonyult sikeresnek. Az OCLC 68 új előfizetést szerzett a WMS szolgáltatásra a múlt esztendőben, így most összesen 386 könyvtári előfizetője van, ezek jellemzően nem nagyobb könyvtári rendszerek vagy konzorciumok, hanem egy-egy intézményhez köthető könyvtárak. A WMS az USA-n kívül más országokban is teret hódít: Ausztráliában, Kanadában, Franciaországban, Dél-Afrikában, Spanyolországban, Hollandiában és az Egyesült Királyságban, de még Arubán is. Az OCLC több IKR-t is támogat, de ezekből az elmúlt évben nem adtak el: Amlib, Bibliotheca, OLIB, SISIS-SunRise, Local Library System.

Ami a közkönyvtárakat illeti, elmondható, hogy továbbra is IKR-típusú termékekben gondolkodnak, valamint hogy a nyílt forráskódú megoldások alkalmazása mindennapivá vált körükben. 34 közkönyvtár váltott Kohára a ByWater Solutions-szel kötve rendszertámogatási szerződést, továbbá 21 könyvtár vezette be az Evergreent. A Koha-használó könyvtárak közül 665-öt a ByWater Solutions, 253-at a LibLime, 33-at pedig az Equinox működtet. Az Evergreenre 791 könyvtár kötött eddig szerződést az Equinox Software-rel, amely cég mindkét IKR-hez nyújt rendszertámogatást.

A felsőoktatási szférában a könyvtári szolgáltatási platformok térhódításának vagyunk tanúi. Az új terméktípust sikeresen alkalmazták mind a kisebb, mind a nagyobb könyvtárak, illetve a konzorciumok is. A KSzP-k tökéletesen illeszkednek a felsőoktatási könyvtárak igényeihez. A versenyt az Alma uralja, mellette az OCLC WMS-e és a Sierra említendők. 2015-ben az USA-ban a 252 új rendszerre átálló felsőoktatási könyvtár közül 171 az Almat választotta, további 27 a Sierrát, 20 a WMS-t, és 11 a Kohára szerződött a ByWater Solutions céggel. A Tudományos Könyvtárak Szövetségének (Association of Research Libraries, ARL) nyolc tagja állt át az Almára. A szövetség könyvtáraiban amúgy is magasan az Ex Libris termékei vezetnek.

Ami a földrajzi megközelítést illeti, amíg az amerikai cégek termékei jelen vannak a világban, addig más

nemzetközi vállalatok nem könyvelhetnek el hasonló sikereket az Egyesült Államokban. A Civica termékei – köztük a legfontosabb, a Spydus 10 könyvtárkezelő rendszer – például Ázsiában, Ausztráliában és az Egyesült Királyságban hódítanak. Az immáron a múzeumi és levéltári világ felé is nyitó Axiell cég ügyfelei elsősorban Skandináviában találhatók, de OpenGalaxy elnevezésű IKR-jét például az Egyesült Királyságban használják. Említést érdemel még a madridi székhelyű Baratz AbsysNet IKR-jével; az Alto rendszert – az Egyesült Királyságban és Írországban – forgalmazó Capita; az európai – és kisebb részben kanadai és USA-beli – közkönyvtárakra koncentráló Infor Library and Information Solutions; vagy a Koha-támogatást nyújtó PTFS Europe.

Összefoglalás

Breeding úgy értékeli, hogy a piac dinamikája, átrendeződése egyfajta megközelítésben a könyvtárak érdekeit szolgálhatja, hiszen az erőforrások így néhány kulcstermék fejlesztésére koncentrálnának. Ha azonban az erőátcsoportosítás nem hozza a várt eredményt, intézményeink akár sebezhetővé is válhatnak, lévén egyre kevesebb alternatív megoldás közül választhatunk. Sejthető ugyanakkor, hogy az elmúlt év történései további változásokat indukálnak a területen.

Számunkra tanulság lehet Breeding jelentését olvasva, hogy egyre jellemzőbb a nyílt forráskódú könyvtári rendszerek alkalmazása. Persze csak bizonyos szektorokban. Úgy tűnik, eddig nem akadt olyan felelősen gondolkozó döntéshozó, aki ilyen rendszer implementálását, ne adj isten: fejlesztését tűzte volna ki célul egy nagyobb felsőoktatási vagy esetleg nemzeti könyvtár számára. Ezekben a körökben a megfelelő működtetési támogatással bíró, „kiforrott”, stabil technológiákra épülő kereskedelmi termékeknek jut jelenleg a főszerep. Maga Breeding korábban említett tanulmányában⁶ arról ír, hogy a nyílt forráskódú megoldások alkalmazásáról való döntés magas szintű stratégiai mérlegelést igényel, és a KSzP-k esetén csupán egy lehetőség kínálkozik: a Quali OLE, az ezt választó könyvtáraknak pedig érdemes a projekthez csatlakozniuk ahelyett, hogy közbeszerzés keretében próbálnák beszerezni a terméket. A projekt azonban, ahogy láttuk, igen lassú fejlődést mutat, sőt az EBSCO terveit látva, mintha dugába dőlni látszana. Erről ír legalábbis a terület egy másik kiváló szakértője, *Carl Grant* egy blogbejegyzésében⁷, ahol egyenesen így fogalmaz:

„A könyvtárosok a világ legcsodálatosabb, legpozitívabb emberei közé tartoznak, de itt az idő, hogy levegyük a rózsaszín szemüveget, és feltegyük ezeket a komoly kérdéseket, átgondolt válaszokat fogalmazzunk meg, és elvégezzünk néhány elemzést. A már létező tudásunkra kell alapoznunk, amikor kijelöljük a legjobb előre felé vezető utat, egyébként ez az örült körhinta, amit OLE-nak hívnak, csak jár körbe-körbe, anélkül, hogy valóban előre is haladnánk. Egyszerűen nem engedhetjük meg magunknak, hogy ez újra megtörténjen.”

Végezetül felhívom a figyelmet arra a táblázatra, amelyet az egyes termékek eladási statisztikájáról állított össze a szerző: <https://americanlibrariesmagazine.org/wp-content/uploads/2016/04/al-lsr.pdf>. A jelentésben szereplő szállítók rövid profileírása innen érhető el: <https://americanlibrariesmagazine.org/wp-content/uploads/2016/04/vendor-profiles.pdf>

Jegyzetek

1. Könyvtári szolgáltatási platformok, avagy ami az IKR-ek után következik = Könyvtári Figyelő, 61. évf. 2015. 3. sz. 359–371. p. – <http://ki.oszk.hu/kfi/2015/10/konyvtari-szolgaltatasi-platformok-avagy-ami-az-ikr-ek-utan-kovetkezik/> (2016. június 8.)

2. BREEDING, Marshall: Library systems report 2014: competition and strategic cooperation – <http://americanlibrariesmagazine.org/2014/04/15/library-systems-report-2014/> (2016. június 8.) és Uő: Library systems report: operationalizing innovation – <http://americanlibrariesmagazine.org/2015/05/01/library-systems-report/> (2016. június 8.)
3. BREEDING, Marshall: Library systems report 2016: Power plays – <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/05/02/library-systems-report-2016/> (2016. június 8.)
4. BREEDING 2015: Breeding, Marshall: Library Services Platforms: a maturing genre of products = Library Technology Reports. 51. vol. 2015. 4. no.
5. Az egyes bemutatókról készül videók itt elérhetők: <http://www.oszk.hu/rendezvenyek/integralt-konyvtari-rendszerek-bemutatoja> (2016. június 8.)
6. Uo.
7. GRANT, Carl: The OLE merry-go-round spins on... (<http://thoughts.care-affiliates.com/2016/04/the-merry-go-round-spins-on.html?>) (2016. júl. 8.)

Beérkezett: 2016. június 16.

Szinnyei József-díj 2016

2016. augusztus 20-a alkalmából Lázár János Miniszterelnökséget vezető miniszter és Závogyán Magdolna, az EMMI kultúráért felelős államtitkára állami kitüntetésekkel adott át a Pesti Vigadóban.

A könyvtáros társadalom legrangosabb kitüntetését, a Szinnyei József-díjat ebben az évben Bánkeszi Lajosné, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet igazgatója, Béniné Virág Mária, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár könyvtár-informatikai csoport vezetője, Budavári Klára gyermekkönyvtáros, az MKE Gyermekkönyvtáros Szekció elnöke és Naszádos Edit, az MTA Könyvtár és Információs Központ Szakinformatikai Osztályának vezetője kapta.

Gratulálunk a kitüntetetteknek!

(Más forrásból arról értesültünk, hogy 2017-től a négy kitüntetett helyett már csak két díjazottja lehet a Szinnyei-díjnak.) – A szerk.

Könyvtári szolgáltatások a tudomány szolgálatában

Német térképtári szolgáltatások

KISS Eszter

Az információs társadalom évek óta intenzíven tárgyalt témája az adatok, információk, tudományos publikációk hozzáférhetővé tételének kérdése. Az információk összeadódásából, kombinációjából adódó szinergia mellett érvel az „Open Data”-t, „Open Access”-t (OA – szabad hozzáférés) támogatók táborára, míg a szerzői jogokra hivatkozva tartanak hagyományos keretek között a publikációkat a konzervatívok. Írásomban egy olyan német megoldást mutatok be, mely újszerű könyvtári szolgáltatásokkal támogatja a legmagasabb szintű kutatást, de szem előtt tartja a széles körű elérhetőség szempontját is.

Gyűjtőkörök és szolgáltatások átalakulási folyamata

A Német Kutatási Alap (DFG, Deutsche Forschungsgemeinschaft) hagyományos támogatója a legmagasabb szintű kutatási tevékenységnek, beleértve a kutatási célú szakirodalom beszerzését is a tudományos könyvtárak számára. 2013 óta azonban a szubvenció tárgya átalakulóban van: egyre inkább a könyvtárak szolgáltató, a tudományos kutatást legmesszebbme-

nőig kiszolgáló funkciója kerül előtérbe. Az első két évben már elindult néhány tudományterület újszerű támogatása. A jó tapasztalatok alapján 2015 decemberében a DFG 21, tematikailag különböző terület számára hozott döntést tudományos szakirodalom biztosításáról, melyet projektek keretében valósítanak meg. Míg eddig az egységes szabályozás jellemezte a különböző tudományterületek szakirodalommal történő ellátását, a hozzájárulás a kutató szakcsoportok igényeinek teljes körű felmérése alapján szakterületenként eltérő, egyedi állományfejlesztési stratégiák kidolgozását célozza.¹

Már a szakterületek száma is arról árulkodik, hogy széles spektrumot ölel fel a támogatás. Valóban, a földtudományoktól az egyéb természettudományokon keresztül a társadalomtudományokig átalakulóban van a tudományos könyvtárak gyarapítási és szolgáltatási profilja.

A megvalósítás tudományos könyvtárakban kialakítandó információs szolgálatokon keresztül történik. A megítélt anyagi források a gyarapítási és egyben a szolgáltatási stratégia átalakítását is célozzák. A hagyományos, mindenre kiterjedő gyűjtésre való

törekvést felváltja a tudományos kutatás igényei szerinti célzott gyűjtemény-gyárapítás, s a helyfüggetlen elérhetőség. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy amennyiben megoldható, akkor egy helyen legyen kereshető egy szakterület minden fontos publikációja, s a könyvtárközi kölcsönzés kiiktatásával, elektronikusan legyenek elérhetők a tudományos művek és egyéb kutatást segítő adatok, információk. Ez utóbbiak túlmutatnak a hagyományos könyvtári alapellátás keretein és a ezek körét a szakcsoportok, valamint a könyvtárak szoros együttműködése eredményeként határozzák majd meg.²

A térképészeti és téradat-szakinformációs szolgálat példája

Jelen cikk a térképtári szolgáltatásokra koncentrálna, ezeken keresztül mutatja be a német megoldást a gyűjtemények átvételére a digitális kultúra korába. Tekintettel arra, hogy az információk túlnyomó része földrajzilag lokalizálható, sőt a földrajzi hovatartozás, elhelyezkedés alapján az információk újszerű kapcsolatrendszerre alakítható ki, a térképészeti és téradat-szakinformációs szolgálat bemutatása más területek kutatói számára is jelentőséggel bír. A Berlieni Állami Könyvtár (SBB – Staatsbibliothek zu Berlin) Térképtárának tapasztalt vezetője, *Wolfgang Crom* tollából származó, a *Kartographische Nachrichten* (Térképészeti Közlemények) 2016. 2. számában megjelent beszámoló szolgált írásom forrásául.³ Bár külön magyar vonatkozása a változtatásoknak és a magának szakinformációs szolgálatnak nincs, de a szolgáltatás ismertetése a magyar kutatók számára éppoly haszonnal jár, mint a német tudósoknak, továbbá gondolatébresztő is lehet a magyartól eltérő szemlélet és gyakorlat bemutatása egy könyvtártudományi fórumon. A térképészeti és téradat-szakinformációs szolgálat FID Karten⁴ (Fachinformationsdienst Karten und Geodaten, FID Térképek)* rövidített név alatt működik majd és kiépítése már folyamatban van.

A digitális társadalom információáramlási folyamatainak megfelelően az FID Térképek egyrészt a digitálisan előállított adatokra, ill. dokumentumokra koncentrálna, másrészt digitális technológiák felhasználásával többlettérleket hoz létre, továbbá bizonyos gyűjteményi anyagok számára biztosítja a szabad elérhetőséget.

Bibliographia Cartographica, az egyetemes térképészeti szakirodalom

A Berlieni Állami Könyvtár vezeti a kartográfiai szakirodalom globális teljes körűsége törekvő gyűjteményét, a *Bibliographia Cartographica* (BC). Az analóg szakirodalom beszerzése 2016 januárja óta kikerült a DFG által támogatott területek közül és átkerült az SBB költségvetésébe. Így továbbra is biztosított a szakbibliográfia alapját képező átfogó szakirodalmi ellátás. A FID Térképek első lépésben a szakfolyóiratok szabadon elérhető digitalizált változatait integrálja majd. Ezek alatt elsősorban a retrospektív módon digitális formában hozzáférhetővé tett cikkek értendők, ami a jelentős nemzetközi térképészeti folyóiratok régebbi számainak online közreadása által válik lehetővé. Ezek zöme a nagyközönség számára ingyenesen elérhető. Természetesen ezekkel a digitális kiadványokkal párhuzamosan a BC továbbra is feldolgozza az analóg szaklapok frissen megjelenő számait, melyek bibliográfiai leírásai a régebbi digitális számokkal elektronikusan össze lesznek kapcsolva. A BC továbbfejlesztése itt azonban nem áll meg. Nem kevesebbet tűz ki célul, mint egy, az OA elvén alapuló szakrepozitórium létrehozását. Ezzel az idáig szétszórta található elektronikus publikációkat kívánják egy dokumentumszerverre gyűjteni. A tárolandó művek skálája igen széles, még konferenciakötetek, a Német Térképészeti Társaság (DGfK – Deutsche Gesellschaft für Kartographie) szekcióinak publikációi, valamint kiváló szakdolgozatok is bekerülnek majd. A válogatás egy gondosan kidolgozott kritériumkatalógus alapján történik. A szabadon hozzáférhető cikkek után a licenszdíjas folyóiratok szakrepozitóriumba integrálását oldja majd meg az FID Térképek.

A gyűjtőkör újraértelmezése

A legmagasabb szintű kutatás ellátása megfelelő szakirodalommal nem jelentheti az eddigi széles körű tájékoztatás leszűkülését. Ezért továbbra is az SBB Térképtárának gyűjtőkörébe tartoznak a többszélvényes topográfiai művek a Föld teljes területéről. Emellett a piacon megjelenő különlegességek, nehezen elérhető térképek beszerzése és az összehasonlító térbeli elemzést lehetővé tevő idősoros térképek továbbra is szerepet kapnak az állomány-

* A továbbiakban a FID Térképek kifejezést használjuk a pontosabb és hosszabb Térkép- és Téradat Szakinformációs Szolgálat helyett. K. E.

fejlesztésben. Tematikailag – amennyiben a kutatás ezt nem kívánja meg – nem tervez változtatást az SBB Térképtára, de bővíti a gyűjtőkört az ábrázolási formák szélesebb körének bemutatására érdekében, más szakinformációs szolgálatokkal szoros együttműködésben határozva meg a bővítés irányát. Így a várostérképek, nemzeti atlaszok, történelmi térképek, nyelvi térképek, egészségügyi térképek továbbra is nagy számban képviseltetik magukat a gyűjtemény anyagában.

Az elmúlt években egyre nagyobb számban megjelenő és egyre nagyobb jelentőséggel bíró hivatalos nemzeti és regionális térképportálok, melyek térképi anyaga eddig nem került bibliográfiai feldolgozásra, szintén figyelmet kapnak. Tekintettel a tartalmi, formai, minőségbeli, valamint a WMS⁵ szolgáltatások heterogenitására, a portálokhoz használati útmutató készül majd, valamint a topográfiai térképek bibliográfiai leírása is megtörténik. A WMS technológiát kihasználva ezek a térképek továbbra sem kerülnek az SBB állományába, hanem internetes hivatkozáson keresztül érhetők majd el. Ez a megoldás biztosítja az egy helyen történő kereshetőséget egységes bibliográfiai leírás alapján, ugyanakkor az anyagokat lehet, hogy a világ más és más részein tárolják különböző szervereken.

Válogatott művek digitalizálása

Az SBB évente 3000–3500 térképet digitalizál és tesz letölthetővé olvasói megrendelés alapján, ami azt mutatja, hogy nagy az igény digitalizált kartográfiai művekre. Ezek a kérések teljesen véletlenszerű válogatást eredményeznek, és nem esnek egybe a magas szintű kutatás szükségleteivel. Ezért az FID Térképek az eddigi gyakorlatot újabb művek digitalizálásával egészíti ki, melyek körét célzott, úgy regionális, mint tematikai szelekció alapján határozza meg. Így biztosítja a kutatásokhoz szükséges dokumentumok gyors szolgáltatását. Az igényfelmérés gördülékenyebbé tétele érdekében kutatócsoportok egyéni igényeiket az FID Térképek részére eljuttathatják.

A történelmi ország-felmérések térkép-portálokba való felvétele, ahogy például Észak-Rajna-Vesztfáliában már megvalósult⁶, szintén a tervek között szerepel. Ehhez az SBB gyűjteményében található XVIII. és XIX. sz-i térképművek feldolgozását vállalta a Térképtár. Nem csupán a digitalizálás értendő ezalatt, hanem kartometriai elemzés is, mely a régi térképek pontossági viszonyait mutatja meg.

Téradat-beszerzés támogatása

Innovatív szolgáltatásként az FID Térkép téradat-beszerzéshez is segítséget fog nyújtani. Igaz, az Európai Unióban szabályozzák a téradatok mikéntjét és azok szolgáltatását, a nem EU-s tagországokban azonban rendkívül heterogén, sőt, mondhatni áttekinthetetlen a téradatok minősége és hozzáférhetősége. Elsősorban ebben kíván eligazodást nyújtani az új szolgáltatás, de a tanácsadás kiterjed majd a költséghatékonyságra is a szakmai szempontok kiemelt kezelésével, egyedi megoldások kínálásával.

A szakmai társadalom bevonása

A legmagasabb szintű kutatás igényeinek felmérése, valamint a szakmai társadalommal történő kapcsolattartás céljából az FID Térkép szolgálat munkáját egy bizottság fogja segíteni, melybe az ország legfontosabb szakmai szervezetei, kutatóintézetek és a nemzeti téradat-infrastruktúra központja delegáltak képviselőket. Az intézmények kiválasztásánál nem csupán kartográfiai, hanem történelmi intézetek is szerepet kaptak. A szervezett együttműködéstől egy új, nagyszabású kutatói platform létrehozását várják, mely az szakoktatásba is integrálni kívánja a széles skálájú könyvtári szolgáltatást.

Beérkezett: 2016. július 22.

Jegyzetek

1. http://www.dfg.de/foerderung/programme/infr_astruktur/lis/lis_foerderangebote/fachinformatiionsdienste_wissenschaft/ueberfuehrung_sonderndersammelgebiete/index.html (2016. júl. 20.)
2. http://www.dfg.de/service/presse/pressemitteilungen/2015/pressemitteilung_nr_63/ (2016. júl. 20.)
3. A cikk „Térképészeti és téradat-szakinformációs szolgálat” címmel jelent meg. Crom, Wolfgang. : Der Fachinformatiionsdienst Kartographie und Geobasisdaten (http://staatsbibliothek-berlin.de/fileadmin/user_upload/zentrale_Seiten/kartenabteilung/pdf/FID_Kartographie_KN_dt.pdf) (2016. júl. 20.)
4. FID Karten (Fachinformationsdienst Karten und Geodaten)
5. Web Map Services – Webes alapú szolgáltatás, mely raszteres formátumban jeleníti meg a térképeket.
6. <http://www.tim-online.nrw.de/tim-online/initParams.do?role=default> (2016. júl. 22.)

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2016. szeptember —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

ProQuest Library Science adatbázis

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

<http://www.oszk.hu/humanus/>

konyvtartud/konyveskonyvtartud.html

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

Náci politikus, diplomata vagy könyvtári szakember?

Jegyzetek egy biográfiához

A könyv és témája

A szerző 2012 telén védte meg a könyv alapjául szolgáló disszertációját az augsburgi egyetemen, majd a közel 150 éves Harrassowitz kiadó már két évvel később kiadta e hatalmas munkát neves könyv- és könyvtártörténeti sorozatának, a *Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen* 59. köteteként. A megjelenést támogatta a Bajor Állami Könyvtár (továbbiakban: BÁK) baráti-támogatói köre (Förderer und Freunde der Bayerischen Staatsbibliothek). Ezen adatokat azért érdemes előrebocsátani, mert egyetem + könyvtár + kiadó + társadalom példás összefogását szimbolizálja a múlt – a német tragédia – tudományos feltárása és minél jobb megértése érdekében.

Rudolf Buttmann (1885–1947) életének és munkásságának beható elemzése kiváló lehetőség annak érzékeltetésére, mint lesz egy konzervatív értelmiségi családból jövő tehetséges fiatal egész korán a nemzeti szocializmus és személyesen Hitler támogatója. A világpolitikai és gazdasági-társadalmi tényezők mellett ugyanis minden diktatúrának szüksége van minél szélesebb körből érkező támogatókra, szimpatizánsokra és – nem utolsósorban – szakemberekre. Ebben a vonatkozásban a jogász és könyvtáros szakképesítésű Buttmann életútja, aki 1935 és 1945 között vezette a BÁK-ot, a második legnagyobb németországi könyvtárat, mindenképp tanulságos vizsgálati „terep”.

A szerző minden elismerést megérdemelve kiemelkedő munkát végzett: számos levéltár témába vágó anyagát, Buttmann és családja naplóit, levelezését, valamint a legszélesebben értelmezett vonatkozó (több száz tételes) szakirodalmat egyaránt

WANNINGER, Susanne
 „Herr Hitler, ich erkläre meine Bereitwilligkeit zur Mitarbeit”.
 Rudolf Buttmann (1885–1947) :
 Politiker und Bibliothekar zwischen
 bürgerlicher Tradition und Nationalsozialismus. Wiesbaden
 : Harrassowitz, 2015. - 591 p.
 (Beiträge Zum Buch- Und Bibliothekswesen. 59.)
 ISBN 978-3447 103183

eredménnyel kamatoztatta logikus felépítésű, mindvégig jól követhető stílusban megírt munkájában. A könyv úgy részletgazdag, hogy nem vész el felesleges mellékösvényeken.

A könyv tartalma érdemben az alábbi részekre tagolható:

- család, gyerek- és ifjúkori szocializáció az első húsz évben (1914-ig): 40 oldal (az oldalszámok mindenütt kerekítve),
- háborús szolgálat, politikai jobbratolódás, első könyvtári évek, a náci párt bajor képviselőházi csoportjának tagja, illetve vezetője (1933-ig): közel 120 oldal,
- Hitler győzelme, Buttmann miniszteriális-egyházpolitikus munkája (1935-ig): 180 oldal,
- a müncheni könyvtárigazgató (és egyéb funkciók, 1945-ig): 180 oldal,
- a bukás utáni utolsó évek, majd halála után a „nácitlanítás” eljárás befejezése (1947–1950-ig): 30 oldal,
- források és szakirodalom: 50 oldal.

Látható, hogy a 62-ik évében elhunyt Buttmannak a nemzeti szocializmus 12 éve alatt kifejtett tevékenysége adja a könyv törzsét (kétszer 180 oldal), ugyanakkor kellő mélységű feldolgozás világítja meg az odáig vezető utat is. Magyar szemmel az sem érdektelen, miként jártak el a nyugati zónákban a náci rendszer támogatóival. (Az érdeklődők figyelmébe ajánljuk Frank Tibor friss akadémiai székfoglalóját.¹)

A fiatal értelmiségi

Buttmann apja gimnáziumi tanárként fia számára mindig belülről elfogadott tekintélyt jelentett. Érettségije után a müncheni egyetem jogi karára iratkozott be, jóllehet érdeklődése ekkor inkább az irodalomhoz kötötte. Másfél év után Freiburg, majd hamar Berlin következett (1905), s a világváros intenzitása nagy hatással volt a húsz éves fiatalra. Buttmann életének fontos eleme volt a kórusokban való részvétel, miáltal széles kapcsolatrendszere alakult ki. 1907-ben megkapta diplomáját, s az akkori idők szokása szerint ezt a katonai szolgálat követte. Az ifjúkori élmények és benyomások a szülőkhöz írott gyakori levelekben hagytak lenyomatot.

Ekkor döntött úgy, hogy könyvtárosi pályára lép, méghozzá a diplomához illő és doktorálni szándékozó „emelt” szinten (höhere Bibliotheksdienst). Évétett visszatért a müncheni egyetemre, hogy a doktori cím elnyerését célzó folyamatot elkezdje. Professzora tanácsára a viktoriánus korszak már jószerevével elfeledett angol közgazda tudósáról, Richard Jenningsről írta meg disszertációját. 1909 nyarán már a bajor Királyi Udvari és Állami Könyvtár (Hof- und Staatsbibliothek München – ez a mai BAK névelődje) munkatársi gárdájához tartozott, ahol a megfelelő tudományos könyvtárosi szakvizsgát is letette. 1910 nyarán lehetősége nyílt arra, hogy a bajor parlament könyvtárához váltszon, minthogy szakember kellett a szakkatalógus megteremtéséhez.

Világháborús szolgálatát kivéve Buttmann egészen 1933-ig a parlamenti könyvtárat szolgálta, 1918-tól már mint kinevezett könyvtári vezető. Buttmann életének első 25-30 éve semmiben sem tér el a kor szokásos értelmiségi karrierjétől. A drasztikus történelmi változások következté-

ben jutott el az ifjú államtudor és könyvtáros – tegyük hozzá: nem saját szándékai ellenére! – a későbbiekben ettől az indulástól merőben eltérő pontig.

A szerző alaposan utánajárt, mi minden játszott szerepet a konzervatív értelmiségi pályakezdés eme folytatásában. A politikai szocializáció – természetesen – a családi otthonban kezdődött. Az apa a bajor nemzeti liberális párt (Nationalliberale Partei, 1867–1918) parlamenti képviselője volt 1907-től, amit természetesen e párthoz fűződő hosszú kapcsolódás előzött meg. Gyakori szerzője volt az apa a párt politikai sajtójának is. Buttmann így már korán magába szívhatta a politika „levegőjét”, diákként rendszeresen olvasta a sajtó politikai híreit és elemzéseit. A későbbiek szempontjából érdemes megemlíteni, hogy e liberális párt – fő bálványa: *Bismarck*, a birodalomépítő – hívei protestánsok voltak.

Politikai tevékenység

Buttmann 1907-től a liberálisok ifjúsági szervezetehez (Jungliberales Verein) kapcsolódott, majd a választójogi kort elérve (25 év: 1910), belépett a pártba is. Buttmann 1940-ben hosszabb elemzést írt saját pályájáról, s ebben kitért arra, hogy a berlini tanulmányok idején találkozott a politikai antiszemitizmussal. A fiatal Buttmann politikai értékei és törekvései a világháború kitörése előtt: a vaskancellár Bismarck emlékének tisztelete, a német nagyhatalmi törekvések támogatása, evégett a széthúzó embertömegből egységbe tömörülő „férfias államfenntartó nép” („männliches Staatsvolk”) kikovácsolása, mint ez egy 1914-ben írott vígjátékában olvasható.

A világháborúban, egészségügyi problémái ellenére mindaddig részt vett – a francia fronton is megfordult –, míg egy erősebb egyensúlyi zavar után hátra nem vonták, s 1916 elejétől 1918 végéig hadi cenzorként tevékenykedett. 1917-ben már zavarta, hogy az emberek nem érdeklődnek a végső győzelem iránt, nem ünneplik a győztes hadvezéreket. 1917-ben belépett az újonnan létrejött hazafias pártba (Deutsche Vaterlandspartei), amely a győzelmen túl további annexiókat (Benelux államok, keleti tartományok stb.) és kiterjedt gyarmatokat követelt. Ezek után nyilvánvaló, hogy a 18 őszén elindult forradalmi eseményekkel élesen szemben állt, s amint lehetősége nyílt, belépett a müncheni polgárőrségbe (Bürgerwehr), ahol hamarosan az elnökségbe is beválasztották. A baloldali kormány tartott a főként katonatiszti csoportosulás reakciós mivoltától és december végén letartóztatásokat rendelt el. A következő hónapok

polgárháborús változásai közepette Buttmann egyértelműen jobboldali konzervatív rendpárti és „nép-nemzeti” (völkisch) álláspontot képviselt.

A világháború végén Buttmann apjától politikailag már jobbra állt. A hamarosan létrejövő bajor közép-párt (Bayerische Mittelpartei, BMP) keretében is a völkisch gondolat szószólójaként vált ismertté. Nem véletlen, hogy 1922-ben szakított a BMP-vel, és a Völkischer Block (VB) erősítését vállalta. Buttmann helyzete ekkor kettős: szeretett volna részt venni Hitler sörözőbeli fellépésén (Bürgerbräukeller, 1923. november 8–9), viszont a puccs szándékáról nem volt tudomása. Ekkor ajánlotta fel leendő Führerjének szolgálatát, amelynek kifejezése e monográfia címébe került: „*Hitler úr, felajánlom együttműködési szándékomat*”. Mire Hitler – Buttmann feljegyzése szerint – fagyosan ezt válaszolta: „*Itt nem munka, hanem harc kezdődik*”. A következő évben Buttmann már a VB bajor parlamentbeli képviselője, s mint ilyen legfőképp a háborús jóvátételi kötelezettség elutasítását képviselte. A Buttmann által írott politikai beszámolókból olyan zsidóellenes követelések (zsidók kizárása a közszolgálatból stb.) is helyet kaptak, amelyek 1933-ban a náci hatalomátvétel után kerültek megvalósításra. A VB a parlamenti politikában – miközben radikális céljai a betiltott náci párttal rokonították – mégis inkább olyan mérsékelt erőként szerepelt, amely a többiek számára valamelyest „kiszámítható” volt. Amikor Hitler – a puccsért kiszabott öt év helyett csak kilenc hónapos börtönélet után szabadulva – újjáalakította pártját, a Nemzeti Szocialista Német Munkáspártot (NSDAP) 1925. február végén, Buttmann átlépett hozzájuk.

1925-ben nem feltételezhető, hogy egy sikeresen induló értelmiségi karrier-lehetőséget látott volna Hitler pártjában. Ő maga később többféle magyarázatot adott (pl. Hitler támadással felérő védőbeszéde az elene indított perben): ezek nyilván nem merítik ki az igazságot. A kor levegőjében lehetett még valami: ki tudja erős kézzel megmenteni Németországot, majd ki tudja újra „nagygyá” tenni. Buttmann és számos kortársa – az egyszerű értelmiségitől a nagytőkésekig – valami ilyen megmentőt láthatott a máris teljhatalmat (egyelőre minden hívének tökéletes alávetését) követelő politikusban.

Buttmann a náci párt tartományi parlamenti képviselőcsoportjának vezetőjeként, emellett bajorországi viszonylatban az egyik legkeresettebb pártpropagandistaként (szüntelen előadói körutak, cikkek özöne) 1925 és 1933 között egyértelműen inkább politikus, mint könyvtáros.

A szerző ugyanakkor keresi arra is a választ, milyen értéket képviselt Buttmann a náci vezetés számára. Bevezeti a „social broker” fogalmát, magyarul a kapcsolati tőke kapcsán véli értelmezhetőnek Buttmann szerepét. Egy jól felkészült, a konzervatív polgári értelmiségi körökben, illetve a szélesebb politikai arénában is elismert, nyelveket tudó ember adottságait jól ki lehet aknázni, fogalmazhatjuk meg – kicsit talán leegyszerűsítve – a szerző által kidolgozott képletet.

Minisztériumi osztályigazgató és diplomata

Ezek után kissé meglepőnek tűnik, hogy az 1933-as hatalomátvétel után nem lett belőle sem bajor miniszter, sem érdemben vezető szerepű főtisztviselő a berlini központban sem. Be kellett érnie – több hónapos várakozás után – a berlini belügyminisztérium (Reichsministerium des Innern) kultúrpolitikai osztályának vezetésével, tehát Hitlerék itt sem engedték a hatalom szűkebb körébe, viszont tudását, kapcsolatait ebben az új szakaszban is maximálisan ki akarták aknázni. Úgy gondolta ekkor, hogy az oktatáspolitikai terén érdemi szava lesz, azonban a tartományi – vérbeli náci – kultuszminiszterek nem igazán kívánták partnerül. Hasonló ellenállásba ütközött felsőoktatási reformgondolataival: hol az SA-val, hol a náci diákszövetséggel (Nazionalsozialistischer Deutscher Studentenbund) – és egyéb náci szervezetekkel – kellett pozícióharcot folytatnia.

Az egész oktatásügy terén a náci hatalom fő törekvése az egyházak hatáskörének maximális visszaszorítása volt, bár egyelőre még nem a frontális támadás módszerét követve. Általános információként a recenzius megjegyzi, hogy az 1933-as választásokon a protestánsok 60, míg a katolikusoknak csak 30%-a szavazott Hitlerre: emögött az is meghúzódik, hogy a protestáns egyházak hagyományosan erősen kapcsolódtak az állami struktúrákhoz, míg a német katolikus egyház egy világegyház részeként értelmezte magát. Hitler eleinte – a Mein Kampf-ban mindenesetre – a politika és az egyházak különválasztását irányozta elő, azonban 1930-tól már a náci politika olyan totális egyeduralmára tört, amelyhez elgondolása szerint az egyházaknak pozitívan kell viszonyulniuk („pozitív kereszténység”). A katolikus egyház ugyanekkor élesen szembehelyezkedett a nácizmussal éppúgy, mint a bolsevizmussal.

Hitler 1933 júliusában megkötötte a nevezetes konkordátumot az Apostoli Szentszékkal. A tárgyalások legutolsó, római szakaszában már Buttmann is erősí-

tette a német delegációt: Buttmann érte el *E. Pacelli* bíboros államtitkárnál – a későbbi *XII. Pius* pápánál (pápaság: 1939–1958) –, hogy a konkordátumnak a német katolikus egyház szervezeteinek jogállására vonatkozó passzusát majd csak az aláírás után fogják véglegesen tisztázni. A Rómából hazatérő Buttmann ekkor kapott – életében egyedüli alkalomként – egy órás magánkihallgatást Berchtesgadenben Hitlertől. Az egyházi egyesületek elleni mind durvább náci támadások miatt a Vatikán ősszel és télen több körben is tárgyalt Buttmann-nal a visszas jelenségek visszaszorítása érdekében. Buttmann ekkor már maga is az illúzióvesztés stádiumáig jutott: Rómában kizárólag a fentről kapott utasítások szerint kellett (szabadott) eljárnia. Egy példa: a katolikus ifjúsági egyesületeket a hatalom egyszerűen be kívánta kebelezni a Hitlerjugendbe, amit a Vatikán nyilvánvalóan nem fogadhatott el. A katolikus sajtó is állandó náci támadásoknak volt kitéve. Ilyen körülmények között 1934-ben Buttmann már egyre kevésbé érezhette, hogy közvetítő szerepe sikeres, vagy akár kielégítő lehet. A bonyolult protestáns egyházi vitákban érdemi szerepe nem volt, ám az állami oldalról megválasztásra kijelölt „birodalmi püspök” és a tényleges egyházi személyiségek közt gyakorta közvetített.

Egy rövid pillanatra felmerült, hogy Buttmann lehetne egy személyben országa római és vatikáni követe, ám ez gyorsan lekerült a napirendről, s Buttmann örült annak a lehetőségnek, hogy „hazatérhet” Münchenbe, mégpedig a BÁK élére (elődjét már jó fél-évvel korábban leváltották).

A könyvtárigazgató arcai

Buttmann tíz évig állt a BÁK élén. A jelentőséget már elveszített Reichstag képviselője volt még ekkor, de a pártpolitikából – saját értelmezése szerint – kivonult. A legbefolyásosabb intézményt, a Berlini Állami Könyvtárat *Hugo Andres Krüß* húsz évig (1925–1945) vezette. A náci „könyvtárpolitika” (igazából ilyen, ha egységes koncepciót feltételezünk, egyáltalán nem létezett) tizenkét éve idején a közkönyvtárakat tökéletesen „gleichschaltolták”, viszont a tudományos könyvtárak terén a szakmai normák és hagyományok jobban megmaradhattak (a nácizmus érdekelt volt a tudomány eredményességében). A náci ideológiai elvárás a legerősebben a könyvkiadás terén érvényesült: ennek teljesülését számos állami és pártintézmény biztosította, amelyek emellett a közkönyvtárak „irányítása” terén is számos esetben konkuráltak egymással. A tudományos

könyvtárak irányítása ezzel szemben gyakorlatilag egyedül az új tudományos, nevelési és oktatási minisztériumra (Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung, miniszter: *B. Rust*) korlátozódott. E központi minisztérium könyvtári vezetője, *R. Kummer* az 1938-as könyvtáros vándorgyűlésen foglalta össze a hatalom könyvtári szemléletét: új irányítási fórumként egy országos hatáskörű könyvtári tanács létesült, a berlini Staatsbibliothek vezető szerepet élvez (katalogizálási szabályok egységesítése stb.), a gyarapítást a tudományos igényekhez kell közelíteni, az ellenséges irodalom „zárolása” a közforgalomból, minden könyvtár elsőrendű nevelő szerepe. Ebből is látható, hogy a tudományos könyvtárak kevésbé voltak kitéve a náci ideológiai nyomásnak. A tudományos könyvtárosokat tömörítő, 1900-ban létrehozott Verein Deutscher Bibliothekare (a továbbiakban: VDB) jócskán kivette részét e tennivalók propagálásából. Buttmann viszont, aki 1936-tól az egyesület elnökhelyettese lett, s ugyancsak tagja a minisztérium mellett létrehozott országos könyvtári tanácsnak (Reichsbeirat für Bibliotheksangelegenheiten, a továbbiakban: RBA) általánosságban nem nyilatkozott meg sem a vándorgyűléseken, sem a szaklap, a Zentralblatt für Bibliothekswesen hasábjain. Csupán 1938-ban beszélt a párt egyik sajtótájékoztatóján a bajor tudományos könyvtárak fejlődéséről (Völkischer Beobachter, 1938. február 20.). Buttmann könyvtárszervezési-könyvtártani kérdésekkel nem kívánt foglalkozni, viszont komoly figyelmet szentelt a tudományos könyvtár használati kérdéseinek: támogatta a fiatal kutatók bevezetését a szakirodalom-használatba, rendszeresen törekedett érdemi kiállítások szervezésére.

Tartományi főigazgató

1936-tól a bajor kultuszminisztérium bővítette Buttmann feladatkörét: a bajor állami könyvtárak főigazgatója (Generaldirektor der bayerischen staatlichen Bibliotheken) címet kapta. E tekintetben néhány egyetemi könyvtár mellett területi hatáskörű állami – vagy államilag támogatott (pl. Staats- und Stadtbibliothek Augsburg) – könyvtárak szakmai felügyeletét kapta meg (összesen közel másfél tucat könyvtárról volt szó). Volt olyan egyetemi könyvtárigazgató, aki nem örült ennek a fejleménynek, mert jogainak csorbitásától, vagy kettős irányítás-tól – rektor és főigazgató – félt. Buttmann azonban szokott óvatos és udvarias stílusa révén mindenki-

vel képes volt rendezni a felmerülő konfliktusokat, soha nem utasított, hanem itt is főként közvetítői szerepkört alakított ki magának. A könyvtárak főbb fejleményeit összegző módon jelentette a minisztériumnak, ugyanakkor igyekezett a szakmailag indokolt fejlesztésekben mindenkivel közös nevezőre jutni. Ez vonatkozott arra is, ha a náci párt buzgó emberei a könyvtári hagyományokat félresöpörve akartak valami új vonalat erőltetni: Buttmann régi vezető párttagsága és tekintélye esetenként segített megóvni a könyvtári érdekeket. Alapvetően jogkövető emberként nem szerette az indokolatlan rögtönzéseket, belátva, hogy ez sem a könyvtári világnak nem jó, de nem lehet érdeke egy – általa „józanul” képviselt – pártstratégiának sem. Eközben a főhatóság tíz év alatt sem jutott el odáig, hogy írásban rögzítse pontos hatáskörét.

A főigazgató munkatémái: személyzet, gyarapítás, használat, állománymentés

Buttmann stílusát a közvetlen kollégák – a BÁK munkatársi gárdája ekkor 120 emberből állt – is pozitívan értékelték. Egy példa: amikor egy összdolgozó értekezletre egy idősebb osztályvezető késve lépett a terembe, Buttmann megszakította beszédét, s a kolléga elé menve kézszorítással üdvözölte. A szerző szerint biztosan nincs igaza *G. Leyh*nek, aki a könyvtárosok kézikönyve (Handbuch der Bibliothekswissenschaft) harmadik kötetében (1957) tekintélyelvű vezetést vetett Buttmann szemére. A végső döntéseket ő hozta meg, azokért vállalva is a felelősséget, de a döntéshozás folyamatába minden érdemi munkatársát bevonta. Kívülről jövő bírálat esetén is mindig munkatársa mögé állt. Részt vett az éjszakai légoltalmi őrsgben épp úgy, mint az állomány biztonságos helyre történő szállításakor a becsomagolás fizikai munkájában. Mindez nem zárta ki, hogy bizonyos vonatkozásokban – épp úgy, mint ifjúkorában – túl ne értékelje saját szerepét. Érzékenyen felügyelte a könyvtár külső kapcsolatait: egy bejövő szakmai levél sem kerülhetett közvetlenül az érintett (és címzett) osztályvezetőhöz: azt előbb mindig a főigazgatónak kellett látnia. Jellemző, ahogy helyettesét 1937-ben megválasztotta: a szakmai tudás volt döntő számára, mikor a würzburgi egyetemi könyvtár igazgatóját, *O. Handwerkert* (1877–1947) kérte fel erre a posztra. Mikor Handwerker 1944 őszén megromlott egészségére hivatkozva nyugdíjba vonult, Buttmann azt írta neki, hogy igen fog számára hiányozni helyettesének tudása és kiváló emberismerete.

Buttmann felhasználta miniszteriális kapcsolatait olyan helyzetben is, mikor valamelyik, általa felügyelt könyvtár élére kellett alkalmas vezetőt találni. A főigazgató ilyen esetekben a szakmai alkalmasság mellett csak jóval kisebb súllyal mérlegelte a jelölt párttagságát (vagy valamely náci tömegszervezetben végzett tevékenységét), ugyanakkor bajor és – negatív értelemben – katolikus mivoltára is figyelt.

A gyarapításpolitikai terén Buttmann működése már ellentmondásosabb. Igen érzékenyen ügyelt a náci ideológia által támogatott „tudományok” érdekeire, emellett általánosságban mégis fontos volt számára, hogy a klasszikus könyvtári szerzeményezés ne vesszítse el hagyományos értékorientáltóságát. Eközben a törvénytelenül kisajátított kiadói könyvállományok vagy magánkönyvtárak anyagának bekebelezésétől épp úgy nem riadt vissza, mint a többi nagy német tudományos könyvtár sem. A BÁK gyarapítását közvetlenül olyan kiváló szakemberek irányították, mint *E. Gratzl* és (1938-tól) az említett *O. Handwerker*. A BÁK állománygyarapításának egyik – számunkra eddig ismeretlen – fejezete fűződik a náci mozgalom által 1941–42-ben végrehajtott „kolostorostromhoz” (*Klosterssturm*), amelynek során 300 kolostort és egyéb egyházi intézményt foglalt el a Gestapo, lefoglalva ezek könyvtárait is. Buttmann az „ostromokról” értesülve megpróbált főhatóságánál közbenjárni a rendek érdekében, illetőleg az könyvtári szempontból értékes állományok szakmai felügyelete végett. A szerző részletesen ismerteti a Szent Otiliáról elnevezett bencés főapátság (*Erzabtei Sankt Ottilien*) könyvtára körüli harcot a kulturális irányítók és a titkosrendőrség között. Mondanunk sem kell, hogy az utóbbiak maradtak felül. Buttmann a történelmi fontosságú gyűjtemény együtt tartását szerette volna elérni, hasztalanul, más esetekben viszont az ilyen forrásból érkező anyagokat beolvasztották a BÁK állományába.

A zsidónak minősülő személyek könyvtárhasználatára eleinte még nem ütközött akadályokba, legfeljebb az illetékes könyvtárigazgató túlbuzgósága esetén. Az 1938. novemberi „kristályéjszaka” (a zsinagógák szervezett felgyújtása) után azonban az RBA égisze alatt körlevél intézkedett a könyvtárhasználat tiltásáról. A BÁK általánosságban még ekkortól sem érdeklődött a származás iránt, csak ha valaki negatív módon „feltűnő” volt.

Buttmann könyvtárvezetői tevékenységének egyik PR-csúcspontja volt – ahogy a szerző kifejezi – Hitler látogatása 1936. január elején a BÁK-ban, abból az alkalomból, hogy a 14. században élt Heinrich

von München verses világkrónikáját a birodalmi kancellária komoly pénzügyi támogatásával sikerült megvenni (75 ezer márkáért, ami mai pénzben kifejezve legalább 300 ezer USD) Ausztriából. Hitler ekkor másfél órát töltött a BÁK falai közt, amit az akkori sajtó széles körben, illusztrált beszámolóval kürtölt világgá.

A kötet behatóan foglalkozik a könyvtár helyzetével és tevékenységével a háború idején. 1941-től fokozatosan több tízezer kézirat és kódex lett biztonságosabbnak minősített külső raktárakba (kolostorok stb.) szállítva. 1943 márciusában súlyos bombatámadás érte a modern állományt, ezért Buttmann, feletteseinek jóváhagyásával, megkezdte a teljes állomány kitelepítését. A háború utolsó szakaszáig összesen mintegy másfél millió kötet került 28 külső raktárba. 1943 októberében újabb hatalmas éjszakai bombatámadás érte a könyvtárárpületet, majd az utolsó, már negyedik bombázás 1945. január 8-ra virradó éjszaka zúdult az intézményre.

A kötet röviden megvilágítja Buttmann – nem túl aktív – szerepét a szakmai egyesületben (VDB), illetve a szaklap kiadásában és szerkesztésében.

Bukás és elszámoltatás

Végül az olvasó tájékoztatást kap, miként élte meg Buttmann a náciizmus bukását, az ellene, mint vezető náci személyiség ellen folytatott kényszerítő intézkedéseket. 1945. május 19-én tartóztatta le őt a megszálló amerikai hatóság: ekkoriban összesen mintegy hetvenezer személyt vettek őrizetbe. A recenzens érdekesnek tartja megemlíteni, hogy olyan prominens könyvtári vezetők, mint *Krüß*, a berlini állami könyvtár vezetője vagy *G. Abb*, a berlini egyetemi könyvtárigazgató 1945 tavaszán öngyilkosok lettek. Buttmann Augsburgban, majd Ludwigsburgban volt internálva. Később rossz egészségi állapota miatt kórházba került. Az amerikai vizsgáló személyeket az 1933 után főként egyház- és könyvtárpolitikában tevékeny Buttmann nem igazán érdekelte. Azt viszont megtudakolták tőle is, milyen propaganda-témák foglalkoztatták a náci pártot. Buttmann, aki 1944 őszétől az angol történelmet tanulmányozta, a bolsevik veszélyt nevezte meg. 1946-ban egy márciusban hozott törvény alapján a nyugati megszálló övezetekben ún. esküdtbíróóságok (*Spruchkammer*) kezdték vizsgálni több millió német polgár – elhunytakra is kiterjedően – esetleges politikai bűnrészségét a náci rendszer idején. A cél: a „közélet és a közszellem megtisztítása” (Frank Tibor kifejezése).

Bajorországban az esküdtbírók a vizsgált esetek 0,5%-ban hoztak egyértelműen elmarasztaló ítéletet (ami szabadságvesztést jelentett). Buttmann ellen csak 1948-ban került sor a vizsgálatra. Az esküdszék a náci ideológia támaszát látta benne, ezért a még felelősök közé sorolta (második kategória). A fellebbviteli bíróság – érsekek, könyvtárosok és magánemberek véleményét mérlegelve – enyhített a minősítésen, 1933-ig meghatározó „idealizmusát” állítva a középpontba (harmadik kategória: csekély felelősség). Közben Buttmann 1947 januárjában elhunyt, s feltételezhető, hogy élete utolsó másfél-két évében legalább részben szembesült elhibázott múltjával.

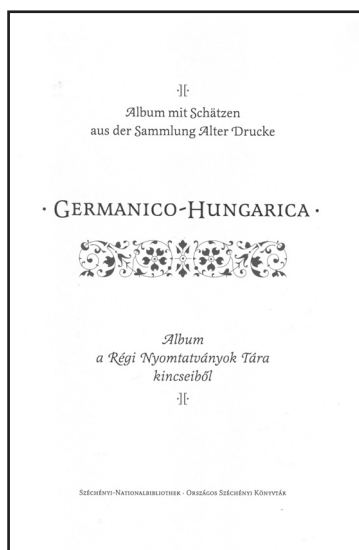
Sonnevend Péter

Jegyzet

1. FRANK Tibor: Szabadság és felelősség: az Egyesült Államok és a németországi náciellenállás a második világháború után. Budapest, MTA, 2013. 91 p. http://franktibor.hu/wp-content/uploads/2014/09/Frank_Tibor_szekfoglalo2013.pdf (2016. 09. 05.)

A magyar – német kapcsolatok képeskönyve

Germanico-Hungarica : Album mit Schätzen aus der Sammlung Alter Drucke ; Album a Régi Nyomtatványok Tára kincseiből / [Red. von] Ekler Péter, Varga Bernadett . – Budapest, Széchényi-Nationalbibliothek. – Országos Széchényi Könyvtár, 2016. 111 p. ISBN 978-963-200-648-2

A magyar–német kapcsolatokat áttekintő pompás album látott napvilágot az *Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára* dokumentumaiból, vagy ahogyan a kötet címlapján olvasható: „kincseiből”. A magyar–német kapcsolatok több mint ezer évre tekintenek vissza, az érintkezések átszöttek és átszövik napjainkban is az élet minden területét és míg a politikai hatások – legalábbis magyar szempontból – nem voltak mindig kedvezőek, sokszor kellett függetlenségünk megóvásáért fegyvert fogni; a gazdasági és főleg a kulturális relációk ezzel szemben szinte mindig kölcsönösen gazdagították a két civilizációt. Vitathatatlan tény persze, hogy ezen a területen Magyarország többet kapott, mint amennyit adott. Európa nyugati részével a magyarság szükségszerűen német közvetítéssel tudta az érintkezést felvenni és ez a tény komoly mértékben meghatározta a hazai szellemi élet jellegét évszázadokon keresztül. A magyar értelmiség a huszadik század közepéig erősen német műveltségű volt, és a német kultúra megannyi eleme markánsan jelen volt a mindennapokban is.

Persze érdemes egy percre megállni és eltűnődni azon, hogy mit is jelentenek valójában a magyar–német kapcsolatok, lehet-e egyáltalán a régmúltban Magyarország és Németország érintkezéséről beszélni vagy inkább a két etnikum, a magyar és a német kölcsönhatásáról van-e szó?

Bajorországban az esküdtbírók a vizsgált esetek 0,5%-ban hoztak egyértelműen elmarasztaló ítéletet (ami szabadságvesztést jelentett). Buttmann ellen csak 1948-ban került sor a vizsgálatra. Az esküdtszék a náci ideológia támaszát látta benne, ezért a még felelősök közé sorolta (második kategória). A fellebbviteli bíróság – érsekek, könyvtárosok és magánemberek véleményét mérlegelve – enyhített a minősítésen, 1933-ig meghatározó „idealizmusát” állítva a középpontba (harmadik kategória: csekély felelősség). Közben Buttmann 1947 januárjában elhunyt, s feltételezhető, hogy élete utolsó másfél-két évében legalább részben szembesült elhibázott múltjával.

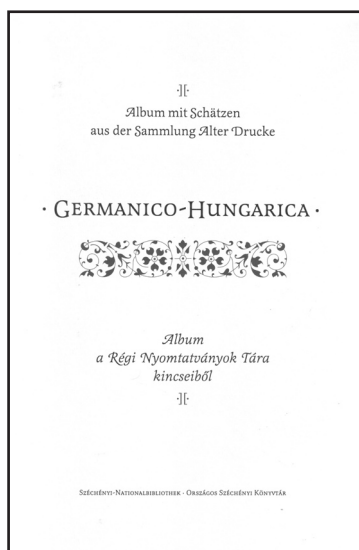
Sonnevend Péter

Jegyzet

1. FRANK Tibor: Szabadság és felelősség: az Egyesült Államok és a németországi náciellenállás a második világháború után. Budapest, MTA, 2013. 91 p. http://franktibor.hu/wp-content/uploads/2014/09/Frank_Tibor_szekfoglalo2013.pdf (2016. 09. 05.)

A magyar – német kapcsolatok képeskönyve

Germanico-Hungarica : Album mit Schätzen aus der Sammlung Alter Drucke ; Album a Régi Nyomtatványok Tára kincseiből / [Red. von] Ekler Péter, Varga Bernadett . – Budapest, Széchényi-Nationalbibliothek. – Országos Széchényi Könyvtár, 2016. 111 p. ISBN 978-963-200-648-2

A magyar–német kapcsolatokat áttekintő pompás album látott napvilágot az *Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára* dokumentumaiból, vagy ahogyan a kötet címlapján olvasható: „kincseiből”. A magyar–német kapcsolatok több mint ezer évre tekintenek vissza, az érintkezések átszöttek és átszövik napjainkban is az élet minden területét és míg a politikai hatások – legalábbis magyar szempontból – nem voltak mindig kedvezőek, sokszor kellett függetlenségünk megóvásáért fegyvert fogni; a gazdasági és főleg a kulturális relációk ezzel szemben szinte mindig kölcsönösen gazdagították a két civilizációt. Vitathatatlán tény persze, hogy ezen a területen Magyarország többet kapott, mint amennyit adott. Európa nyugati részével a magyarság szükségszerűen német közvetítéssel tudta az érintkezést felvenni és ez a tény komoly mértékben meghatározta a hazai szellemi élet jellegét évszázadokon keresztül. A magyar értelmiség a huszadik század közepéig erősen német műveltségű volt, és a német kultúra megannyi eleme markánsan jelen volt a mindennapokban is.

Persze érdemes egy percre megállni és eltűnődni azon, hogy mit is jelentenek valójában a magyar–német kapcsolatok, lehet-e egyáltalán a régmúltban Magyarország és Németország érintkezéséről beszélni vagy inkább a két etnikum, a magyar és a német kölcsönhatásáról van-e szó?

Hiszen a tizenkilencedik századig nem igazán lehet állami kapcsolatokat feltételezni, egészen 1806-ig – a többnyire persze csak papíron létező – középkori eredetű, *A Német Nemzet Szent Római Birodalma* elnevezésű császárság egy nehezen megfogható politikai entitás volt, számtalan királyságot, fejedelemséget, egyházi államot, szabad várost foglalt magában és éppen ezért helyesebb lenne bajor, hesseni, porosz, szász stb. és magyar kapcsolatokról beszélni, a Habsburg-birodalom és hazánk érintkezéséről nem is szólva, hiszen a birodalomnak mi is része voltunk a tizenhatodik századtól, ugyanakkor a Habsburg-állam területének tekintélyes része viszont soha nem tartozott A Német Nemzet Szent Római Birodalmába. Az állami, politikai relációk tehát meglehetősen ingoványos területet képeztek a múltban, ezért célszerűbb a nemzeti, népi, illetve nyelvi, kulturális kapcsolatokra fókuszálni, ekkor viszont figyelembe kellene venni például Svájcot, legalábbis a német nyelvű kantonokat; ugyanakkor a német identitás hosszú századokon keresztül regionális keretekben nyilvánult meg, a német romantika idején kezdett modern értelemben vett nemzettudat kialakulni, amelynek alaprétege a kultúra volt. *Schiller* végül is töredékben, befejezetlenül maradt *Német nagyság* című filozófiai költeménye vázlatában írta: „*A német birodalom és a német nemzet két külön dolog./ A németiség fensége soha nem fejedelmei fejét övezte, A német a politikától elválasztva alapozta meg a maga értékét, és ha elbukna is az impérium, a német méltóság akkor is csorbitatlan maradna. / Erkölcsi nagyság az, amely a kultúrában lakozik.*” (Idézi Safranski, Rüdiger: Friedrich Schiller, avagy a német idealizmus felfedezése. Bp. Európa, 2007. 501. p.) Szóval nem könnyű megragadni a ’német’ mint fogalom lényegét. Szerencsére a reláció másik oldala, a ’magyar’ értelmezése – legalábbis nekünk – nem okoz gondot, bár persze ha jobban belegondolunk, a kora újkorban azért itt is lehetnek értelmezési nehézségek. De persze ennek nincs is igazán jelentősége egy reprezentatív album esetében; hiszen egy gazdag, sokrétű, ha egészen pontosan nem is, vagy csak nehezen definiálható fogalmat jelentenek a magyar–német kapcsolatok.

A kötet ezt a sokféleséget nagyszerűen érzékelteti. A közölt szemelvények között található terjedelmes országleírás, rövid hírlevél, a török háborúkról tudósító nyomtatvány, akad köztük német földön peregrináló hazai értelmiségi ott megjelent műve vagy éppen a magyar történelemről német nyelven kiadott tomos. Mindegyik dokumentum azt bizonyítja,

hogy a két kultúra érdeklődött egymás iránt és igyekezett a kora újkor kommunikációs eszközeinek segítségével minél többet megtudni a másikról. Negyven tételszám alatt sorakoznak a kiválasztott források (összességében valamivel több dokumentum jellemző részletét tartalmazza az album, ugyanis egyes esetekben egy számon több monumentum sorakozik, így a huszonkilencedik tétel, amely a gyulafehérvári főiskola tankönyveit ismerteti, a harmincegyedik számon két *Alsted*-mű található, a harminckettediken pedig egyenesen három *Bisterfeld*-nyomtatvány szerepel, illetve a harmincegyedik tétel a lőcsei *Brewer*-nyomda kiadványait mutatja be, míg a harmincötödik *Pareust* és magyar tanítványait ismerteti négy kötetben). A tomosba került nyomtatványok nyelvi megoszlása alapján a legtöbb latin szövegű, összesen tizenkilenc mű; németül tizenöt jelent meg, magyarul pedig hét, négy munka pedig poliglott (görög-latin, latin-német, latin-német-lengyel-magyar), illetve egy nyomtatvány térkép, melyen a településnevek latin és német alakban találhatók. A dokumentumok formáját tekintve a túlnyomó rész könyv, de számos aprónyomtatvány, több metszet és térkép is helyet kapott a kötetben. A források szerzői között magyarok és németek vannak túlsúlyban, de akad köztük itáliai és németalföldi születésű is. A kapcsolatok heterogén jellegét jelzi az is, hogy a tartalmi, tárgyi, földrajzi szempontokon túl a legtágabban felfogott etnikai vonatkozás is helyet kapott, példa erre a válogatásban az 1473-ban Budán nyomtatott *Chronica Hungarorum*, az első hazai megjelenésű könyv, amely a német származású nyomdász *Hess András* – vagy stílszerűbben *Andreas Hess* – munkája volt, és ezért szerepel a kötetben. A tizenötödik századból nyolc, a tizenhatodikból tizenhárom és a tizenhetedikből tizenkilenc nyomtatvány származik. Megjelenési helyét tekintve magyar földön, illetve Erdélyben látott napvilágot tizenhárom mű, Németországban huszonhét, egy kötet Krakkóban jelent meg és két nyomtatvány megjelenési helye nem állapítható meg (egészen biztosan valamelyik német nyomdában készültek). (A többlet abból adódik, hogy egyes tételek alatt több mű található).

A dokumentumok közlésének rendje többnyire a forrás keletkezésének és nem a nyomtatvány megjelenésének éve volt. Az első bemutatott emlék *Freisingi Ottó* püspök tizenkettedik században keletkezett történeti munkája, illetve annak 1515-ben Strassburgban nyomtatásban kiadott példánya. Ottó püspök nem volt jó véleménnyel rólunk, írásában felbukkan valamennyi közkeletű nyugati sztereotípiát a kalando-

zó magyarokról. Az ezután közölt két forrás viszont igencsak pozitív példát jelenthetett a korabeli olvasónak: *Árpád-házi Szent Erzsébet*ről szól a második és a harmadik dokumentum. (Igaz, a német szövegben nem a magyar uralkodó dinasztia tagjaként, hanem „*Elisabeth von Thüringen*” alakban található.) A közölt források közül az ősnymtatványok közé tartozik nyolc mű, a Hess-féle krónikán kívül megtalálható köztük *Jacobus de Voragine Legenda aurea* című, szentek életrajzát tartalmazó gyűjteménye 1488-ból, benne Árpád-házi *Szent Erzsébet* legendájával; *Ulrich von Richenthal* 1483-as kiadású beszámolója a konstanzi zsinatról, egy lübecki nyomtatvány *Dracula* vajda rémtetteiről, illetve *III. Frigyes* császár és *Mátyás* király trónöröklésről kötött megállapodásának 1490 körül nyomtatott szövege, *II. Pius* pápának a gyermek *V. László* király neveltetéséről írt munkájának 1481-es edíciója, a *Thuróczy-krónika* Augsburgban 1488-ban nyomtatott díszpéldánya és a *Schedel-féle Világkrónika* 1493-ból. Utóbbinál bölcs döntés volt a némileg elcsépelt Buda-kép közlése helyett Szabács vára metszetének publikálása, ugyanakkor véleményem szerint stílszerűbb lett volna nem a latin, hanem a német nyelvű változatból közölni részletet. Az ősnymtatványok között is érzékelhető tehát a tematikai változatosság, a német–magyar kapcsolatok tág értelmezése.

A tizenhatodik században keletkezett tizenhárom nyomtatvány is változatos tematikát ölel fel. Megjelentek a nyugati közvéleményt nagyon is foglalkoztató török elleni háborúval foglalkozó kiadványok; ebbe a csoportba négy mű sorolható: az egyik egy német zsoldos beszámolója 1541-ből a pesti táborról, a második egy 1566-os kiadású lelki útmutató a pogány ellen harcoló német katonák számára, a harmadik egy török elleni összefogásra buzdító 1581-es kiadvány, amelyből a Magyarország mártíromságát ábrázoló metszetet közölték a szerkesztők (sajnálatos módon azonban hiányzik a képi ábrázolás két széle, a leírásban is említett motívumok így lemaradtak és nem láthatók), a negyedik az 1587-ben kiadott *Zrínyi*-album, benne Szigetvár ostromának leírásával. A reformációval két mű foglalkozik, mindkettő hazai impresszumú kötet. Az egyik a Brassóban megjelent és *Honerus* által összeállított, illetve kinyomtatott erdélyi száz év evangélikus egyház rendtartása, a másik pedig *Károlyi Gáspár Két könyv minden országoknak és királyoknak jó és gonosz szerencséjének okairul* című, Debrecenben 1563-ban napvilágot látott és a reformáció történet szemléletét összefoglaló írása. A *Dózsa-féle parasztháborúról* szólott egy 1514-es ki-

adású strassburgi röplap, három nyomtatvány pedig a magyar történelmet tárgyalta, ezek közül Kolozsvárott magyar nyelven jelent meg a *Tinódi-féle Krónika* és *Heltai Gáspár Krónikája*: a két nyomtatvány azért kapott helyet a gyűjteményben, mert a feltehetően brassói születésű jeles német fametsző *Jacobus Lucius* illusztrálta őket. A másik krónika *Bonfini* történeti művének német nyelvű kiadása 1581-ből, a harmadik pedig a röviden már említett Freisingi Ottó püspök világkrónikájának Magyarországról szóló része. E században jelent meg továbbá egy prédikációs gyűjtemény, benne Árpád-házi Szent Erzsébet-ről szóló nyolc beszéddel. A korábban már röviden említett nyomtatvány 1510-ben hagyta el a nyomdát Augsburgban. A magyar–német érintkezések értékes emléke a *Tabula Hungariae*, vagyis *Lázár deák* térképe 1528-ból. A reformáció százada az anyanyelvűség megszületésének kora is volt, ezt a folyamatot dokumentálja *Sebald Heyden* 1531-ben Krakkóban gyermekek számára kiadott beszélgetési könyvecskéjének négy nyelvű (latin–német–lengyel–magyar) edíciója, melyhez a magyar szöveget *Sylvester János* írta.

A tizenhetedik századi kapcsolatokat tizenkilenc, tartalmilag roppant változatos nyomtatvány reprezentálja. Az egyik munka, a *Georg Henisch* által 1603-ban Augsburgban közreadott antik orvostudományi értekezés a közreadó személye miatt került be a gyűjteménybe, Henisch ugyanis Bártfán született, onnan került Augsburgba és vált a késő humanizmus jeles képviselőjévé. Az ellenreformációt képviseli a németországi katolikus újjászületés emblematikus alakja, *Canisius Szent Péter* katekizmusának magyar nyelvű pozsonyi kiadása 1618-ból. A reformáció jegyében két mű szerepel, mindkettő *Szenci Molnár Albert* nevéhez kapcsolódik: az egyik zsoldárfordításának 1607-es herborni kiadása, a másik a *Kálvin-féle Institutio* 1624-es hanau fordítása. Szenci Molnár német földön vált nemzetközileg is elismert tudóssá és nagy szerepe volt abban, hogy jeles német értelmiségiek érkeztek *Bethlen Gábor* gyulafehérvári akadémijára. *Martin Opitz Károlyi Zsuzsanna* holtteste felett elmondott gyászbeszéde, *Johann Heinrich Alsted*, *Johann Heinrich Bisterfeld* és *Philipp Ludwig Piscator* tankönyvei, Alsted és Bisterfeld teológiai értekezései jelzik a német professzorok erdélyi működését. A hazai protestáns teológiai gondolkodásra nagy hatással volt *David Pareus* heidelbergi professzor, akinek számos magyar tanítványa volt. A professzor egyik munkájának dedikációja *Keserűi Dajka János*nak szól, és magyarországi, illetve erdélyi hatását bizonyítja továbbá két tanítványának,

Pécseli Király Imrének és Újfalvi Katona Imrének egy-egy értekezése.

A kor kedvelt műfaja volt az ország- és útleírás, három német, illetve egy magyar mű jelzi ezt a tematikát. *Martin Zeiller* Ulmban jelentette meg 1646-ban *Neue Beschreibung dess Königreichs Ungarn* című művét, *Szepsi Csombor Márton* pedig Kassán tette közzé az első magyar nyelven írt útleírást, az *Europica varietast*, amelyben a szerző egyébként kitér a 'német' fogalom meglehetősen összetett voltára is. A másik német országleírás *Stephan Gerlach* útinaplója, melynek szövegét unokája adta ki 1674-ben és egy Pozsonyban látott magyar tánc ismertetését tartalmazza a közölt részlet. A harmadik német munka szerzője *Eberhard Werner Happel* 1688-ban jelentette meg monumentális leírását a világról, melyben hazánkról is részletesen hírt adott. A történeti munkákat képviseli a *Nádasdy-féle Mausoleum* páratlanul gazdag illusztrációs anyagot tartalmazó nürnbergi, 1664-es kiadása, illetve az e munka alapján készült metszet, *Heinrich Raab* 1666 és 1687 közötti alkotása. *Révay Péter* koronaőr latin nyelvű értekezése a Szent Koronáról Augsburgban látott napvilágot 1613-ban és a klenódium történetét is tartalmazza, ugyanakkor fő célja a török elleni európai összefogás erősítése volt. A század végére ez az összefogás létre is jött és a török felett aratott 1687-es győharsányi

győzelem – amelyet Mohács közelsége miatt „második mohácsi csata”-ként is számon tartanak – emlékére Nürnbergben egy szökőkutat emeltek, ennek metszete is helyet kapott a kötetben.

A szemelvények az adott mű karakterisztikus részletét mutatják be facsimile formájában, a vele párhuzamosan található oldalon olvasható két hasábon, német és magyar nyelven a forrás ismertetése. A téma elismert kutatói írták ezeket a magvas, de minden lényeges kérdést érintő esszéket, *Bíró Csilla*, *Ekler Péter*, *Heltai János*, *Horváth Csaba Péter*, *Nagy Györgyi*, *Túri Klaudia*, *Varga Bernadett*, *P. Vásárhelyi Judit* és *Wojtilláné Salgó Ágnes*. A kötet a budapesti Német Nagykövetség anyagi támogatásával jelent meg, *Heinz- Peter Behr* nagykövet, illetve *Tüske László* főigazgató írta a két előszót. Varga Bernadett és Ekler Péter, a kötet szerkesztői rövid bevezetőjükben írtak a gyűjtemény céljairól.

Az album tetszetős nyomdai kivitelezésben, szinte bibliofil igényességgel készült és mind külsejével, mind tartalmával méltón reprezentálja a sokszínű német-magyar kapcsolatokat. Jó lenne, ha a nemzeti könyvtár egyéb táraiban, mindenekelőtt a Kézirat-tárban őrzött dokumentumokból, „kincsek”-ből is készülné hasonló jellegű válogatás.

Pogány György

Videotórium 2.0

A 2010-ben indult Videotórium adatbázisban jelenleg 11 ezernél is több tudományos és ismeretterjesztő felvételt tárolnak. A szolgáltatást azzal a céllal hozták létre, hogy multimédiás repozitóriumot biztosítsanak a tudományos, a köz- és felsőoktatási, az akadémiai és a közgyűjteményi szféra számára.

A megújult Videotórium (Videotórium 2.0) lényeges jellemzői:

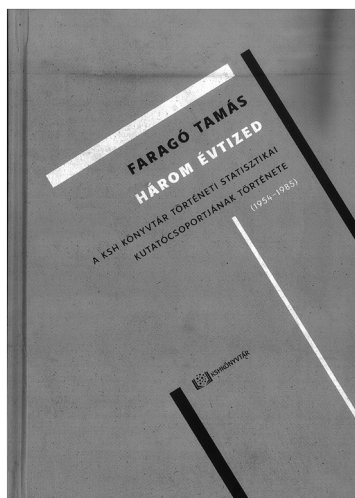
- az NIIF korszerű, felhő alapú infrastruktúrájára alapozott, földrajzilag elosztott működés
- újraírt portál motor, melynek hozadéka a rugalmasabb továbbfejleszthetőség
- új, reszponzív arculat teljes mobil támogatottsággal
- HTML5 támogatás (mely nem igényli a Flash lejátszót a felvételek és a közvetítések eléréséhez)
- adaptív streaming technológia a felvételek és az élő tartalmak lejátszásához
- nagyobb autonómia az intézményi aloldalak számára.

Az új oldal tartalmazza azokat a funkciókat is, amelyek a régi oldalon is léteztek, így továbbra is lehetőség van

- felvételek, prezentációk, csatolmányok feltöltésére, akár több nyelvi változatban is
- a feltöltött tartalmak visszakereshetővé tételére és megosztására
- belépésre edulD, Facebook, illetve Google fiókkal
- a feltöltött felvételek láthatóságának sokrétű szabályozására
- saját élő közvetítések létrehozására és lebonyolítására.

A Videotórium elérhetősége: <http://videotorium.hu> <<http://videotorium.hu/>>

(Forrás: a Videotórium fejlesztői csapata (admin@videotorium.hu <<mailto:admin@videotorium.hu>>) tájékoztatása, Katalist, 2016. szept. 14. Kokas Károly híre felhasználásával)

FARAGÓ Tamás
Három évtized : a KSH Könyvtár
Történeti Statisztikai Kutatócso-
portjának története, 1954-1985 /
Faragó Tamás. – Budapest : KSH
Könyvtár, 2015. – 270 p. ; 24 cm.
– (A statisztika története ; 2.)

Három évtized

Faragó Tamás tudománytörténeti könyve

Tematikailag valahol a historiográfia és a könyvtártörténet határmezsgyéjén mozog a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára *A statisztika története* című viszonylag új sorozatának második, a tartalomhoz igazságon kívül kivitelezett, elegáns kötete. Hiszen a történeti statisztika a történettudomány egyik segédtudománya, önmagában is összetett, több ágra bomló, illetve több rokon területtel (népesség-, ár-, település-, gazdaság-, uradalomtörténet stb.) érintkező diszciplína. A tárgyalt időszak kutatásait elindító, megalapozó Kovacsics József meghatározása szerint „történeti statisztikának nevezzük szorosabb értelemben azt a munkát, amelyet akkor végzünk, amikor a régi összeírásokat a statisztikai módszer segítségével feldolgozzuk az elmúlt idők társadalmi és gazdasági viszonyainak megismerése céljából.”¹ Lényegében ugyanígy fogalmaz – némi eltéréssel – a *Magyar történelmi fogalomtár* vonatkozó szócikkében P. Kovács Melinda: „történeti statisztika a hivatalos statisztikai szolgálat megszervezése előtti adatokat a statisztika módszerével az elmúlt idők társadalmi és gazdasági viszonyainak megismerése céljából feldolgozó tudomány, ill. a hivatalos statisztika régebbi adatainak újabb feldolgozása vagy értékelése.”² Noha konkrét definíciókat nem tartalmaznak, hasonló szellemben nyilatkoznak a történetírás (közelebbről a helytörténetírás) módszertanával foglalkozó útmutatók és tankönyvek is.³ Mint ahogy az ismertetett mű címéből és előszavából is kiderül, hosszabb, a tizenkilencedik század utolsó harmadáig visszanyúló előzmények után, azokat részben felelevenítve, részben követve a szóban forgó tudományág első igazi hazai műhelye egy könyvtárban, nevezetesen az erre leginkább hivatott Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában jött létre és működött több mint három évtizedig, a szerző megállapítása szerint 1954-től 1985-ig. Vagyis mindaz, ami ekkor és itt történt, szerves és elválaszthatatlan része a magyarországi könyvtárügy közeli múltjának. Jellegzetes és kiemelkedő példa arra, hogy egy szakkönyvtár – esetleg helytörténeti-helyismereti témákban egy közkönyvtár – is lehet eredményes tudományos műhely, egyedi kiadványai és sorozatai meghatározó szerepet tölthetnek be az adott szakterület fejlődésében. Egy-egy ilyen műhely tanulmányozása, tevékenységének mélyreható feltárása hálás feladat lehet a megfelelő felkészültséggel rendelkező könyvtártörténeti kutató(k) számára. Faragó Tamás – bocsássuk előre: igényes – munkája erre is példa, mégpedig követendő példa. Szakmai berkekben köztudott, hogy egy ideig gyakorló könyvtárosként is dolgozott: a Fővárosi Könyvtár Budapest Gyűjteményének vezetője volt. Ekkor sem adta fel kutatói ambícióit, ekkor is a tudomány és a könyvtár szimbiózisának biztosításán fáradozott.

Pályáját azonban szociológusként és a történeti statisztika, történeti demográfia művelőjeként kezdte és teljesítette ki. Tudományos munkásságának számottevő – számunkra, könyvtárosok számára alighanem a legvonzóbb – terméke a *Három évtized* című, műfajilag kissé nehezen besorolható összeállítás. Alapvetően monográfia, számos életrajzi és önéletrajzi adattal, sok-sok bibliográfiai információval dúsítva. S található benne – még hozzá jócskán – metodikai eszmefuttatás a kvantitatív történeti kutatásról. Miután 1972 és 1985 között tagja, sőt az utolsó két évben vezetője volt a Történeti Statisztikai Kutatócsoportnak, a hiányzó vagy pillanatnyilag elérhetetlen forrásokat nemegyszer saját feljegyzéseire vagy emlékezetére támaszkodva igyekezett pótolni – amennyire kívülről megítélhető, meggyőzően. Mivel mindvégig tárgyilagosságra törekedett, a visszaemlékezés ez esetben nem a szubjektivitás irányába tolja el a szöveget, hanem éppen ellenkezőleg, a személyes jelenlét élményei emelik a mondandó hitelét. Különösen érezhető ez a miniportrék bravúros megrajzolásában. A könyv másik, nagyobbik, mintegy kétharmadnyi része a függelék, ahol adattár, bibliográfia, egykorú dokumentumok és a szakmai visszhangot felidéző szemelvények (könyv- és folyóirat-ismertetések, tanulmány-részletek, előadások) olvashatók. Itt közli a felhasznált irodalom tizenöt oldalra terjedő jegyzékét is. Természetesen az első, monografikus rész nagyon sok hivatkozást (lapalji jegyzetet) tartalmaz, valamivel kevesebbet a forráspublikáció; mindegyik arra szolgált, hogy segítse az érdeklődő olvasó eligazodását, tájékozódását, az összefüggések megértését.

Az előszóban – akár bevezetésnek is nevezhetnénk – a szerző körültekintően, részletesen tájékoztatott a szándékairól, a választott módszerekről és felvillantotta a kutatócsoport eredményeit. Előzetesen vázolta a kötet szerkezetét is, és ehhez a vázlatához mintaszerűen igazodott. Az első három fejezetben (valós sorrendben a 2–4., mivel a számozásnál az előszó az első) formális kronológiai áttekintést kapunk: először a KSH szerepéről a történeti statisztikai kutatások kialakulásában, majd a kutatóhely létrejöttéről és megerősödéséről (1954–1959), aztán a kutatócsoport szervezetéről, személyi állományáról (1955–1985). Elsőrangú elemzés, és ennél fogva minden további vizsgálódás kiindulópontja az itt folyó vagy innen induló kutatások irányainak és produktumainak (forráskutatások, feldolgozások), illetve a csoporthoz kötődő kiadványoknak a számbavétele. Fontos, jó néhány elemében előremutató kísérlet és Faragó Tamás tudósi habitusát világosan tükrözi a következő

fejezet, ahol a kutatócsoport társadalomtörténeti összefüggéseit (a kutatás mindennapjai, közösségi élet, kapcsolatrendszerek) kívánta bemutatni. Voltaképpen kísérlet az Összegzés is: harminc esztendő erőfeszítéseit értékelte és körülhatárolta a KSH kutatócsoportjának helyét, szerepét a magyarországi történeti kutatásokban. A Függelék tagolása szintén követte az előre jelzett (és fentebb már említett) beosztást.

Történeti statisztikai jellegű (a kvantitatív módszert alkalmazó) kutatások korábban is folytak a Központi Statisztikai Hivatalban és máshol, de az intézményesülésre, a kifejezetten e célra létre hívott műhely megszervezésére csak az ötvenes évek derekán kerülhetett sor, feltehetően a Nagy Imre-féle kormányváltás után/nyomán, szoros együttműködésben az Országos Levéltárral, mindenekelőtt *Ember Győző* akkori igazgatóval. A szerző külön is hangsúlyozta, és ezt a személyes adatokról készített táblázat egyértelműen megerősíti, hogy a kutatócsoport létszáma mindig alacsony volt, sosem haladta meg a tíz főt. Faragó Tamás úgy vélte, s ezt pregnánsan bizonyította, hogy az adott körülmények között meghatározó volt a mindenkori vezető személye. Ezért okvetlenül kiemelendő az alapító, Kovacsics József, akit a KSH elnöke, *Péter György* (ő megértette a történeti bűvárlatok jelentőségét és szükségességét) 1954-ben bízott meg – mint a közel másfél évtizede ott dolgozó munkatársat, osztályvezetőt – a könyvtár vezetésével, és aki rögtön kialakította a folyamatosan változó/formálódó kis közösséget, megjelölte a főbb kutatási irányokat, szerkesztette az 1957-ben kiadott, mindmáig elméleti-metodikai alapvetésnek minősülő kézikönyvet⁴; ő egyébként elsősorban a helytörténeti kutatásokban tulajdonított nagy jelentőséget a statisztikai módszereknek. Építkező, irányadó vezéregyéniség volt helyettese, majd 1959-től utóda (1960-tól 1983-ig, nyugdíjazásáig a KSH Könyvtár igazgatója), *Dányi Dezső*, aki a népességstatisztika terén alkotott kiemelkedőt, számos népszámlálási kötetet rendezett sajtó alá, és ártörténeti vizsgálódásai is figyelemre méltóak, továbbá jeleskedett a nemzetközi kapcsolatok megteremtésében is. Noha a kutatócsoport közvetlen vezetésétől 1965-ben megvált, a végzett munkára odafigyelt, abban részt vett. Ekkor lett a kis műhely vezetője *Dávid Zoltán*, akit szintén a történeti demográfia vonzott, és agrárstatisztikai publikációkat is közzé tett; pár évvel később ő szervezte meg a KSH Levéltárát. 1971 elején a csoport élén (osztályvezető-helyettesi beosztásban) a kiváló, főként a magyar középkorral foglalkozó történész, *Fügedi Erik* követte. Miután nyugdíjazták,

1980 elején Tóth Tibort nevezték ki vezetőnek. Elődeihez hasonló agilitás és igényesség jellemezte, ám három év múltán koncepcionális okokból távozott, a pécsi egyetemi könyvtár főigazgatója lett. (Íme, egy újabb könyvtártörténeti adalék!) Utóda, Faragó Tamás több mint tízéves gyakorlattal a háta mögött, fiatalos, kezdeményező lendülettel sem tudta megoldani a műhely körül halmozódó, főleg a hivatal- és a könyvtárvezetés közömbösségéből, fenntartásaiból, értetlenkedéseiből fakadó problémákat, ezért inkább ő is munkahelyet változtatott (ekkor helyezték át a Budapest Gyűjteménybe). Csak távolról szemlélhettem, hogy a csoport lassan-lassan elhalt, illetve gyökeresen átalakult. Most, három évtizeddel később neheztelés nélkül, igazán jóindulatú hozzáállással, szép könyvben tiszteltetett hajdani munkahelye, a maga nemében mindmáig egyedülálló történeti statisztikai kutatócsoport emléke, eredményei előtt.

Ennek a csekély létszámú műhelynek más jeles munkatársai is voltak: például a társadalomtörténész Benda Gyula és Szaszkné Sin Aranka, a község-soros agrárstatisztikai kiadványok sűrűn forgatott bibliográfiáját⁵ összeállító Kápolnai Iván, az akadémiai státuszban lévő Perjés Géza (aki inkább hadtörténészként ismert, és akinek az utolsó három évből fennmaradt naplóját a szerző hasznosíthatta) és Sándor Pál (a mezőgazdasági, közelebről a birtokstatisztika művelője). Ezúttal sem hallgatható el, hogy az ötvenes-hatvanas években a KSH Könyvtárában, szorosabban véve a kutatócsoportban is alkalmaztak politikailag megbízhatatlannak tekintett értelmiségieket, tehát ez az intézmény, ez a műhely szintén valamiféle azilum lehetett.

Faragó Tamás személyi adattárában⁶ mindössze tizenhét tudományos munkatárs neve szerepel. Enyhén szólva nem sok. Ráadásul többen csak rövid ideig, némelyek csak két-három esztendeig voltak a kutatócsoport állományában. Mindazonáltal – és ezt harminc év távlatából kockázat nélkül megállapítjuk – e kis alkotóközösség sikeres tevékenységet folytatott, olykor külső segítség, leginkább az Országos Levéltár dolgozóinak bevonásával. A kötetben is felsorolt önálló kiadványok száma huszonnyolc. Köztük a Dányi Dezső és Dávid Zoltán által szerkesztett, úttörő jellegű összeállítás az első magyarországi népszámlálásról.⁷ Nyolc kötetben adták közre az 1941. évi népszámlálás táblázatait. Fontos, a hazai történettudományt előrevivő tanulmányok (szám szerint hét) jelentek meg a *Történeti statisztikai kötetek* című sorozatban. A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat gondozta a *Számok és történelem* sorozat három

vaskos darabját (mezőgazdaság- és ipartörténeti témákban), valamint a *Történeti statisztikai füzetek* hét száma közül négyet. Ezek mellett három periodikum is napvilágot látott, meglehetősen nagy mennyiségű ún. rejtett publikációval. A *Történeti Statisztikai Közlemények* (1957-1959) című folyóiratot és ennek mintegy a folytatásaként a *Történeti statisztikai évkönyv* (1960-1968) köteteit a KSH Könyvtára, előbb a Levéltárak Országos Központjával, majd a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztályával társulva adta ki. A *Történeti statisztikai tanulmányok* (1975-1984) öt kötete a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat (pontosabban a kutatócsoport) és a Magyar Országos Levéltár közös szellemi terméke.⁸ Mindehhez hozzá kell még adni a vitaülések felszólásait, a külföldi és hazai konferenciákon, vándorgyűléseken elhangzott előadásokat, továbbá a hivatalos levelet, a különféle feljegyzéseket, a munkaterveket és a munkabeszámolókat (ha hozzáférhetők, ez utóbbiakból a szerző gondos válogatással közölt egypár dokumentumot).

Fentebb már szó esett róla, hogy Faragó Tamás megpróbálta (saját egykori tapasztalatait is latba vetve) megvonni a három évtized mérlegét, igyekezett megfogalmazni a tanulságokat. Sorra vette a vitathatatlan eredményeket és a fiaskókat, híven lábjegyzetbe szorított, ám helytálló kritikai észrevételéhez, mely szerint a hazai intézménytörténetek (köztük a könyvtárak közelmúltját feltáró művek) gyakran elcsúsznak az „üdv történetek” irányába. Visszafogottan, ugyanakkor határozottan értékelt; nem tartózkodott az öszinte önbírálattól sem. Nem félt attól, hogy az érintettek körében – bár már nem sokan élnek – vitát vált ki. Bizonyára elfogadható megállapítása, hogy noha más intézményekben (Országos és Fővárosi Levéltár, MTA Történettudományi Intézete, Mezőgazdasági Múzeum, Budapesti Történeti Múzeum, Országos Széchényi Könyvtár, KSH egyéb részlegei, egyetemi és főiskolai tanszékek) is folyt kvantitatív kutatás, a tárgyalt időszakban a KSH Könyvtár Történeti Statisztikai Kutatócsoportja volt a tényleges központ. Egyebek között a műhely és tagjai nevéhez fűződik a középkori, valamint a családrekonstrukciós és háztartás-szerkezeti mikrodemográfiai módszerek meghonosítása, a koraújkori és újkori adóösszeírások kritikai feldolgozása, egy sor népesség- és agrártörténeti forrás közzététele (ezekkel különösen intenzíven foglalkozott), az ármozgások, a városhálózatok és piackörzetek vizsgálata, a XVIII. századi történeti helységnévtár-sorozat elindítása (ez még befejezésre vár). Ma már kész tény, ezért is indokolt utalni a

forrásszemelvények azon darabjára, amelyben a számítógép és a történettudomány kapcsolatáról 1972 októberében rendezett konferencia referátumából (Fügedi Erik tartotta) és a kutatócsoport tagjainak hozzászólásaiból olvashatók részletek. Ugyanakkor a szerző kudarcként élte meg a végig nem vitt forráskutatásokat, a népmozgalmi idősorok rekonstrukciójának félbeszakadását, a megkezdett ártörténeti kutatások megrekedését. Fájó szívvel írt nemcsak a hivatal- és könyvtárvezetés olykori meg nem értéséről, hanem a történészek egy részének elzárkózó vagy fanyalgó magatartásáról, mint ahogy az állandósuló létszámgondokról, az utánpótlás elkeserítő bizonytalanságairól is.

Alighanem a legfontosabb, mondhatni: időtlen, és természetesen a könyvtártörténeti fejlődésre, a jelenlegi könyvtárügyre is érvényes, megszívlelendő, elgondolkodtató tanulsága, amit célszerű szó szerint idézni: „a csoport három évtizede lehet az egyik példája annak, hogy a sok szempontból szorító, kisszerű körülmények között is lehet – igaz, talán a megszorítottnál kicsit nagyobb erőfeszítéssel – közösségeket létrehozni és értéket jelentő munkát végezni.”⁹ Érdeemes odafigyelni a monografikus rész utolsó, az iménti gondolatot folytató soraira is: „Az viszont a következő generációk felelőssége, hogy hasznosítsák ezekből azt, amit lehet, fejlesszék tovább azt, amit érdemes, a zsákutcákból és kudarcoktól pedig okuljanak, hogy azok ismét be ne következzenek.”¹⁰

Bényei Miklós

Jegyzetek

1. Idézi Faragó Tamás: Három évtized : A KSH Könyvtár Történeti Statisztikai Kutatócsoportjának története, 1954-1985. – Budapest : KSH Könyvtár, 2015. – p.17.
2. Bán Péter szerk.: Magyar történelmi fogalomtár. – Budapest : Gondolat, 1989. – 2. köt. p.206.
3. Például: Stier Miklós, Szász Zoltán: A helytörténetírás módszertani kérdései : Új- és legújabb kor. – Budapest : Népművelési Propaganda Iroda, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1980. – p.41-45.; Unger Mátyás: Bevezetés a források ismertetésébe és a forráselemzésbe. – Budapest : Országos Pedagógiai Intézet, 1985. – p.98-106., 136-144.
4. A történeti statisztika forrásai / szerk. Kovacsics József. – Budapest : Közgazdasági és Jogi K. 1957. – 460 p.
5. Agrárstatisztikai források és helytörténeti kutatás : Község-soros statisztikai kiadványok / Kápolnai Iván. – Budapest : Statisztikai Kiadó Vállalat, 1980. – 38 p.
6. A kutatócsoport tagjai 1955 és 1985 között. In: Három évtized / Faragó Tamás. – Budapest : KSH Könyvtár, 2015. – p.103-105.
7. Az első magyarországi népszámlálás, 1784-1787 / szerk. Danyi [Dányi!] Dezső, Dávid Zoltán. – Budapest : Statisztikai Kiadó Vállalat, 1960. – 64, 389 p.
8. A bibliográfiai adatok: A KSH Könyvtár Történeti Statisztikai Kutatócsoportjához fűződő kiadványok jegyzéke, 1954-1985. In: Három évtized / Faragó Tamás. – Budapest : KSH Könyvtár, 2015. – p.106-109. – A két sorozatban a szerző számításai szerint több mint hatvan tanulmány jelent meg, ezeket témakörök szerint osztályozta is: uo. p.45-46.
9. Összegzés – a kutatócsoport helye és szerepe a hazai történeti kutatásokban. In: Három évtized / Faragó Tamás. – Budapest : KSH Könyvtár, 2015. – p.98.
10. Uo.

Könyvtár- és információ- tudomány

Terminológia

144/2016

SPIRANEC, Sonja – BANEK ZORICA, Mihaela – KOS, Denis: Information Literacy in participatory environments: : the turn towards a critical literacy perspective. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 72. (2016) 2., p. 247-264.

Információs műveltség és a közösségi média. A kritikai információs műveltség

Információs műveltség; Terminológia; Web

Bár az információs műveltséget mindig is befolyásolta az aktuális információs környezet, és a kezdetektől fogva meghatározó vonása volt az információk kritikai szemlélete, a közösségi média széles körű elterjedtségével az információs műveltség funkcionista megközelítéseit a kritika érte, hogy azok alapvetően az információk elérésének, értékelésének és használatának készségeire összpontosítanak, megelégedve a problémáknak a specifikus készségeken túli mélyebb megértéséről. A kritikai információs műveltség új, nem a mérhető jellemzőkre koncentráló szemlélet lehetőségét kínálja anélkül, hogy törést jelentene az információs műveltség fejlődésében. A kritikai információs műveltség arra kíván ösztönözni, hogy saját személyes paradigmáink mellett más alternatívát válasszunk. Jelentős mértékben különbözik Zurkowski felfogásától és attól, ahogyan azt általában definiálni szoktuk.

A kritikai információs műveltség értékeire épül többek között az ACRL Information Literacy Framework for Higher Education elnevezésű új keretrendszere, amely részben felváltja az EACRL korábbi követelményrendszerét (Information Literacy Competency Standards for Higher Education).

(Koltay Tibor)

Tudománymetria, bibliometria

145/2016

IVANOVIĆ, Dragan – HO, Yuh-Shan: Highly cited articles in the information science and library science category in social science citation index : a bibliometric analysis. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 48. (2016) 1., p. 36-46.

A Social Science Citation Index információ- és könyvtártudományi tárgyú, sokszor idézett cikkei: bibliometriai elemzés

Bibliometria; Könyvtártudományi szakirodalom; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tanulmány a *Social Science Citation Index*ben található információ- és könyvtártudományi tárgyú, sokszor idézett cikkek jellemzőit írja le és elemzi. A szerzők azokat elemzik, amelyekre megjelenésük és 2012 vége között legalább százszor hivatkoztak. 1956 és 2009 között 37 folyóiratban 501 ilyen közleményt találtak, ezek 26%-át a *MIS Quarterly* közölte. A legtermékenyebb tudós 11 cikket publikált. Hat bibliometriai indikátort alkalmaztak a származási intézmények és országok értékelésére. A 13 legproduktívabb intézmény az Egyesült Államokban és Kanadában működik. A publikált cikkek számát illetően a Harvard Egyetem az első, míg az első és társszerzős publikációk teljesítménye tekintetében a Maryland Egyetem szerepel az első helyen. Az Egyesült Államok tudósai írták a cikkek 67%-át.

(Autoref.)

146/2016

OLMEDA-GÓMEZ, Carlos – DE MOYA-ANEGÓN, Félix: Publishing trends in library and information sciences across European countries and institutions. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 42. (2016) 1., p. 27-37.

Európai publikációs trendek a könyvtár- és információ-tudományban

Bibliometria; Könyvtártudományi szakirodalom; Nemzetközi helyzetkép; Publikálás -tudományos kiadványoké

A Scopus adatbázisában 149 könyvtár- és információ-tudományi témájú folyóirat 11 931 nyugat- és 939

kelet-európai cikket vizsgálták tíz bibliometriai indikátor alapján. A publikálás intenzitása alapján Európa aktív régió, amely a világátlaghoz képest mérsékelt teljesítményt nyújt. A teljesítmény növekedése az Európai Unióhoz nemrég csatlakozott olyan országok publikációs aktivitásának köszönhető, mint Lengyelország és Horvátország, de hozzájárultak spanyol, olasz, görög és portugál kutatók is. Az Egyesült Királyság esetében ellenkező tendencia figyelhető meg, mivel a brit kutatók a számok tekintetében vezetnek az európai listát, viszont a növekedés ott szinte stagnált. Legaktívabbnak 20 ország 25 kutatóintézetét találták. Ezek között van a Magyar Tudományos Akadémia, úgy is, mint Magyarország legnagyobb létszámú kutatási szervezete, de főként azért, mert munkatársainak a témába sorolt cikkei 80%-ban a legmagasabb Scimago Journal Rank hivatkozottsági mutatókat generáló informetria folyóiratokban jelentek meg.

(Koltay Tibor)

Információszerzés (information management)

147/2016

DIEKEMA, Anne R. – OLSEN, M. Whitney: Teacher personal information management (PIM) practices : finding, keeping, and re-finding information. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 65. (2014) 11., p. 2261-2277.

Hogyan kezelik a tanárok személyes információikat?

Használati szokások; Információkeresés; Információszerzés; Pedagógus

A tanárok fontos szerepet játszanak a gyermekek iskolai tanulásában. Bár a tanítás alapvetően információban gazdag hivatás, a tanárokat mint információ-használókat eddig ritkán tanulmányozták. Különösen keveset tudunk személyes információik kezelésének (personal information management=PIM) gyakorlatáról. A PIM rendkívül fontos a tanárok esetében, ők ugyanis komplex információs térben navigálnak, amit a digitális és fizikai információk kettőssége és az oktatás változó igényei mind nehezebbé tesznek. A tanulmány bővíti ismereteinket a tanárok személyes információkezelésének módjáról és tájékoztat az oktatókat segítő eszközök kifejlesztéséről. A ta-

nárokkal mint információhasználókkal kapcsolatban sok fontos dolgot nem ismerünk: milyen a tanárok PIM gyakorlata? Milyen következményekkel jár ez a tanításra és a tanulásra? Hogyan lehetne a PIM gyakorlatot könnyíteni, hogy hasznosabb legyen a tanításban és a tanulásban? A tanulmány kvalitatív módszert alkalmaz, a szerzők 24 általános és középiskolai tanárral készítettek interjút. Az információszervezés sokfajta rendszerére találtak példát, és a tanárok a saját rendszerüket hatékonnak tartották. A tanárok legfontosabb információforrásai (fontossági sorrend szerint): személyes gyűjteményeik, a legközelebbi kollégák és az internet. Az eredmények

szerint az információ „öröklése” és megosztása a tanárok információszerzésében alapvető szerepet játszik, és az oktatást támogató információtechnológia nem várt igényeket támaszt az információkezeléssel kapcsolatban. A tanárok tájékozódására, információkeresésére, az információ kezelésének és szervezésének gyakorlatára vonatkozó eredmények hatással lehetnek magukra a tanárookra, az iskolai eljárásokra, a digitális könyvtárak fejlesztőire, a tantervkészítőkre, az oktatástechnológiai fejlesztőkre és az oktatáspolitikai kidolgozóira egyaránt.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 202, 205

Nemzetközi könyvtárügy

148/2016

GRUNBERG, Gérald: De quoi « Mémoire du monde » est-il le nom ? : patrimonialisation générale et patrimoine documentaire. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2015) 7., p. 32-45.

Az Unesco Világemlékezet Programja a kulturális örökségről és a digitális kulturális örökség körébe tartozó dokumentumok megőrzéséről

Kulturális örökség; Megőrzés; Nemzetközi szervezet

Az utóbbi idők erőszakos cselekményei megérlelték azt az elhatározást, hogy jobb, ha az UNESCO nem minősíti a kulturális emlékeket, mert így nem hívja fel rájuk a terroristák figyelmét. A „nemzeti kincs”, a „nagyon ritka és drága” kifejezések használatát kell előnyben részesíteni. A megőrzést világviszonylatban fontosnak tartják, az UNESCO ezért alkotta meg már 1992-ben a „világörökség” fogalmát, majd máig létező projektjét. Ez először a könyvtárakban őrzött különféle íráshordozók és dokumentumtípusok meg-

mentését jelentette, majd amikor a Szarajevói Könyvtár 1992-ben a tűz martalékává vált, az intézmények és épületegyüttesek is felkerültek a védendő értékek listájára. Napjaink nagy kihívását a szellemi örökség világméretű digitalizálása és hosszú távú megőrzése jelenti. Ehhez a legelső lépés, ha a nemzetek bejelentik a Világemlékezet Lista számára mindazokat a levéltári, könyvtári, múzeumi dokumentumokat, amelyeket az adott ország szellemi örökségeként elsőrendűen fontosnak tartanak. Ezeket összesen hét szempont szerint vizsgálják meg. A legalapvetőbbek, amelyeknek meg kell felelni: a dokumentum provenienciája autentikus-e az adott országot illetően? Van-e olyan hatása, egyedi jellemzője, amely a világ országai számára fontos jelentést, információt közöl, vagy befolyásolja egy tudományág továbbfejlődését? Ha elveszne ez a dokumentum, pótolhatatlan szellemi veszteséget jelentene-e nemcsak az adott ország, hanem más országok számára is? Amennyiben az e kérdésekre adott válaszok meggyőzőek, további öt terület vesznek górcső alá a regionális, országos, nemzetközi döntéshozók:

1. Idő: reprezentálja-e a dokumentum az adott kort, korszakot, korszakváltást?
2. Hely: vannak-e olyan történeti, földrajzi információk benne, amelyek az adott ország vagy más országok számára fontosak, esetleg régmúlt idők eltűnt vagy elpusztított helységei szerepelnek-e benne?
3. Személyek: az alkotók vagy a műben szerep-

lő személyek szellemi, kulturális hatása jelentős-e?

4. Téma: a feldolgozott téma történeti, tudományos, művészeti szempontból meghatározó jelentőségű-e?
5. Forma és stílus: a dokumentum nyelvi megfogalmazása, technikai és esztétikai kivitelezése bír-e valamilyen különleges, kivételes jellemzővel?

Ezután már csak a lehetséges veszélyekre vonatkozó rubrikát kell kitölteni – páratartalom, fény erőssége stb. és máris tovább lehet küldeni a kérelmet az UNESCO titkárságára. Elsőként a Nemzetközi Konzultációs Bizottsággal (CCI) és annak négy albizottságával, majd az IFLA-val, a földrészeket képviselő regionális és a felterjesztő ország képviselőivel konzultálnak a megbízott UNESCO szakemberek.

Húsz év telt el, de még mindig kevésbé ismert a Lista. Világviszonylatban mindössze 391 dokumentumot tartalmaz, ebből 11 francia (7 magyar). Számos esetet idézhetnénk a válogatás nehézségeiről, mert amit a szakmabeliek kiemelkedően védendőnek ítélnék – mint például a Mont Saint-Michel illuminált kódexgyűjteményét –, azzal szemben a nagyközönség magát a helyszínt tartja fontosnak és értékesebbnek. A szakmai és a laikus értékítélet között mindig nagy a szakadék, számos az ellentmondás, így nehéz megtalálni az objektívnek elfogadható véleményt.

A patinás gyűjtemények őrzői természetesen a listába kerülés nélkül is gondosan védik és gondozzák állományaikat. Vannak azonban olyan országok, ahol nincs nemzeti könyvtár, vagy nincs döntésképes szakmai kompetenciával rendelkező személyi állomány. Ez esetben az UNESCO, IFLA, CIA esetleg közbelephetnének? Vagy jobb lenne egyetlen projektbe összevonni a kulturális szellemi és tárgyi örökséggel foglalkozó részterületeket? Minél előbb dönteni kell, mert a Daesh (az Iszlám Állam) szisztematikusan teszi tönkre és semmisíti meg a világörökség szellemi értékeit. Ennek megakadályozásához segít hozzá a 2012-től létező PERSIST projekt internetes platformja, ahol az országok kicserélhetik tapasztalataikat, gyakorlatukat a digitalizálási technika és a digitalizált állományok megóvását illetően. Ezt a célt szolgálta a 2015-ben Párizsban megtartott, digitális kulturális örökséggel foglalkozó Világtudás projekt konferencia is.

(Pajor Enikő)

Együttműködés

149/2016

JANSEN, Guido – RIEDEL, Susanne: Die transatlantischen Beziehungen stärken : das BII-Projekt „Partnerland USA 2016 – 2019“ startet in Leipzig : zahlreiche Vorträge und Diskussionen In: BuB. – 68. (2016) 2-3., p. 92-95.

Res. angol és francia nyelven

A transzatlanti kapcsolatok erősítése. A Bibliothek & Information International bizottság „Az USA mint partnerország 2016–2019” projektje elkezdődött Lipcsében

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Tapasztalatcseré

A Bibliothek & Information International (BII), Németország Könyvtári és Információs Egyesületének (BID) állandó bizottsága 2016. márciusi vándorgyűlésén, Lipcsében indítja el hároméves „Partnerország Egyesült Államok 2016–2019” nevű projektjét. Mivel a korábbi partnerországgal, Törökországgal pozitív tapasztalatokat szereztek, a BII és a BID bővíteni és erősíteni kívánja ezt a projektformát, nemcsak új programokat és összejöveteleket terveznek, hanem a már meglévő kooperációs egyezményeket is be akarják kapcsolni és ismertté tenni.

A német könyvtárosok és az amerikai kollégák, intézmények között már meglévő számos kapcsolat miatt választották az Egyesült Államokat partnerországnak 2016–2019-re. Legelső szervezatként az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) emellett vonzó partner is, mely számos ponton kapcsolódik Németországhoz.

A partnerprojekt hivatalosan Lipcsében, a könyvtárosok vándorgyűlésén kezdődik. Sikertől elvárni, hogy *Sari Feldman*, az ALA elnöke és *Donna Scheefer* – aki történetesen amerikai –, az IFLA jelenlegi elnöke is részt vegyen az eseményen díszvendégként.

A megelőző hírverésnek köszönhetően számos amerikai előadást nyújtottak be; ennek nyomán az amerikaiak dominálnak a rendezvényen 20 előadással, prezentációval és vitafórummal. Az ALA standján további lehetőség nyílik a további tájékozódásra és kooperációs kezdeményezésre

(Autoref.)

150/2016

RAS, Marcel – SIERMAN, Barbara: Building a future for our digital memory : a collaborative infrastructure for permanent access to digital heritage in the Netherlands. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 20. (2015) 1-2., p. 219-228.

A digitális emlékezet jövőjét építve: közös infrastruktúra a holland digitális örökség állandó elérésére

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Kulturális örökség; Megőrzés

A digitális megőrzés terén az együttműködés kezdetől fogva nyilvánvaló volt, hiszen egy intézmény sem képes egyedül megbirkózni vele. Az országok vagy partnerek között az önkéntes együttműködést olyan szervezetekben valósult meg, mint a német *nestor* (network of expertise in long-term storage of digital resources, 2003), az egyesült királyságbeli *Digital Preservation Coalition* (DPC, 2002), az amerikai National Digital Stewardship Alliance (NDSA (2010) és a holland *Nationale Coalitie Digitale Duurzaamheid* (NCDD, 2007). Ezek azután a képzés, a tapasztalatsere és a speciális megőrzés tanulmányozásának színterévé is váltak. A fejlődés következő lépése a nemzeti szintű infrastruktúra kiépítése volt, ami Írországbán, Skóciában és Finnországbán valósult meg először.

A *nemzeti kulturális örökség* fogalmába nemcsak az ún. kulturális intézmények gyűjteményei tartoznak, hanem a tudományos örökség is, melyet az egyetemek, kutatóintézetek és adatközpontok őriznek, tehát Hollandia digitális öröksége egy sor nemzeti intézményben található meg. Ezek a múltban önállóan tevékenykedtek, a digitális korban azonban az együttműködésre és a feladatok pontosítására van szükség. A statisztikai adatok szerint (2014) Hollandiában 44 millió múzeumi tárgy, 845 ezer polcfolyóméter levéltári anyag, 9 millió kiadvány és másfél millió órányi audiovizuális anyag található.

A *digitális örökség hálózata* (NDE) 2014-ben jött létre az Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium kezdeményezésére. A hálózat tagjai országos intézmények (a nemzeti könyvtár, a levéltár, a királyi akadémia, a kulturális örökség hivatala stb.). 2015-ben elkészült a nemzeti stratégia is. Általános elve, hogy a meglévő létesítményekkel kell ellátni a feladatokat, és a használókra kell összpontosítani a megvalósítás során.

A minisztérium közös infrastruktúra-támogatása *három munkaprogramot* finanszíroz: (1) a digitális örökség láthatóságát, (2) annak használhatóságát, és (3) a megőrzés fenntarthatóságát. E harmadik program tevékenysége a Digitális Örökség Nemzeti Koalícióján (NCDD) belül folyik, melynek tagja a Nemzeti Könyvtár, a Nemzeti Levéltár, a Hang és Kép Intézete, az Adatarchívum és Hálózati Szolgáltatások, valamint több kulturális szervezet. Az NCDD 2008-ban jött létre, majd 2009-ben országosan felmérte a digitális megőrzés helyzetét. Felismerték, hogy a problémákat a digitális források nemzeti hálózatával lehet megoldani. Az infrastruktúrába nemcsak a tároló helyek tartoznak bele, hanem a feladatok pontos kijelölése, a válogatás, a minőség kritériumai, közös szolgáltatások, ismeretek és szakértelem is. Az NCDD 2010-ben stratégiai menetrenddel állt elő, majd 2013-ban az együttműködési modellt a stratégia részévé tette. A következő lépésre a 3. munkaprogramban került sor, melynek vezetője lett. A program célja együttműködéssel olyan infrastruktúra létrehozása, amely fenntartható hozzáférést garantál a digitális örökséghez. (A feltevés az, hogy az együttműködés nagyobb hatékonyságot és költségcsökkentést eredményez majd.) A munka három irányban folyik: az eszközök jobb kihasználása és felskálázása (tárolás, állandó azonosítók /PI/), a költséggazdálkodás, a szerepek és felelősségi körök kijelölése.

A nemzeti stratégia bemutatása és a három munkaprogram létrehozása fontos fejlemény: több meglévő kezdeményezést és tervet kapcsolnak össze, ami a holland digitális örökséghez való hozzáférés és megőrzés integrált megközelítésének kezdete. Az időzítés tökéletes, mivel egyre többen vesznek részt a digitális megőrzésben. Példaértékű volt az NCDD által 2015-ben rendezett szakértői értekezlet, mely a javasolt infrastruktúra vitáját tűzte napirendre. Az eseményen több mint nyolcvan holland (és néhány belga) szakember vett részt és vitakozott. A színvonalas eszmecsere ígéretes volt a jövőre nézve.

(Murányi Lajos)

Lásd még 148

Jogi szabályozás

151/2016

IGUMNOVA, Nataliâ Petrovna: Novye podhody k razra-

botke zakonodatel'stva v oblasti kul'tury i bibliotečnogo dela v Rossii In: Vestnik BAE. – (2015) 3., p. 64-68.

Új megközelítés a kulturális és könyvtárügyi jogszabályalkotás terén Oroszországban

Jogszabály -könyvtárügyi; Jogszabály -más területről; Művelődésügy

Meghatározása szerint a könyvtárügy a kulturális szférához tartozik, szervezetenként az állami politika része. Az új társadalmi-politikai és gazdasági környezetben a könyvtárak tevékenységét biztosító normatív-jogi alapok kidolgozása 1991-ben kezdődött. Az Oroszországi Föderáció kulturális törvénye (1992) eltörölte a cenzúrát, jogot adott az önkifejezés és az alkotás szabadságának, kiszélesítette a hazai és nemzetközi kulturális javak elérhetőségét; a nemzeti könyvtáraknak alapokat jelentett ahhoz, hogy a különösen értékes kulturális örökséget őrző intézmények sorába kerüljenek, ezáltal lehetőségük legyen az informatikai fejlesztésekre és a dokumentumok elérhetőségének a növelésére. A törvény hátránya a társadalom dezideologizálása volt, a piacgazdasági törvények szerinti fejlesztések a kultúra társadalmi szerepének torzulásához vezettek. A veszélyes helyzetet látva az értelmiség új stratégiai célok és feladatok kitűzését követelte.

Az állami kultúrpolitika koncepciójának kidolgozására az elnöki hivatal mellett munkacsoport alakult, a munka eredménye a 2014. évi elnöki rendeletben tükröződik. A dokumentum első ízben fogalmazza meg, hogy a kultúra a gazdasági felvirágzás és az ország szuverenitásának alapja, a kulturális politika az ország nemzetvédelmi stratégiájának elengedhetetlen része, magában foglalja a humán szféra valamennyi területét. A kultúra terén elért eredmények társadalmi értéke a természeti kincsekével egyenlő. Jelentős eltérés a korábbi törvénnyel szemben, hogy meghatározza a megvalósítás irányait és módjait, az anyagi háttér biztosítására létrehozta a kulturális fejlesztési alapot.

Könyvtári vonatkozásban az 1992. évi törvény „védelmező” jellegű volt, ami abban az időben érthető és fontos volt az állományok országos szintű egészének megőrzésére. Az 1994. évi könyvtári törvény még az 1992. évi szemléletet követi, a könyvtárakat a szolgáltatási szférába sorolja. A társadalmi igények kielégítésekor a mennyiségi mutatókat figyelték, de a költségvetési finanszírozáshoz csak az állomány nagyságát, az új beszerzéseket, az elektronikus katalógusok és saját építésű adatbázisok bővülését, a

kiadói tevékenységet vették számításba, a többi költséget saját forrásból kellett fedezni.

Az elnöki rendelet a könyvtárakat is új jövőkép kialakítására, jogszabályokban is rögzítendő új stratégia kidolgozására kötelezte. A könyvtárak száma 130 ezer körül van, minden társadalmi tevékenységi szférában jelen vannak az ország egész területén és összes lakott pontján. Az utóbbi években a korábbi csökkentés áldozatául estek a szövetségi könyvtárak tudományos kutatási, módszertani és kulturális-népművelési feladatai és ennek megfelelően a szakemberek száma.

Az elnöki rendelet nyomán újra kell gondolni a könyvtárak céljait, feladatait, tevékenységi területeit. A jogszabályok alapja a jövőben is az országos könyvtári állomány védelme, az Oroszországban élő népek írott kulturális örökségének feltárása, megőrzése és népszerűsítése marad. Egyik irány az orosz nyelv szerepének és jelentőségének erősítése, ebben a könyvtárak a különböző nyelveken megjelent irodalmi művek oroszra fordítását és terjesztését tudják támogatni. Fontos feladatok: az olvasás iránti érdeklődés újraélesztése, a könyv mint történelmi-kulturális tárgy és a könyvművészet hazai hagyományainak megőrzése; a soknemzetiségű országban a népek etnokulturális azonosságának megőrzése, az együttműködés támogatása; az orosz nyelv és kultúra jelentőségének növelése; a szakmai közösségek és társadalmi szervezetek szerepének fokozása. Jogszabályban kell rögzíteni a helytörténeti munkát; a könyvtárosképzés felépítését (középfokú, felsőfokú, posztgraduális); a könyvtárak feladatait az információs közegben, beleértve az egységes oroszországi elektronikus tér kialakítását.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Könyvtárosi hivatás

152/2016

CARROL, Joanne: Developing a code of ethics for the digital repository of Ireland. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 20. (2015) 1-2., p. 48-52.

Írország digitális repozitóriumának etikai kódexe

Elektronikus könyvtár; Könyvtáresetika

A cikk az etikai kódex okairól, elkészítésének folyamatáról, eredményeiről és hozadékaikról szól, amely

egy nemzeti, vagyis az Ír Digitális Repoitórium (DRI) számára íródott. Értékalapú megközelítést használva áttekinti a problémákat, a DRI-vel kapcsolatos etikai eszméket, valamint a folyamat következő lépéseit is, melynek során nemcsak a szervezet etikai kódexét alkotják meg, etikai önazonosságát és önbi-zalmát is nemzeti testületként.

A következőkben az okokról esik szó. A kódexek eltérnek ugyan egymástól, de a közgyűjteményeké hasonlít egymáshoz alapelveikben és létrejöttük okaiban (szakmaiság, integritás, társadalmi felelősség, hitelesség). Új intézményként a DRI-nek szüksége van olyan etikai kódexre, ami elhelyezi a nemzeti tudatban a kulturális és társadalmi örökség megbízható őrzőhelyeként. A kódex kapcsolatot teremt használóival, és társadalmilag is hasznos, mivel bemutatja az intézmény fontosságát a társadalom számára, ugyanakkor felkészíti az intézményt a jövőre és a szóba jöhető problémákkal való szembenézésre. A DRI multidiszciplináris szervezatként többféle szervezetet és szakmát egyesít, különböző értékeket, hagyományokat és gyakorlatot ötvöz. A kódex elkészítésével a DRI szervezeti dokumentuma jön létre

Ezután a készítés módjáról számol be az írás. Kezdetről fogva alulról kezdve, értékalapon építkezve dolgoztak rajta. A DRI alapfilozófiája Írország kulturális és társadalmi digitális örökségének a megőrzése. A folyamat része volt a vezetéstől kapott támogatás, a szervezetből érkező visszajelzések, a frissítés és az etikai munkabizottság (EWG) megalakulása. Az EWG jelölte ki, milyen tartalom kerüljön az etikai kódexbe: küldetés és vízió, az igazgató állásfoglalása, szándéknyilatkozat, kapcsolódó szabályzatok és 10–12 etikai irányvonal. Ezek alkották a végleges változat kiindulópontját.

Ezután esik szó a gyakorlati jellegű problémákról, majd a képviselt értékekről és az esetleg felmerülő etikai kérdésekről is. Végül az előttük álló feladatokat ismerteti a szerző, a DRI munkatársa, vagyis a végleges változat kidolgozása, majd köröztetése a szervezeten belül. Az etikai kódexet ezután a közösségi médiában és más eszközök segítségével ismertetik meg a nagyközönséggel.

A DRI etikai kódexe nem „élettelen” és használhatatlan dokumentum lesz, hanem élő kódexként működik majd.

(Murányi Lajos)

153/2016

HOUŠKOVÁ, Zlata: Jak se stát knihovníkem : návod s (ne)jasnými pravidly In: ITlib. – 19. (2016) 1., p. 11-15.

Res. angol nyelven

Hogyan legyünk könyvtárosok. Útmutató (nem)világos szabályokkal

Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Közművelődési könyvtár

A cikk abból a meggyőződésből indul ki, hogy a jól képzett emberi erőforrás minden szervezet legfontosabb tényezője. A közkönyvtárak személyi állományának változásai az utóbbi időkben aggodalomra adnak okot, ezért a szerző a probléma aktualitására hívja föl a figyelmet.

Könyvtárosnak tekintjük a könyvtárakban szakmai munkakörben alkalmazott munkatársakat. Csehországban jelenleg a munkaszerződés aláírásával lehet valaki könyvtáros. Mi kell ehhez? Ha valaki azt hiszi, hogy megfelelő szakmai végzettség, bizonyítvány, oklevél vagy legalább többéves szakmai gyakorlat, az téved. A közkönyvtárakban egyre gyakrabban nem szükségesek ezek a feltételek. A versenyben nem árt, ha van az előírásoknak megfelelő valamilyen közép- vagy felsőfokú végzettség, ez többnyire elég. Természetesen nem minden könyvtárban ilyen egyszerűen lehetünk könyvtárosok, a szakkönyvtárak sokkal magasabbra teszik a munkaerő-piaci szakmai elvárásokat. Számos városi és községi könyvtárban azonban a megfelelő szakmai képesítés hiányában képzetlen munkaerőt vesznek föl, jó esetben beiskolázzák a szakmai ismeretek megszerzésére.

Sokszor a munkáltatók helyzete sem könnyű, ha nincs megfelelő végzettségű szakember, vagy a kínálatból rátermettebb a nem könyvtáros végzettségű jelentkező. A nehézségeket jelzi, hogy jelenleg Csehországban a közkönyvtárakban a szakalkalmazott könyvtárosok legalább 50%-ának nincs megfelelő szakképesítése. Nem meglepő, ha az ilyen könyvtárak nem tudnak magas szintű szakmai szolgáltatásokat nyújtani, munkatársaik képtelenek lesznek a könyvtári rendszer „frontemberei” lenni. Sajnos a nagykönyvtárakban is előfordul, hogy a hivatásról nem sok fogalmuk van a könyvtárosoknak, nem ismerik az irodalmat, nem tudnak tanácsot adni, segíteni, információkat értelmezni, adatbázisokban keresni, pedig a használók 90%-a ezeket igényli.

Mit is kell tudnia és ismernie a könyvtárosnak? Vegyük számba az alapvető könyvtáros szakmai kompetenciákat:

- szakmai ismeretek és tudás,
- mesterségbeli tudás A – Z-ig,
- irodalom, irodalomelmélet, esztétika,
- kiváló információs műveltség,
- pedagógiai, pszichológiai, lektori kompetenciák,
- speciális igényű emberekkel való bánás kompetenciái,
- regionális, helyi és közösségi tájékozottság,
- más szakterület ismerete (főként szakkönyvtárakban).

Az általános kompetenciák közül fontos a tökéletes digitális írástudás, a legújabb IT ismerete, jogi és gazdasági alapismeretek, kiváló anyanyelvismeret, nagyon jó angol nyelvi kompetenciák és lehetőleg még egy nyelv ismerete. A „lágymű” kompetenciák közül elvárás a kreativitás, rugalmasság, aktivitás, kiváló kommunikációs készség, csapatmunkára való alkalmasság, odafigyelés, terhelhetőség, önállóság, tervszerű munkavégzés, tájékozódás, élethosszig tartó tanulás. Természetes a manuális és adminisztratív képességek birtoklása. Manapság a kompetenciák között elvárás a marketing-, PR-ismeret, magas színvonalú kulturális szervezőkészség, szabadidő-szervezés.

De mit tudhat valójában a könyvtáros? Nem lehet minden kompetenciát érintően kvalifikált szakember, multifunkcionális génusz, vagy ha az, várható, hogy előbb-utóbb elmegy a könyvtárból. Mi a teendő? Minden könyvtárnak a stratégiájához igazított emberierőforrás-stratégiát kell készítenie. Elemeznie kell munkaerőigényeit, terveznie munkatársai átképzésének, továbbképzésének lehetőségeit. Amíg a könyvtárak könyvtári szolgáltatásokat nyújtanak, szükségük lesz jól kvalifikált, képzett könyvtáros szakemberekre. A könyvtárosok élethosszig tartó képzésének koncepciója reflektál a felvetett problémákra, a szakma előregedési trendjére, négy blokkban vázolja a feladatokat.

1. *Szakképzettség megszerzése:* a szakmai végzettséggel nem rendelkező könyvtári alkalmazottak számára kötelező valamilyen szintű (közép- vagy felsőfokú) szakképzettség megszerzése elvárt határidőn belül.
2. *Szakképzettség megújítása:* az előregedő szakmában a régen szerzett szakmai ismeretek megújítása elengedhetetlen, ehhez olyan innovatív tanfolyamok szükségesek, amelyek 5 éves időszak alatt személyes tanfolyami részvétellel vagy

távoktatással valósulnak meg.

3. *Szakismeretek elmélyítése és szélesítése:* szükséges a könyvtárosok IT-ismereteinek, más szakmai kompetenciákkal való bővítése, akkreditált tanfolyamok elvégzése 4–5 éves ciklus alatt.
4. *Magasabb szintű szakképzettség megszerzése:* a zömmel középfokú könyvtáros végzettséggel rendelkezők (70%) ösztönzése a felsőfokú szakképesítés megszerzésére.

A feltett kérdésre, hogyan lehetünk könyvtárosok, egyértelmű, hogy egyre jobb és több tudásra van szükségünk, ismereteinket folyamatosan meg kell újítani, bővíteni és elmélyíteni, motiválni, mobilisnak és kitarónak kell lenni. Nem könnyű, de megéri!

(Prókai Margit)

Lásd még 169, 177

Egyesületek

154/2016

BAWDEN, David: Aslib : a de facto national library/information organization. – Bibliogr. In: Alexandria. – 26. (2016) 1., p. 15-27.

Aslib: de facto országos könyvtári-információs szervezet

Dokumentáció; Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtárügy története; Szakkönyvtár

A tanulmány az Aslib, az Egyesült Királyságban működő könyvtári-információs szervezet történetét tekinti át 1924-től 2014-ig. Bemutatja azt a folyamatot, amelynek során az Aslib a szakkönyvtárügy és a tájékoztató munka, a dokumentáció és a műszaki és kereskedelmi tájékoztatás tényleges nemzeti központjává vált. Ebben a tekintetben feladatai közé tartozott a publikálás, képzés és szakmai továbbképzés, kutatás és tanácsadás, valamint nemzeti gyűjtemények és indexek kezelése és fenntartása. Az Aslib számos más, rendszerint az információkereséssel és -terjesztéssel kapcsolatos tevékenység országos központja is volt.

(Autoref.)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

155/2016

JANOVSKÁ, Darina: Služby Slovenskej národnej knižnice v kontexte služieb národných knižníc In: Knižnica. – 16. (2015) 4., p. 45-49.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár szolgáltatásai a nemzeti könyvtári szolgáltatások tükrében

Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások

A nemzeti könyvtári szolgáltatásokat az adott ország nemzeti sajátosságai, társadalmi környezete határozza meg. Két típusa van: (1) a *patrimoniális*, ami a nemzeti dokumentumtermést teljességre törekvően gyűjti kötelezpéldányok alapján, és a nyilvános EISZ-szolgáltatás az országra korlátozódik (pl. a svájci nemzeti könyvtárban), (2) az *enciklopedikus*, ami saját anyaga mellett külföldi irodalmat is gyűjt, és széles körű EISZ-szolgáltatást biztosít, pl. a Kongresszusi Könyvtár, a francia, brit és a Szlovák Nemzeti Könyvtár (SNK).

A nemzeti könyvtári szolgáltatások között eltérő a könyvtár nyitottsága, a nyilvános és térítéses szolgáltatások köre. A nyitottság szempontjából a nemzeti könyvtárakra sokáig a zártkörű szolgáltatás, a szűk használói kör volt jellemző. Napjainkban már nyitnak a közönség felé. (Pl. a brit nemzeti könyvtár a nagyközönség számára 1200 férőhellyel nyílt meg 1997-ben.) A francia nemzeti könyvtár tudományos részébe kizárólag kutatók juthatnak be, de az SNK kezdettől fogva minden szlovák és külföldi állampolgár előtt nyitva áll. A *nyitvatartási idő* a nagyokban az igényekhez igazodik: késő estig, gyakran vasárnap is nyitva vannak. A kisebbek részlegeiben eltérő a nyitva tartás. A regisztrált használók korhatára is eltérő: 16 a szlovákoknál, 18 a csehekénél. A szlovák használók vonalkódos, fényképes, kézzel aláírt olvasójegyet kapnak.

Több nemzeti könyvtárban nincs *kölcsönzési övezet*. Az SNK-ban két műszakban dolgoznak, a kölcsönzés, az olvasóterem és digitális szolgáltatások használata regisztrációhoz kötött. Nem kell regisztrálni a

tájékoztatás, az EISZ, a másolás és szkennelés használatához. (A kölcsönzőterben zajlik a kölcsönzés, a másolás és szkennelés, a tájékoztatás és a reprográfia.) Az általános olvasóteremben a helyben használt dokumentumok kölcsönzése, a multimédiás olvasóteremben a CD-k, e-könyvek, digitális dokumentumok, a mikrofilmtárban a mikrofilmek helyben kölcsönzése zajlik. Semmi nem tiltja ezt, mégis van, ahol korlátozzák (franciák), vagy csak bizonyos feltételekkel engedik (belga, brit, cseh, svájci gyakorlat). Az SNK két kötelezpéldányt kap, s mivel a szlovacikumok jelentős részét digitalizálták, a duplum az általános olvasóteremben hozzáférhető.

A *könyvtárközi kölcsönzésben* csak azok a nemzeti könyvtárak vesznek részt, melyek kölcsönöznek is. Máshol a nemzeti könyvtár csak végső esetben kapcsolódik be, de a katalógusban jól láthatók a példányok lelőhelyei. Az SNK a könyvtárközi kölcsönzés elsőszámú könyvtára, s bár nincs a lelőhelyet mutató központi katalógus, azonnal teljesíti a kéréseket. A központi katalógust a könyvtári portálon a VIRTUA rendszer csak részben pótolja. A nemzetközi kölcsönzést a pozsonyi egyetemi könyvtár végzi (Franciaországban a nemzeti könyvtár kölcsönző központja). Az SNK a nemzetközi könyvtárközi kéréseket a közép- és kelet-szlovákiai olvasói számára, míg a pozsonyi egyetemi könyvtár saját olvasói és a nyugat-szlovákiai könyvtárak számára biztosítja. Másolás az SNK-ban a digitális szolgáltatások osztályán és az olvasótermekben kérhető (legfeljebb 10 oldalig), szkennelni a digitális szolgáltatások osztályán, a könyvtárközi kölcsönzésben és a mikrofilmolvasóban lehet.

A *tájékoztatás* bibliográfiai, tényadatok és egyéb információk szolgáltatását jelenti. Ez az SNK-ban a levélben vagy a Kérdezze a könyvtárát! keretében érkező kérdésekre adott válaszok formájában valósul meg, de webes kérdőív alkalmazásával angol nyelven is. (Ez a legtöbb nemzeti könyvtárban működik.) Nagyságuktól és látogatóik számától függő *olvasótermi szolgáltatások* működnek a nemzeti könyvtárakban. Az SNK-ban három, (általános, multimédiás és mikrofilmes) olvasóterem van. A bemutató foglalkozások minden nemzeti könyvtárban mást jelentenek. Szlovákiában főleg iskolai csoportoknak tartják ezeket. A fogyatékosok számára nyújtott alapszol-

gátlások körébe tartozik a vakok és gyengén látók ellátása: ez a lőcsei országos szakkönyvtár feladata. A *digitalizálás* a kilencvenes évek közepétől zajlik, s a feladat az SNK minden tevékenységében megjelenik. A www.slovakiana.sk portálon lehet elérni a teljes szövegű dokumentumokat a szerzői jogok tiszteletben tartásával.

(Prókai Margit)

156/2016

JØSEVOLD, Roger: A National Library for the 21st century - knowledge and cultural heritage online In: Alexandria. – 26. (2016) 1., p. 5-14.

A Norvég Nemzeti Könyvtár tudás- és kulturális öröksége a világhálón

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Kötelesspéldány; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

1989-ben Norvégia az elsők között fogadott el médiafüggetlen kötelesspéldány-törvényt, ezt követte a nemzeti könyvtár új részlegének létrehozása 1000 km-re a fővárostól (Mo i Rana), majd a könyvtár honlapjának elindítása 1993-ban, az évtized végén pedig partnerség a rádióval történeti archívumának digitalizálására és hosszú távú megőrzésére.

2004-ben a nemzeti könyvtár felülvizsgálta stratégiáját, melybe bekerült a digitális nemzeti könyvtár kialakítása is, s 2006-ban már a teljes állomány digitalizálása lett a cél, melyet a kulturális minisztérium támogatott, és a parlament is elfogadott. A felkészülés a személyi feltételek kialakításával kezdődött, és a tömeges, olcsó, de minőségi digitalizálással folytatódott, olykor külső cégek igénybevételével is, évi 1000 TB nagyságban. (A tárolásra 12 ezer TB áll rendelkezésre.) A digitalizálás a könyvek, hírlapok mellett kéziratokra, fotókra, filmekre, plakátokra és hangzó anyagokra is kiterjed (olykor két műszakban is).

A digitálissal egy időben tárgyalások kezdődtek a jogtulajdonosokkal a hálózati hozzáférés érdekében, és licencmegállapodással végződtek. A jogkezelő a LINO lett. (Később beolvadt a *Kopinorba*.) 2007-ben szolgáltatott először anyagot online a Sarkvidék témában.

A nemzeti könyvtár 2009-től a *Bokhylla.no* portálon a norvég szépirodalmat szolgáltatja. (Jogi, időbeli és költségvonzatait a cikk részletesen ismerteti.) Az *online hírlapok* hasonló módon érhetők el, és kereshetők. A *rádió archívumának* 1,3 millió prog-

ramját digitalizálták (1933-tól máig) közösen. (A repozitórium maga északon található.) 2010-ben felkérték a könyvtárat egy norvég *nyelvbank* kialakítására, ami egy digitális nyelvi dokumentumgyűjtemény, valamint nyelvtechnológiai és -kutatási infrastruktúra. Az *nb.no* cím korán megszületett, ahogy a világhálón végzett „aratás” módszerének kialakítása 2000-től. (Az adatvédelmi törvény szigorított a lehetőségeken: értesíteni kell a működtetőt a begyűjtés előtt.) A problémákat a 2015. évi új kötelesspéldány-törvény már tisztázta. *Más források és szolgáltatások* is működnek az említetteken kívül (filmes, fotó, szerzői bibliográfiák, parlamenti dokumentumok). A *használatról* 2009 óta vezetnek statisztikát; az elmúlt években a kezdeti 50 ezerről havi 180 ezerre nőtt az összes látogató száma. (A könyveké 170 ezer havonta.)

Az eredmények azt mutatják, hogy megfelelő tartalom és megállapodások nélkül nem volna mit kínálnia a nemzeti könyvtárnak. Az *átfogó digitális stratégia létrehozását* a kezdeti kritikák után széles elismerés és támogatás övezi. A források felszabadítása érdekében átszervezték a munkafolyamatokat (pl. beszüntették a hírlapok mikrofilmzését), megfelelő szakértelmet és kapacitást teremtettek, és a bizalomra törekedtek a jogtulajdonosok iránt partnerkapcsolatok kialakításával. Az új norvég kötelesspéldány-törvény nyomán egyszerűbbé válik a Digitális Könyvtárhoz vezető út, hiszen a könyv- és folyóirat-kiadók a digitális példányokat szolgáltatják be.

A Digitális Könyvtár kulturális, információs és nyelvpolitikai projekt is – fejezi be írását a nemzeti könyvtár igazgatóhelyettese.

(Murányi Lajos)

157/2016

MAKAROVA, Anna Georgievna: Nacional'naâ biblioteka i ee čitatel' : problemy transformacii In: Vestnik BAE. – (2015) 3., p. 45-49.

A nemzeti könyvtár és olvasója: az átalakulás gondoljai

Használó; Információtechnológia; Konferencia -nemzetközi; Könyvtárhasználat; Nemzeti könyvtár

A nemzeti könyvtár a világon mindenhol az egyik legjelentősebb kulturális intézmény. Bár mindegyik egyedi, és Maurice Line szerint feladataikat országonként más-más módon teljesíthetik, jellemzőiket (állomány nagysága, gyűjtőkör, szolgáltatások stb.)

tekintve nagyon eltérnek egymástól, alapfeladatuk közös: népük szellemi kincseinek gyűjtése és megőrzése. A nemzeti könyvtáraknak is alkalmazkodniuk kell a folyamatosan változó világhoz, tevékenységüknek meg kell felelnie a kor követelményeinek: egyfelől őrizniük kell a múltat, másfelől előre kell látniuk a következő nemzedékek igényeit.

A nemzeti könyvtáraknak különleges státuszuk miatt sajátos olvasóköre van: sok éven át a tudományos élet elitjét szolgálták ki, amit nemcsak az egyedülálló és értékes állomány, hanem a korlátozott hozzáférhetőség is indokolt. Ma a „tudósok könyvtára” koncepciót a „mindenki könyvtára”, vagy legalább a „sokak könyvtára” demokratikus koncepciónak kell felváltania. A nemzeti könyvtárak raktárakból fokozatosan mindenki által hozzáférhető, információs, kulturális-művelődési központokká válnak. Az értékes dokumentumok virtuális másolatait előállító új technológiák lehetővé tették a korábban zárt gyűjtemények megnyitását. A könyvtárakat mindig érdekelték az olvasók, a felmérések szerint a könyvtárak mindenütt hasonló problémákkal szembesülnek, a mai olvasóknak mindenhol hasonlóak az igényeik.

Ezeket a kérdéseket vitatták meg a 2014 decemberében 9 ország szakembereinek részvételével tartott nemzetközi konferencián. Legkiemelkedőbb eredményekről a Fehérorosz Nemzeti Könyvtár számolt be, a többi könyvtár adatai nagyrészt hasonlóak voltak. Az utóbbi 20 évben az olvasók több mint felét az egyetemi hallgatók jelentették (arányuk 50%-ról 73%-ra nőtt); az információkeresés célja szerint 64% volt a tudományos kutatómunka és 61% a tanulás. Az olvasók számára fontos, hogy az információ hiteles és a nap 24 órájában bárhol elérhető legyen, a nemzeti könyvtár adatai szerint a virtuális látogatók száma öt év alatt 15%-ról 56%-ra nőtt. Az internet megváltoztatja az olvasói szokásokat, főleg a fiatalok szeretnék gyorsan kész információt kapni, ezért inkább a dokumentumok vagy azok részeinek másolását igénylik a könyvtárban történő elmélyült olvasás helyett. Mindemellett sok olvasó kéri a könyvtáros segítségét az információ keresésében, az optimális források és csatornák kiválasztásában; bár 80%-uk állította, hogy tud önállóan dolgozni, 73%-uk még fejlődni akar. A könyvtárak ma már nem számíthatnak arra, hogy az olvasók fognak alkalmazkodni a könyvtári struktúrákhoz; szolgáltatásaikat és termékeiket integrálniuk kell a hálózati közegbe, ahol az olvasók nagy része már jelen van.

A könyvtárak általában gyorsan reagálnak az olvasói igényekre. A számítógépes technológiák, a tá-

voli hozzáférés, az elektronikus hordozók kardinális változásokat hoztak a könyvtári és bibliográfiai szolgáltatásban. Mindenhol folyik az elektronikus könyvtárak, a teljes szövegű adatbázisok építése, a nemzeti örökség archiválása. Az utóbbi időben nőtt az olvasók komfort iránti igényei, ideértve, főleg a diákok esetében azt is, hogy a könyvtáros foglalkozzon velük. 30%-uk igényli az egyedülletet vagy csoportos munkát lehetővé tévő helyiségeket. Bár az ideális nemzeti könyvtár kényelmes, világos, jól felszerelt, sok az olvasó, a szabadpolcos állomány stb., az olvasók szeretnék, ha megmaradna a könyvtár korábbi atmoszférája, szerencsésen egyesítve a múltat, a jelent és a jövőt. Szakmai körökben azonban olyan nézetek is vannak, hogy nem szabad mindenben engedni az olvasóknak.

A könyvtári komfort kapcsán a figyelem az épületekre és a helyiségekre is irányul. Az utóbbi években költözött új épületbe a Fehérorosz Nemzeti Könyvtár (2006), az A. Navoi Üzbég Nemzeti Könyvtár (2012), „A fény várába” (Zamok sveta) a Lett Nemzeti Könyvtár (2014).

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 167, 170, 171, 199, 200

Felsőoktatási könyvtárak

158/2016

CUNNINGHAM, Matthew – WALTON, Graham: Informal learning spaces (ILS) in university libraries and their campuses : a Loughborough University case study. – Bibliogr. In: New library world. – 117. (2016) 1/2., p. 49-62.

Informális tanulási terek a Loughborough-i Egyetemen

Berendezés; Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Szolgáltatások használata

Az egyetemi könyvtárépületek jövőjével kapcsolatos korábbi bizonytalanság feloldható az informális tanulási terekkel (informal learning spaces) és (részben) a harmadik hellyel kapcsolatos elképzelések fényében.

A Loughborough-i Egyetem kutatóegyetem, amelynek terveiben szerepel az informális tanulási terek fejlesztése. A könyvtár a vizsgaidőszakban meghosszabbított nyitvatartási idővel működik, benne szá-

mos informális tanulási tér van 1370 tanulóhellyel, amelyből 200 PC-használatot kínál. A WiFi mindenütt hozzáférhető, és akinek problémája van számítógépével vagy okostelefonjával, annak PC-klinika áll rendelkezésére. Van csendes tanulási övezet és 11 terem a csoportos tanulásra.

Félig strukturált interjúkat készítettek 265 hallgatóval. Az eredmények azt mutatják, hogy a könyvtár népszerűségének legfőbb oka az, hogy az egyetlen intézmény, amely csendes teret biztosít. A legtöbb hallgató a jelenleginél nagyobb asztalokat és több hálózati csatlakozót szeretne.

(Koltay Tibor)

159/2016

GARDNER, Betina L.: Strengthening donor stewardship one month at a time In: The bottom line. – 28. (2015) 3., p. 99-103.

Egy amerikai egyetem könyvtára a diák adományozókkal szoros kapcsolatot ápol

Ajándék; Egyetemi könyvtár; Kommunikáció -használok; Könyvtárbarátok köre; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

A Kelet-Kentucky Egyetemen (EKU) 16 ezer diák tanul, akik zömmel a nagyvárosokból jönnek. A huszonkét megyének, ahonnan a diákok jönnek, szegény és iskolázatlan a népessége, ezért nagyon nehéz a könyvtári adományozást a diákokra alapozni. A szakirodalom szerint a diákok főszakjukhoz, karukhoz vagy az atlétikához kötődnek. A könyvtár mindenkit szolgál, de kevésbé képes az érzelmi kötődés kialakítására. Ennek lehetőségeire és megoldásaira hívják fel a szerzők cikkükben a figyelmet.

Az EKU könyvtára három intézményből áll, a John Grant Crabbe főkönyvtárból és két fiókból, egy üzleti és egy zenei könyvtárból. Az ötven tagú személyzetből két szakember foglalkozott a közösségkapcsolatokkal és könyvtár barátainak gyűjtésével (director of library advancement), illetve volt egy grafikusuk is. Amióta csökkent az állami támogatás, a költségek viszont nőttek, létfontosságúvá vált az adományozás és az adományozókkal való jó kapcsolat.

Az EKU Könyvtár Baráti Köre program sikeresnek mondható, rendszeres az adományok mértéke minden évben. A Barátok Végrehajtó Testülete a fejlesztés segítésére alakult 2007-ben, évi három alkalommal ülésezik, napirendje a könyvtár és fejlesztése volt. A

tagok beleszólhattak az adományok felhasználásába is. Szerepük felbecsülhetetlen kapcsolataik és elkötelezettségük miatt. A könyvtár fejlesztési irodája évente ünnepségen látja vendégül az EKU Könyvtár Barátait, mely a közösség számára is nyilvános, de egyéb eseményekre is sor kerül. Emellett a Barátok kapják a *Between the Columns* hírlevelet, üdvözlőlapot év végén, valamint köszönőlevelet az adományozók.

2013-ban az egyetem fejlesztési irodája átszervezése után új prioritásokat jelöltek ki az egyetemi adománygyűjtés számára. Felsőéves adomány-tisztviselő került a könyvtárba is. (Ez nagyon előnyös volt, még ha el is vették korábbi PR-esüket, akit az átszervezés során máshová helyeztek.) A változások nyomán újraértékelték a baráti kör szervezetét és vezető testületét is, de nem volt konzisztens tervük a baráti körrel folytatott kommunikációra. Emellett a kör méretei miatt egyre nehezebb volt érdemi tartalommal megtölteni tevékenységét, ezért az átalakítás mellett döntöttek. A végeredmény a *kommunikációs terv* elkészítése lett. A baráti körrel a kapcsolatot levelezéssel, a már említett hírlevéllel, adományra való felhívással, meghívókkal (a könyvtár rendezvényeire) és a szokásos üdvözlőlapokkal tartják. A kör igényelte a könyvtár működéséről szóló információkat is (havonta), és kifejezte, ne féljen a könyvtár pénzt kérni tőlük, ha szükséges.

A cikk a kommunikációs terv megvalósításának konkrét részleteivel foglalkozik a következőkben. Az adományok ennek nyomán jelentősen megemelkedtek 2013 és 2015 között.

(Murányi Lajos)

160/2016

JOHNSON, Ken – McCALLISTER, Kelly: Assessing the 24/5 library : a case study in data and perspectives. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 12. (2015) 3-4., p. 75-90.

Esettanulmány egy hétköznapi 24 órán át nyitva tartó könyvtárról

Egyetemi könyvtár; Esettanulmány; Könyvtárhasználat; Nyitvatartási idő

Az Appalachian State University (Észak-Karolina államban, 18 ezer hallgatóval) könyvtára (Belk Library and Information Commons) 2005-ben nyílt meg (400 olvasói számítógép és laptop, 21 csoportos tanulásra

alkalmas helyiség, digitális médiastúdió áll rendelkezésre). 2006-ban vezették be a 24/5-ös (heti 5 napon – vasárnap délutántól péntek estig – 24 órás) nyitva tartást (korábban éjjel vagy éjjel 2-ig voltak nyitva). Kezdetben az átriumot és a kávézót lehetett éjjel használni (80 ülőhellyel és 16 székkal, egy biztonsági őrrrel), ezt fokozatosan terjesztették ki az egész épületre. A későbbiekben takarékoságból lecsökkentették az óraszámot (2008-ban a tanévközi vizsgaidőszakban 2 hétre és a záróvizsgák alatt 3 hétre), de néhány év elteltével 2010-ben ismét bővítették. A nyitva tartás körüli változások során a hallgatói önkormányzat (HÖK), a könyvtárosok és az egyetem vezetői egyaránt hangot adtak véleményüknek. A kiadásokat a könyvtár a hallgatói alapból fedezte (100 ezer dollár állt rendelkezésre).

A könyvtárban minden évben mérlegelték, hogy folytassák-e a 24/5-ös szolgáltatást és a méréseket. A szolgáltatás visszaesése 2011-ben külső tényezők (pénzügyi válság) hatására következett be. Ilyen helyzetekben a munkatársak és a tanszéki álláshe-lyek védelme gyakran a szolgáltatások megkurtításá-hoz vezet. Hogy reagáltak az érintettek? A hallgatók igyekeztek ragaszkodni az elért vívmányokhoz. A könyvtár elismerte, hogy az egyetem érdekeire tekin-tettel kell lennie, és visszavett a nyitvatartási időből, de kifejezte, hogy a későbbiekben vissza kívánja ál-lítani a szolgáltatást. 2011 augusztusában megszűnt a 24/5 nyitvatartási rend, és csökkentették a pénteki és szombati szolgáltatási időt is. Felvetődött ugyan, hogy tartsák nyitva a kávézót és az átriumot 24 órá-ban, de a HÖK inkább a záróvizsgák három hete alatti teljes körű nyitva tartás mellett döntött. A hallgatók folyamatosan napirenden tartották a kérdést a közös-ségi médiában, 2013-ban azt is felvetették, hogy ha 10 dollárral megemelnék a tandíjat, vissza tudnák állítani a szolgáltatást – erre nem került sor.

A használati statisztikát kezdetől konzekvensen vezették a látogatók számáról és tevékenységéről, valamint a biztonsági incidensekről – ezek száma a könyvtárosok örömeire viszonylag kevés volt. A fel-adatot a hajnali időszakban dolgozó biztonsági őrok-re bízták. Amikor a 2011–2013-as időszakban újra napirendre tűzték a kérdést, mennyiségi és minőségi adatokat gyűjtöttek, azokat értékelték, és akciótervet dolgoztak ki. A költségeket a kapott 100 ezer dolláros támogatásból igyekeztek kigazdálkodni. A minőségi vizsgálat szerint a szolgáltatást minden érintett hasz-nosnak ítélte. A tevékenységek között túlnyomórészt a számítógépek használata és a tanulás szerepelt. A költségeket sikerült a támogatásból fedezni. A hallga-

tók nagyra értékelték a 24 órás szolgáltatást. A könyv-tár számára az együttműködés során sokat jelentett a hallgatói önkormányzattal kiépített jó kapcsolat. 2014-ben sikerült ismét elindítani a 24/5-ös szolgál-tatást. Az értékelés következtetései: igen fontos az adatgyűjtés, az értékelés eredményeként készüljenek mindig akciótervek, tekintettel kell lenni a különböző nézőpontokra, fontos a hallgatókkal való kapcsolat, a tanulságokat meg kell osztani az érintettekkel.

(Hegyközi Ilona)

161/2016

SANTOS, Ieda M. – ALI, Nagla – HILL, Anthony: Students as co-designers of a virtual learning commons : results of a collaborative action research study. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 42. (2016) 1., p. 8-14.

Közös virtuális tanulási környezet létrehozása a hallgatók közreműködésével

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Információ-technológia

Egyre több felsőoktatási könyvtár hoz létre közös (közösén épített) virtuális tanulási környezeteket. Az Egyesült Arab Emírségek egyik felsőoktatási in-tézményében akciókutatás (szisztematikusan megköze-lítés, amely egy adott – oktatási, iskolai környezeti – helyzet javítását tűzi ki célul) alkalmazásával, a hallgatók közreműködésével vizsgálták egy kurzus virtuális tanulási környezetének megtervezését és megvalósítását. Fókuszcsoportokban és egyéni inter-júkbán a hallgatók felvetették, hogy olvasmányokat vagy különböző témákat vitathatnának meg. Fel-merült annak igénye is, hogy versenyt rendezzenek könyvismertetések írásából. Végül az olvasmányok megvitatását választották. Erre először a Facebookot használták, de később blogra tértek át.

Az eredmények alapján célszerű közzétennünk a közös virtuális tanulási környezetekkel kapcsolatos, egyértelmű irányelveket és célokat, továbbá magára a tanulási környezetre is felhívjuk a hallgatók figyelmét a közösségi média útján, és linket adunk a könyvtár honlapjához. Célszerű rendszeresen keresni önkén-teseket, akik részt vesznek a létrehozásban, így min-den hallgatónak lehetőséget adunk a részvételre. Az olvasott könyvek megvitatásán kívül számos egyéb tevékenységre nyílt lehetőséget attól függően, hogy milyen technológia áll rendelkezésre, valamint hogy

melyek a hallgatók elvárásai és preferenciái. Lehetőség nyílt például kincsvadászat jellegű játékok (Scavenger Hunt) szervezésére, amelyekben QR kódokat és okostelefonokat használnának. Fontos a kontextus és a résztvevők kultúrája, mert ez befolyásolja a technológiát és a választott tevékenységet, például ebben a projektben a Facebook nem bizonyult alkalmas eszköznek. Nem szabad a hallgatókat túlterhelni. Érdekes viszont az oktatók részvételét szorgalmazni.

(Koltay Tibor)

Lásd még 185, 188, 190, 197, 198, 205

Közművelődési könyvtárak

162/2016

BARBIAN, Jan-Pieter: Eine Bibliothek als Erlebnisraum : die Verbindung von physischen und virtuellen Medienangeboten in der neuen Zentralbibliothek Duisburg In: BuB. – 68. (2016) 2-3., p. 116-121.

Res. angol és francia nyelven

A könyvtár mint élmény: a fizikai és virtuális média összekapcsolása Duisburg új központi könyvtárában

Berendezés; Eszköztár; Könyvtáráépület -közművelődési; Városi könyvtár

A közkönyvtárak két nagy problémával néznek szembe: mindenekelőtt követniük kell a digitális média állandó terjeszkedését, és – az első trend következtében – fel kell készülniük a heterogén olvasóközönség változó olvasói szokásaira. A Duisburgi Városi Könyvtár Központi Könyvtárának (<http://www.duisburg.de/stadtbib/>) olyan ötlete támadt, amely a fizikai és virtuális médiát ötvözi kísérleti módon.

A könyvtár átrendezte egyik 1000 m²-es emeletét a fiatalok és a gyermekek számára. Az ott elhelyezett kényelmes ülőbútorok lehetővé teszik, hogy a gyerekek és szüleik otthonosan érezzék magukat. Egy külön szobában kreatív műhely, képekkönyvmozdi és gyerekfilmek vannak. Két speciális térség is van: a 18 nyelvű, 6 ezer kötetes nemzetközi gyermekkönyvtár és a „Szülő és gyermek” médiagyűjtemény, melynek 3 ezer tételes anyaga segít a család apró-cseprő problémáinak megoldásában.

Az ifjúsági és gyermekkönyvtár mellett van egy iskolai médiaközpont (SMZ), mely említésre érdemes:

400 m²-es területén szellősen fér el 11 300 tételes anyaga, melyben helyet kapott a *korai tanulás* gyűjtemény is; ezt a városi oktatási osztály tanulóműhelyével (annak SchnEP programján belül) közösen gyarapítják és gondozzák. Az anyagban 721 tétel az óvodai és általános iskolai nevelők továbbképzését szolgálja.

A könyvtárban laptopot és DVD-lejátszót is kölcsönözhetnek az olvasók. Az egész épületben van wifi, így saját vagy könyvtári eszközökön lehet az interneten szörfölni.

(Autoref.)

163/2016

MICHNIK, Katarina: Public library managers' descriptions of political attention. – Bibliogr. In: Library management. – 36. (2015) 8/9., p. 673-684.

Közkönyvtári vezetők a könyvtár iránti politikai figyelemről

Felmérés; Fenntartó szerv; Könyvtárkép; Közművelődési könyvtár; Vezetés

A közkönyvtári kérdések gyakran csekély politikai prioritást kapnak. Bár a körülmények eltérőek lehetnek az egyes közösségeknél, a közkönyvtárakra általában változó politikai figyelem irányul. A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a svéd közkönyvtári vezetők miként jellemzik a helyi politikusok érdeklődését a közkönyvtári kérdések iránt, és hogy milyen helyi körülmények, mint pl. a politikai szervezet, a lakosság és a pénzügyek számítanak abban, ahogyan a helyi politikusok nézőpontja leírható.

Az empirikus adatokat minden svéd közkönyvtári vezetőnek elküldött webes kérdőívvel gyűjtötték be. Tartomelemzést végeztek a politikai figyelem leírására. Multinominális logisztikus regresszió-elemzést alkalmaztak a politikai figyelem bemutatására ható helyi sajátosságok vizsgálatára.

A közkönyvtári vezetők többsége a politikai figyelmet erősnek vagy eléggé erősnek tartotta. A figyelmet leíró tényezők közül három számított fontosnak: a politikai szervezet, a könyvtári tervek megléte és az ellátandó lakosság nagysága. A kérdések kifejtése során személyes tényezők, mint például a politikusok személyes érdeklődése és a közkönyvtári vezetők tapasztalatai merültek fel lehetséges befolyásoló elemként.

Sok tanulmány foglalkozott már azzal, mi a politikusok véleménye a közkönyvtárakról, s ezekben a

politikusokat egységes csoportként kezelték. A jelen cikk bemutatja, hogy a közkönyvtári kérdések iránti politikai érdeklődés eltérő lehet a különböző helyi közösségek körülményeitől függően.

(Autoref.)

164/2016

RYDELL, Anders: Libraries are vital meeting places In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 1-2., p. 8-10.

A könyvtárak igen fontos találkozási pontok

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Megszűnés -könyvtár; Társadalmi követelmények

Egy svéd kistelepülésen, a 250 lakosú Ramsbergben a lakosok tiltakozásként titkos helyre menekítettek 4700 könyvet a bezárásra ítélt könyvtárból, amelyet a fenntartók havi kétszeri mozgókönyvtári szolgáltatással kívántak felváltani. Az elmúlt évtizedekben több száz könyvtár bezárására került sor Svédországban, és másutt is történtek hasonlóak. A tiltakozók nem is annyira a könyvkölcsönzési lehetőség, mint a közösségi találkozóhely elvesztését fájlalták.

A könyvtárak hosszú történetében a kölcsönzés modern találmánynak számít: a könyvtár a görög agora megfelelője, a kultúrák között hídszerepet tölt be, fontos szerepe volt és van ma is a politikai és vallási kisebbségek és a menekültek integrálásában (példáuk erre többek között az Amsterdamban letelepült és ott nyomdákat létrehozó szefárd zsidók, a politikai menekültek által létrehozott párizsi lengyel, orosz stb. könyvtárak). Svédországban a köz-, egyházi és munkáskönyvtárakra a 19. században széles körű oktatási programot alakítottak ki.

Napjainkban a digitalizálás, az internet és a közösségi média nem helyettesíti a könyvtárakat, sokkal inkább kiegészíti azokat. A közösségi szférában a könyvtárak olyan különleges helyek, ahol állampolgárként, nem pedig fogyasztóként fogadják és kezelik az embert. A 2015. évi nagy menekülthullám óta egyre több svéd könyvtár vállal szerepet az integrációban (nyelvi klubok, házi feladat-csoportok, könyvklubok). A másokkal való találkozás színtereiként a könyvtárakat soha nem válthatja ki sem egy weboldal, sem egy kölcsönző-automata, ezért helyeselhető a ramsbergiek ellenállása: a könyvtárak nemcsak a könyvek összessége, több annál.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 186, 192, 193

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 189

Egyéb könyvtárak (egyházi, magán-, műemlék-)

165/2016

MANFRON, Anna – PAPI, Francesca: Primi spunti di riflessione su impatto e valore delle biblioteche storiche e di ricerca: : una sfida e un'opportunità. – Bibliogr. In: AIB studi. – 55. (2015) 3., p. 359-372.

Res. angol nyelven

Kihívás és lehetőség: megjegyzések a műemlékkönyvtárak hatásáról és értékéről

Hatékonyság; Műemlékkönyvtár

Mind az olasz, mind a nemzetközi szakirodalom nagy érdeklődést mutat a mérés, értékelés iránt, ám a módszertani, normatív vagy egységesítő szándékú megközelítés a könyvtár hatásának értékelésére, ami az egyetemi és a közkönyvtárakra vonatkozik, feltűnően hiányzik néhány speciális könyvtártípus, mint pl. a történeti, kutató, megőrző (a.m. műemlék-) könyvtárak esetében. Ezeknek különösen fontos lenne erőteljesen megmutatni stratégiai értéküket ebben az egyre digitálisabb információs környezetben, és olyan időszakban, amikor szimbolikus értékük egyáltalán nem számít.

Kétségtelen, hogy könnyebb egy könyvtár szolgáltatásainak közvetlen hatását értékelni. A kihívás tehát az, hogy rámutassunk azokra az értékelhető (és méltányolandó) tulajdonságokra (és hatásokra), amelyek a műemlékkönyvtárakat jellemzik, identitásörző szerepüktől a gazdasági szempontból sem mellőzhető – és egyre népszerűbb – kulturális turizmusban betöltött szerepükön át gyűjteményük nem egyszer unikális és jelentős értékeket megőrző (és feltáró, rendelkezésre bocsátó – immár a szokásos módon is mérhető) jellegéig, nem feledkezve meg a más intézményekkel való együttműködés kulturális (és oktatási, kutatási) eredményeiről.

(Autoref. alapján)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

166/2016

DE BEER, Marietjie [et al.]: Legal deposit of electronic books – a review of challenges faced by national libraries. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 34. (2016) 1., p. 87-103.

Elektronikus könyvek köteleespéldány-szolgáltatása – a nemzeti könyvtárak előtt álló kihívások

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Köteleespéldány; Nemzeti könyvtár; Szerzői jog

A köteleespéldányok beszerzése nagyon fontos feladat a nemzet kulturális örökségének megőrzésében. Míg a papíralapú dokumentumokkal kapcsolatban jól működő gyakorlatok vannak szerte a világon, az elektronikus tartalmak köteleespéldány-szolgáltatásában nagyon sok kihívással kell szembenézni. A cikk célja, hogy a 2000 és 2014 között megjelent szakirodalom alapján megállapítsa a nemzeti könyvtárak előtt álló legfontosabb kihívásokat.

A köteleespéldány-szolgáltatásért jellemzően a nemzeti könyvtárak a felelősek. A köteleespéldány-szolgáltatás nyomán lehetséges a kutatóknak és az állampolgároknak biztosítani a publikált tudáshoz való hozzáférést, segíti a nemzeti bibliográfiák elkészítését, a bibliográfiai ellenőrzést, a könyvkiadás nyomon követését. Az elektronikus dokumentumok számos egyedi kihívást hordoznak magukban a fizikai tárolástól a hosszú távú megőrzésig, a metaadatokkal való feldolgozástól a szerzői jogok védelméig.

A köteleespéldány-szolgáltatás jogi keretei kétélű kardot jelentenek, amelyek egyrészt lehetőséget teremtenek a kiadókkal való tárgyalások során, másrészt elvárásokat támasztanak a nemzeti könyvtárakkal szemben. A fő kihívás tehát egy olyan intézményi stratégia megalkotása, amely egyszerre élvezi az érintettek támogatását, és teljesíti a törvényi elvárásokat.

Az elektronikus tartalmak könnyű másolhatósága számos szerzői jogi, etikai kérdést vet fel. Míg a használók szabad hozzáférést, a jogtulajdonosok

a tartalmaik feletti ellenőrzést várják el. A könyvtárak rendszerint csak helyben teszik elérhetővé a köteleespéldányként beérkezett dokumentumokat. A nyílt hozzáférésű tartalmak ugyan akárhol is szabadon elérhetők, mégis ugyanúgy gyűjteni kell, mint a védett dokumentumokat.

A környezeti tényezők közül az informatikai infrastruktúra és a hálózat biztosítása egyaránt fontos feladatot jelent, különösen mivel a köteleespéldányokat jellemzően helyben használatra teszik csak elérhetővé. A kihívás az elektronikus publikációk beszerzését, feldolgozását, visszakereshetővé és elérhetővé tételét lehetővé tevő infrastruktúra kialakításában, a technológiai eszközök elavulásának kezelésében és az interoperabilitás biztosításában van.

Szintén hordoznak kihívásokat az elektronikus köteleespéldányok beszerzésének egyes lépései: a dokumentumok azonosítása, a gyűjtemény kiválogatása (pl. a tartalom fontossága alapján), a hozzáférhetővé tétel és feldolgozás, valamint a bibliográfiai ellenőrzés megszervezése. Az elektronikus dokumentumok számának exponenciális növekedésével egyre több elvégzendő feladat jár ezekkel a tartalmakkal. Az elektronikus dokumentumok köteleespéldányainak kezelését számos szabvány is befolyásolja, amelyek alakulására a könyvtárnak is hatással kell lennie. A hosszú távú megőrzés az információs technológia gyors fejlődése nyomán szintén folyamatosan napirenden lévő kérdés, amely magában foglalja a folyamatos és hosszú távú hozzáférést, a biztonságos tárolást, a média fizikai tárolását és a metaadatok megőrzését is.

Folyamatosan szükség van a képzett humánerőforrás utánpótlására. A tartalmak begyűjtésével, kezelésével, szolgáltatásával és megőrzésével kapcsolatos feladatok új készségeket kívánnak. Jelentős költségvonzata van az emberi erőforrás mellett az informatikai infrastruktúra, a fizikai tér kezdeti biztosításának és folyamatos fenntartásának egyaránt. Kihívást jelenthet az egyes szereplők (kiadók, könyvtárosok, IT iparág) közötti és a technológiák iránti bizalom megteremtése.

Olyan mértékű és mennyiségű kihívással szembesülünk, amely kérdésessé teszi, hogy a nemzeti

könyvtárak képesek-e megbirkózni ezekkel a feladatokkal.

(Tóth Máté)

167/2016

DIEBEL, Cornelia: Netzpublikationen – Sammlung, Archivierung und Bereitstellung in der Deutschen Nationalbibliothek In: Dialog mit Bibliotheken. – 27. (2015) 1., p. 24-30.

Hálózati kiadványok gyűjtése, megőrzése és szolgáltatása a Német Nemzeti Könyvtárban

Állománygyarapítás; Elektronikus publikáció; Gépi dokumentumleírás; Kötelezpéldány; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A könyvtári kötelezpéldányok gyűjtése már a 16. század óta létezik, de Németországban is gyakorlat lett a 17. század óta; a 19. századtól kezdve már a szellemi termékek hiánytalan gyűjtése lett kifejezett célja. Kezdetben csak a nyomtatott publikációkra vonatkozott, ma már a különböző médiahordozókra, illetve az elektronikus dokumentumokra is kiterjed. Utóbbiak számos nehézség elé állítják a könyvtárakat, főleg az ún. hálózati kiadványok, melyek nem fizikai hordozókon, hanem az interneten jelennek meg. A megszokott könyvtári munkafolyamatok mellett új szervezeti megoldásokra és munkafolyamatokra van szükség.

A Német Nemzeti Könyvtárban (DNB) 2000 óta gyűjtik a hálózati kiadványokat, kezdetben önkéntes alapon, együttműködésben a nagyobb kiadókkal. Már akkor kialakultak kezelésük automatizált módszerei, bár voltak a feldolgozásnak manuális fázisai is. 2006-ban már törvény szabályozta a DNB gyűjtőkörét, és ekkor a feldolgozás felülvizsgálatára is sor került. Látható volt, hogy a hálózati kiadványok száma gyorsan fog nőni, a gyűjtést, feldolgozást és megőrzést csak teljes automatizálással lehet megoldani.

A DNB – más nemzeti könyvtárral ellentétben – a hálózati kiadványok gyűjtését nem webarchiválással kezdte, hanem monografikus kiadványokkal (főiskolai disszertációkkal és e-könyvekkel), elsősorban a kereskedelmi forgalomban lévőkkel. A következő lépés a folytatódó kiadványok (e-folyóiratok és preprintek) gyűjtése lett, és csak ezután következett a webarchiválás. A letölthető hangos könyvek és kották gyűjtése volt az utolsó lépés. 2014 végére 1 549 857 hálózati kiadvánnyal rendelkezett a DNB. A gyara-

podás naponta 1400 tétel, a tároló kapacitás jelenleg 25 TB. (177 TB-ra lesz szükség.)

Ezután az alkalmazott automatizált eljárásokat ismerteti a szerző, majd a használatról is szól, végül kitér a megoldandó feladatokra is.

(Murányi Lajos)

168/2016

GEORGAS, Helen: The case of the disappearing e-book : academic libraries and subscription packages. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 76. (2015) 7., p. 883-898.

Az eltűnő e-könyvek: az egyetemi könyvtárak és az előfizetési csomagok

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Könyvkiadás

Az utóbbi évtizedben az egyetemi könyvtárak 95%-a szolgáltat e-könyveket. A licencelés egyik szabványos modellje a csomag-előfizetés, ezt kínálja az EBSCO és az ebrary. Az e-könyvek piaca idővel labilissá vált, a nagy kiadók különböző módokon reagáltak arra, hogy az e-könyvek fenyegetik a hagyományos profittermelést. A modell az egyetemi és tudományos kiadók szerint sem tartható fenn; egyik válaszuk a piacváltozásra, hogy módosítják az előfizetést nyújtó szolgáltatókkal kötött szerződéseket, például törölnek bizonyos tételeket a csomagból, vagy akár az egészet. A gyarapító könyvtárosnak vagy a bibliográfusnak azonban tudnia kell arról, mely címek „tűntek el” a csomagból.

A szerző egy éven keresztül elemezte a City University of New York (CUNY) Brooklyn College-ban az ebrary Academic Complete™ csomagból „eltűnt” címeket. A Brooklyn College négyéves főiskola, hallgatóinak száma 17 ezer. Az ebrary Academic Complete™ csomagja több mint 86 ezer tudományos címet tartalmaz, az CUNY könyvtári osztálya központilag fizeti elő főiskolái számára. A Brooklyn College-ban évek óta csökkent a monográfiákra fordítható összeg, ezért az állományt a „nagy csomag” előfizetésével egészítik ki.

A szerző a 2013-ban törölt címeket elemezte témakör, kiadó és a kiadás éve szerint. 2014 januárjában a csomag 115 ezer címet tartalmazott, az előző évben 3462 címet (3%) töröltek. A törölt címek nagy része a társadalomtudományokat érintette, ezt követte a nyelvészet és az irodalom, majd a történelem; az orvos-

tudományok 10%-ot tettek ki, a természet-, a matematikai és a műszaki tudományok 9%-ot. A kiadókat az elemzéshez 3 csoportba sorolták: ismeretterjesztő/kereskedelmi, tudományos, egyetemi kiadók. A törölt címek több mint a felét az ismeretterjesztő kiadók művei tették ki, ezt követték a tudományos kiadók (30%) és az egyetemi kiadók (19%). A tudományos kiadók tematika szerinti vizsgálatában az első helyet a Karger (orvostudományi művek) foglalja el; ezt követi az Amerikai Mérnöki Társaság (a honlapján keresztül is kínál e-könyveket). Az egyetemi kiadók sorát a Chicagói Egyetem vezeti (13%), a többi kiadó 1% körül van. Feltűnő, hogy a Chicagói Egyetemi Kiadó 2011-ben 16 ezer címet adott át a terjesztőnek, a nagyszámú törlés a kiadó hosszú távú megbízhatóságát kérdőjelezi meg. A kiadási év szerinti elemzés azt mutatta, hogy a törölt címek mindössze 10%-a volt 2000 előtti, 76%-a 2003 és 2013 között jelent meg; ezen belül a legtöbb cím 2005-ben.

Az egyetemi könyvtáraknak nagy problémát jelent, ha a kötelező vagy ajánlott irodalom eltűnik az állományból. A könyvtárosok az e-könyvek használatát nem figyelik, csak arról értesülnek, ha valami nincs meg. A problémát fokozza a tankönyvek drágulása és az, hogy a hallgatókat az olcsó vagy nyílt elérésű anyagok használatára ösztönzik. A hirtelen eltűnt tartalom a könyvtár megbízhatóságát is kétségbe vonja; a könyvtárosoknak a csomagban lévő címek helyett a megvett e-könyvek használatát kell bátorítaniuk, és fel kell hívniuk a figyelmet az esetleges törlésre. További feladat a törölt címek eltávolítása a katalógusokból, az olvasók értesítése a törlésről. Ideális esetben a könyvtáros azonnal jelezni tudja a törlést, még jobb lenne, ha a szolgáltatók előre jeleznék a törlendő címeket.

Az e-könyvcsomagok előfizetése kizárja a tulajdonba vételt és a kapcsolódó lehetőségeket, (hosszú távú elérhetőség, kölcsönzés, a teljes mű elérése). A CUNY egyszerre dolgozik az ebrary-val és a kiadókkal: az ebrary-n keresztül a nem licencelt műveket használja, a kiadóktól pedig az állandóan elérhető nagy gyűjteményeket veszi.

Kérdések: a hallgatók megismertetése a jelenséggel; mennyi e-könyvet kell előfizetni a nyomtatott változat megjelenése után; mennyibe kerül egy cím használata; több csomag előfizetése esetén mennyi az átfedés? Ha a könyvtárosok a válogatást és a gyűjteményszervezést továbbra is átengedik a szolgáltatóknak, mely jogokat és előjogokat adjanak fel?

(Viszocsekné Péteri Éva)

169/2016

OLTMANN, Shannon M.: Public librarians' views on collection development and censorship. – Bibliogr. In: Collection management. – 41. (2016) 1., p. 23-44.

Könyvtárosok véleménye a gyűjteményfejlesztésről és a cenzúráról

Állománygyarapítás; Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Olvasáskorlátozás

A tanulmány az állománygyarapítást végző könyvtárosok körében Ohio államban végzett felmérést mutatja be. A kérdések a szerzeményezési gyakorlat és a szellemi szabadság témájára irányultak, a válaszadási arány 43%-os volt. A válaszadók többsége mester fokozatú könyvtárosi végzettséggel rendelkező, 45 évnél idősebb nő volt, akik tíz évnél régebben dolgoztak könyvtárban. Arról kérdezték őket, mennyire érzékelnek nyomást a beszerzési döntéseknél, mennyire értenek egyet a szellemi szabadságról szóló nyilatkozatokkal, gyűjtik-e a feltehetően vitatott műveket, és mennyire egyezik személyes meggyőződésük a szellemi szabadságról szóló szakmai nyilatkozatokkal. A felmérés azt mutatja, hogy a könyvtárosok ténykedése általában tükrözi a szellemi szabadságba vetett hitüket.

(Autoref.)

Állományvédelem

170/2016

NYFFENEGGER, Isabelle – PIFFAULT, Olivier: Patrimoines en danger, une responsabilité en partage : prévenir, agir, préparer l'avenir : l'action de la Bibliothèque nationale de France. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2015) 7., p. 70-81.

A kulturális örökség védelme a Francia Nemzeti Könyvtárban

Kulturális örökség; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Orientália

Nagy nemzetközi szakmai szervezeteink – ICOM, CENL, CERL – az IFLA iránymutató aktív közreműködésével jelentős szerepet vállalnak az UNESCO Világemlékezet programjában. Franciaországban a kulturális örökség egészére kiterjedően az első számú felelős a nemzeti könyvtár (BnF). Az e területet érintő

feladatköre, az említett szervezetekkel való kapcsolattartásának lépései, diplomáciai határai a különféle nemzetközi és országos protokollokban szigorúan előírtak. Sürgős esetben a szakmai szolidaritás és a nemzetközi elkötelezettség a két legfontosabb elvárás, amelynek eleget kell tenni. A közelmúltban ennek lehettünk tanúi Timbuktu (Tombouctou, nyugat-afrikai Mali Köztársaság) és Szíria műkincseit illetően. 2013-ban a történeti Timbuktu város közel száz-ezer felbecsülhetetlen értékű több évszázados kéziratát égették el a dzsihádisták. Mindössze 27 ezret sikerült nemzetközi összefogással megmenteni. A kimenekítés után a legfőbb professzionális feladat a dokumentumok megfelelő világítású és páratartalmú helyen történő konzerválása volt. A francia államfő, Mali katonai-politikai-kulturális vezetői és intézményei, mint az IHERI-AB, az UNESCO alkalmazottai, kulturális attasék és számos más személy mellett a franciaországi Rhône-Alpes régió kéziratokkal foglalkozó restaurálási szakemberei szintén részt vettek a mentésben és a további közös gondolkodásban. 2015-ben így határozták el ennek a dokumentumegyüttesnek a digitalizálását és a hálózaton történő közzétételét. A kulturális műemlékek pusztításában az Irak-Szíria ellentét, háborúskodás és folyamatos agresszió rendkívüli pusztítást okozott és okoz 2014-től.

Mivel a BnF egy tízezer darabos Kelet-Mediterráneummal kapcsolatos kopt, keresztény, asszír, arámi, kaldeus kéziratok gyűjteménnyel, az ezt kiegészítő képeslapokkal, fotókkal, numizmatikai érmekkel és hozzáértő személyi állománnyal is rendelkezik, a külügyi szervek a Francia Nemzeti Könyvtár munkatársait kérték fel a Közel-Kelet értékeinek megmentését célzó, értékelő, jövőképet kitaláló missziók, konferenciák, közös védelmi munkakapcsolatok kialakítására.

Fontos a tárgyi és a személyi védelmet egyaránt magában foglaló előzetes védelmi terv megléte. Ehhez külön szakemberekre van szükség, akik előre megtervezik a lehetséges teendőket. Az eddigi tapasztalatokból az alábbiakat lehet levonni: megfelelő helyet, teret kell biztosítani a megmentendő tárgyaknak és személyeknek, csak azután lehet megkezdeni helyreállításukat. Baj esetén a legközelebb elérhető segítséget kell először igénybe venni még akkor is, ha nem a legjobb megoldás. Lehetőleg kerülni kell a tárgyak, személyek elvitelét, mert nagyon időigényes, költséges, veszélyes lehet. Az adott problémát lehetőség szerint a helyszínen kell orvosolni. A különféle dokumentációs fondok, levéltári, könyvtári anyagok

szétválogatására nincs idő, első menetben együtt kell menteni mindet, ezért elsődlegesen fontos, hogy ezt a munkát szakértő végezze.

Mindez természetesen csak akkor valósítható meg, ha már a veszély bekövetkezte előtt szinte készenlétben áll a megfelelő anyagi és személyi forrás. Ezért a BnF 2015-ben „Világáramlat” (Courants du monde) néven a külföldiek számára a kulturális katasztrófavédelemhez kapcsolódó gyakorlati ösztöndíj programot, a Közel-Kelet szakemberei számára pedig a lyoni Enssib könyvtársképző intézménnyel és az egyiptomi Alexandriai Könyvtárral szövetkezve egy arab-francia nyelvű távoktatási platformot indított. A rizikófaktorok vizsgálatára és kiküszöbölésére tovább erősíti az afrikai könyvtárakkal való kapcsolatát, valamint a digitális frankofón hálózaton (RFN) keresztül a fiatalokat is megcélozva új kulturális örökség projektek elindítását tervezi. A kollaboratív, közösségi dokumentum-digitalizálást mint eszközt ugyancsak a krízishelyzetkor előforduló dokumentum-elvesztés megelőzésére kívánják még jobban felhasználni. Így a Gallicán kívül a többnyelvű, sok közel-keleti fondot tartalmazó Levant digitális könyvtári portál is ezt a célt szolgálja.

(Pajor Enikő)

Lásd még 150, 203

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

171/2016

MARTYNOK, Slava Vasil'evna: Osobennosti formirovaniâ i ispol'zovaniâ depozitarnogo fonda OON v Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteke. – Bibliogr. 16 tétel In: Bibliote-kovedenie. – (2015) 6., p. 80-85.

Az ENSZ letéti állományának alakulása és használata az Oroszországi Állami Könyvtárban

Állomány használata; Letéti hely; Nemzeti könyvtár; Nemzetközi szervezet

Nem sokkal az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) megalapítása után könyvtára már 1946-ban megszervezte a letéti könyvtárak hálózatát. Ma 136 országban 362 letéti könyvtár működik, a hagyományos funkciók mellett feladatuk az ENSZ infor-

mációinak terjesztése az interneten és a közösségi hálózatokon is.

Az Oroszországi Állami Könyvtár (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka =RGB) 1946 óta kapja az ENSZ dokumentumait és publikációit, 1965-től látja el a letéti könyvtári feladatokat. Az állomány nagysága 500 ezer egység körül van. Az állomány alakulásának történetét három szakaszra lehet osztani:

1946-1958: az első kiadványok beérkezéséig a hidegháború utáni enyhülésig. A még hatályos 1922. évi, mindenre kiterjedő cenzúrendelet szerint az ENSZ hivatalos anyagai is külön raktárba kerültek. Itt 1959-ig a dokumentumokat több mint 350 szekrényben tárolták, de volt példány a Könyvmúzeumban, a könyvtárügyi osztályon, a katonai részlegben; a könyvtárosok keresték az egységes állomány kialakításának módját.

1959-1988: 1959-ben a raktári részleg vezetője engedélyt kért arra, hogy feltételesen ENSZ jelöléssel új termet nyithasson az újonnan érkező dokumentumoknak. Ebben az évben megkísérelték elkülöníteni az UNESCO-gyűjteményt, ami csak 1964-ben sikerült. Az UNESCO-dokumentumok külön szekrényekben történt elhelyezését a katalógusokban is rögzítették, így azok elérhetővé váltak az olvasók számára. Külön-külön szekrényekbe rakták az ENSZ többi szakosított szervezetének dokumentumait is. Az 1970-es évek elején az állomány nagysága 60 ezer egység körül volt. Egy, a hivatalos dokumentumokkal folyó munka módszertanáról folytatott kutatások eredményét összefoglaló cikk feltárta a hiányosságokat, főként az új szolgáltatási módszereket hiányolta. A glasznoszty és a peresztrojka idején átszervezték a részleget, és egyesítették a speciális raktárakban és az alapraktárban őrzött ENSZ-anyagokat.

1999-től napjainkig: Létrehozták a Hivatalos és normatív kiadványok osztályát (1998-ban), ahová különböző helyekről mintegy 350 ezer ENSZ- és UNESCO-dokumentum került át. A leggyakrabban keresett dokumentumok szabadpolcon érhetők el, valamint az ENSZ hivatalos honlapján és a rendszerbe tartozó más honlapokon. Az osztály egyik fő feladata az együttműködés az ENSZ információs központjával a Közgyűlésben 2005-ben elfogadott új könyvtári stratégia alapján a Dag Hammarskjöld Könyvtár által meghirdetett „A gyűjteménytől a kapcsolattépítésig” program végrehajtására. A cél, hogy a könyvtárak raktárakból hálózati koordinátorokká, az „ENSZ partnereivé” váljanak; feladataik a hagyományos funkciók mellett: kerekasztalok, felhasználóképzés, kiállítások szervezése, szociológiai felméré-

sek az ENSZ-honlap használatáról stb. 2010-ben az RGB-ben az ENSZ-gyűjtemény képezte az alapokat a Nemzetközi Szervezetek Dokumentumainak Központjához.

2014-ben a Dag Hammarskjöld Könyvtár új stratégiai elképzeléseit e-mailben küldte szét a letéti könyvtáraknak; ezekkel a könyvtárak nagy része, köztük az RGB is egyetértett. Bár az orosz az ENSZ egyik hivatalos nyelve, az utóbbi időben jelentősen csökkent az orosz nyelvű kiadványok száma. 2015 tavaszán az RGB részvételével tesztelték az ENSZ-dokumentumok e-gyűjteményét, a teljes változat indítását 2016-ra tervezték.

2012 októbere után megszűnt az ENSZ Kiadói szolgáltatánál a nyomtatott kiadványok előállítás, kötése, válogatása és szétküldése, amiről 2013 nyarán értesítették a letéti könyvtárakat; a regionális gazdasági bizottságok publikációi továbbra is érkeznek.

Ma a kérdések 60%-ára e-forrásokból adják a választ. A Dag Hammarskjöld Könyvtár a brüsszeli regionális információs központon keresztül segíti a letéti könyvtárakat, e-mailben havonta érkeznek az új kiadványok tematikus válogatásai és az új honlapcímek. A stratégia fontos része a letéti könyvtárosok kompetenciája, a továbbképzés az RGB-ben is aktuális feladat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Feldolgozó munka

172/2016

HALLO, Maria [et al.]: Current state of linked data in digital libraries. – Bibliogr. 23 tétel In: Journal of information science. – 42.(2016) 2., p.117-127.

A Linked Data jelenlegi helyzete a digitális könyvtárakban

Adatcsere; Elektronikus könyvtár; Web

A szemantikus web arra ösztönzi az intézményeket (a könyvtárakat is beleértve), hogy gyűjtsék, kapcsolják össze és osszák meg a weben található adataikat, hogy megkönnyítsék a gépi feldolgozást, s ezáltal jobb keresőkérdések és keresési eredmények jöjjenek létre. A Linked Data technológia lehetővé teszi az egymással összefüggő webes adatok összekapcsolását Tim Berners-Lee 2006-ban felvázolt elvei alkalmazásával. A digitális könyvtárak a Linked Data-t felhasználva képesek a külső forrásokhoz kapcsolódó adatok ki-

cserélésére és terjesztésére. A tanulmány bemutatja a Linked Data legfontosabb alkalmazási módjait a digitális könyvtárakban világszerte. Kiválasztott szótárakra és ontológiákra fókuszál, és azokkal az előnyökre és problémákra is kitér, amelyekkel a digitális könyvtárak szembesülnek alkalmazása során. Ezenkívül meghatároz és tárgyal néhány, a digitális könyvtárak előtt álló speciális kihívást, és tanácsokat is nyújt arra vonatkozóan, milyen módon járulhatnak hozzá a könyvtárak a szemantikus webhez. A szerzők a szakirodalmi szemle módszerét használják, hogy a szakirodalomban rendelkezésre álló adatok alapján megválaszolják a kutatási kérdéseket. A könyvtári honlapokon talált olyan információkon alapul, amelyeket a W3C konzorcium Library Linked Data Incubator Group elnevezésű csoportja ajánlott 2011-ben, valamint a Google Scholar, a Scopus, az ACM és a Springer utóbbi öt évből származó tudományos publikációin. A vizsgált könyvtárak: a Francia Nemzeti Könyvtár, az Europeana Könyvtár, az Egyesült Államok Kongresszusi Könyvtára, a British Library és a Spanyol Nemzeti Könyvtár. A szerzők bemutatják a legjobb gyakorlatokat, megállapítják a hiányosságokat és felvázolják a jövő trendjeit.

(Autoref.)

173/2016

BREEDING, Marshall [et al.]: Old wine, new bottle? Principi e metodi per una reale innovazione nelle prospettive LIS : il parere di Marshall Breeding, Mauro Guerrini, David Weinberger, Paul Gabriele Weston, Maja Žumer. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 55. (2015) 3., p. 385-403.

Res. angol nyelven

Elvek és módszerek egy valódi megújulásért a könyvtár- és információtudomány perspektíváiban. Öt szakember véleménye

Gépi dokumentumleírás; Online katalógus; Web

Az olasz könyvtáregyesület katalogizálási, indexelési, *linked open data* és szemantikus web (CILW) munkacsoportja munkáját az akár „klasszikus”, akár „innovatív” elméletek és elvek – és az ezekkel foglalkozó szakértők véleményeinek – alapos értékelésével akarja kezdeni. Ilyen módon lehet számba venni az információk és a források leírásának és rendezésének fejlődését annak érdekében, hogy hasznos vita alakuljon ki alapvető fontosságú kérdésekről. A CILW

munkacsoport által feltett három kérdés – pontosabban szólva felvetett kérdéskör – ezt a célt szolgálja: *A katalógus és a többiek*: Elveszíti-e a katalógus (legalábbis mai formájában) központi szerepét a könyvtár rendelkezésére álló egyéb keresési eszközök között?

A forrás aktuális fogalma: az ICP (*International cataloguing principles*) a dokumentum fogalmát – amit a könyvtári világ sokáig használt – a levéltári anyagok egy részére szűkíti. A kulturális láthatáron viszont egyre több olyan tárgy van, amelyet valamilyen módon, valamilyen formában rögzítettek, ezért leírhatók, és megbízható információként lehetséges ismeretforrásként felhasználhatók. Mi lehet a forrás új és mindezeknek megfelelő meghatározása, azaz, mi az, amiről beszélnünk kell, amit kezelünk kell? Hogyan tudunk egy természeténél fogva „cseppfolyós” valamit egy rekordban, egy katalógusban, egy vonatkozás-rendszerben tárgyasítani? Mit tekintünk egy leírni és gyűjteni való informatív egységnek: egy fórum *thread*jét vagy egy posztot?

Az adatok „tekintélye”: A LOD (*linked open data*) alkalmazása a katalógusokban és más információkereső eszközökben azzal jár, hogy a könyvtárak (és más, a kulturális örökséggel foglalkozó intézmények) immár nincsenek birtokában azoknak az adatoknak, amelyek segítségével leírják és közvetítik a forrásokat. Ez teljes paradigmaváltáshoz vezet a tradicionális és digitális dokumentációban, kezdve az információ fogalmának meghatározásával. Ebben a forgatókönyvben a kulturális intézmények hogyan tudnák megőrizni „hatalmi” szerepüket az adatok előállításának, terjesztésének, megőrzésének és frissítésének folyamatában, sőt, azok minőségének garantálásában? Ezenfelül a különféle intézményeknek sikerül-e jól integrálódniuk a szemantikus web projektjébe, kifejlesztvén saját identitásuk pontosabb interpretációját?

A megkérdozettek véleménye is segíthet az alapvető kérdések tisztázásában (és a további diskurzus bátorításában), mert ha az alapelvek nem megfelelőek, naprakészek és ugyanakkor tartósak, semmit sem ér egy új metodológia, még ha meg is próbálja magát valódi innovációként bemutatni.

(Mohor Jenő)

Információkeresés

174/2016

RIEH, Soo Young [et al.]: Towards searching as a learning process : a review of current perspectives and future directions. – Bibliogr. 82 tétel In: Journal of information science. – 42.(2016) 1., p.19-34.

A keresés mint tanulási folyamat: a jelenlegi perspektívák és a jövő irányai

Használati szokások; Információkeresés

A szerzők kritikusan áttekintik a keresés és a tanulás kapcsolatával foglalkozó irodalmat, hozzájárulva ezzel a keresés mint tanulás témájára irányuló kutatások alakulásához. A tanulmány először azt a friss irodalmat szemléli, amely a keresőrendszereket mint a tanulás eszközeit próbálja jellemezni. Ezután a keresés mint tanulás perspektíváját vázolja fel, amely a keresési folyamat során jelentkező tanulásra koncentrálna, valamint a keresési és tanulási eredményekre. Javasolja az „átfogó keresés” fogalmának bevezetését, amellyel az ismétlődő, reflektív és integratív keresési szakaszokat lehet leírni, amelyek a befogadó jellegű tanuláson túl elősegítik a kritikus és kreatív tanulást. A szerzők kitérnek arra is, hogy a keresési interakció során nyert adatok az implicit és explicit jellemzők gazdag forrását jelenthetik, amelyek segítségével értékelni lehet a kereséssel kapcsolatos tanulást. Végül összefoglalják a lehetőségeket és kihívásokat a további kutatások számára, különös tekintettel négy területre: (1) a tudatosságot támogató és a tanulást fokozó keresőrendszer kifejlesztése, (2) a használati interakció támogatás a keresés mint tanulás során, (3) kérdéseken alapuló információs műveltségi eszköz biztosítás a keresőrendszeren belül, (4) a tanulás értékelése az online keresési magatartás alapján.

(Autoref.)

175/2016

VAKKARI, Pertti: Searching as learning : a systematization based on literature. – Bibliogr. 50 tétel In: Journal of information science. – 42.(2016) 1., p.7-18.

A keresés mint tanulás: rendszerezés a szakirodalom alapján

Információkeresés; Oktatápszichológia

A cikk áttekinti az információkeresés és a tanulás közötti kapcsolattal foglalkozó empirikus vizsgálatokat, és az eredmények alapján bemutat néhány reflexiót a keresési folyamat során való tanulásról. Először a tanulás és a keresés fogalmának jelentését vázolja fel röviden. A tanulást az egyén tudásának struktúrájában történő változásként határozza meg. Ezután részletesen leírja, hogyan fordul elő a tanulás a keresési folyamat során. A szerző fő célja, hogy azokat a feladatokat koncentrálja, amelyek a tudásstruktúra átszervezését igénylik, és elemezze, hogy ezeknek a struktúráknak a fokozatos megszilárdulása miként van összefüggésben az információforrások elérésével és a velük való interakcióval. Ezután a kereséssel és a tanulóval foglalkozó empirikus vizsgálatokat kategorizálja a tanulmányokban előforduló független és függő változók meghatározásával. Végül néhány általános megállapítást közöl a témáról.

(Autoref.)

176/2016

VÁLLEZ, Mari [et al.]: Updating controlled vocabularies by analysing query logs. – Bibliogr. In: Online information review. – 39. (2015) 7., p. 870-884.

Az ellenőrzött szótárak frissítése a keresőkérdések elemzésének segítségével

Információkeresés; Információkereső nyelv; Keresőkép; Kulcsszó

Az ellenőrzött szótárak fontos szerepet játszanak az információkeresésben. Számos tanulmány bizonyította, hogy a szótárak fogalmaival történő keresés hatékonyabb a kulcsszavas keresésnél, legalábbis bizonyos kontextusban. Következésképpen új eszközöket kell találni az ellenőrzött szótárak jobbételére. A tanulmány az ellenőrzött szótárak frissítésének félautomatikus modelljét mutatja be, amely szövegtestek használatán és a lekérdezési naplók elemzésén alapul.

A kísérleti fejlesztés során először egy ellenőrzött szótár adott szövegtesthez való alkalmasságát vizsgálták. Ezután a használók által a szövegtestben végzett keresés kulcsszavait hasonlították össze az indexeléshez használt deskriptorokkal. Végül fel dolgozták a lekérdezési naplókat és a szövegtestet,

hogy az ellenőrzött szótár frissítéséhez számba vehető kifejezéseket nyerjenek.

A tanulmány olyan modellt mutat be, amely mind egy online tudományos folyóirat szövegtestének kontextusában, mind pedig a repozitóriumokhoz és intranetekhez is alkalmazható. A modell képes egyrészt azoknak a keresőkérdéseknek a kiválasztására, amelyek a használat a keresőgéptől a releváns dokumentumhoz irányítják, másrészt feldolgozza ezeket a keresőkérdéseket, hogy közülük megtalálja azokat, amelyeket felvesznek majd az ellenőrzött szótárba.

(Autoref. alapján)

Lásd még 147, 191

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

177/2016

BUTLER, Kathy – BYRD, Jason: Research consultation assessment : perceptions of students and librarians. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 42. (2016) 1., p. 83-86.

A kutatástámogatási konzultáció értékelése: a hallgatók és a könyvtárosok szemszögéből

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyság; Könyvtárosi hivatás; Referenz

Az online világ térhódítása miatt a könyvtárosok immár nem az információs forgalom privilegizált irányítói, az információs kapuk őrzői. A tudományos könyvtárak tájékoztató könyvtárosai azonban még így is kivételes helyzetben vannak: jól ismerik ugyanis a tájékoztatás forrásait, és a személyre szabott információkeresés stratégiáit. A korszellem azonban nem kedvez nekik, ami némi pesszimizmussal tölti el őket, úgy érzik, hogy amit nyújtanak, az nem felel meg a használók szükségleteinek, és ezért gyakran alulértékelik saját munkájukat. Pedig a szakirodalom sok évre visszamenően azt is tanúsítja, hogy a használók nem a válaszok maximális pontossága és teljessége szerint értékelik a könyvtárosokkal való találkozásait, hanem inkább a könyvtáros barátságos, kedves hozzáállását becsülik. Ugyanez a helyzet a könyvtáros tanári szerepkörével is: a hallgatók sokkal sikeresebbnek értékelnek egy-egy könyvtár- és információhasználati órát vagy egy iskolai tanórával felérő tájékoztatósi párbeszédet, mint a könyvtáros.

A cikkben ismertetett kutatás erre a jelenségre irányult: alulértékelik-e a tájékoztató könyvtárosok munkájuk eredményességét? Egyformán látják-e a diákok és a könyvtárosok, hogy milyen információk átadása történt a konzultáció során? Ezt egy 15 hétig tartó vizsgálat keretében mérték fel 18 könyvtáros és számos hallgató együttműködésével. A referenz interjú során a két részből álló, perforált kérdőív egyik részét a könyvtárosok a hallgatóknak adták, másik részét maguk töltötték ki az egyes konzultációk után. Az egyes konzultációkat kódokkal azonosították. A hallgatóknak a konzultáció célját kellett rögzíteniük, és azt, hogy milyen forrásokat ismertek meg a párbeszéd során, valamint értékelniük kellett a találkozó hasznosságát. A könyvtárosoknak arról kellett nyilatkozniuk saját kérdőívükön, hogy mit gondolnak, a hallgató mit fog válaszolni a „mennyire volt hasznos” és a „milyen forrásokat mutatott a könyvtáros” kérdésekre. A 80 értékelhető kérdőívpar szerint 46 esetben (58%) találta mindkét fél nagyon hasznosnak a párbeszédet. A hallgatók közül 86% ítélte nagyon hasznosnak, miközben a könyvtárosok a tranzakcióknak csak 63%-áról gondolták, hogy a hallgatók ezt a választ fogják adni. A diákoknak egy 6 forrást tartalmazó listáról kellett kiválasztaniuk, melyikről esett szó a kutatást támogató konzultáció során. A könyvtárosoknak itt is azt kellett előre jelezniük, hogy várhatóan mit fog válaszolni a partnerük a kérdésre. Az adatbázisok esetén volt a legnagyobb az összhang, 92,5%-nyi, más típusú források esetében sokkal nagyobb volt a diszkrépancia, legalább 25%. Érdekes módon még a bemutatott források számában sem volt összhang a könyvtárosok és partnereik között. Azokban az esetekben, ahol mindkét fél nagyon hasznosnak ítélte a konzultációt, a diákok átlagban 3,6 tájékoztatói forrásról vélték úgy, hogy szó volt róla, míg a könyvtárosok valójában csak átlag 2,4 forrást mutattak be. A többi esetben még nagyobb volt az eltérés.

Itt is bebizonyosodott tehát, hogy a könyvtárosok következetesen alábecsülik a személyes találkozók során adott útmutatásaik, instrukcióik hasznosságát. Ez adódhat például abból, hogy általában nem kapnak megerősítő visszajelzést az eredményességről. A közös nyelv hiányosságai is rontják a hatásfokot: a szakkifejezések, mint e-folyóiratok, InfoGuide (a helyi könyvtárhasználati útmutató), vagy a Kutatási Portál gyakran zavarba ejtette a hallgatókat, amit a könyvtáros a saját tanítási tevékenységének sikertelenségként érzékelhetett.

A felmérés eredménye a szerzőt szélesebb célcsoport bevonásával és vegyes módszerű megközelítéssel indítandó további kutatásra készíti.

(Fazokas Eszter)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

178/2016

SAKRIHEI, Helen: Using automatic storage for ILL – experiences from the National Repository Library in Norway
In: Interlending & document supply. – 44. (2016) 1., p. 14-16.

Automatikus tárolás a könyvtárközi kölcsönzésben. Tapasztalatok a norvég Nemzeti Tároló Könyvtárból

Dokumentumszolgáltatás; Gépi raktározás; Könyvtárközi kölcsönzés; Tároló könyvtár

A Norvég Tároló Könyvtár (NTK) 1989-ben hozták létre a norvég nemzeti könyvtár szervezeti egységként. Gyűjteménye 1,1 millió monográfiából, 550 ezer periodikumból (20 ezer cím) áll, egy kötelezpéldánysort is kap. A norvég kiadású könyvek szinte teljes gyűjteményével rendelkeznek. A gyűjtemény az országos könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás alapja, 700 közkönyvtár és 500 felsőoktatási könyvtár veszi igénybe.

2003-tól a dokumentumok tárolása automatizált rendszerben (ASRS) történik. A tároló könyvtár 15 m magas, 14 m széles és 52 m hosszú, a dokumentumokat 3 állványsoron 43 500 acéldobozban, 3 automatikus daru mozgatja. Egy-egy dobozban 20–60 dokumentum van elhelyezve. Az ASRS számos előnyt nyújt a könyvtárközi kölcsönzésben: hatékony rendeléskezelés, biztonságos, helytakarékos tárolás, takarékos munkaerő-felhasználás, olcsó és könnyű bővítés. Még sok évre elegendő a tároló könyvtár kapacitása.

A tárolási igény egyre nő, ahogy a könyvtárak igyekeznek ritkán használt gyűjteményeiket átadni az NTK-nak. 2015-ben az NTK új épülettel bővült (kapacitása: 2 állványsor, 30 ezer acéldoboz, 2 daruval). Itt filmeket is tárolnak majd. A két raktár teljes kapacitása 2,5 millió dokumentum.

A tárolás alapelve a kaotikus tárolás (chaos storage). A könyveknek nincs állandó helye a raktárban. Az

eligazodás a vonalkódokkal történik. (A folyóiratokat nem kölcsönzik, azok állandó helyen vannak.) A kéréseket a megrendelők szerint csoportosítják, kezelésük teljesen automatizált, a nyilvántartást is így kezelik. A működtetésben ötfős személyzet vesz részt. A kéréseket és a visszahozott dokumentumokat együtt mozgatják, ezzel 50%-os megtakarítást érnek el. A kiszállítás egy napon belül megtörténik, sürgős esetben a megrendelés napján. 2014-ben 175 ezer dokumentumot szolgáltattak, 131 ezret a közkönyvtárak, 43 ezret a felsőoktatási könyvtárak, ezret külföldi megrendelők számára. 2010 és 2015 között a közkönyvtári kérések száma 70%-kal nőtt, a felsőoktatásiaké 3%-kal csökkent.

2006-ban határozták el a teljes patriotika-gyűjtemény digitalizálását. A 20. században kiadott művek a Kopinor jogkezelővel való megállapodás alapján szabadon hozzáférhetőek bármely norvég IP címről. A szerzői jogról szóló jogszabály engedélyezi, hogy a 2000 után kiadott művek könyvtárközi kölcsönzésben továbbíthatók, a nemzeti könyvtár honlapján teljes szöveggel el nem érhető periodikumok is (helybeni használatra, a fájl előírás szerint törölve).

(Hegyközi Ilona)

Tájékoztatási eszközök

179/2016

MESGARI, Mostafa [et al.]: „The sum of all human knowledge”: a systematic review of scholarly research on the content of Wikipedia. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 66. (2015) 2., p. 219-245.

„Minden emberi tudás összessége”: a Wikipédia tartalmával kapcsolatos tudományos kutatások áttekintése

Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Felmérés; Tudományos kutatás

A Wikipédia valószínűleg eddig a legfejlettebb kísérlet az emberi tudás egy helyen való összegyűjtésére. Kiegészítő alkalmazásai számos tudományterület tudósa számára kiindulópontot jelentenek kutatásaihoz. Az egy évtizede zajló vizsgálatok a Wikipédia-közösség, a folyamatok és a tartalom számos aspektusára világítanak rá, de a Wikipédia iránt érdeklődő sokféle tudományterület és a kiterjedt kutatások

szintézisének csekély száma miatt csak kismértékű konszenzus tapasztalható a Wikipédia mint az emberi tudás enciklopédikus gyűjteménye tartalmával kapcsolatban. A tanulmány ezt a kérdést vizsgálja 110, a Wikipédia tartalmával foglalkozó lektorált publikáció szisztematikus áttekintésével, összegezve a jelenlegi eredményeket és rávilágítva a főbb kutatási irányokra. A kutatásoknak két alapvető irányzata rajzolódik ki: a Wikipédia tartalmának minősége (átfogó jelleg, frissessége, olvashatósága és megbízhatósága) és a Wikipédia nagysága. Ezenkívül a szerzők ismertetik a kérdések tartalmával, a kutatások tervezésével, az adatforrásokkal és az adatgyűjtési módszerekkel kapcsolatos legfontosabb kutatási irányzatokat is. A szemle összesíti a Wikipédia tartalmára vonatkozó tudományos ismereteket, és kijelöli az utat a jövőbeli kutatások számára.

(Autoref.)

180/2016

OKOLI, Chitu [et al.]: Wikipedia in the eyes of its beholders : a systematic review of scholarly research on Wikipedia readers and readership. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 65. (2014) 12., p. 2381-2403.

A Wikipédia a nézők szemével: a Wikipédia olvasóival és olvasóközönségével kapcsolatos kutatások áttekintése

Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Felmérés; Használat

Több száz tudományos tanulmány vizsgálta már a Wikipédiát különböző aspektusból. Bár számos szakirodalmi szemle tekintette át ezt a terjedelmes mennyiségű kutatást, egyik sem foglalkozott speciálisan a Wikipédia olvasóival kapcsolatos kérdésekkel. Ebben a szemlében a szerzők 99 tanulmányt vizsgálnak, hogy összefoglalják a Wikipédia olvasóközönségével kapcsolatos jelenlegi ismereteket, és az alkalmazott kutatási módszereket is elemzik. A tudományos vizsgálat során azt tapasztalták, hogy a Wikipédia nemcsak a könnyebb témák, mint pl. a szórakozás tekintetében népszerű, hanem komolyabb kérdésekkel, mint például az egészségügyi és a jogi információkkal kapcsolatban is. Tudósok, könyvtárosok és diákok a mindennapos használók, és a Wikipédia egyedülálló lehetőséget nyújt a diákok digitális írástudásra való nevelésére. Zárásként a szerzők összefoglalják a legfontosabb eredményeket

és a tanulságokat mind a kutatók, mind a Wikipédia közössége számára.

(Autoref.)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

181/2016

HOLT, Glen E. – HOLT, Leslie Edmonds: Library card campaigns and sustaining service : how do public libraries best serve poor children?. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 34. (2015) 3., p. 270-278.

Hogyan tudják a legjobban kiszolgálni a közkönyvtárak a szegénységben élő gyermekeket?

Gyermekolvasó; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár

A tanulmány a nemrégben megjelent rövid IMLS (*Institute of Museum and Library Services*) jelentés kritikája, amely a kisgyermekkorú siker és a könyvtári olvasójegy-birtoklás kapcsolatát írja le. A jelen kutatás egy átfogóbb, bizonyítékokon alapuló vizsgálat, melynek témája az olvasójegy megléte és a szegénységben élő gyermekek jó iskolai eredménye közötti kapcsolat, illetve a fenntartható könyvtári szolgáltatások jelentősége a gyermekek saját iskolai sikerük iránti érdeklődésének megőrzésében. A cikkben a fiatalok könyvtárhasználatára és a helyi politika, bandák és bűnözés közötti kapcsolódást is feltárják a szerzők. Úgy vélik, az olvasójegy kampányok során valóban lehetőség van a fiatalok és a szegények csoportját jobban kiszolgálni, azonban ez a pozitív hatás nem automatikus, hanem csak az első lépés a cél eléréséhez.

Kritikusan tekintenek a szakirodalomban felhasznált statisztikai adatokra is, melyek valamely cikknél már több mint 15 évesek, így elavultak lehetnek. A legnagyobb problémát abban látják, hogy erre nem hívja fel a figyelmet a cikk. Ezenkívül a mérési módszerek hibalehetőségeire is rávilágítanak, pl. a kártyabirtoklást többféleképpen lehet érteni, valamint a könyvtárhasználatot inkább a tényleges használat mérésével és nem az olvasójegy megléte alapján kellene vizsgálni. Nagyon kevés könyvtár kér olvasójegyet a könyvtárlátogatáshoz, így felmerül a kérdés, hogy a kutatók milyen kapcsolatot látnak a tényleges könyvtárhasználat és az olvasójegy között. Jobb megoldás

lenne, ha csak azt kérdeznék a gyermekektől, hogy voltak-e könyvtárban. Felmerül a kérdés, hogy miért nem használják az olvasójegyet a kölcsönzés mellett a programokon való részvétel, számítógép-használat mérésére is. A szegénység fogalmának pontos meghatározása is gondot jelent: a tanulmányokban egyértelművé kellene tenni, pontosan mit értenek szegénység alatt. A szegénység elleni egyszeri alkalommal végzett beavatkozások helyett a fenntartható, folyamatos programok a hatásosak hosszabb távon.

A tanulmány második felében a szerzők arra keresik a választ, mi tartja vissza a szegényeket a könyvtárhasználatától. Ehhez a témával foglalkozó 2010-ben publikált könyvük egyik fejezetét használják fel. Véleményük szerint nem az olvasójegy hiánya az egyetlen akadálya a szegény gyermekek könyvtárhasználatának, további akadályok lehetnek:

- Helyi sajátosságok, melyek nagymértékben befolyásolhatják a könyvtári szolgáltatásokat. Számos nagyvárosi környezetben a közkönyvtárak szolgáltatási határai messzebb esnek a szegények lakta övezettől.
- A nem megfelelői dolgozói viselkedés és a könyvtári kommunikáció is hatással van a szolgáltatás minőségére. A családokat, a választott tisztségviselőket, a civil szervezetek vezetőit folyamatosan tájékoztatni kell a könyvtári szolgáltatásokról, a gyermekeket ösztönözni kell a könyvtárhasználatra, a programokon való részvételre.
- A könyvtárakban elvárják a beiratkozáshoz a lakhely megadását, a szolgáltatások igénybevételéhez és a könyvkölcsönzéshez az olvasójegy használatát, azonban a gyermekeknek önhibájukon kívül sokszor ezek nem állnak rendelkezésre, így nem tudják a könyvtárat használni.
- Óriási probléma a szegény gyermekek között az írástudatlanság és a funkcionális analfabetizmus.
- A könyvtári bürokrácia az olvasók számára riasztó, a könyvtárra nem megoldásként, hanem egy újabb problémaként tekintenek.
- A családok életére a zaklatott, stresszes életmód, valamint a bűnözéstől való félelem is jellemző, előfordul, hogy a könyvtárba jutás is veszélyes számukra. A könyvtáraknak kötelességük biztonságos környezetet nyújtani.
- Az utcai élet a könyvtárak riválisa, hiszen a szegénységből való kijutás gyorsabb alternatívájaként tartják számon, mint a könyvtárba járást.
- A különböző nemzetiségek és az angolul nem beszélők csoportjai is konfliktusokat okozhatnak a könyvtárakban, azonban a könyvtári személynzet fel

van készülve fogadásukra. Tudnak segíteni az iskola-rendszer, a képzési programok, a pénzügyi támogatások, a munkalehetőségek, valamint a könyvtári szolgáltatások megismertetésében.

(Bognár Noémi Erika)

182/2016

SCHMIDT, Tanja: Welche Richtung? – Jugendliche erzählen ihre Geschichten in Trickfilm : multikulturelles Flüchtlingsprojekt : Stadtbibliothek Frankfurt am Main veranstaltet erfolgreich Trickfilm-Workshop mit geflüchteten Jugendlichen In: BuB. – 68. (2016) 2-3., p. 122-125.

Res. angol és francia nyelven

A Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár sikeres animációs film workshopja menekült fiatalok számára

Nemzetiségi olvasó; Rendezvény; Városi könyvtár

Merre? Ez a címe annak a projektnek, melyet Frankfurt am Main Városi Könyvtára indított olyan fiatal felnőttek számára, akiknek a családi háttérben és tapasztalataiban szerepet játszott a menekülés vagy a migráció. A projekt tartalma, melyet koordinátora, *Tanja Schmidt* dolgozott ki, kezdettől fogva azokra a tinédzserekre irányult, akik egyedül, családjuk felnőtt tagjai nélkül menekültek el hazájukból.

Az ötnapos rendezvény kezdéseként a könyvtárpedagógus *Marc-Antoine Mathieu* képregényét, *Az irányt* (Le sens, 2014.) választotta. A könyv közös megbeszélése után a fiatalokat arra kérte, meséljék el a maguk történetét, és alakítsák át rövid animációs audiovizuális szekvenciákká. Úgy tervezték, hogy a munka folyamat-orientált és alapfokú lesz.

A workshop első reggelén tizenöt 15 és 17 év közötti afgán, eritreai és pakisztáni fiatal jelent meg a központi könyvtárban, és mindegyikük animációs klippel mesélte el menekülése történetét.

A következő négy nap során reggel a klipjükön dolgoztak a könyvtárban, míg délután a fiatalok központjában a hangzó és vizuális elemeken dolgoztak a zöld háttérű vászon segítségével. Táblagépek és háromlábú állványok segítségével a könyvtárban animációs stúdió jött létre.

Hogy megőrizték a fiatalok anonimitását – biztonsági és adatvédelmi okok miatt – nagyon kreatívnak kellett lenniük. Alakjukat a zöld vásznon megváltoztatták.

(Autoref.)

183/2016

ŠIMUNIĆ, Zrinka – TANACKOVIĆ, Sanjica Faletar – BARDURINA, Boris: Library services for incarcerated persons : a survey of recent trends and challenges in prison libraries in Croatia. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 48. (2016) 1., p. 72-89.

Könyvtári szolgáltatások fogvatartottaknak: trendek és kihívások a horvátországi börtönkönyvtárakban

Börtönkönyvtár; Felmérés

A cikk hozzájárul ahhoz a szakmai eszmecseréhez, mely a börtönkönyvtárakról folyik a szellemi szabadság és a társadalmi igazságosság kontextusában, és bemutatja a horvát börtönkönyvtárakban végzett felmérés eredményeit. A felmérés 2013-ban készült postán elküldött kérdőívek segítségével; a válaszadás aránya 91,3% volt. A szerzők arra kerestek választ: 1) hogyan szervezik és vezetik a horvát börtönkönyvtárakat? és 2) milyen a könyvtárak állománya és szolgáltatásai? Az eredmények szerint szinte minden büntetés-végrehajtási intézetben van valamilyen minimális könyvtári szolgáltatás a fogvatartottak számára, de a börtönkönyvtárak szakmai irányítása és rendszeres anyagi támogatása nem biztosított. Állományuk főleg ajándékok révén gyarapodik, és szinte nyoma sincs olyan rendszeres programnak, mely a bentlakók szabadidejének konstruktív és kreatív eltöltésére irányulna. Bár van néhány remek példa, a börtönkönyvtárak többsége szemmel láthatóan fejletlen Horvátországban, új szervezeti és pénzügyi modellre lenne szükség. A szerzők konkrét ajánlásokkal zárják írásukat, mellyel javítani lehetne ennek a marginalizált rétegnek a könyvtári ellátását.

(Autoref.)

184/2016

VILHJÁLMSDÓTTIR, Kristín R.: The new human landscape of Iceland In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 1-2., p. 12-15.

Izland új emberi tájképe

Nemzetiségi olvasó; Rendezvény; Városi könyvtár

Az elmúlt 15 évben jelentősen megnőtt Izlandon a világ minden tájáról jött bevándorlók száma. Reykjavík lakosainak 12,5%-a emigráns, legtöbbször Lengyelországból, Litvániából és a Fülöp-szigetéről érkeztek. A Reykjavíki Városi Könyvtár az utóbbi 8 évben szá-

mos interkulturális programot indított, erőfeszítések teszt, hogy civil szervezetekkel együttműködve építse az emberek közötti kapcsolatokat. A kulturális, szociális és oktatási területet érintő projektek a főváros inter- és multikulturális életének integrált részét képezik, azokat már Belgium, Csehország, Spanyolország, Kanada, Görögország és Dánia is átvette.

A projektek egyik alap gondolata az volt, hogy a magánszemélyeket és a csoportokat széles körben, nem csak egy nemzetiségen belül kell kezelni, a másik pedig, hogy a projekteknek egyformán vonzóaknak kell lenniük a helyi közösség és a világ számára. A célcsoport izlandiakból és Izlandon élő külföldiekből állt. A cél az volt, hogy felhívják a figyelmet a kulturális és nyelvi különbségekben rejlő, a társadalmi párbeszédet és együttélést elősegítő értékekre.

A könyvtár hangsúlyt helyezett arra, hogy iskolákkal, oktatási, kulturális és szociális intézményekkel működjön együtt, továbbá a reykjavíki lakosokkal és a civil szervezetekkel. Útmutatóként az IFLA/UNESCO multikulturális könyvtári kiáltványát tartották szem előtt.

A 2008-ban indult *The Women's Story Circle* projekt keretében nők meséltek történeteket kulturális hátterükről, cseréltek tapasztalatokat, workshopokon, kirándulásokon vettek részt. Három művészi alkotás készült, amelyek az izlandi sokszínű kultúra és az interkulturális párbeszéd jelképei lettek. A projekt része volt egy irodalmi alkotóműhely, többnyelvű bohóc- és drámatanfolyam. A kommunikáció nagyrészt izlandi nyelven és a résztvevők által beszélt nyelveken folyt.

A művészeti alkotások közül kettő Reykjavík és Izland ősi pontfestési módszerrel készült térképe. Ezeket az teszi egyedivé, ahogy a művésznők korábbi életükkel, hazájukkal, Izlanddal és más, számukra fontos helyekkel összefüggő jelképeket használtak. A főváros térképe 2011-ben készült el, a reykjavíki városházán kapott helyet. A térkép láttán a Kaffitár izlandi kávé cég felkérte az alkotókat egy hasonló kép elkészítésére, amelyet új brandjében fel tud használni, és logója lehet. Izland térképét különböző országokból 35 művésznő festette, a Nemzeti Múzeumban az ország korábbi elnöke adta át; kávé- és csokoládé-csomagoláson, szupermarketekben, kávézóknak, de még autókban is látható. A kávézóknak a falon a festők fényképe és a képeken szereplő jelképek is megtekinthetők izlandi és anyanyelvi magyarázatokkal. Ez az ötlet is terjed külföldön, a Thessaloníki Arisztotelész Egyetem hallgatói hasonló szellemben készítik Görögország új térképét.

A városi könyvtár 15 éve segít az általános és középiskolákban a tanároknak és a diákoknak interkulturális találkozók szervezésében. A dán-izlandi együttműködés részeként a projekt gyakorlati eszközt jelent az oktatási rendszer interkulturális kompetenciájának növelésében. Alapja a kölcsönös tisztelet és megértés támogatása különböző kifejezési eszközök használatával. A projekt a Reykjavíki Oktatási Osztály multikulturális politikájának része, sok iskolában működik, saját honlapja van a tanárok számára.

A *Café Lingua – élő nyelvek* projekt azokat segíti, akik izlandi vagy más nyelvtudásukat akarják bővíteni, helyet ad a különböző nyelveken folytatható

kommunikációnak (chatelésnek). A rendezvényeket bárki látogathatja. A nyelvi modell az Izlandi Egyetemen hídépítő szerepet játszott a különböző nyelveket beszélő hallgatók és a nyelveket tanuló izlandi diákok között. Európai segélyprogram keretében a projektet Csehország vette át.

A könyvtár további multikulturális projektjei: Reykjavík Safari – többnyelvű városnéző séta; történetmesélés különböző nyelveken; gyerekek tanítanak gyerekeket nyelvekre; megemlékezés a nyelvekhez fűződő jeles napokról.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 201

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 145, 146

Kutatás és termelés információellátása

185/2016

VARNER, Stewart – HSWE, Patricia: Digital humanities in libraries In: American libraries. – 47. (2016) 1/2., p. 36-41.

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

Napjainkban a humán tudományi kutatásokat teljességgel áthatják az információtechnológiai és internetes eszközök és megoldások. Mindezt a „digitális humán tudományok” (a továbbiakban DHT) terminussal jelölik. A DHT az utóbbi évtizedben jelentős

hatást gyakorolt a felsőoktatásra. A könyvtárosok és a könyvtárak fontos szerepet vállaltak ezen a területen, kezdve a közös digitalizálási projektektől a szövegébányászat jogi kérdésein át a nyílt hozzáférésű folyóiratok gondozásáig.

A Gale Cengage adatbázis-szolgáltató és a folyóirat felmérése szerint a DHT projekteket támogató szolgáltatások igen sokféleképpen vannak jelen a könyvtárakban az ad hoc szolgáltatásoktól (41%) kezdve a DHT központokig (17%). A könyvtárat célszerű nem szolgáltatónak, hanem kutatási partnerként pozicionálni – így látja a válaszolók 63%-a.

Milyen típusú projekteket támogatják az egyetemi könyvtárak a DHT-t? Digitális tudományos kiadásban, amely szabványos kódolási megoldásokat alkalmaz (példák: Victorian Women Writers Project, Shelley-Godwin Archive). Jellemzőek még a digitális könyvtárak és más digitális gyűjtemények, amelyek tömeges letöltést és elemzési-vizualizálási lehetőséget nyújtanak (DocSouth Data) és az oktatáshoz is kapcsolódnak. A használóképzés keretében tanítják a szövegelemzés (szövegébányászat) eszközeit és technikáit. A tapasztalatokat felhasználják a digitális pedagógiában (szövegkezelő eszközök, online kiállítások).

A könyvtárak szolgáltatókból megbecsült kutatási partnerekké válhatnak. Ez akkor valósulhat meg, ha kitartóan érdeklődnek a kutatások iránt, keresik az együttműködési lehetőségeket. Meglévő erősségeikre

(a tudomány ismerete, információszervezési tapasztalatok, műszaki eszközök alkalmazása) építve vállalnak részt az együttműködésben, és végzik a megőrzési, metaadatolási feladatokat, elhelyezik a digitális objektumokat az intézményi repozitóriumokban. Új kutatási készségekre, új eszközök és technikák elsajátítására, sőt a hibázásra is lehetőséget adó kísérletezésre is szükség van.

Az idézett felmérés válaszadóinak több mint 42%-a úgy vélte, hogy könyvtáraik a DHT koordinált, az egész campust felölelő támogatásáért szállnak sikerra. A projektek interdiszciplináris jellege ezt elő is segíti. A DHT támogatásának koncepcióját az egyes intézményeknek meg kell fogalmazniuk, beleértve az igények felmérést, a finanszírozás és az intézmények között együttműködés kérdését.

(Hegyközi Ilona)

Közérdekű tájékoztatás

186/2016

AASEN, Sigrun Espelien: Information literacy and health literacy : a challenge for librarians? In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 1-2., p. 16-17.

Információs műveltség és egészségügyi ismeretek: újabb kihívás a könyvtárosoknak?

Információs műveltség; Közművelődési könyvtár; Rendezvény; Tájékoztatás -egészségügyi

Norvégiában a közkönyvtárak stratégiai terveiben kevés szó esik egészségügyi ismeretekről, és az egészségügyi hatóságok szakmai terveiben sem igen jut szerep a közkönyvtáraknak. Nem szokványos kezdeményezés tehát, hogy nagyobb tárcaközi könyvtári együttműködés jöjjön létre a nagyközönség információs műveltségének növelésére az egészségügy és az orvostudomány területén, amiben fontos szerepet kaphatnak a közkönyvtárak.

A helyi és megyei önkormányzatok által alkalmazott egészségügyi szakemberek olyan könyvtári szolgáltatásokat igényelnek, amelyek segítik őket szakmai ismereteik frissítésében, a nem szakmai közönségnek pedig releváns, jó minőségű egészségügyi információra van szüksége. A közkönyvtárak a legalkalmasabbak ezeknek az igényeknek a kielégítésére: mindig segítették a nagyközönség képzését, használóiknak

szabad hozzáférést biztosítottak az elsődleges információforrásokhoz, a könyvtárosok magas szintű információs műveltséggel rendelkeznek. Az új könyvtári törvény kiemeli a könyvtárak közösségi tér szerepét, ez az egészséggel kapcsolatos információk tekintetében is igaz.

A közkönyvtár a közegészségügy támogatásáért nevű program kezdeményezője, a Helsebiblioteket.no weboldal egy államilag finanszírozott, orvostudományi ismereteket tartalmazó szolgáltatás, amely jó alternatívát nyújt az interneten elszaporodott rossz minőségű információval szemben. Egyrészt egészségügyi szakembereknek biztosít szabad hozzáférést magas színvonalú szakmai ismeretekhez, másrészt a páciens és családja számára hozzáférhetővé teszi a világ legfontosabb orvosi referenz műveit. A program célja, hogy erősítse a könyvtárak mint minőségi egészségügyi információszolgáltatók szerepét.

A Helsebiblioteket.no kapcsolatba lépett Nordland, Nord-Trøndelag, és Sør-Trøndelag megyék könyvtáraival, hogy felmérje az érdeklődést a legfontosabb online egészségügyi információforrásokról szóló helyi szemináriumok szervezése iránt. Az ötletet jól fogadták, és a program finanszírozására az érdekelt felek sikeres pályázatot nyújtottak be a norvég nemzeti könyvtárnak. A Helsebiblioteket.no a projekt menedzsereként a tartalomért vállalt felelősséget, míg a megyei könyvtárak a rendezvények szervezését végezték, és marketingfeladatokat láttak el. Az eseményeket közvetlenül a megyei hatóságok honlapjain hirdették, egyéb kommunikációs eszközök segítségével (közösségi média, e-mail, plakát, telefon) is népszerűsítették.

Hat városban tizenkét, egyenként kétórás előadás hangzott el egészségügyi szakemberek aktív részvételével az online elérhető egészségügyi információforrásokról: egyrészt a vonatkozó témában információkat nyújtó weboldalakról, másrészt bemutatták a MesH (Medical Subject Headings) terminológiai adatbázis norvég és angol változatát is, amely hasznos eszköz a fogalmak megértéséhez és a releváns találatok eléréséhez a központi adatbázisban. Továbbá mentálhigiénés szakemberek három alkalommal tartottak előadást a súlyos személyiségzavarok jellemzőiről. A „nyílt esték” keretében a nagyközönség a mentális egészség, személyiség és egészséges életmód témájáról a tájékozódhatott.

A rendezvények sikeres megvalósításához elengedhetetlen volt a jól működő technikai berendezésekkel felszerelt helyiségek megléte. Összesen 582 ember vett részt ezeken az alkalmakon (282 napközben és

300 este). Élvezték az előadásokat, különösen méltányolták, hogy ingyenesen vehettek részt szakemberek által tartott rendezvényeken.

A program megerősítette a könyvtárak pozícióját és kompetenciáját: építő együttműködésre, a tudományok közötti találkozásokra adott alkalmat, amely megalapozta a jövőbeni közös munkát a könyvtárhoz.

sok és egészségügyi szakemberek között. A nagyközönség lehetőséget kapott arra, hogy többet tanuljon az egészségről, tájékozódjon az információk minőségéről, kritikusan értékelje a forrásokat, a szakirodalom mellett a szépirodalmat is használja a mentális egészsége javításához.

(Borvölgyi Györgyi)

Vezetés, irányítás

Tervezés

187/2016

MANŽUCH, Zinaida: Project LiBiTOP : evidence-based decisions for strategic management of the Lithuanian library network. – Bibliogr. In: Alexandria. – 26. (2016) 1., p. 28-45.

A LiBiTOP-projekt: bizonyítékokon alapuló döntéshozatal a litván könyvtári hálózat stratégiai menedzseléséhez

Állami irányítás; Könyvtári rendszer -országos; Középtávú terv; Vezetés

A könyvtári környezetben bekövetkező komplex változásokkal és az állami szervezetek iránti növekvő hatékonysági és átláthatósági követelményekkel egyre több kezdeményezés született a könyvtárügyben az irányváltásra. Litvániában a LiBiTOP projekt (2011–2014) célja az volt, hogy stratégiai tanácsokkal szolgáljon a könyvtári irányítás és vezetés számára. A cikk olyan módszertani megoldásokat és eredményeket ismertet, melyek jól mutatják a bizonyítékokon alapuló adatok felhasználását a könyvtári stratégiák kidolgozásában. A projekt tíz intézményre koncentrált, megyei és országos jelentőségű könyvtárakra. A projekt során három kutatást végeztek, és annak eredményeit integrálták a könyvtármenedzsment következő 10 évre vonatkozó következtetések és ajánlások megfogalmazásába. A projekt vegyes módszereket alkalmazott a stratégiai tervezésben és irányításban, mint például a politikai, gazdasági, társadalmi és műszaki elemzést, a forgatókönyv-tervezést, stratégiai mutatószám-rendszert (balanced scorecard) és SWOT-elemzést. A könyvtári irányítás és a könyvtárvezetés számára ajánlásokat fogalmaztak meg a

könyvtárak előtt álló lehetőségek és veszélyek, illetve erősségek és gyengeségek alapján. A szerző tárgyalja azt is, milyen nagy szükség van egy nemzeti könyvtári stratégiára és folyamatos szakmai fejlődésre, valamint arra, hogy növekedjen a könyvtárak hatékonysága és eredményessége a gyűjteménykezelés és a digitális szolgáltatások terén.

(Autoref.)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 187

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 159

Személyzet

188/2016

KUMARAN, Maha: Succession planning process that includes visible minority librarians. – Bibliogr. In: Library management. – 36. (2015) 6/7., p. 434-447.

A „látható” kisebbséghez tartozó könyvtárosokkal számoló utánpótlás-tervezés

Egyetemi könyvtár; Könyvtáros -hátrányos helyzetű; Személyzet; Tervezés

A cikk a kanadai egyetemi könyvtáraknak az ún. „látható” kisebbséghez tartozó szakemberekkel számoló utánpótlás-tervezését tárgyalja. (A „látható” kisebbség tagjai azok, akik *nem őslakosok, nem a kaukázusi rasszhoz tartoznak, és nem fehérbőrűek*. Egy 2005-ben kiadott jelentés azt is megállapítja róluk, hogy közülük kevesen dolgoznak a közigazgatásban, illetve vezetőként, noha 2011-ben a munkaerőpiac 23%-át már ők tették ki.)

A szerző szerint fontos az egyetemi könyvtárak számára, hogy munkatársait szélesebb körben toborozza, és hogy számoljanak a „látható” kisebbség tagjaival vezetői szinten is. Az Egyesült Királyságban, Kanadában és Ausztráliában számos kezdeményezés létezik ennek érdekében. (Kanadában munkalehetőségekkel, képzési és jövedelemtámogatással segítik őket, Ausztrália és az Egyesült Királyság számos kezdeményezéssel biztosít számukra egyenlő feltételeket a munkaerőpiacon.) A dolgozat azonban csak a könyvtárak utánpótlás-tervezésére koncentrál, melyben a bevándorló szakembereknek vezetői pozíciókat is biztosítanak.

Az utánpótlás-tervezésben fontos szerepet játszik az aktív toborzás, a munkaerő megtartása és a mentorálás.

A kérdés szakirodalmának áttekintése után kiderült, hogy a kérdéskör eltérő terminológiát használ a csoport megnevezésére, de a dolgozat témájában nem született még tanulmány.

Ezután a felsőoktatásban tapasztalható diverzitással és multikulturalizmussal foglalkozik a szerző. Az USA-ban tanuló külföldi (elsősorban Észak-Afrikából és a Közép-Keletről jövő) diákok száma 8,1%-kal nőtt egy tanév alatt. Ez a trend nem tükröződik sem az oktatók összetételében, sem a felsőoktatási könyvtárak személyzetében.

Ezután a tanulmány a kisebbségi könyvtárosok problémáit tekinti át. Bár új szemléletet és új eszméket hoznak az egyetemi könyvtárakba, számuk alacsony, ezért mentorálásra és speciális képzésre szorulnak. (Az USA néhány programmal segíti őket, de Kanadában nincs erre lehetőség.) Problémát jelent, hogy elszigeteltségük érzése kihat a teljesítményükre is, és ha nem dolgozhatnak olyan posztokon, amelyek ösztönző kihívást jelentenek, és megfelelő tapasztalatokkal vértetik fel őket, nem is pályázhatnak később előrelépést jelentő állásokra. Ha első generációs vagy friss bevándorlók, frissíteni, honosítani kell

a diplomájukat is; a kanadai könyvtáros egyesület nyújthat segítséget nekik a vezetői ismeretek és az önértékelés terén, de legalább ilyen fontos a kapcsolatépítés elsajátítása.

Ezután a szerző ajánlásokat fogalmaz meg a problémák megoldására, végül hét lépésben összegzi a követendő stratégiát:

1. Világos célokat kell kitűzni a diverzitás érdekében.
2. A munkatársak összetételét érdemes értékelni és elemezni.
3. Elemezni és újra kell fogalmazni az addigi személyzet politikát.
4. Ha a lakosság összetételének megfelelő számú kisebbségi könyvtáros van az intézményben, érdemes elindítani egy a kultúrák közötti párbeszéddel foglalkozó tréninget.
5. Szponzort kell alkalmazni egy kulturális kompetencia-útmutató elkészítésére.
6. El kell kezdeni a célok megvalósítását, munkatervet kell készíteni a jövőbeli feladatokkal.
7. Folyamatosan figyelemmel kell kísérni a munkaterv megvalósítását (értékelés, módosítás stb.).

(Murányi Lajos)

Marketing, közönségkapcsolatok

189/2016

FOURACRE, Dorothy: Making an exhibition of ourselves : academic libraries and exhibitions today. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 41. (2015) 4., p. 377-385.

Készítsünk önerőből kiállítást? A tudományos könyvtárak és a kiállítások ma

Együttműködés -belföldi; Felmérés; Kiállítás; Tudomány és szakkönyvtárak

A könyvtári kiállítások története a 17. századra nyúlik vissza, és a mai napig jó eszközök lehetnek arra, hogy új használókat vonzzanak be, illetve a régiakkal alaposabban megismertessék a gyűjteményt. Az elmúlt pár évben pedig olyan trend tapasztalható, hogy a könyvtárak egyre nagyobb kiállításokban lesznek érintettek, több olyan átalakítást is láthattunk, amelynek eredményeképpen egy-egy intézmény nagyobb kiállítótérrel lett gazdagabb.

A kutatás során öt különböző méretű és különböző látogatói körrel rendelkező, angol tudományos könyvtár munkatársaival készült félig strukturált interjú annak felmérésére, milyen az intézményeknek a kiállításokhoz fűződő viszonya és motivációja. Bár a minta kicsinek mondható, a szerző olyan intézményeket választott ki, amelyek nagy tapasztalattal rendelkeznek ezen a területen. Ezek a következők voltak: Bodleian Library, Royal Society Library, Royal College of Physicians Library (RCPL), British Library (BL) és a Wellcome Library. A szerző az utolsó hárommal kapcsolatos tapasztalatait részletezi esettanulmányként.

A RCPL anyaintézménye a különböző kiállítások szervezésére négyfős csapatot alkalmaz, amely szorosan együttműködik a könyvtárral is, és az intézmény múzeumi tárgyai mellett könyvtári dokumentumokat is felhasználnak a különböző tematikájú tárlatok kialakítása során. A különböző részlegek együttműködése gyümölcsöző, a közösen létrehozott kiállítások egyre színvonalasabbak, olyannyira, hogy a központi intézményi stratégia részévé is váltak.

A BL épületében található egy nagyobb terem az állandó kiállítás számára, amely mellett kis és nagy időszakos tárlatok kialakítására is van alkalmas tér. Mivel az intézmény korábban a British Museum részeként működött, érthető módon hagyománya van az itteni kiállításoknak. Az állandó tárlaton a könyvtár legértékesebb könyveit és kéziratait mutatják be, míg az időszakosak a gyűjtemény bizonyos részeire koncentrálnak, mint például a cenzúra a brit birodalomban vagy az ősi indiai eposzok. A kiállítások minőségében 2012-ben következett be nagy változás, amikor belépődíjasak lettek. Az extra forrás nemcsak a tárlatok kialakítására volt jó hatással, de közvetetten a közönség összetételére is hatott, olyan látogatókat is képes bevonni, akik eredendően nem a könyvtár használói.

A Wellcome Intézet részeként működő könyvtár egy nagyobb gyűjtemény egy szelete, amely kiveszi a részét a közös kiállítások szervezéséből, ám ennek köszönhetően ezek rég eltávolodtak a szorosan vett könyvtári kiállítások fogalmától. A 2015-ös év egyik

legnagyobb projektje a *Reading Room*, amelynek célja a könyvtár olvasótermének átformálása volt. Olyan kiállítóteret hoztak létre, ahol a látogatók úgy viselkedhettek, mint egy könyvtárban: ücsöröghettek, olvasgathattak, beszélgethettek. A kezdeményezés az olvasók 10–20%-át bírta hosszabb maradásra.

A könyvtári kiállítások minőségének javulását elősegítette az is, hogy különböző intézménytípusok egyre aktívabban működnek együtt, és sokféle kiállítási tárgyat kölcsönöznek egymástól. Így egy könyvtári kiállítás nem csupán könyveket és szövegeket tartalmazhat, hanem háromdimenziós tárgyak is gazdagíthatják. Ugyanakkor a könyvtárak szerint ennek is megvannak a maga negatív következményei, mint pl. az extra adminisztrációs teher, a gyűjtemény darabjainak időszakos elérhetetlensége a látogatók számára vagy az esetleges fizikai károk. Hasonló pozitívumokkal és negatívumokkal járhat a különböző vándorkiállításokon való részvétel, mind fogadó, mind pedig összeállító félként. A kutatásban részt vevő könyvtárak pozitívan nyilatkoztak erről a lehetőségről.

Komoly hiányosság azonban, hogy a könyvtárak – a múzeumokkal ellentétben – nem rendelkeznek olyan értékelő rendszerrel, amellyel mérni tudnák kiállításaik minőségét, a látogatók számontartásán, a közösségi média figyelésén és a vendégkönyvön kívül. Egyedül a BL figyeli meg látogatói viselkedését a kiállítás megtekintése során, illetve készít velük interjúkat.

A könyvtárosok tehát olyan feladatokat is ellátnak, amelyek a muzeológia területéhez tartoznak, bár tanulmányaik során egyáltalán nem készítik fel őket erre. Különböző hibrid intézmények létrejötte megoldást kínálhat, itt azonban más jellegű problémák merülnek fel, mint például a katalogizálás egységesítése. A trendek a könyvtárak és a múzeumok közötti határok elmosódása felé mutatnak.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 163, 190

Felhasználók és használat

Általános kérdések

190/2016

ELLIS, Lisa A. – PEÑA, Aisha: Crowdsourcing as an approach to customer relationship building in academic libraries. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 22. (2015) 3-4., p.273-295.

A crowdsourcing mint a használókkal való kapcsolatépítés eszköze a felsőoktatási könyvtárakban

Egyetemi hallgató; Főiskolai könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárpropaganda

A Baruch College-ban (New York, USA) gyakorlat, hogy az elsőéves hallgatók mellé felsőbb évfolyamon tanulót (peer leader) rendelnek. A felsősök többek között közvetítőként segítik a kapcsolatépítést a könyvtárosok és a gólyák között, és azt, hogy a könyvtárosok megismerjék az elsősök mint célcsoport érdeklődési körét és preferenciáit. A felsősök szeretik a feladatot, az elsősöknek a közösségbe való bevonását. A könyvtárat bemutató túrákat általában az elsőéveseknek (ma az Y-generáció) tartják, ideálisnak tűnt ezekbe a könyvtár számára fontos útmutatások mellett szociális és játékos elemeket is beiktatni. A felsősök bevonásával, az egymástól tanulás (peer-to-peer learning) támogatásával a főiskola William and Anita Newman Könyvtára segített az elsőéveseknek megérteni a könyvtári rendszer működését, és a könyvtárat a diákelet központjává (hub) tenni.

Azért esett az Y-generációra a választás, mert ők megszokták, hogy több feladaton (multitasking) egyszerre több ablakban dolgoznak, a készülékek, a mobilok is a kezükhöz nőttek. Életük során sokféle eszközt használnak, gyakran a tanulópárjuk (peer) ismerteti meg őket ezek használatával a tanulásban.

Az elsőéveseknek tartott könyvtárismertetések változtak az idők folyamán: a könyvtárosok előadásait, a valódi bejárást önálló túrák és vetélkedők követték: a résztvevők egyedül vagy csoportosan bejárták a könyvtárat, megálltak a kijelölt pontoknál, ahol az adott szolgáltatást ismertető szórólapot kaptak;

az utolsó lappal a könyvtár honlapján a könyvtárossal chatelve egy honlap címét kellett megtalálniuk. Majd egy vetélkedő következett, az eredményeket helyi nyilvántartásba vették; a túrán többször is részt lehetett venni, a cél legalább 80% elérése volt. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a diákok szívesebben mentek csoportosan, meglepetésre az elsőévesek mellett újonnan érkezett felsős hallgatók is bekapcsolódtak a versenybe.

A Newman Library könyvtárosai *crowdsourcing*gal vonták be a használókat a reklám- és marketingmunkába a *Sharing My Newman Library* videóra kiírt versenyben. A könyvtárosok közvetlenül nem találkoztak az elsőévesekkel, csak felsős társukon keresztül. A munkában részt vett a könyvtár videógrafikusa és két felsős, a 92 másodperces filmnek a könyvtárat felkereső két diák napját kellett bemutatnia. A feladat 4 részből állt: (1) a könyvtár megismerése; (2) a videó elkészítése; (3) a videó elküldése a YouTube csoportnak a kitöltött űrlappal együtt; (4) a videó megosztása a csoport blogjában, a többi film értékelése, szavazás „A legjobb videó” címmel. A legnagyobb nehézséget a szerzői jogi ismeretek hiánya jelentette (zenék, képek felvétele a filmbe), ezért néhány videót ki kellett zárni a versenyből; másrészt a könyvtárosoknak óráikon többlet kell foglalkozniuk a szellemi tulajdonnal és a médiahasználattal. A videó elkészítése során az elsőévesek feltárták a könyvtári igényeket, azaz elvégezték a piackutatást. A diákoknak a hasznát a részvétel, az alkotás, az egymástól tanulás jelentette, a könyvtárosoknak pedig az, hogy a diákok a könyvtár honlapján keresztül használták a közösségi médiát.

A marketingesek kihasználják a közösségi média és az interaktív kampányok erejét; az egyetemi könyvtárak és az oktatási intézmények marketingstratégiájukat úgy fejlesztik, hogy elérjék használóikat, különösen az új hallgatókat. A gólyák ideális célcsoportot jelentenek, a könyvtár megismerésében és felfedezésében számítanak a közösségre. A crowdsourcingot, a tartalom alakítását a közösségi médián keresztül több könyvtár is sikeresen alkalmazza közös tartalom, innovációk, marketingstratégiák fejlesztésében. A résztvevők (crowd) ez esetben heterogén csoportot alkotnak, nem ismerik jól egymást, de mivel azonos korosztályhoz tartoznak, sok közös jellemzőjük van.

A crowdsourcing a részvételen túl a közösségérzet építéséről szól. Az egyetemi könyvtáraknak számos lehetőségük van a kapcsolatépítésre, érdemes új módszereket is kipróbálniuk.

(Viszocsekné Péteri Éva)

191/2016

SAVOLAINEN, Reijo: The role of emotions in online information seeking and sharing : a case study of consumer awareness. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 71. (2015) 6., p. 1203-1227.

Az érzelmek szerepe az online információkeresés és -megosztás során: esettanulmány

Elektronikus hirdetőtábla; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Kommunikáció

A tanulmány célja, hogy részletesen bemutassa, milyen szerepet játszanak az érzelmek az online vitafórumon történő információkeresésben és -megosztásban. Ennek érdekében a szerző a használói tudatosságra koncentráló feltáró vizsgálatot végzett, amelynek során a Canadian Content nevű online platform összesen 1630 üzenetet tartalmazó 30 vitafórumát elemezte. Az érzelmek kifejezését az interakció folyamatlemezés (interaction process analysis=IPA) modelljének kategóriáit felhasználva vizsgálta. Két kérdést tett fel: (1) milyen érzelmek fejeződnek ki az IPA modell négy funkcionális területén, amikor a használói tudatosságról tárgyalnak online? és (2) milyen szerepük van a pozitív és negatív érzelmeknek az erre a témára irányuló információkeresésben és -megosztásban? Az adatokat kvalitatív tartalom-elemzéssel és leíró statisztikai módszerekkel elemezte. Az érzelmi megnyilvánulások 42%-a pozitív, 58%-a negatív volt. A leggyakoribb megnyilvánulás a szórakozás, a megvetés, az aggodalom, a bosszúság és az öröm volt. A pozitív érzelmi megnyilvánulások gyakorisága az IPA 12 kategóriájával összefüggésben változott. A pozitív érzelmek akkor domináltak, amikor a résztvevők szolidaritást vagy egyetértést mutattak, míg a negatív érzelmek akkor voltak túlsúlyban, amikor szembenállást fejeztek ki. A pozitív és negatív érzelmek skálája akkor volt a legszélesebb, amikor véleményt közöltek, vagy információt osztottak meg másokkal. Ezzel szemben ritkán fejeztek ki érzelmet információkeresés során.

A tanulmány feltáró jellegű, és az eredmények olyan online vitacsoport vizsgálatán alapulnak, amely a

használói tudatosság kérdéseivel foglalkozik. Az online vita során kifejezett pozitív és negatív érzelmek skálájának empirikus részletezésével hozzájárul a számítógépes interakció során jelentkező érzelmi tényezők vizsgálatához.

(Autoref.)

Használat- és igényvizsgálat

192/2016

GONZÁLEZ QUESADA, Alfonso – JIMÉNEZ LÓPEZ, Mª Ángeles – AJENJO COSP, Marc: El comportamiento de los lectores en tiempos de crisis : el caso de las bibliotecas públicas de la ciudad de Barcelona. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 38. (2015) 4.

Res. angol nyelven

Olvasói viselkedés a válság idején: a barcelonai városi könyvtárak esete

Felmérés; Könyvtárhasználat; Városi könyvtár

Változik-e az olvasói magatartás, a közkönyvtár használóinak olvasási szokásai, a könyvtárhasználat mértéke és az olvasmányok összetétele a gazdasági válság következtében?

A választ Barcelona 37 közkönyvtárában kérdőíves, személyes kérdésfeltevéses felméréssel keresték 2013 februárja és májusa között, délelőtti és délutáni nyitvatartási időben is. 16 éven felüli, magukat rendszeres könyvtárhasználónak valló olvasók válaszait kérték, a kitöltött, értékelhető kérdőívek száma 619. (Barcelona 38 közkönyvtárában a potenciális másfél millió olvasóból 905 ezer beiratkozott volt ebben az évben, a látogatások száma a 6, a kölcsönzéseké a 4 milliót haladta meg.)

A válaszadók 52%-a tartotta szükségesnek a válság miatt, hogy tájékozottabb legyen. Az eredmények szerint ők gyakrabban látogatták a könyvtárakat, több forrást használtak, és a válság valamilyen mértékben befolyásolta olvasmányválasztásukat is. Ezek az olvasók nagyobb proaktivitást is mutattak saját munkaügyi vagy szakmai helyzetük megjavítása érdekében. Megállapítható volt, hogy a férfiak nagyobb érdeklődést mutattak a társadalmi-gazdasági helyzet iránt, bár a nők állították a férfiaknál nagyobb mértékben, hogy olvasmányválasztásuk változott a válság kö-

vetkeztében. A fiatalabb (16–34 éves) olvasóknál mutatkozott inkább a jobban tájékozottság igénye, náluk növekedett nagyobb mértékben a könyvtárlátogatások gyakorisága.

Az alacsonyabb iskolázottság közvetlenül összefügg a jobb tájékozottság iránti igény növekedésével, a gyakoribb könyvtárlátogatással, és azzal, hogy a válság nagymértékben befolyásolja olvasmányválasztásukat, és igen aktívan használják a könyvtári forrásokat is, hogy munkát találjanak. Éles különbség mutatkozik a foglalkoztatott és a munkanélküli olvasók között: utóbbiak ötször gyakoribb könyvtárlátogatók, háromszor annyian vallják, hogy a válság következtében mást olvasnak, mint korábban, proaktivitásuk valószínűleg hétszeresen múlja felül a munkaviszonyban állókéét. Azok viszont kétszer annyian érdeklődnek a társadalmi-gazdasági helyzet iránt, mint a munkanélküliek. Az állástalanok is azok csoportjába tartoznak, akik a könyvtári forrásokat aktívan használják álláskeresésre. Érdekes ugyanakkor, hogy e csoport legaktívabb tagjai az egyetemi végzettségűek, holott az általános tendencia szerint az olvasók proaktivitása az alacsonyabb képzettségi szinttel függ össze.

(Mohor Jenő)

193/2016

TUOMI, Pirjo: Reading, libraries and well-being In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 1-2., p. 22-24.

Olvasás, könyvtárak és jólét

Feladatkör: Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

Nemzetközi tanulmányok igazolják, hogy a könyvtárhasználat számos pozitív hatást gyakorol a könyvtárlátogatókra. Befolyásolja az olvasási és tanulási készséget, az egyéni jólétet és a nemzeti identitást. A könyvtáraknak kialakulásuk óta meghatározó szerepük van az olvasás- és oktatástámogatás területén, alapvető feladatuk az irodalom, illetve az olvasás népszerűsítése és az olvasói igények kielégítése, s elsősorban ma is e funkciók miatt látogatják őket. Ugyanakkor hamar világossá vált, hogy a könyvtárak imént említett szolgáltatásai nem csupán külön-külön, de együttesen is megítélhetők, vagyis az alapvető funkciók önmagukon túlmutató tevékenységként is értékelhetők.

A könyvtárak ugyanis ezeken a szolgáltatásokon keresztül jelentős mértékben járulnak hozzá az emberek rekreációjához és az egyéni „jólét” megéléséhez.

A könyvtári intézmények a látogatók legszélesebb körének megszólítására törekzenek, ezért egyre változatosabb szolgáltatásokat biztosítanak, mégis jól látszik, hogy a könyvtárlátogatók jelentős része még mindig a szó szoros értelmében: olvasó.

A Finn Nemzeti Könyvtár által 2013-ban végzett felmérésből kiderül, hogy a valamivel több mint tízenhatezer válaszadó többsége (90%) a könyvtárat olvasmányai beszerzésében, kulturális tevékenységei, hobbijai gyakorlása tekintetében tartja a legfontosabbnak, ezek ugyanis jelentősen hozzájárulnak életminőségük javulásához.

Egy másik hasonló jellegű, az Európai Unióra kiterjedő 2013-ban készített vizsgálatból szintén az olvasás és a könyvkölcsönzés jelennek meg a könyvtárak legfontosabb feladataiként, de egy 2010-es svéd és egy angol kutatás is hasonló eredményekkel szolgált.

Hiszen az olvasás nem csupán szórakozás: egy 2008-as tanulmány szerint hatással van az életminőségre, a gazdasági jólétre, az egészségre, a családi életre, a polgárok tudatosságára. Emellett fejleszti az általános műveltséget, a szóbeli kifejezőkészséget, más kultúrák megértését és az emberi természet megismerését. Jóllehet mindez nem újdonság, a könyvtárhasználat és az olvasás, illetve az általános jólét és az oktatás között már a 1970-es, 1980-as években is kölcsönös viszonyt mutattak ki bizonyos kutatások.

A könyvtárak azonban nemcsak a szabadidős tevékenységként gyakorolt olvasást támogatják, hanem aktívan részt vesznek az irodalmi ismeretek terjesztésében is: kiállításokat rendeznek, összefoglalókat, kritikákat tesznek közzé, és online elérhető szerzői profilokat hoznak létre.

A gyermekek és a fiatalok megszólítása mellett a felnőtt korosztály számára is érvényes szolgáltatásokat nyújtanak. Gondoljunk csak a különféle olvasókörekre, a könyvek házhoz szállítására vagy az egyéni érdeklődés alapján összeállított, személyre szabott könyvcsomagokra.

Tehát amikor az emberek jóléte kapcsán a könyvtárak jelentőségéről esik szó, nem kell feltétlenül új szolgáltatási területek kialakítására gondolni, mivel fontosabb lehet a könyvtár hagyományos funkcióinak megerősítése.

(Tóth Béla István)

Lásd még 157, 158

Olvasómozgalmak, olvasótáborok

194/2016

DYNIA, Jaclyn M. – PIASTA, Shayne B. – JUSTICE, Laura M.: Impact of library-based summer reading clubs on primary-grade children's literacy activities and achievement. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 85. (2015) 4., p.386-405.

A könyvtári nyári olvasóklubok hatása az általános iskolás gyerekek olvasási szokásaira és teljesítményére

Általános iskolás; Felmérés; Ifjúság nevelése olvasásra; Olvasási szokások; Olvasótábor

A nyári olvasóklubokat a közkönyvtárak az egyik legfontosabb eszköznek tartják az olvasás népszerűsítésére és hatékony ellenszernek a „nyári hanyatlás”, vagyis a gyerekek olvasási kedve csökkenésének megelőzésére. Ezért az amerikai közkönyvtárak 95%-a szervez hasonló programot. Köztük van a Columbus Metropolitan Library (CML – Columbusi Városi Könyvtár, Ohio, USA), amely évente átlagosan 67 ezer gyerekkel és fiatallal foglalkozik ilyen keretek között. A könyvtár a Crane Center for Early Childhood Research and Policy nevű szervezettel összefogva készített felmérést annak igazolására, hogy ezek az olvasóklubok mennyire pozitív hatást gyakorolnak a résztvevőkre.

A 2012-ben készült felmérésben 90 második és harmadik osztályos diák vett részt, akiknek az átlag életkora 8 év 8 hónap volt, többségük (60%) lány. A gyermekek édesanyjai közül 34% legmagasabb iskolai végzettsége gimnázium, ugyancsak 34%-é alapképzéses diploma, míg 32%-é mesterfokozat volt. A résztvevők 29%-a volt jogosult szociális alapon ingyen ebédre. 97%-uk beszél otthon a családban angolul.

A nyolc héten át tartó olvasóklub során a gyerekek kérdőívet töltöttek ki olvasási szokásaikkal és képességeikkel, a szülők pedig a családi háttérrel kapcsolatban, illetve a program során a kutatók telefonos interjút készítettek valamelyik füllel az olvasási aktivitással kapcsolatban. A gyerekek olvasási képességeit két teszt (TOWRE – szóolvasási hatékonyságmérés, Gates-MacGinitie szövegértési teszt) segítségével mérték.

A gyerekeket két csoportra osztották (45–45 fő), és két különböző ütemezéssel kellett részt venniük a felmérésben. Az első csoport, a „maratonozók” 36

napon keresztül minden nap napi 20 percet (összesen 12 órát) olvastak egy általuk választott könyvből. A második csoport, a „sprinterok” kontrollcsoportként szolgáltak: az első 8 hét során szabadon olvashattak, ahogy korábban, ám ezután részt vettek egy 2 hetes speciális, sűrített programban.

Az olvasási képességeket mérő tesztek alapján a gyerekek a program indulásakor az országos átlagnak megfelelő értékeket mutattak, egyedül az olvasásértés területén előzték meg egy kicsit a középmezőnyt. A korrelációs analízis szerint azok a gyerekek, akik az egyik képességteszten jól szerepeltek, azok a másikon is. Negatív korreláció volt tapasztalható azonban a teszteken való szereplés és a családdal való közös/hangos olvasás szokása között, vagyis azok, akik gyakrabban olvasnak együtt (vagyis ritkábban egyedül), gyengébben teljesítenek az értelmezés területén. Ennek oka lehet az is, hogy a célcsoportba tartozó gyerekek éppen abban az életkorban voltak, amikor önálló olvasó válik belőlük, így akik átestek már ezen a folyamaton, azok jobban teljesítenek.

Az eredmények azt mutatják, hogy a nyári olvasóklubokon való részvétel nem befolyásolja jelentősen az olvasási szokásokat, azon belül is a szórakozási célú, a lefekvés előtti és a szülőkkel közös olvasást, a hangos felolvasást és a könyvtárba járást. Ezt az eredményt támasztja alá az is, hogy nincs nagyobb különbség a „maratonozók” és a „sprinterok” eredményei között egyetlen mérési módszer szerint sem. Növekedés volt azonban tapasztalható a gyerekek olvasásértési képességének területén, és a „nyári hanyatlás”, vagyis az olvasmányok mennyiségének visszaesése nem volt tapasztalható, ami nyilván velejárója annak, hogy a nyári olvasóklubokra jelentkező gyerekek egyébként is motivált olvasók. Ez okozhatta azt is, hogy a rendezvénynek látszólag nem volt komolyabb hatása a gyerekekre, hiszen mivel egyébként is motiváltak és átlagos képességűek voltak, csupán szinten tartásukra volt alkalmas. Annak érdekében, hogy a könyvtárak nagyobb hatást gyakorolhassanak közösségük olvasási szokásaira, olyan rétegeket is be kell tudni vonzaniuk nyári programjaikra, akik kevesebbet olvasnak a hétköznapiakban.

(Jávorka Brigitta)

Használók képzése

195/2016

MULLINS, Kimberly: IDEA model from theory to practice : integrating information literacy in academic courses. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 42. (2016) 1., p. 55-64.

Az információs műveltségnek az egyetemi szaktárgyakba való integrálása az IDEA modell segítségével

Esettanulmány; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Oktatási módszer

Az IDEA az információs műveltségnek az egyetemi szaktárgyakba való integrálásának modellje. A betűszó az adatgyűjtő interjú, a dizájn, a kurzusokba való beillesztés és az értékelés fogalmait (interview, design, embed, and assess) foglalja magában. Ez a modell támogatja a könyvtárosok és az oktatók együttműködésében az ACRL Information Literacy Framework for Higher Education elnevezésű új keretrendszerének alkalmazását.

Három doktori szeminárium esettanulmányként mutatja, hogy az interjú első lépésében a könyvtáros megvizsgálta, milyen lehetőségeket kínál a tanterv az információs műveltségi témák bekapcsolására. Ilyen volt egy dolgozat megírásának a feladata, online tananyagok megléte és maga a könyvtár tájékoztató szolgálata. Az oktatóval készített interjú második lépéseként a könyvtáros kiválasztotta az információs műveltségi követelményeket. Ezek között volt a megfelelő hivatkozási stílus használata és a folyóiratok impakt faktorának vizsgálata. A harmadik lépés az oktatóval való egyeztetés volt. A tervezési (dizájn) fázis első lépésében az aktuális és az elvárt állapot közötti különbségek megállapítását az általános oktatási cél kitűzése követte, majd megtörtént az információs műveltségi célok és az értékelés formájának a meghatározása. Az utóbbihoz kapcsolódik az a feladat, hogy a hallgatók keressenek minimum 20 cikket, amelyek közül 15 lektorált folyóiratban jelent meg. (A tanulási célokon alapuló információs műveltségi feladatokat a cikk egyik függeléke tartalmazza.)

A kurzusokba történő beillesztés jelentős részben a megfelelő információforrások biztosítását jelentette, figyelembe véve, hogy a könyvtáros és az oktató is arra a következtetésre jutott, hogy a hallgatók közép- vagy felsőszintű kutatási és információs műveltségi készségekkel kezdték meg a kurzust. Annak érde-

kében, hogy az információforrások megkeresése ne vonja el a hallgatók figyelmét és energiáját, a releváns forrásokat könnyen elérhetővé tették, viszont külön kezelték a kiegészítő jellegűeket, és minimalizálták a redundáns információkat. A hallgatók olyan tantárgyleírást kaptak, amelyben világosan el voltak különítve az oktató és a könyvtáros (támogató jellegű) feladatai.

A formatív értékelés része volt, hogy figyelemmel kísérték a hallgatói visszacsatolást és kérdéseket, az osztálytermi és az online eszmecsere, valamint a hallgatóknak a könyvtárossal folytatott interakcióit. Ezekre alapozva az oktató és a könyvtáros következetes és nyílt párbeszédet folytatott egymással, amelynek egyik eredménye új információforrások bekerülése volt. A kurzus végén a könyvtáros kikérte az oktató véleményét arról, hogy a tanulási eredmények mennyire tükrözik az előzetesen kitűzött célokat. Megvitatták a hallgatók körében végzett felmérés eredményeit is. A könyvtáros megvizsgálta a kutatási fogalmak gyakoriságát a kurzus során felmerült kérdések körében. Ezek leggyakrabban az adatbázisok haladó szintű használatával voltak kapcsolatosak.

Az összegző értékelést a könyvtáros az információs műveltségi szabványok, valamint az egyetemi könyvtár stratégiai terve kontextusában végezte el. A kurzust a következő félévben megismételték, megint csak a könyvtáros aktív közreműködésével.

(Koltay Tibor)

Lásd még 144

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

196/2016

HOFFMANN, Anna Lauren: Google Books, libraries, and self-respect : information justice beyond distributions. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 86. (2016) 1., p.76-92.

A Google Books, a könyvtárak és az önbecsülés

Ha elfogadjuk azt az állítást, hogy a Google Books szolgáltatás léte hozzájárul a társadalmi igazságosság megvalósulásához, akkor azt is látnunk kell, hogy csak egy meghatározatlan fókuszú és igen szűk körre kiterjedő elosztás mentén teszi ezt. A társadalmi igazságosság nem korlátozódhat csak az információkhoz való jutásra, hanem része az önbecsülés támogatása is. Ha a Google monopolhelyzetbe jutna a könyvek digitalizálása terén, akkor sokak önbecsülését is aláásná, mivel láthatóvá teszi, sőt felerősíti az információkhoz való hozzáférésben amúgy is meglévő egyenlőtlenséget és hátrányos megkülönböztetést.

A Google Books tömegesen digitalizálja a könyveket, más intézményeknek viszont nehézséget okoz, hogy alternatív projektek indítására forrásokhoz jussanak. Nagyságánál fogva nehezen lehet megítélni a digitalizálás és a metaadatok minőségét, de a Google Books inkább a növekedésre koncentrál, mint arra, hogy a digitalizálás során keletkezett hibákat kiszűrje. A minőségi szempontok elhanyagolása akadályozza más intézmények törekvéseit minőségi szabványok kialakítására, állandósítja a rossz minőséget, sőt eltorzítja a múltból alkotott képünket is. A kisebb, az olvasást nem akadályozó hibák mellett ott vannak a használatot nehezítő súlyos hibák, amelyek aláássák a szövegek megbízhatóságát. A gyenge minőséget indokolja a széles körű terjesztés, viszont újratermeli a különbséget azok között, akik hozzáférnek jobb minőségű, alternatív forrásokhoz és azok között, akik csak a Google Books szolgáltatáshoz férnek hozzá. Az intézményi hozzáférés és a privilégiumok pedig meghatározzák önbecsülésünket is.

(Koltay Tibor)

Lásd még 150

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 166, 167, 168, 204

Információ- és kommunikációs technológia

197/2016

LEVESQUE, Lisa: Social media in academic libraries :

engaging in 140 characters or less. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 12. (2016) 1., p. 71-76.

Közösségi média az egyetemi könyvtárakban: a használók elkötelezettségének kivívása 140 vagy még kevesebb karakterrel

Egyetemi könyvtár; Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal

A Western Ontario University könyvtár szakos MA hallgatója esszéjében tanácsokkal szolgál a közösségi média könyvtári használatához, felvázolja a kihívásokat és a rájuk adható lehetséges válaszokat. Előjáróban három dolgot tart szükségesnek a sikerhez: a közösségi média digitális világában való szakmai jártasságot, a jó szímatot az érdeklődésre számot tartó tartalmak létrehozásához és a tapintatot.

Az online hálózaton zajló kommunikáció segítségével az egyetemi könyvtárak interaktív kapcsolatot folytathatnak használóikkal, fontos üzeneteket tehetnek közzé, és megerősíthetik vele online identitásukat – vagyis kommunikációs és marketingeszközként használhatják. Egyesek alkalmasabbak erre, mint például a Twitter, mások kevésbé (Reddit, Whisper). Ahhoz, hogy rátaláljunk a megfelelő eszközre, tisztázni kell, hogy pontosan mire is akarjuk használni. A Western Libraries, ahol a szerző hallgatóként dolgozik, szerencsére rendelkezik a közösségi médiával kapcsolatos világos irányelvekkel. Ez a dokumentum konkrétan előírja például, hogy naponta 1-2 poszt a kívánatos, valamint tisztázza a célt is, mely 80–20% arányban a használók könyvtár iránti elköteleződésének kivívása, illetve az indirekt önreklám.

A szerző tapasztalatai szerint bonyolultabb megválaszolni a „ki” és „mit” posztoljon kérdést. Szerencsére könyvtárában informális megbeszéléseken ezeket is sikerült tisztázniuk, így ő energiáit az innovációra fordíthatta. Minél több komoly és elkötelezett követőt akart szerezni a hallgatók, a tanszék tagjai, a közösségi partnerek és a könyvtárak köréből. Szorosan rajta tartotta szemét a közösségen, monitorozta az újonnan csatlakozókat, és megjegyezte azokat, akik érdekes tartalmat tettek közzé. Közösségi tartalomnaplót is bevetett, így sikerült kitapasztalnia, hogy ki is a közönségük, és mi is érdekli őket.

Tanácsa az, hogy legyen egyértelmű, miért lehet fontos a közönség számára a mondandónk, legyünk tömörek, világosak, és ha lehet, szellemesek – ez különösen a rövid terjedelmű üzenetekre „szakosodó” Twitternél fontos. Mivel nem személyes, hanem intézményi profilról van szó, ügyesen kell egyen-

súlyozni a közvetlen és a szakmai üzenetek határmezsgyéjén.

Felmerül az az aggasztó kérdés is, vajon milyen hosszú távú hatást fog gyakorolni a személyes és intézményi identitás között billegő könyvtáros karrierjére a közösségi média színterén való szereplés? Hiszen vannak, akik haszontalan tevékenységnek tartják a könyvtárnak a közösségi médián történő megjelenítését. Való-e egyáltalán egyetemi könyvtárosnak az ilyen kommunikációs munka? Hogyan változtatja meg a közösségimédia-kezelés a könyvtári munka szervezetét, a könyvtári értékeket a jövőben?

A szerző nagyon sokat tanult a D.W. Weldon Könyvtárban munkája során. Úgy véli, a közösségi média rendszeres használata közben kikristályosodhat az erőteljes, tiszta írói hangvétel, és remek tapasztalatokat lehet szerezni a kommunikációs és marketing-feladatok terén. Mindazonáltal az egyetemi könyvtárak közösségimédia-használatát, ennek hatását és eredményességét jobban fel kellene tártani, és további elemzésnek kellene alávetni.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 161

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

198/2016

SEAL, Robert A.: Library spaces in the 21st century : meeting the challenges of user needs for information, technology, and expertise. – Bibliogr. In: Library management. – 36. (2015) 8/9., p. 558-569.

Könyvtári terek a 21. században: a használó információ, technológia és szaktudás iránti igényének kielégítése

Berendezés; Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Információtechnológia

A könyvtári terek sajátossága, hogy a technológiai fejlődés miatt mindennél jobban kell alkalmazkodniuk a változó igényekhez. A 20. században a könyvtári tereket a könyvtárosok találták ki azzal az elképzeléssel, hogy ők tudják, mire van szüksége a felhasználóknak. Ennek eredményeként a könyvtárak steril, tanulásra és tudományos munkára szánt terek voltak, ahol az ember megkapta a projektjéhez szükséges forrásokat, és gyorsan távozott is. Manapság a csendes terek mellett elvárás, hogy legyenek csoportmunkára alkalmas szobák is, lehessen étkezni, és mindenütt legyen jelen a technológia. Ezen igények kielégítése miatt ma az egyetemi könyvtárak erősebbek, mint valaha, bár sokan a halálukat jósolták, mondván, az interneten úgyis minden elérhető.

Az új modellt információs köztérnek (*information commons*) hívják. Ennek fő jellemzői, hogy a tech-

nológia nagyon sokféle formában jelen van, vannak terek a csoportmunkára, elérhető a digitális média és az online gyűjtemények, a könyvtárosok mellett IT-specialisták is dolgoznak benne. A szakirodalomban kétféle megközelítése is van az információs köztérnek. Ez lehet egy kizárólag online tér, amelyben egy grafikus felhasználói interfészen keresztül számos szolgáltatás elérhető. Másrészt lehet egy fizikai tér, ahol a fent leírt online felületen munka végezhető.

Az információs köztér szolgáltatási filozófiája 4 k-val írható le: *kapcsolatok, kollaboráció* (közös munka), *kreativitás, közösség*. A hallgatók igénylik az internetkapcsolatot, és ezen keresztül a hozzáférést az információhoz, a tudáshoz és az emberekhez. Az iskolai feladatokat egyre gyakrabban együtt, csoportmunkában kell megoldani, ahogy a vizsgára is gyakran együtt készülnek. Ehhez megfelelő fizikai terek és bútorok kellenek. A kreativitás és a tudás létrehozása megkívánja, hogy az ehhez szükséges technikai eszközök is hozzáférhetőek legyenek. (Pl. lehessen különböző szoftverekkel tervek készíteni, videót szerkeszteni, hangfájlokat vágni, technológiai eszközöket kölcsönözni, és az ezek használatához szükséges szaktudás is álljon rendelkezésre.) Ráadásul a könyvtár funkcionáljon diákközpontként, ahová érdemes elmenni, ahol együtt lehet lenni másokkal mind fizikai, mind pedig virtuális értelemben.

Az információs köztér kialakulására és fejlődésére legnagyobb hatással a technológia és a pedagógia változásai, valamint az internetes közösségek megjelenése van: a távoktatás, a kevert tanulás megjelenése, a tartalmakhoz való hozzáférés lehetőségeinek

bővülése és az ezekhez kapcsolódó felhasználói attitűdök mind befolyásolják az egyetemi könyvtárakkal szemben támasztott igényeket.

A Chicagói Loyola Egyetem könyvtára jó példa a fent leírtakra. Az alapelveket három pontban fogalmazták meg. 1. a diákok könyvtári és technológiai igényeire fókuszálnak; 2. egyetlen helyen nagyon sokféle információs szolgáltatást kínálnak; 3. eszközöket biztosítanak a tudás létrehozásához.

A fentebb leírt 4 k jegyében 222 PC és Mac számítógépek, 50 kölcsönözhető laptop, iPadek és androidos táblagépek mellett a használók saját eszközein is biztosítják az internethez való kapcsolódást. A használók együtt dolgozásának lehetőségét 30 számítógéppel ellátott csoportos tanulószoba, 4 db, egyenként 12 fős szemináriumterem, 6 – egyenként 24 fős – digitális osztályterem, nagy közös olvasóterem, valamint összefordítható, kényelmes fotelekkel ellátott helyek biztosítják. A kreativitás kibontakoztatásához kölcsönözhető technikai eszközök (pl. videokamerák, fejhallgatók, mikrofonok, DVD-lejátszók stb.) jelennek támogatást. A közösség fejlesztéséhez pedig a különböző tanulási igényekhez igazított 700 ülőhely és a hívogató, barátságos környezet (kilátás a festői Michigan tóra) járul hozzá.

A megnyitást követően 6 évvel újraértékeltek az eredményeket, és az azóta eltelt időszak technológiai változásaira való reflexió jegyében 2013-ban kineveztek egy bizottságot, amely javaslatokat tesz a szolgáltatásokra, a személyzetre, az új technológiákra, az infrastruktúra fejlesztésére, a bútorzatra és minden más, a sikerességet alapvetően befolyásoló tényezőre, hogy az intézmény a felhasználói igényekre a jövőben is képes legyen releváns válaszokat adni.

(Tóth Máté)

Lásd még 162

Számítógépes könyvtári rendszerek

199/2016

MARTÍNEZ SERRANO, Lucía – VÁZQUEZ PEDRAZUELA, María José: La automatización de los servicios bibliotecarios de la Biblioteca Nacional de España : antecedentes, situación actual y perspectivas de futuro. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 38. (2015) 4.

Res. angol nyelven

Automatizálás a Spanyol Nemzeti Könyvtárban: előzmények, a jelenlegi helyzet és a jövő perspektívái

Integrált gépi rendszer; Nemzeti könyvtár

A háromszáz éves Spanyol Nemzeti Könyvtár (*Biblioteca Nacional de España*, BNE) körüli legújabb fejlemények: 2015-ben új törvény írja elő a BNE szerepét, azaz a spanyol kultúra megőrzését és terjesztését, és az eszközöket is biztosítja ahhoz, hogy meg tudjon felelni a 21. századi társadalom igényeinek. Együttal megerősíti vezető szerepét a spanyol könyvtárügyben az információkhoz és az ismeretekhez való hozzájutás referencia-központjaként. Ugyanebben az évben királyi rendelet intézkedik az elektronikus publikációk kötelezpéldányairól, ami jelentős fejlődés a korábbiakhoz képest. (Megjegyzendő, hogy 2009 óta nyomon követi és archiválja az .es domén tartalmát.) A BNE építi a spanyol elektronikus könyvtárt (*Biblioteca Digital Hispánica*) és periodika-archívumot (*Hemeroteca Digital*), és aktívan részt vesz a szemantikus weben alapuló web 3.0, azaz a strukturált adatok után a kapcsolt adatokat (*linked data*) használó web fejlesztésében.

A számítógépesítés első jelentős kezdeményezései a nemzeti bibliográfia keretében történtek 1971-ben, az IBERMARC formátum első változata 1976-ban született meg. Ezt a kiadványcsere, a kölcsönzés gépesítése követte a SABINA (*Sistema Automatizado de la Biblioteca Nacional*) keretében, majd 1987-ben megkezdte működését az első integrált könyvtári rendszernek tekinthető SABINI szoftver, melyet a madridi Complutense Egyetemen fejlesztettek. 1988-ban mutatták be azt a teljesen új gépesítési projektet, mely leírta a rendszerrel szemben támasztott valamennyi követelményt. Az új integrált könyvtári rendszer a Software AG cég kereskedelmi forgalomban kapható ILIADA rendszerén alapuló, kifejezetten a BNE számára a cég és a könyvtár munkatársainak együttműködésével fejlesztett ARIADNA lett. Mivel a cég fejlesztései annak saját (SIRTEX nevű) adatbázis-kezelőjén működnek, 2005-re a további fejlesztés ellehetetlenült, új rendszert kellett keresni. Ezt 2007-ben a Horizon rendszer tulajdonosa, a Dynix és az Unicorn rendszert fejlesztő Sirsi fúziójából létrejött amerikai SirsiDynix cég Unicorn rendszerében találták meg, melyet 2013-ban annak továbbfejlesztett Symphony rendszere váltott fel. Moduljai: személyi nyilvántartás (olvasók, kutatók); szerzeményezés; katalógizálás; kölcsönzés; periodikum-kezelés; tájékoztatás (keresés, hozzáférés bármely típusú

adatbázisoz). A rendszer jelenleg több mint 4 millió háromezer bibliográfiai és 10 milliónál több példányrekordot kezel. Egyetlen kész integrált könyvtári rendszer sem felelhet meg egy nemzeti könyvtár egyedi igényeinek, így ebben az esetben is számos fejlesztést hajtottak végre (többek között pl. az ISBD, ISO 2709 és XML beillesztése, ezeket ugyanis az eredeti szoftvercsomag nem kezelte).

A BNE számos országos és nemzetközi projektben vesz részt, többek közt az OCLC *WorldCat* projektjében, az európai nemzeti könyvtárak igazgatói konferenciájának TEL (*The European Library*) kezdeményezésében, az *authority file*-ok hozzáférhetőségét célzó VIAF-ban, a spanyol egyetemi könyvtárak hálózatának (REBIUN) közskatológus-projektjében, az 1472 és 1700 között Spanyolországban, Portugáliában és az Újvilágban megjelent könyvek közös katalógusának készülő *Iberian Book Project*-ben stb.

A jövőben a könyvtárnak és integrált könyvtári rendszerének kellő rugalmassággal kell megfelelnie mind az újabb technológiai fejleményeknek, mind az olvasók növekvő igényeinek.

(Mohor Jenő)

Elektronikus könyvtár

200/2016

GOULD, Sara: UK theses and the British Library EThOS service : from supply on demand to repository linking In: *Interlending & document supply*. – 44. (2016) 1., p. 7-13.

Brit disszertációk és a British Library EThOS szolgáltatása

Disszertáció; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Nemzeti könyvtár

Hogy felmérhessük a British Library által 2009-ben indított EThOS nevű disszertációs adatbázis jelentőségét, lássunk néhány statisztikai adatot róla: jelenleg 410 ezer rekordot tartalmaz, melyből 170 ezerhez tartozik teljes szövegű dokumentum. Havonta 4 ezer új rekordot és 2500 szabadon hozzáférhető dokumentumot adnak hozzá, és használói kérésre havonta kb. 400 nyomtatott disszertációt digitalizálnak. 2013 óta szoros együttműködésben dolgoznak a felsőoktatási intézményekkel. Kezdetben a BL az eredeti dokumentumokról készült másolatokat töltötte fel

az EThOS-ba, manapság az adatok nagy többségét az intézményi repozitóriumokból „aratják”. A 2015. augusztusi helyzet szerint a 135 szóba jöhető felsőoktatási intézmény közül 111 repozitóriumából töltöttek át havi rendszerességgel metaadatokat.

Az egyetemek többségében megkövetelik a hallgatóktól, hogy dolgozataikat feltöltsék az intézményi repozitóriumba, sőt, már maguk készítik a bibliográfiai rekordokat is, melyeket a BL katalogizálói ellenőriznek. A duplikáció elkerülése, a hivatkozás megkönnyítése, a linkek elavulása miatt mára a dokumentumoknak már egyedi azonosítóra is szükségük van. A bevezetésre nemrégiben zajlott egy kísérleti projekt, az intézmények többsége pedig ugrásra készen áll, hogy alkalmazza az egyedi disszertáció-azonosítót. Sok helyen használják a szerzők azonosítására szolgáló ORCID nevű adatbázist is, melyben a kutatási pályájuk startvonalánál álló doktoranduszoknak fontos szerepelniük. Az EThOS-beli disszertációk linkjeit indexeli a Google Scholar, az EBSCO Discovery, a Primo Central, az OpenGray és a British Library katalógusa, valamint a tézisek nemzetközi indexe, az Global ETD Search is.

2013 óta kötelező az állam által támogatott kutatások során készült cikkeket és konferenciai anyagokat nyílt hozzáférésű folyóiratokban publikálni. A 2015/2016-os tanévtől a doktori tanulmányokat folytatóktól is elvárják ezt. A felsőoktatási és kutatási intézmények elemi érdeke ugyanis, hogy minél láthatóbbá váljon a támogatásukkal folyó munka, a világméretű versenyben minél ismertebbek legyenek a náluk dolgozó kutatók és kutatócsoportok.

A használók háromféle módon érhetik el a keresett disszertációkat: egyenesen az EThOS-ból letöltve, az EThOS linkjeit követve egy felsőoktatási repozitóriumból, vagy kérésre a BL által digitalizálva. Ezek közül a második van feljövőben, 64%-os részesedéssel. Az EThOS használóinak háromnegyede konkrét disszertációt keres, negyedrészüket saját munkájához alkalmazható kutatási módszerek, struktúrák után kutakodik.

Az átfogó adatbázis további haszna mutatkozik meg a különböző lekérdezések eredményeiben. Ezt három esettanulmány illusztrálja: az egyik trendanalízis a demencia-kutatás 30 évét fogta át, a második a kémiai tudományok trendjeit térképezte fel 30 ezer disszertáció részletes metaadatai alapján, a harmadik pedig nem angol anyanyelvű joghallgatók képzéséhez gyűjtött az EThOS-ból jellemző nyelvi fordulatokat tartalmazó absztraktokat.

A 2006-ban kísérletként indult EThOS projekt teljes sikerré vált, a disszertációk nyílt hozzáférése ma már szinte természetes és gyümölcsöző mind íróik és a használók, mind pedig a támogató intézmények számára. Viszont mára új kihívásokkal is szembe kell nézni, például az e-disszertációk megőrzésének kérdéseivel.

(Fazokas Eszter)

201/2016

HRABČÁK, Richard – BEDNÁRIK, Richard – MAJKOVÁ, Erika: Je Slovakiana len portál kultúrneho dedičstva? : Slovakiana – platforma a portál pre prezentáciu a výmenu informácií o kultúrnom dedičstve Centrum pre autorské práva In: ITlib. – 18. (2015) 4., p. 41-45..

Res. angol nyelven

A Slovakiana csak a kulturális örökség portálja? A Slovakiana a kulturális örökségről szóló prezentáció és információcsere platformja, portálja és szerzői jogi központ

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Kulturális örökség; Megőrzés; Portál; Szerzői jog

A Szlovák Köztársaságban a kulturális örökség a társadalmi élet, filozófia, vallás, tudomány, technika és művészet objektumait fogja át, az állam és az állampolgárok közös tulajdona. A kulturális örökség része minden materiális és szellemi javak körébe tartozó örökség, melynek védelme, megosztása közérdek. Megvalósítása nemzeti operatív projekt keretében a „Központi applikációs infrastruktúra és regiszter” projekt néven folyik. Célja olyan kulturális ágazati központi rendszer létrehozása, amely megjeleníti a szlovák kulturális örökséget. A hozzáférés, regisztrálás és hosszú távú őrzés a digitális formátumú kulturális örökségek védelmét biztosítja az archiváló közgyűjtemények által.

A *Nemzeti Digitalizálási Regiszter* (NDR) olyan központi információs rendszer, mely a kulturális örökségek digitalizálási folyamatainak nyilvántartására szolgál. A *Digitális Objektumok Nemzeti Regisztere* (DONR) a projektben nyilvántartott egyes objektumok regisztrálását valósítja meg a globális rendszerben (urn:nbn:sk). A kulturális objektumok nemzeti regisztere azokat a közgyűjteményeket öleli föl, melyek a kulturális örökség digitalizálásában közreműködnek. A *Nemzeti Szerzői Jogi Regiszter* (NSZJR) nyilvántartja a szellemi tulajdon védelmével kapcsolatos szerzői jogokat. Ennek alapján teszik

a Slovakiana portálon hozzáférhetővé a kulturális örökség objektumait. A *Nemzeti Szerzői Regiszter* (NSZR) a szakmai közönség számára tájékoztat a katalogizálási folyamatban alkalmazott egységes névalakokról.

A Slovakiana olyan új platform, amely a nagy nyilvánosság számára egy helyen, egyszerű formában teszi hozzáférhetővé a digitalizált szlovák kulturális örökség eredményeit. A portál több mint egymillió kulturális objektum digitalizált formában való megjelenítését biztosítja, egyidejűleg nemzeti aggregátorként az Europeana európai kulturális örökség portáljának is a szolgáltatója. Interaktív módon, „élő kirakatként” mutatja be a szlovák kulturális örökséget egyszerű dizájnnal. A látogatók a teljes szövegű keresés mellett különböző szempontok szerint szűrhetik az objektumok keresését (szerző, időszak, intézmény vagy kategória alapján). Határozatlan keresés esetén a portál látogatói a következő kategóriák közül választhatnak: színház, tánc, képzőművészet, film, beszélt nyelv, építészet és urbanizmus, szövegek, térképek és egyéb. A regisztrált felhasználók lehetőséget kapnak kommentelésre, az információk kiegészítésére. A portál állandóan pulzáló tartalma nagy lehetőségeket rejt a kreatív iparral és az oktatási intézményekkel való együttműködés számára. A Chameleon rendszeren keresztül a portál közvetlenül kapcsolatban áll a Szlovák Nemzeti Könyvtár katalógusával, ahonnan egy kattintással eljuthatunk a kulturális örökség digitalizált reprezentációjához.

A szerzői jogi központ olyan szakmai műhely, amely a kulturális örökség részét képező objektumok digitalizálási folyamatának jogtechnikai aspektusait szabályozza. Szerzői jogi szempontból meghatározza az objektumok és metaadataik kategorizálásának folyamatát, együttműködik az NSZJR-rel, szerződést köt a szerzőkkel műveik hozzáféréséről, és szerzői jogi szaktanácsadást folytat.

A digitális sokszorosítás a közgyűjtemények tereiben (könyvtár, levéltár, múzeum) kizárólag oktatási vagy tudományos kutatási céllal valósulhat meg. A Nemzeti Szerzői Jogi Regiszter kialakításának egyik fontos célja a szlovák kulturális örökség objektumairól komplex információk szolgáltatása.

A Slovakiana tehát nemcsak a kulturális örökség portálja, hanem a digitális objektumok hozzáféréseinek, bemutatásának, információcseréjének komplex rendszere is egyben. A kulturális örökség népszerűsítésére és a szakterületek együttműködésére is lehetőséget biztosít.

(Prókai Margit)

202/2016

PINFIELD, Stephen [et al.]: Open-access repositories worldwide, 2005–2012 : past growth, current characteristics, and future possibilities. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 65. (2014) 12., p. 2404-2421.

Nyílt hozzáférésű repozitóriumok a nagyvilágban 2005-től 2012-ig: a múlt, jelenlegi jellemzők és a jövő lehetőségei

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Hozzáférhetőség; Nemzetközi helyzetkép; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tanulmány a nyílt hozzáférésű repozitóriumok növekedését tekinti át világszerte 2005 és 2012 között az OpenDOAR projekt által gyűjtött adatok felhasználásával. A repozitóriumok kezdetben főként Észak-Amerikában, Nyugat-Európában és Ausztrál-ázsiaiában terjedtek el, különösen az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, Németországban és Ausztráliában, majd később Japánban. 2010 óta a repozitóriumok számának növekedése volt megfigyelhető Kelet-Ázsiában, Dél-Amerikában és Kelet-Európában, főként Tajvanon, Braziliában és Lengyelországban. A vizsgált időszakban néhány országban, beleértve Franciaországot, Olaszországot és Spanyolországot, folyamatos volt a növekedés, míg más országokban, pl. Kínában és Oroszországban, csekély mértékű. Általánosságban a repozitóriumok túlnyomó többsége intézményi, multidiszciplináris és angol nyelven alapuló. Rendszerint nyílt forráskódú, OAI-szabványos szoftvert használnak, de kezdetleges licencegyezményekkel rendelkeznek. Bár a repozitóriumok méretét nehéz pontosan meghatározni, a rendelkezésre álló adatok szerint kevés számú nagy repozitórium és nagy számú kisebb repozitórium a jellemző. Ezeket a trendeket a szerzők az innováció-terjedés elméletének segítségével elemzik, amelynek révén a repozitóriumok globális, nemzeti, szervezeti és egyéni szintű elfogadottságához hasznos magyarázó keretrendszer mutatnak be. A repozitóriumok kezdeti fejlődésére és elfogadására kiható tényezők közé tartozik az IT-infrastruktúra, kulturális elemek, szabályozási kezdeményezések, figyelemfelhívó tevékenység és a használatukra való felszólítás. Ez utóbbi valószínűleg döntően meghatározza a repozitóriumok jövőjét.

(Autoref.)

203/2016

RUDIŠINOVÁ, Barbora – KVASNICA, Jaroslav: Český webový archiv v roce 2015 In: ITLib. – 18. (2015) 3., p. 22-25.

A cseh webarchívum 2015-ben

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Patriotika; Web

A cseh nemzeti könyvtár archiválási feladatait a Webarchívum keretében végzi, mely a könyvtár részeként a digitális gyűjtemény webarchiválási osztályához tartozik. Kezdetei a 2000-es évhez köthetők, amikor a nemzeti könyvtár, a morva területi könyvtár és a Masaryk Egyetem Számítástechnikai Intézete közös projektjeként indult, és ma már Európa egyik legrégebbi webarchívuma. A cél kezdettől fogva a nemzeti web archiválása, hosszú távú megőrzése és hozzáférhetővé tétele. A webtartalmak a kulturális örökség részévé váltak, így a nemzetek számára nem az a kérdés, hogy miért archiválják, hanem az, hogyan.

Problémát jelent a tartalmak dinamikus változása, gyors és kontrollálatlan átalakulása. Az archiválás fontos intézménye az *International Internet Preservation Consortium* (IIPC) nevű nemzetközi konzorcium, melynek több mint 30 tagja között nemzeti és egyéb könyvtárak mellett egyetemek, nonprofit szervezetek is vannak. 2005 óta a cseh webarchívum is tagja. A konzorcium összefogja tagságát, évente taggyűlést és konferenciát tart, szabványosítja a webarchiválás területeit. Munkájának eredménye hozzájárul a web archiválási eszközeinek fejlesztéséhez, az adatok begyűjtési eszközeinek (Heritrix), hozzáférésük biztosításának (Wayback machine), a gyűjteményes formák jellegzetességeinek kialakításához (Jhove2), a kurátori eszközök biztosításához (NetarchiveSuite). Többségük nyílt forráskódú vagy egyéb nyilvános licenccel rendelkezik. Legismertebb szervezete, az amerikai Internet Archive 1996 óta nemzetközi jelleggel archiválja a tartalmakat, és nem kereskedelmi tevékenység keretében közzé is teszi. Néhány nemzeti könyvtár e-kötelesspéldány bevezetésével oldja meg a web archiválását. A franciák például az e-publikálásra és az e-műsorközlésre is kiterjesztik. Ezek az archivált tartalmak azonban csak a francia nemzeti könyvtár épületében érhetőek el. A brit nemzeti könyvtár is e-kötelesspéldányok alapján gyűjti a webes tartalmakat.

A web archiválásának folyamata magában foglalja a webes források kiválogatását, a forrásokból az adatok letöltését, begyűjtését, hosszú távú elhelyezését és hozzáférésük biztosítását. A webarchívum ehhez a begyűjtéshez a nemzetközi fejlesztésű *Heritrix*et használja a beállított paraméterekkel, majd az adatokat speciális archív formátumú (*WARC*) csomagokban tárolja, végül indexeli. A webarchívum háromféle archiválást alkalmaz: tematikus begyűjtést (pl. elnökválasztások), teljes felületű gyűjtést (minden, ami a .cz doménen fut automatikusan bekerül) és az ún. válogatva gyűjtést, melyet a kurátorok segítségével minősített adatok körében végeznek. A tartalmak kiválasztásában meghatározó a tartalmi érték, a gyűjtésben a kurátorok munkáját speciális eszközök segítik (curator tools).

A webarchívumhoz való hozzáférés a www.webarchiv.cz címen lehetséges vagy a nemzeti könyvtár épületében található terminálokról (a szerzői jogok figyelembevételével). A honlap 2015 tavaszán új arculatot kapott, meghatározó eleme a keresőmező lett. Keresni a teljes URL címekre, kulcsszavakra, az oldal nevére és címére, az annotációk kulcsszavaira lehet, de tervezik a teljes szövegű keresést is. Lehetőség van a források böngészésére. Az oldalak keresésére egy katalógust alakítottak ki, ahol 24 témakörbe és több alkategóriába sorolva találhatók a szakterületek. A nemzeti könyvtár katalógusa is biztosítja a vissza-

keresést a könyvtár teljes gyűjteményén belül. Az archívum az adatok megjelenítésére a nyílt forráskódú *OpenWayback*et használja, ami biztosítja a *WARC* csomagokban tárolt adatok megtekintését, amely azt az állapotot tükrözi, amikor az adott pillanatban az interneten megjelent. A használói környezete egyszerű, a kívánt források időtengelyén a különböző verziók kiválaszthatók.

A webarchívum nyilvános, de tartalmi közül a szerzői joggal védettek csak a nemzeti könyvtárban érhetők el. A használók köre három típusra korlátozódik: egyéni, intézményi használókra, kutatókra és tudósokra, akiknek a köre folyamatosan növekszik. A látogatottság követésére a *Google Analytics* szolgál. (Átlagos forgalma napi 200 látogató.) A fejlesztés iránya a mennyiségi növekedés, a több száz terabyte miatt új platformok felé irányul. A külföldi archívumok esetében az *Apache Hadoop* bázison történő tárolás tette lehetővé a nagy mennyiségű strukturálatlan adat feldolgozását. Az IIPC konzorcium tagjai is ezt használják olyan speciális eszközök kifejlesztésével, melyek támogatják az archívumok sajátos adatainak feldolgozását.

(Prókai Margit)

Lásd még 152, 172, 204

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

204/2016

FAVA, Ilaria: Riviste open access in Italia : stato dell'arte. – Bibliogr. In: AIB studi. – 55. (2015) 3., p. 373-384.

Res. angol nyelven

A nyílt hozzáférésű folyóiratok helyzete Olaszországban

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség

Több mint egy évtized telt el azóta, hogy egy konferencia eredményeként az olasz felsőoktatási intézmények Messinában aláírták nyilatkozatukat a nyílt

hozzáférés tárgyában, mely voltaképpen az egy évvel azelőtti berlini nyilatkozat (*Berlin Declaration on Open Access To Knowledge in The Sciences and Humanities*) nemzeti változata volt. Nem sokkal a messinai nyilatkozat megjelenése után az olasz rektori konferencia – könyvtári bizottságának keretében – létrehozott egy munkacsoportot, mely több értékes dokumentumot, vezérfontat dolgozott ki a nyílt hozzáférés fejlesztése, alkalmazása, intézményi archívumok létrehozása, nyílt hozzáférésű folyóiratok kiadása elősegítésére. Az Európai Bizottság 7. keretprogramján belül a nyílt hozzáférést támogató projekteken, mint az OpenAIRE (*Open Access Infrastructure for Research in Europe*), MedOANet (*Mediterranean Open Access Network*) és Pasteur40A (*Open Access Policy Alignment*

Strategies for European Union Research) Olaszország tevékenyen részt vett.

Az elmúlt tíz évben lassan, de folyamatosan nőtt az érdeklődés Olaszországban a nyílt hozzáférés iránt, ám a BOAI (*Budapest Open Access Initiative*) jövőképétől eltérően nem a folyóiratok, inkább a nyílt hozzáférésű archívumok, repozitóriumok terén. A Lundi Egyetemen 2003-ban létrehozott DOAJ (*Directory of Open Access Journals*), a nyílt hozzáférésű folyóiratok legnagyobb nemzetközi kalauza egy év alatt több mint 1300 folyóiratot regisztrált, ám az első időszakban nem sok kritériumnak kellett ehhez megfelelni. 2014-ben a nyilvántartásba vétel kritériumai megszigorodtak (ISSN szám, szerkesztőbizottság, ingyenes hozzáférés a teljes szöveghez, világos leírás a további felhasználói jogokról stb.). A kalauzban jelenleg 307 olasz folyóirat szerepel, az elsőt 2003-ban regisztrálták, 301-et a 2003–2014 közötti időszakban.

A folyóiratok többségét a leginkább ismert és népszerű OJS szoftverrel készítik, de jelen vannak a tartalomkezelő rendszerek (*WordPress, Joomla, Drupal*) is. A folyóiratok egyharmada egyéb, ad hoc fejlesztésű szoftverekkel készül, melyek gyakran kevésbé meggyőzőek az információkhoz való hozzáférést tekintve. Érdekes (ám vitatható) megoldást alkalmaz két egyetem: folyóiratainak tartalmát az intézményi repozitóriumon keresztül publikálja.

A DOAJ-ban szereplő 164 olasz kiadó harmada (54) egyetem vagy kutatóintézet, 28 valamilyen (tudományos, kulturális, szakmai) egyesület, társaság vagy alapítvány, kereskedelmi célú kiadóvállalat 34, egyetemi kiadó mindössze 5. A kiadók nagy többsége csak egy, mindössze 26 kiadó publikál kettőnél több folyóiratot. A kiadóknak a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos politikáját részletesen feltáró és osztályozó nemzetközi repertórium, a SHERPA/RoMEO 34 olasz kiadót tart nyilván, közülük 18 szerepel a DOAJ-ban is.

Ami a nyílt hozzáférésű folyóiratok és a kutatás-értékelés kapcsolatát illeti, megjegyzendő, hogy a folyóiratok ritkábban kerülnek be a hivatkozásmutatókba, mert nagy részük nem angol nyelven publikál, mert újabb, és még nincs elég ismertsége vagy impakt faktora. Egy kiválasztott szakterületen végzett vizsgálat kimutatta, hogy 29 olasz folyóirat közül 13 szerepel a Scopusban (közülük 4 a Web of Science-ben is), ám mindössze 2 nyílt hozzáférésű, melyeket a DOAJ tartalmaz.

(Mohor Jenő)

205/2016

QUINN, Michele Myatt: Open access in scholarly publishing : embracing principles and avoiding pitfalls. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 69. (2015) 1., p. 58-69.

Nyílt hozzáférés a tudományos publikálásban: az alapelvek meghatározása és a csapdák elkerülése

Elektronikus folyóirat; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

Nagy-Britanniában az egyetemek, tudományos társaságok, kiadók és könyvtárak független képviselőiből létrehozott munkabizottság által összeállított *Finch-jelentés* szerint a kereskedelmi és nem-kereskedelmi kiadók fenn szeretnék tartani magas színvonalú szolgáltatásaikat és az ezeket biztosító bevételeiket. A kutatást finanszírozó szervezetek hatékony tudományos kutatást és befektetéseik megtérülését tartják fontosnak. Az egyetemek a költségek alacsony szinten tartása mellett kívánják maximalizálni a kutatásból származó bevételeiket és teljesítményüket. Maguk a kutatók eredményeik gyors és hatékony publikálását, a publikációk nagy hatását és a vele kapcsolatos érdemeik elismerését szeretnék. A jelentés feltárja a nyílt hozzáféréssel (OA) kapcsolatos kockázatokat, így az emelkedő költségeket és a csökkenő bevételeket, a magas szintű szolgáltatások fenntartásának nehéz, valamint a kutatási és kommunikációs környezet kényes voltát.

A *Directory of Open Access Journals* (DOAJ) 2013. évi statisztikái azt mutatják, hogy az ott regisztrált folyóiratoknak mindössze 32%-a választotta az OA szerzői díjas modelljét, ami részben okozója a ragadozó (vagy parazitának is nevezett) publikálás megjelenésének és a publikációk ezzel járó minőségromlásának. A ragadozó OA szervezetek hasonlítanak azokhoz, akik a gyanútlan felhasználóktól pénzt csálnak ki kéretlen e-mailekben küldött üzleti ajánlatokban.

A ragadozó folyóiratok leleplezése érdekében 2012-ben John Bohannon fiktív kutatáson alapuló cikket nyújtott be nyílt hozzáférésű folyóiratokhoz. Ezt az írást a DOAJ-ban szereplő folyóiratok 45%-a közlésre alkalmasnak találta azért, hogy megkaphassa a szerzői díjat. Bohannon provokációjának érvényessége azonban vitatható, főleg azért, mert írását nem küldte el hagyományos kiadóknak. A DOAJ listáját mindenestre felülvizsgálták és kizártak egyes kiadókat.

Jeffrey Beall jól ismert feketelistáján több mint 300 ragadozó folyóirat szerepel, de számuk 4 ezer körülre becsülhető, ami az OA piac 25%-a. A szerzői díjakra alapuló modellnél gondot okoz, hogy a költségeket továbbra is a felsőoktatás viseli, hiszen a szerzői díjakat is többnyire az egyetemek fizetik, ráadásul ez a rendszer eleve előnytelen a társadalomtudományi és a humán tudományi kutatók számára. Ezért előfordul, hogy alulfinanszírozott szakterületek esetében a kiadók eltekintenek a díjaktól.

Mindez és az etikátlan publikálási gyakorlatok nem vonatkoznak minden nyílt hozzáférésű folyóiratra, és nem zárják ki, hogy az OA mozgalom célkitűzései elérhetetlenek lennének. Számos OA folyóirat ugyanolyan presztízsnak örvend, mint más, hagyományos folyóiratok. A kutatók megismertetése az OA folyóiratokban való publikálás folyamatával, és a minőségi folyóiratok kiválasztása a legjobb módja annak, hogy a könyvtárosok előmozdítsák a nyílt hozzáférésű folyóiratokhoz való hozzáférés ügyét.

2014-ben jelent meg a nyílt hozzáférés *minőségi indikátorainak* listája, amelynek alkalmazása hatékonyabb lehet a ragadozó folyóiratok kiszűrésében, mint a feketelisták használata. Az indikátorok között ott van a folyóirat témája, elsődleges célközönsége, a szerkesztőbizottság összetétele, vagy az, hogy tudományos társaság vagy más intézmény adja-e ki. A másik oldalon jó tudni, hogy regisztrálva van-e a folyóirat UlrichsWeb kalauzában vagy a DOAJ-ban. Figyelnünk kell arra, hogy könnyen megtalálható és világos-e a szerzői díjakra vonatkozó információ, továbbá, hogy vannak-e a folyóiratnak és cikkeinek nemzetközi azonosítói (ISSN, DOI). Intő jel, ha a folyóirat weboldala nehezen található meg, nincsen róla általános leírás, vagy küldetésnyilatkozata nem elég világos, nem található szerzői jogi, valamint a lektorálásra vonatkozó információ, vagy az nem világos. Fontos negatív indikátor, ha a folyóirattól kéretlen e-maileket kapunk. Gyanús lehet az is, ha a vezető szerzők rendszeresen és több folyóiratszámban is szerepelnek. Megjelent a *tudományos publikálási műveltség* fogalma (scholarly publishing literacy) is, amely része az információs műveltség oktatásának. Eléréséhez szükséges az adott szakterület és az azt jellemző publikálási trendek, a folyóiratok természetének, az OA különböző modelljeinek és az OA folyóiratok működésének, a minőségi folyóiratok jellemzőinek az ismerete. Feltételezi a licencek és a szerzői jog, a szerzők jogainak ismeretét, a folyóiratok értékelésének képességét, valamint a digitális média használatának azon készségeit, amelyek a

kutatási tevékenységhez és az eredmények terjesztéséhez szükséges.

(Koltay Tibor)

206/2016

STURGES, Paul [et al.]: Research data sharing : developing a stakeholder-driven model for journal prices. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 66. (2015) 12., p. 2445-2455.

A kutatási adatok megosztása. A folyóiratok által kiadható irányelvek modellje

Folyóirat-kiadás; Módszertani útmutató; Publikálás -tudományos kiadványoké

A folyóiratcikkek nagymértékben adatokra épülnek, amelyek azonban nem jelenhetnek meg a cikkek szövegével együtt, ezért fontos volna, hogy a kutatók megosszák adataikat egymással. Ebben a természet-tudományi, műszaki és orvostudományi folyóiratoknak nagy szerepe volna, de nem látjuk világosan, hogy milyen mechanizmusok alapján. Vitathatatlan viszont, hogy az átláthatóságot és az adatok újrafelhasználását legjobban szolgáló irányelvek kötelezővé teszik az adatok megfelelő repozitóriumokban való elhelyezését. Emellett tájékoztatnak az adatok elvárt szerkezetéről és a metaadatokról.

A folyóiratok adatmegosztásra vonatkozó irányelveinek, valamint az érdekeltek nézeteinek és gyakorlátnak (a brit felsőoktatás finanszírozó testülete, a JISC által támogatott) vizsgálata azt mutatja, hogy sok folyóiratnak nincsenek ilyen irányelvei, vagy azok gyakran következtetlenné. Az irányelvek modelljét a meglévő gyakorlat elemzésével fejlesztették ki, amelyet kiegészített 400 természet- és társadalomtudományi (200 sokat és 200 kevesebbet idézett) folyóirat előírásainak elemzése. A modell 21 pontban, többnyire mintákat is adva ajánlja, hogy a folyóirat adjon ki az adatmegosztás előnyeit ecsetelő nyilatkozatot. Ennek egyik példája: „Az XY kiadó úgy ítéli meg, hogy azokat az adatokat, amelyekből következtetések vonhatók le, célszerű széles körben megosztani”. Fel kell szólítani a szerzőket arra, hogy azonosítsák az adatok eredeti létrehozóját. Jó, ha van egyértelmű útmutatás arról, hogy az adatok elhelyezése kötelező-e vagy választható, az adatok is integráns részét képezik-e a cikkeknél, hogy el kell-e azokat helyezni egy meghatározott repozitóriumban, továbbá milyen típusú és formátumú adatot fogadnak el közlésre. Út-

mutatást kell adni arról, hogy miként kell az adatokra hivatkozni, valamint milyen metaadatokra és egyéb azonosítókra van szükség, valamint szükség van-e az adatok felülvizsgálatára. Fel kell továbbá világosítani a szerzőket arról is, hogy valamely embargó lehetővé

teszi-e az adatok nyilvánosságra hozatalát. Egyértelműen ki kell fejteni, hogy milyen következményeket von maga után, ha nem tartják be az előírásokat.

(Koltay Tibor)

Az ismertetett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	55. (2015) 3.
Alexandria (GB)	26. (2016) 1.
American libraries (US)	47. (2016) 1/2.
Bibliotekovedenie (RU)	(2015) 6.
The bottom line (US)	28. (2015) 3.
BuB (DE)	68. (2016) 2-3.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2015) 7.
Collection management (US)	41. (2016) 1.
College & research libraries (US)	76. (2015) 7.
College & undergraduate libraries (US)	22. (2015) 3-4.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	27. (2015) 1.
Interlending & document supply (GB)	44. (2016) 1.
ITlib (SK)	18. (2015) 3., 4.; 19. (2016) 1.
The journal of academic librarianship (US)	41. (2015) 4.; 42. (2016) 1.
Journal of access services (US)	12. (2015) 3-4.
Journal of documentation (GB)	71. (2015) 6.; 72. (2016) 2.
Journal of information science (GB)	42.(2016) 1., 2.
Journal of librarianship and information science (GB)	48. (2016) 1.
Journal of the Association for Information Science and Technology (US)	65. (2014) 11., 12.; 66. (2015) 2., 12.
Knižnica (SK)	16. (2015) 4.
Library hi tech (US)	34. (2016) 1.
Library management (GB)	36. (2015) 6/7., 8/9.
The library quarterly (US)	85. (2015) 4.; 86. (2016) 1.
New library world (GB)	117. (2016) 1/2.
New review of information networking (GB)	20. (2015) 1-2.

Online information review (US)	39. (2015) 7.
Public library quarterly (US)	34. (2015) 3.
Public services quarterly (US)	12. (2016) 1.
Revista española de documentación científica (ES)	38. (2015) 4.
Scandinavian library quarterly (Sx)	49. (2016) 1-2.
The serials librarian (US)	69. (2015) 1.
Vestnik BAE (Fx)	(2015) 3.

Együttműködési megállapodás

A Központi Statisztikai Hivatal, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség vezető képviselői 2016. szeptember 21-én együttműködési megállapodást írtak alá. Az együttműködés érinti a KSH októberben kezdődő országos reprezentatív népszámlálását, mely ez alkalommal online módon történik, és számítanak a könyvtárak segítségére is.

(A szerk.)